ISSN (Print): 2304–5809
ISSN (Online): 2313–2167

Науковий журнал

«Молодий вчений»

№ 9.1 (85.1) вересень 2020 р.

Редакційна колегія журналу

Сільськогосподарські науки
Базалій В.В. – д-р с.-г. наук
Балашова Г.С. – д-р с.-г. наук
Клименко М.О. – д-р с.-г. наук
Коковіхін С.В. – д-р с.-г. наук
Лавриненко Ю.О. – д-р с.-г. наук
Писаренко П.В. – д-р с.-г. наук

Історичні науки
Змерзлий Б.В. – д-р іст. наук

Юридичні науки
Бернацька Н.І. – д-р. юрид. наук
Стратонов В.М. – д-р юрид. наук

Політичні науки
Наумкіна С.М. – д-р політ. наук
Яковлев Д.В. – д-р політ. наук

Педагогічні науки
Козяр М.М. – д-р пед. наук
Рідей Н.М. – д-р пед. наук
Федяєва В.Л. – д-р пед. наук
Шерман М.І. – д-р пед. наук
Шипота Г.Є. – канд. пед. наук

Психологічні науки
Шаванов С.В. – канд. псих. наук

Філологічні науки
Шепель Ю.О. – д-р філол. наук

Філософські науки
Лебедєва Н.А. – д-р філос. в галузі культурології

Технічні науки
Гриценко Д.С. – канд. техн. наук
Дідур В.А. – д-р техн. наук
Шайко-Шайковський О.Г. – д-р техн. наук

Економічні науки
Іртищева І.О. – д-р екон. наук
Козловський С.В. – д-р екон. наук
Шапошников К.С. – д-р екон. наук

Медичні науки
Нетюхайло Л.Г. – д-р мед. наук
Пекліна Г.П. – д-р мед. наук

Ветеринарні науки
Морозенко Д.В. – д-р вет. наук

Мистецтвознавство
Романенкова Ю.В. – д-р мистецт.

Соціологічні науки
Шапошникова І.В. – д-р соц. наук

Хімічні науки
Козьма А.А. – кандидат хімічних наук

Військові науки
Можаровський В.М. – доктор військових наук

Міжнародна наукова рада

Adam Wrobel – Doktor, Associate Professor (Poland)
Arkadiusz Adamczyk – Professor, Dr hab. in Humanities (Poland)
Giorgi Kvinikadze – PhD in Geography, Associate Professor (Georgia)
Inessa Sytnik – Professor, dr hab. in Economics (Poland)
Janusz Wielki – Professor, dr hab. in Economics, Engineer (Poland)
Javad Khamisabadi – Professor, PhD in Industrial management (Iran)
Michal Sojka – Doctor in Engineer (Poland)
Stanislaw Kunikowski – Associate Professor, Dr hab. (Poland)
Wioletta Wojciechowska – Doctor of Medical Sciences (Poland)
Вікторова Інна Анатоліївна – доктор медичних наук (Росія)
Глущенко Олеся Анатоліївна – доктор філологічних наук (Росія)
Дмитрієв Олександр Миколайович – кандидат історичних наук (Росія)
Марусенко Ірина Михайлівна – доктор медичних наук (Росія)
Швецова Вікторія Михайлівна – кандидат філологічних наук (Росія)
Яригіна Ірина Зотовна – доктор економічних наук (Росія)

Журнал включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз:
НБУ ім. В.І. Вернадського, Google Scholar, CrossRef, Index Copernicus.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого ЗМІ серія КВ № 18987–7777Р,
видане Державною реєстраційною службою України 05.06.2012 року.

© Науковий журнал «Молодий вчений», 2020
© Видавництво «Молодий вчений», 2020

ЗМІСТ

Баландіна Н.Ф.
Різні підходи та однакові проблеми в журналістській освіті.....1

Барчан О.В.
Гуцульська Республіка в публіцистиці Василя Ґренджі-Донського та Михайла Гафії Трайсти.....6

Георгієвська В.В.
Преса української комуністичної партії (боротьбистів).....12

Головіна А.А.
Жанрова палітра публіцистичної творчості Євгена Маланюка на сторінках журналу «Веселка» (Каліш, 1922–1923).....17

Горіна Ж.Д., Олійник О.В.
Мовні засоби маніпулятивного впливу в дискурсі соціальних мереж.....22

Денисовець І.В.
Взаємодія і конкуренція питомих та іншомовних словотворчих ресурсів у сучасній українській мові.....27

Дубецька О.О.
Передплатні кампанії дитячої преси в Україні 1920–1930-х років.....31

Євдокименко І.М.
Публікаційна активність С. Русової як запорука популяризації прогресивних ідей кін. XIX – поч. XX ст.....36

Зелік О.А.
У стилі гонзо: літературні огляди Тетяни Трофименко.....41

Кияниця Є.О.
Тенденції використання комунікативних технологій для популяризації сучасного мистецтва.....45

Лещенко Т.О., Жовнір М.М.
Стандарт і реалії мовного втілення наукового стоматологічного дискурсу.....49

Лисенко Л.І.
Перцептивні і когнітивні контексти візуальних маніпуляцій в медіа.....54

Лоза Г.І.
Апробація засобів масової інформації через дистанційне викладання дисциплін у закладі вищої освіти спричинені пандемією коронавірусу (COVID-19) (на прикладі Міжнародного Відкритого університету розвитку людини «Україна», м. Київ).....59

Матвійчук Т.П., Житар І.В.
Ідентифікаційна та диференційна функції займенників у тексті.....63

Мірошниченко П.В., Любченко Ю.В.
Комунікативна інтенція фейсбук-спільноти «Запоріжжя Прайд» у контексті прав людини.....67

Момот Н.М.
Націософська концептуальність публіцистичного дискурсу есеїстики Євгена Маланюка.....74

Ніколашина Т.І.
Семіотика полтавських ЗМІ в гендерному дискурсі.....78

Павленко Л.Г.
Проблематика висвітлення терористичних загроз у новинах: вплив на інформування аудиторії про інші суспільно важливі теми (на прикладі випусків новин Першого каналу Українського радіо Національної суспільної телерадіокомпанії України).....84

Самсон Ю.П.
Становлення української спортивної терміносистеми у сучасний період.....93

Свалова М.І.
Актуалізація власного досвіду як умова взаємодії автора з читачем у книжці І. Славінської «Мої запасні життя».....97

Семенко С.В.
Публіцистичні виступи Юрія Косача про європейський театр на сторінках еміграційної періодики.....101

Сидоренко Н.М.
Становлення журналістської освіти на початку XX ст.....106

Сіріньок-Долгарьова К.Г.
Прояви мови ворожнечі в британському онлайн-виданні «Daily Mail».....112

Тихоненко Н.І., Чичкало І.Л.
Формування навичок медіаграмотності на засадах компетентнісного підходу як інструмента розвитку дослідницького мислення учнів.....116

Тукова Т.В.
Психологическое насилие в социуме, сознании и языке.....120

Хороб С.С.
Еміграційна проблематика у колумністиці Тані Малярчук (на матеріалі авторських колонок на «Deutsche Welle»).....127

Шарова Т.М., Шаров С.В.
Інфо-медійна грамотність для освітян: огляд онлайн курсів на платформі Prometheus.....132

Шебеліст С.В.
Типологія журналістських жанрів: сучасні теоретичні дискусії.....136

Юксель Г.З.
Використання посилів та меседжів як складника інформаційної війни проти України (на прикладі кримських ЗМІ).....141

Яблонський М.Р.
Українська журналістика в діаспорі 1960–1970-х рр.: проблеми та виклики часу.....147

CONTENTS

Balandina Nadiya
Different approaches and common issues in journalism education.....1

Barchan Olesya
The Hutsul Republic in Vasyl Grendzha-Donsky and Mykhailo Hafia Traysta publicist works.....6

Georgiievska Viktoriia
Periodicals of the Ukrainian Communist Party (borotbysty) 12

Golovina Alina
Genre palette of Yevhen Malanyuk's journalism on the pages of journal "Veselka" (Kalish, 1922–1923).....17

Horina Zhanna, Oliinyk Olesia
Linguistic methods of manipulative influencing in social network discourse.....22

Denysovets Iryna
Interaction and competition of specific and foreign language word-forming resources in the modern Ukrainian language.....27

Dubetska Oksana
Subscription campaigns of the chsildren's press in Ukraine in the 1920s AND 1930s.....31

Yevdokymenko Irina
Publication activity of S. Rusova as a guarantee of popularization of progressive ideas late XIX – early XX centuries.....36

Zelik Oksana
In Gonzo style: Tetiana Trofymenko's literary reviews.....41

Kyianytsia Ievgeniia
Trends in the use of communicative technologies for popularization of contemporary art.....45

Leshchenko Tetyana, Zhovnir Maryna
Standard and realities of language presentation of dental discourse.....49

Lysenko Lesia
Perceptive and cognitive contexts of visual manipulation in media.....54

Loza Galyna
Practical approval of mass media through distance learning of disciplines in higher education institutions caused by the COVID-19 pandemic (on the example of the Open International University of Human Development "Ukraine", Kyiv).....59

Matviichuk Tetiana, Zhytar Iryna
Identification and differentiation functions of pronouns in the text.....63

Miroshnychenko Pavlo, Liubchenko Yuliia
Communicative intention of the Facebook community "Zaporizhia Pride" in the context of human rights.....67

Momot Nelia
The national-philosophical conceptuality of the journalistic discourse of E. Malaniuk's essays.....74

Nikolashyna Tatyana
Semiotics of Poltava media in gender discourse.....78

Pavlenko Liudmyla
The problem of covering terrorist threats in the news: influence on informing the audience about other socially important topics (On the example of news releases of the First Channel of the National Public Broadcasting Company of Ukraine).....84

Samson Iurii
Establishment of the Ukrainian sports term system in the modern period.....93

Svalova Maryna
Actualization of own experience as a condition of the author's interaction with reader in the book «My spare lives» by I. Slavinska.....97

Semenko Svitlana
Publicist speeches of Yuriy Kosach about the European theater in the pages of emigration periodicals.....101

Sydorenko Nataliia
Formation of journalism education in the early XX century.....106

Sirinyok-Dolgaryova Katerina
Hate speech manifistations in British online media "Daily Mail".....112

Tyhonenko Nataliya, Chychkalo Iryna
Developing media literacy skills based on competency approach as a tool for developing students' critical thinking.....116

Tukova Tatyana
Psychological abuse in society, consciousness and language.....120

Khorob Solomiia
Emigration issues in the columnist work of Tania Maliarchuk (based on the author's columns in "Deutsche Welle").....127

Sharov Sergii, Sharova Tetiana
Information and media literacy for teachers: overview of online courses on the Prometheus platform.....132

Shebelist Serhii
Typology of journalism genres: modern theoretical discussions.....136

Yuksel Gayana
Messages and ideas as a component of the information war against Ukraine (on example of the Crimean media).....141

Yablonskyy Maksym
Ukrainian journalism 1960s – 1970s: problems and challenges of the hour.....147

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-1
УДК 070:37(477)

Баландіна Н.Ф.
Одеський національний політехнічний університет

РІЗНІ ПІДХОДИ ТА ОДНАКОВІ ПРОБЛЕМИ В ЖУРНАЛІСТСЬКІЙ ОСВІТІ

Анотація. У роботі показано вищу журналістську освіту як динамічну практику, що розгортається й постійно оновлюється вслід за інноваційними процесами в соціально комунікаційній сфері за двома напрямами – науково-технологічному і технологічно-науковому. Попри певні розбіжності в підходах до навчання заклади вищої освіти переживають одній й ті ж проблеми: установлення оптимального співвідношення між науково-дослідним і технологічно-практичним складниками, навчанням в аудиторіях і навчанням через роботу, а також пошуки плідної колаборації освітян і роботодавців.

Ключові слова: журналістика, журналістська освіта, заклади вищої освіти, науково-технологічний і технологічно-науковий підходи.

Balandina Nadiya
Odessa National Polytechnic University

DIFFERENT APPROACHES AND COMMON ISSUES IN JOURNALISM EDUCATION

Summary. The work scrutinizes higher journalism education as a dynamic practice developing and constantly renewing in accordance with innovation processes in the social communicative sphere. The analysis of scientific publications shows the views of educators and stakeholders who show their understanding of the solution for the issue considering objective reasons such as the development of information technologies, converging of means of mass communication, arrival of new business models and content promotion channels, shifts in psychological attitudes to the content perception by the audience. Some insist that the professional training is to combine both deep humanitarian knowledge and technological practices of the studio work and editing processes. The others prefer technological practices, media marketing both in producing the content and its promotion at different media platforms. The former urge that university training, apart from technological and instrumental skills, should provide for fundamental knowledge of the subject area, understanding of the terminology apparatus, patterns of functioning, ability to analyze various communicative processes. According to this view, teaching journalism is to be started from the university level of the bachelor introducing, along with technologically oriented disciplines, theoretical educational components of social and psychological, moral and ethical, law directions together with research work: writing abstracts, term and qualification papers, scientific articles, participation in scientific contests. The latter think that learning journalism can be sufficiently accomplished at the technological and instrumental, trade level, for instance, at journalism schools. At the same time, we should abandon the traditional view of journalism as a creative profession. The bachelor's degree can be obtained outside the major of journalism. The theoretical and research components, given all their obviousness for higher education, are shown as the most disputable element of the professional training. Despite the discrepancy in the approaches to teaching journalism, the usefulness of the discussion lies in the search of ways of optimal balance between research and technically practical educational components, classroom and on-the-job training, and the fruitful collaboration between educators and employers.

Keywords: journalism, journalism education, higher educational establishments, scientific-technological and technological-scientific approaches.

Постановка проблеми. Розвиток сучасних технологій, інтенсифікація та глобалізація інформаційних потоків спричинили радикальні зміни в різних соціальних сферах, у тому числі освітній. Дискусії, які точаться навколо проблем освіти, стають дедалі гострішими і торкаються різних рівнів навчання – від початкового до вищого. Звичайно, не оминули вони й університетську систему підготовки журналістів. Можна навіть стверджувати, що на журналістському освітньому полі ці дискусії стали особливо масштабними, оскільки до них активно залучилися не тільки суб'єкти освітнього процесу, а й журналістське співтовариство та широка громадськість. Обговорення набуло значного розголосу завдячуючи медіа, які не тільки висвітлюють ці процеси, а й ініціюють їх та активізують, стають безпосередніми учасниками, часто досить критичними. У цьому середовищі голос академічної освіти звучить менш впевнено і, звичайно, не так ефектно, як у ЗМІ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Причин для цього чимало: на них указували ще в першому десятилітті двохтисячних знакові для української журналістики учені В. М. Владимиров, В. Й. Здоровега, І. Л. Михайлин, В. В. Різун та ін. Продовжують обговорювати цю проблему в наш час О. В. Богуславський, Л. М. Деркач, С. М. Квіт, М. Нетреба, Г. Нищик, А. Рожнова та ін. І хоч висловлені дослідниками думки дещо різняться, в окремих моментах вони навіть опозиційні, важливо, що було окреслено причини об'єктивного порядку, що вимагають переосмислення підходів до журналістської освіти. З-поміж них це насамперед розвиток інформаційних технологій, процеси конвергенції засобів масової комунікації, поява нових бізнес-моделей і каналів просування контенту, зміна психологічних установок сприйняття контенту аудиторією, яка стала більш вибагливою і вибірковою: хоче отримувати оперативну інформацію в зручному місці і часі та з обраного каналу.

© Баландіна Н.Ф., 2020

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах економічної кризи встигати за цими змінами університетам непросто, оскільки вони відчувають значний брак ресурсів, не можуть собі дозволити сучасне обладнання, яке є одним з найбільш технологічних і найдорожчих, системно долучати до викладання журналістів-практиків. Водночас, попри кризу, у 2019 р. розроблено Стандарт вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем, згідно з яким, журналіст сьогодні – це теоретично підготовлений і технологічно грамотний спеціаліст [8]. Відбувається відхід від філолого- і творчоцентричної освітньої парадигми, мало не щороку оновлюються освітні програми з опертям на кращі традиції підготовки журналістських кадрів в Україні та за кордоном. Але деякі спірні моменти все ще вимагають висвітлення, зокрема ті, що постали вже на новому витку розвитку журналістської освіти.

Мета статті. Метою розвідки є висвітлення основних підходів до журналістської освіти та окреслення спільних для них проблематичних моментів, які ще на півдорозі до свого вирішення. Досягнення мети передбачає аналіз зазначеної проблеми в публікаціях науковців, її висвітлення журналістами, громадськими організаціями, які практично є промоутерами поглядів своїх роботодавців чи інвесторів.

Виклад основного матеріалу. Огляд праць науковців дозволяє виявити два основних погляди на журналістську освіту: одні вчені наполягають на тому, що підготовка фахівців має поєднувати в собі, з одного боку, глибокі гуманітарні знання, медіаосвіту і, з другого, технологічні практики студійного та редакційного процесу; інші надають перевагу технологічним практикам як у продукуванні контенту, так і в його просуванні на різних медіаплатформах, а також маркетингу.

Позицію перших обстоюють В. М. Владимиров, В. Й. Здоровега, В. В. Лизанчук, І. Л. Михайлин, В. В. Різун та ін. Так, В. В. Різун у своєму знаковому виступі у Львівському національному університеті імені Івана Франка 2003 року, розвиваючи ідею журналістської освіти в контексті дискурсу про університет, стверджує, що журналіст має володіти не тільки технологіями інформування, а й знати методи, шляхи, засоби, форми, прийоми спілкування, «що найбільше відповідають умовам комунікації у даний момент і забезпечують стратегічний успіх» [7, с. 338]. Він також застерігає, що організація навчального процесу виключно з акцентом «на технології передачі інформації, без уваги до наслідків інформування, коли журналіста не вчать журналістської етики, відповідальності за слово», може в майбутньому стати вибухівкою, «бо журналіст без царя в голові, безвідповідальний журналіст – це Чорнобиль у соціальному вимірі» [7, с. 340]. Запитання, чи зможе такий журналіст вести інформаційну політику, допомагати людям приймати рішення, чи знає про відповідальність за сказане «криве» слово і чи взагалі можна довіряти йому інформаційний простір, у цьому контексті є цілком риторичними. Автор обстоює інтегрований підхід до вищої журналістської освіти з урахуванням гуманітарного, професійного та наукового складників.

Дещо інші акценти розставляють С. М. Квіт, Б. В. Потянник, Є. М. Федченко та ін. Так, директор Могилянської школи журналістики Є. М. Федченко у своїй емоційно насиченій публіцистичні статті «Те, чого ми не знаємо, може вбити» (газета «День», 2006 р.) зазначає: «Журналістика не є і ніколи не була наукою, хоча би тому, що так нікому й не вдалося досі знайти предмета вивчення!» [11]. Обґрунтовує це тим, що навіть курс «Теорія масових комунікацій» знаходиться на межі різних академічних дисциплін – соціології, філософії, антропології, а методи дослідження в медіа знаходяться на межі соціології, психології, статистики, математики. При цьому автор стверджує: «Це дуже важливі частини будь-якої журналістської освіти, але вони не дають журналістам надзвичайно важливого інструменту в подальшій роботі – навичок писати тексти, робити радіорепортаж, знімати і монтувати сюжет». Як приклад наводить освітню стратегію Могилянської школи журналістики в Києво-Могилянській академії, яка наслідує методи навчання західних шкіл журналістики і в якій основний наголос під час навчання робиться на практичних навичках та постійному їх застосуванні й удосконаленні під керівництвом викладачів, що мають досвід практичної роботи у ЗМІ. Водночас, упереджуючи закиди конкурентів, що начебто значною мірою навчання медіакомунікаціям у Могилянській школі журналістики підтримується грантами, заявляє, «у США вся медіаосвіта тримається на грантах та спонсорській підтримці медіагалузі, яка відкриває і спонсорує школи», і Могилянська школа журналістики – не виняток, оскільки є активним учасником багатьох міжнародних проектів [11].

Погляди В. В. Різуна і Є. М. Федченка є прецедентними для двох основних систем журналістської освіти у вищих закладах: науково-технологічної і технологічно-наукової, кожна з яких має свої підвиди. Для точнішого розуміння суті зазначених освітніх систем науково-технологічну освіту називають ще класичною, академічною, фундаментальною, натомість синонімами освіти, що провадиться вищими школами журналістики, – прикладною, технологічно-практичною, професійно-практичною, ремісничою. Перші наполягають, щоб університетська підготовка крім технологічно-інструментальних умінь передбачала фундаментальні знання про предметну область, знання термінології, закономірностей функціонування, уміння аналізувати різні комунікаційні процеси. Прибічники цього погляду стверджують, що навчання журналістики слід розпочинати з університетського рівня бакалавра, уводячи поряд із технологічно орієнтованими дисциплінами теоретичні освітні компоненти соціально-психологічного, морально-етичного, правового спрямування, а також науково-дослідну роботу: написання рефератів, курсових, кваліфікаційних робіт, наукових статей, участі в наукових конкурсах.

Другі вважають, що навчатися журналістиці достатньо на рівні технологічно-інструментальному, ремісничому, наприклад, у школах журналістики, і при цьому варто відходити від традиційного уявлення про журналістику як про творчу професію, що вимагає натхнення. Ступінь бакалавра можна отримати і не в галузі журналістики.

Теоретичний і науково-дослідний складник, при всій своїй очевидності для вищої освіти, є найбільш спірним елементом професійної підготовки журналістів. Як відомо, в основі фундаментального знання і дослідницької діяльності знаходиться зовсім інша інтенція – це пізнання предмета у всій його повноті. У широкому розумінні слова йдеться про науковий аналіз комунікативного процесу. Наприклад, аналізуючи його за моделлю Г. Ласвелла, слід отримати відповіді на запитання: Хто передає інформацію? – Що являє собою інформація? – Кому вона передається? – З якою метою? – Якими засобами? Через посилення позицій прикладних дисциплін в навчальних планах, зменшення кількості теоретичних дисциплін і відсутність на них попиту з боку студентів відбувається примітивізація навчання, тому не кожен здобувач освіти зможе дати на поставлені запитання повну, системну і цілісну відповідь. З іншого боку, у людини, яка немає наукових амбіцій і не планує стати викладачем, яка націлена на отримання прикладних знань, навряд чи уживуться одночасно наміри науково пізнання і технологічного виготовлення сучасного інформаційного продукту. Тим більше, як відомо, багато студентів-журналістів мало не з першого курсу працюють за фахом.

Та все ж в Україні і на пострадянському просторі у формальній вищій освіті на бакалаврському рівні домінує класична чотирирічна теоретично-практична система підготовки журналістів, натомість за кордом упроваджено обидві форми навчання: і теоретично-технологічна практична, і суто технологічна. Причому в університетах США, Британії, Німеччині, Франції, зокрема при створених у них школах журналістики, студенти отримують необхідні практичні навички за 1–2 роки. Українські університети теж не стоять на місці, вивчаючи закордонний досвід, осучаснюють свої освітні програми, збільшують кількість прикладних дисциплін, активно включають в навчальні плани дисципліни по роботі з базами даних, про способи збору, організації і просування інформації, курси з медіамаркетингу, мультимедійних форматів, фактчекінгу і т. ін. Здається, що цей шлях є досить виваженим, оскільки навчити певним практичним навичкам можна досить швидко, за 1–2 роки, а от підготувати широко освічену людину, з незалежними судженнями, непідвладну тиску владних чи корпоративних структур заради чиїхось ідеологічних, політичних чи економічних інтересів, – завдання набагато складніше, воно потребує час і широкої гуманітарної підготовки.

Зазнають змін і підходи до навчання на магістерському освітньому рівні. Тут знову ж таки сформувалися два основних типи магістратури: одні університети дають вузьку спеціалізацію, але знову ж таки академічно-технологічну (і таких університетів більшість), інші роблять акцент на технологічних практиках. Прикладом перших може слугувати освітня традиція Інституту журналістики КНУ імені Т. Г. Шевченка, прикладом других – Могилянська школа журналістики в Києво-Могилянській академії, яка, відмовившись від спеціалізацій, готує універсального журналіста і яка, власне, була промоутером необхідності трансформаційних процесів в українській журналістський освіті (див., наприклад, про це: [4]). Але й у Могилянській школі при її критичному ставленні до теоретичних дисциплін, вони збереглися. Наприклад, курс «Теорія масових комунікацій», автором підручника до якого є С. М. Квіт, читається саме на магістерській програмі. Чи здала свої позиції Могилянська школа журналістики? Безумовно, ні. В об'єктивній дійсності діє загальновідоме правило: теорія і практика завжди йдуть поряд, теорія без практики – мертва, а практика без теорії – сліпа.

Інноваційні процеси в області медіакомунікацій так чи інакше підштовхують університети в бік дослідницьких практик, тим самим забезпечують адаптацію випускників до неминучих трансформацій медіасередовища. Саме так вчинила і Могилянська школа журналістики, яка, позиціонуючи себе як прикладна, технологічна, не вилучила з освітньої програми науково-дослідницький компонент. Магістранти пишуть кваліфікаційні роботи, з-поміж них є і науково-творчого характеру, теоретична частина яких має дещо менший обсяг порівняно з класичними обсягами робіт такого рівня. Такий підхід до кваліфікаційних робіт із журналістики відразу знайшов послідовників, його почали впроваджувати й інші університети.

Є освітяни, які пропонують зберегти на магістерському рівні традиційний академічний науковий компонент, але за особливих умов. Так, В. П. Коломієць пише: «Ми за наявність дослідницької діяльності в полі підготовки фахівців з медіакомунікацій, створення і нарощення експертних компетенцій в цій області, але тільки на рівні цільових магістерських програм, зі спеціальним відбором при вступі» [5]. Дещо інший погляд висловив представник комісії із стандартів вищої освіти напрямку «журналістика», доцент кафедри зв'язків із громадськістю Києво-Могилянської академії Д. Коник. На його думку, майбутні фахівці можуть отримувати базову освіту з інших спеціальностей, наприклад, із психології, соціології чи економіки, а потім на основі перехресного зарахування іти на професійно орієнтовану магістерську програму за практичними навичками [9]. Можливо, висловлювання Д.Коника, як це трапляється в матеріалах ЗМІ, вирване з контексту, але воно, як на нас, досить контровесійне: освітній рівень магістра, як зазначено в Законі «Про освіту» і Положенні про освітньо-кваліфікаційні рівні, затвердженого КМ України 20.І 1998, «Набуття кваліфікації Магістр здійснюється на базі відповідної освітньо-професійної програми, яка включає *поглиблену фундаментальну гуманітарну, соціально-економічну, психолого-педагогічну, спеціальну та науково-практичну підготовку* (виділення наше – Н. Б.), тому навряд чи варто йти в магістратуру тільки за практичними навичками. Їх за необхідності можна здобути в різноманітних школах журналістики, наприклад, що діють при телеканалах «1+1», «Інтер» чи громадських об'єднаннях, не говорячи вже про численні семінари, тренінги, майстер-класи. Цілком можна погодитися з з О. Кутовенко, яка пише: «Неурядові медіа організації в Україні стали повноправними гравцями у сфері журналістської

освіти», але тут же ставить запитання: «…наскільки вони можуть конкурувати з класичною журналістською освітою?» [6]. Аргументи, які наводить дослідниця, переконують у тому, що питання практично є риторичним.

Другим спірним моментом в українській системі підготовки журналістів у закладах вищої освіти є навчання через роботу. Практично-технологічна підготовка журналістів в більшості університетів є болючим питанням, оскільки не кожен заклад може дозволити собі дороге і сучасне студійне оснащення, а якщо його й отримують, то воно морально швидко старіє. У зв'язку з цим саме в процесі проходження виробничої практики студенти можуть включитися в реальний, а не навчальний масмедійний дискурс. Проте підходи до практик в університетів різні. Якщо в Інституті журналістики КНУ імені Т. Г. Шевченка студенти-бакалаври мають три практики, на 2 курсі – ознайомча, на 3 – виробнича, на 4 – переддипломна, то студенти ОНПУ, зважаючи на університетську систему організації практик, – тільки дві: на 3 курсі – виробничу, на 4 – переддипломну, та й та має науково-дослідний характер. У цілому в загальноукраїнському масштабі освітні програми пропонують від 6 до 45 тижнів практики.

Говорячи про посилення зв'язку університету і виробництва, то варто було б запозичити зарубіжний досвід. У західних школах активно залучаються до викладацького процесу професіонали без наукових ступенів. Нам такий досвід дається важко через низку організаційно-правових труднощів: кафедри змушені боротися за посилення якісного складу, збільшення кількості викладачів із науковими ступенями, науковими публікаціями. Попри це, можливо, і професіонали-практики пішли б працювати в університети, але через низьку платню для викладачів без ступенів і значну бюрократизацію вищої освіти, зокрема впровадження ускладненого документообігу, який до того ж постійно оновлюється, викладання в закладах вищої освіти їх не приваблює. За таких умов й іншим викладачам виконувати свої безпосередні обов'язки важко, відтак ідуть нарікання на низьку якість викладання. «На, жаль, сьогодні політика у вищому закладі освіти диктується не кафедрою, не провідними професорами, а менеджерами, для яких головне – звітність» [10, с. 30].

Третій спірний момент – це досить слабкий зв'язок університетів і роботодавців, які є конгломератом дуже різних за формою і змістом медіахолдингів, медійних агенцій та організацій, комунікаційних груп і які зайняті своїми вузько інституційними проблемами. В одному із своїх інтерв'ю В. В. Різун справедливо зазначає: «У медійної галузі немає запиту на підготовку кадрів» [2]. Його розмисли спровокували з боку ЗМІ справжню емоційну атаку (див., наприклад, статтю «1+1 медіа» обурений позицією директора Інституту журналістики: «Він не диктуватиме медійникам, що і як потрібно робити» [1]. У думках авторки є конструктивна критика, яку слід враховувати, але водночас забагато недоказових міркувань, сумнівних прикладів типу того, що інформаційна агенція «Інтерфакс-Україна» не бере на роботу випускників такого-то університету через низький рівень підготовки. Проте невдоволеність роботодавців випускниками має і зворотний вектор – це невдоволеність випускників роботодавцями. Причини бувають різними, наприклад, неготовність випускника, якого вчили основам журналістської етики, безумовно виконувати певне політичне замовлення чи приймати редакційну політику, спрямовану виключно на отримання прибутку. Тоді як виконання фінансових показників – головний критерій успішності працівника в тій чи тій редакції.

Справедливості ради слід зазначити, що практично цю саму думку В. В. Різуна висловлював ще в 2006 р. С. М. Квіт, пишучи у своїй науковій статті, що професійних відносин між викладачами і роботодавцями «немає, оскільки не існує практики запиту від редакцій до закладів освіти, який саме журналіст їм потрібен» [4, с. 4–5], але тоді вона не викликала такого резонансу.

Інформаційна політика окремих авторів чи інституцій послідовно впроваджує в масову свідомість думку про недолугість академічної освіти, посилює пропаганду суто технологічного підходу та витіснення з освітнього поля класичного для університетів поєднання фундаментальної і прикладної підготовки. Така політика шкодить і самим ЗМІ: журналіст, який знає лише технології, але не розуміється на специфіці інформаційних потоків і актуальності смислів, тим самим закладає вибухівку під ЗМІ як соціальну інституцію. І це в час, коли самі ЗМІ знаходяться в зоні турбулентності настільки, що під загрозою є їхня інституційність, ефективність впливу на масову свідомість і монополія на створення і поширення смислів. Такому фахівцеві важко буде знайти місце в суспільстві, де розмиваються межі «традиційними і новими медіа (multiskilling – професія вимагає безлічі навичок), між інформацією та розвагою (infotainment), журналістикою і суспільством (user generated content), джерелами і представниками аудиторії (demediation), журналістами і видавцями (commercialisation)» [3]. Головне – не знання технологій, а вміння реагувати на виклики часу і розуміння можливостей, які відкривають перед ними ці технології.

Досвідчені, більш далекоглядні редактори і журналісти сходяться на думці, що вони чекають грамотного, ерудованого і соціально орієнтованого фахівця. Шеф-редакторка ГО «Детектор медіа» Н. Лигачова, попри те, що критичні статті розміщені саме на шпальтах «Детектор медіа», має своє бачення професійного портрета журналіста-початківця. Воно було представлено на конференції «Журналістська освіта в Україні: чи працює система?». Н. Лигачова «скоріше була би рада бачити серед молодих співробітників людей, які мають фундаментальні знання з якоїсь галузі – політології, соціології, економіки тощо... А навчитися журналістиці такі молоді люди могли би на курсах, в короткотермінових медіашколах, як це працює в багатьох країнах. Але якщо таки обирати студенту журналістський бакалаврат, тоді треба насамперед вивчати мови, літературу, психологію, філософію, логіку... І проходити практику, робити студентські медіа, але постійно не працювати, як це зараз у нас практикує багато хто вже мало не з першого курсу. Під час навчання все ж таки треба, перш за все, отримати глибокі знання» («Детектор медіа» (12.11.18) [9]).

Конференційний дискурс породив надію, що зв'язок між вищою школою та роботодавцями посилиться і між ними будуть наведені мости. І університети, і ЗМІ несуть спільну відповідальність за те, якою буде соціальна місія журналістів. Зв'язок освіти із ЗМІ є пріоритетним, оскільки існування спеціальності, затребуваності її суспільством почасти залежить від того, хто навчає, чому навчає, де навчає. Як би хто з роботодавців не хотів перевести університетську журналістську освіту на ремісничий рівень, стратегія її апробована традицією: надати широку освіту і сформувати практичні навички.

Висновки і пропозиції. Журналістська освіта услід за інноваційними технологічними процесами постійно оновлюється й осучаснюється, проте незмінюваною залишається освітня стратегія: забезпечення здатності випускника до виконання складних спеціалізованих завдань, успішної професійної самореалізації та безперервного розвитку в галузі соціальних комунікацій. Заклади вищої освіти в підготовці журналістів використовують два основних підходи – науково-технологічний і технологічно-науковий, яких єднають одні й ті самі проблеми: установлення оптимального співвідношення між науково-дослідним і технологічним складниками, навчанням в аудиторіях і навчанням через роботу, аудиторних годин і годин, виділених на практику, наведенням мостів між освітянами і роботодавцями. Перелік спірних моментів є суб'єктивним, і їх обговорення може бути продовжено, зокрема, ідеться про методи встановлення вдоволеності студентів отриманими освітніми послугами.

Список літератури:

1. Дачковська М. «1+1 медіа» обурений позицією директора Інституту журналістики: «Він не диктуватиме медійникам, що і як потрібно робити». *Детектор медіа*. 20 жовтня 2016 р.
2. Демченко О. Володимир Різун: «У медійної галузі немає запиту на підготовку кадрів». *Детектор медіа*. 17 жовтня 2016.
3. Дрок Н. Смена профессиональных компетенций в журналистском образовании. *Медиаскоп*. 2011. Вып. 3. URL: http://www.mediascope.ru/node/859
4. Квіт С. Проблеми журналістської освіти в сучасній Україні. *Магістеріум*. 2006. Вип. 22. С. 4–8.
5. Коломиец В.П. Медиакоммуникация в образовательном контексте. *Медиаскоп*. 2019. Вып. 3. URL: http://www.mediascope.ru/2563
6. Кутовенко О. Некласична журналістська освіта в Україні: чи працює це в сучасних умовах? *Європейська обсерваторія журналістики – EJO*. 9 лютого 2012 р. URL: https://ua.ejo-online.eu
7. Різун В. Журналістська освіта в Україні. *Університети Володимира Різуна : Слово на пошану з нагоди 60-річчя* / Авт.-упор. Ю. В. Бондар, В. М. Корнеєв. Одеса : Астропринт, 2017. С. 336–347.
8. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 06 Журналістика, спеціальність 061 Журналістика. Київ, 2019. URL: https://mon.gov.ua/
9. Толокольнікова К. «Звідки ж виросте новий Різун?» Яка журналістська освіта потрібна Україні? *Детектор медіа*. 9 листопада 2018 р.
10. Тулупов В. Дискуссии об отечественном журналистском образовании продолжаются. Теперь в цифровую епоху. *УМО-регион. Сборник информационных и научно-методических материалов* / Отв. ред. Бебчук Е. М. Воронеж : Факультет журналистики ВГУ, 2019. С. 24–36.
11. Федченко Є. Те, чого ми не знаємо, може вбити. *Дзеркало тижня*. 2006. № 14.

References:

1. Dachkovska, M. (2016). «1+1 media» oburenyj pozyciyeyu dyrektora Instytutu zhurnalistyky: «Vin ne dyktuvatyme medijnykam, shho i yak potribno robyty» [1+1 media indignant at the attitude of the Journalism Institute Director: «He will not dictate to media workers what to do and how to do things»]. *Detektor media*.
2. Demchenko, O. (2016). Volodymyr Rizun: «U medijnoyi galuzi nemaye zapytu na pidgotovku kadriv» [Volodymyr Rizun: «The media sphere does not have any demand for training professionals»]. *Detektor media*.
3. Drok, N. (2011). Smena professional'nykh kompetentsiy v zhurnalistskom obrazovanii [The shift in professional competences in journalism education]. *Mediaskop* [Mediaskop] (electronic journal), vol. 3. Available at: http://www.mediascope.ru/node/859 (accessed 22.06.2020).
4. Kvit, S. (2006). Problemy zhurnalistskoyi osvity v suchasnij Ukrayini [The problems in journalism education in modern Ukraine]. *Magisterium*, vol. 22, pp. 4–8.
5. Kolomiyets, V.P. (2019). Mediakommunikatsiya v obrazovatel'nom kontekste [Media communication in educational context]. *Mediaskop* [Mediaskop] (electronic journal), vol. 3. Available at: http://www.mediascope.ru/2563 (accessed 22.06.2020).
6. Kutovenko, O. (2012). Neklasychna zhurnalistska osvita v Ukrayini: chy pracyuye ce v suchasnyx umovax? [Non-classical journalism education in Ukraine: does it work in modern conditions?]. *Yevropejska observatoriya zhurnalistyky – EJO* [European Observatory of Journalsim – EJO]. Available at: http://ua.ejo-online.eu (accessed 22.06.2020).
7. Rizun, V. (2017). Zhurnalistska osvita v Ukrayini [Journalism Education in Ukraine]. *Universytety Volodymyra Rizuna: Slovo na poshanu z nagody 60-richchya* [Universities of Volodymyr Rizun: The word in honor of the 60th anniversary] / Avt.-upor. Yu. V. Bondar, V. M. Kornyeyev. Odesa: Astroprynt, pp. 336–347.
8. Standart vyshhoyi osvity Ukrayiny: pershyj (bakalavrskyj) riven, galuz znan 06 Zhurnalistyka, specialnist 061 Zhurnalistyka [Standard of Higher Education of Ukraine: the first (bachelor) level, field of knowledge 06 Journalism, major 061 Journalism]. Kyiv, 2019. Available at: https://mon.gov.ua/ (accessed 22.06.2020).
9. Tolokolnikova, K. (2018). «Zvidky zh vyroste novyj Rizun?» Yaka zhurnalistska osvita potribna Ukrayini? [From where shall a new Rizun come? What kind of journalism education does Ukraine need?]. *Detektor media*.
10. Tulupov, V. (2018). Diskussii ob otechestvennom zhurnalistskom obrazovanii prodolzhayutsya. Teper' v tsifrovuyu yepokhu [Discussions about the national journalism education go on. Now in the digital age. UMO-region]. *UMO-region*. Sbornik informatsionnykh i nauchno-metodicheskikh materialov / Otv. red. Bebchuk Ye. M. Voronezh: Fakul'tet zhurnalistiki VGU, pp. 24–36.
11. Fedchenko, Ye. (2006). Te, chogo my ne znayemo, mozhe vbyty [The unknown can kill]. *Dzerkalo tyzhnya* [Mirror of the Week], vol. 14.

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-2
УДК 070(09)“1918”:821.161.2-92(477+498)

Барчан О.В.
Ужгородський національний університет

ГУЦУЛЬСЬКА РЕСПУБЛІКА В ПУБЛІЦИСТИЦІ ВАСИЛЯ ҐРЕНДЖІ-ДОНСЬКОГО ТА МИХАЙЛА ГАФІЇ ТРАЙСТИ

Анотація. У дослідженні проаналізовано особливості розкриття теми Гуцульської Республіки, яка існувала як українське державне утворення у 1918–19 рр. на території Австро-Угорської імперії (нині Закарпаття), в публіцистичних творах закарпатоукраїнського письменника й журналіста Василя Ґренджі-Донського та українського митця Румунії Михайла Гафії Трайсти. У статті розглянуто основні контекстуально-змістові акценти, фактологічний арсенал, ідейний пафос та стилістичні прийоми в публікаціях обох авторів на згадану тему. Відзначаються спільні для написаних Ґренджою-Донським по живих слідах, а Трайстою – ретроспективно творів актуальність подій, суспільна гострота та публіцистичний пафос порушеної теми.

Ключові слова: публіцистика, Гуцульська Республіка, героїзм, боротьба, суспільна гострота.

Barchan Olesya
Uzhhorod National University

THE HUTSUL REPUBLIC IN VASYL GRENDZHA-DONSKY AND MYKHAILO HAFIA TRAYSTA PUBLICIST WORKS

Summary. The paper analyzes the features of the disclosure of the Hutsul Republic, having existed as a Ukrainian state in 1918-19 on the territory of the Austro-Hungarian Empire (now Transcarpathia), in the publicist works of Vasyl Grendzha-Donsky and Mykhailo Gafia Traysta. The attention of both publicists to this topic is not accidental. It was especially relevant for Vasyl Grendzha-Donsky, a contemporary of the period under study, to glorify the heroism of the Ukrainian people in the struggle for their rights in connection with the awakening of the national consciousness of Ukrainians in Transcarpathia and the struggle for the formation of Carpathian Ukraine in the 20-30s of the twentieth century. The publications of the modern author Mykhailo Hafia Traysta, dedicated to the events of the Hutsul Republic at this difficult time, activate the theme of selfless struggle of Ukrainians, the patriotism, the restoration of historical memory in the conditions of information and military aggression by the Russian Federation. For both authors, as representatives of different historical epochs, the events came from accordingly available sources. For V. Grendzha-Donsky, it is communication with the direct participants of the events, recording of legends, testimonies, impressions, memories, use of official materials, information, messages, etc. For M. Traysta – popular science works, publications of authoritative modern scientists, etc. The texts under analysis are full of specific historical facts of 1918–1919 period, highlight the figures of famous leaders of national liberation struggles. The publications of both authors with their pathos and emotional charge convey the public mood of that significant epoch. The specificity of the facts, the logic of presentation, the style of writing mobilize the reader's attention, arouse both general and scientific interest of a wide range of readers to important events of their own history. This provides the prospect of further study of the topic in Ukrainian journalism. The article clarifies the main contextual and semantic accents, factual arsenal, ideological charge and stylistic devices in the publications of both authors. The works are characterized by the public acuity and journalistic pathos of the topic.

Keywords: journalism, the Hutsul republic, heroism, struggle, social acuity.

Постановка проблеми. Гуцульська Республіка – унікальне державне утворення в українській історії, яке існувало впродовж 1918–1919 років. Падіння Австро-Угорської імперії після закінчення Першої світової війни, утворення ЗУНР, національно-визвольні процеси в Наддніпрянській Україні надихнули закарпатських українців до власної складної боротьби за соціальне та національне визволення. Внаслідок цього, 8 січня 1919 року в селищі Ясіня (нині Рахівський район Закарпатської області) було проголошено українське державне утворення – Гуцульська Республіка. Осмислення цього історичного факту в публіцистиці представниками різних поколінь українців на теренах Батьківщини і в зарубіжжі становить науковий інтерес.

Аналіз досліджень і публікацій. Тема національно-визвольної боротьби українців Закарпаття 1918–1919 рр. привертала увагу дослідників. До неї неодноразово зверталися історики міжвоєнного часу, учасники тих подій (С. Клочурак [4], А. Кущинський [6] та ін.), періоду незалежності (М. Мушинка [8], М. Вегеш [3], А. Корольнко, Я. Павлючок [5] й ін.). Однак публіцистичні тексти про Гуцульську Республіку не були предметом їхнього фахового розгляду. Це стосується як творчого доробку В. Ґренджі-Донського, написаного, фактично, по «живих слідах», так і текстів, репрезентованих сьогодні, як, наприклад, сучасного українського письменника й публіциста Румунії Михайла Гафії Трайсти. Конкретний аналіз подій визвольних змагань українства на Закарпатті в 1918–1919 роках у творах публіцистичного жанру В. Ґренджі-Донського, відомого літератора, журналіста, громадського діяча Закарпаття, в науковому дискурсі відсутній. Дослідники лише принагідно згадували звернення автора до цих подій. До типологічного аналізу висвітлення теми Гуцульської Республіки згаданими авторами не вдавалися. Це при тому, що важлива історична подія знайшла відображення в різних текстах, уміщених у дванадцятитомному виданні творів

© Барчан О.В., 2020

В. Ґренджі-Донського, а М. Г. Трайста відтворив їх у кількох історичних нотатках у виданні «Під сузір'ям слова. Публіцистика» (2018).

Виділення раніше невирішених частин загальної проблеми. Вважаємо, що порівняльний аналіз реалізації цієї теми українськими авторами крізь призму їхніх світоглядів, суспільно-історичних епох, аксіологічних вимірів тощо значно розширить наукові горизонти осмислення важливої в історії національного буття події.

Формулювання цілей статті. У контексті активізації суспільного інтересу до цих історичних подій дослідження публіцистики різного часу на цю тему є актуальним і зумовлює мету нашого дослідження – аналіз таких матеріалів на предмет особливостей висвітлення в них конкретних фактів, трактування подій, особистостей, відтворення ідейного та емоційного пафосу доби, а також засобів авторського публіцистичного стилю.

Виклад основного матеріалу дослідження. У зверненні В. Ґренджі-Донського, активного діяча національного відродження на Закарпатті у 20-30-і роки XX ст., і нашого сучасника М. Г. Трайсти до подій Гуцульської Республіки вбачаємо спільну зумовленість. Обидва автори близькі за сферою своєї діяльності: письменники, публіцисти, журналісти, активні у суспільному житті. Вони народилися у краї, де постала Гуцульська Республіка – на Мараморощині, яка була на початку XX ст. одним із чотирьох найбільших за територією і населенням комітатів тодішньої Підкарпатської Русі з центром у місті Сигеті. В. Ґренджа-Донський – у 1897 році в селі Волове (нині Міжгір'я, Закарпатської області). М. Г. Трайста – у 1965 році в селі Верхній Рівній (нині с. Рона де Сус, Румунія). Тому історія цих місць близька кожному з них.

Творчі інтереси обох авторів пов'язані з літературною, етнознавчою, театрознавчою, перекладацькою сферами. Популяризація творчості українських письменників, проведення просвітницької роботи для українських дітей у чужомовному середовищі зріднює М. Трайсту з В. Ґренджою-Донським. Журналістика, публіцистична діяльність в обох невіддільна від белетристики.

В. Ґренджа-Донський стояв біля витоків україномовної преси Закарпаття, був редактором першого на цих теренах україномовного журналу «Наша земля» (1927–1928), співробітником «Українського слова» (1932–1938), редагував газети «Нова свобода» (1939), «Урядовий вісник» (1938–1939). Він ініціював створення першої на Закарпатті Спілки письменників і журналістів (1935), працював пресовим референтом Українського Національного Об'єднання – єдиної партії українців краю часів боротьби за Карпатську Україну.

М. Г. Трайста – нині очільник редакції часопису «Mantaua lui Gogol» («Шинеля Гоголя») та редактор популярного у світі журналу українських письменників Румунії «Наш голос», періодичного видання румунських письменників «Волоська ротонда». Він відомий серед всесвітнього українства, очолює товариство українців Румунії ім. Т. Шевченка, виконує функції заступника голови Союзу Українців Румунії і Бухарестської філії СУРу. Член Національних спілок письменників Румунії і України [7]. Власне, на нині – один із найактивніших організаторів і діячів громадського, культурного, наукового життя українців у Румунії.

Відзначаємо особливу пильність обох публіцистів до подій національно-визвольної боротьби українців періоду Гуцульської Республіки. Вважаємо, що це – не випадково. Так, для Василя Ґренджі-Донського оспівування героїзму українського народу в боротьбі за свої права було особливо актуальним у зв'язку з історичним періодом пробудження національної свідомості українців Закарпаття та боротьбою за утворення Карпатської України у 20-30 рр. XX ст. Публікації Михайла Гафії Трайсти, що присвячені подіям Гуцульської Республіки, у нинішній складний час актуалізують тему самовідданої боротьби українців, патріотизму, відновлення історичної пам'яті в умовах інформаційної та військової агресії з боку Російської Федерації.

Історичні події на теренах Закарпаття знайшли відображення в різних жанрах творчості В. Ґренджі-Донського. Науковці вважають, що його белетристика, зокрема й про національно-визвольну боротьбу українців Закарпаття 1918–1919 рр. (збірки «Покрив туман співучі ріки», «Назустріч волі», цикл «Нема набоїв», п'єси «Сотня Мочаренка», «Ренегат» тощо) – це багатий фактичний матеріал, актуалізація якого «сприяла публіцистичному звучанню цих творів у напруженому контексті суспільно-політичного життя закарпатських українців 20-30-х рр. XX ст., в епоху національного відродження» [2, с. 8], це твори, які «виконали насамперед національно-освітню місію щодо населення, яке протягом століть відчувало свою близькість до народу по той бік Карпат» [9, с. 15].

Зазначимо, що цю важливу просвітницьку функцію на ниві національно-патріотичного становлення українства краю виконували й публікації В. Ґренджі-Донського-журналіста.

У роки боротьби за державність В. Ґренджа-Донський поруч із своїми сучасниками, видатними патріотами А. Волошиним, братами Бращайками, Ф. Реваєм, С. Кочураком, А. Штефаном здійснював потужне інформаційне освідомлення суспільства. Для нього було надзвичайно важливо у своїх численних статтях демонструвати, підкреслювати уроки героїзму, успіху українців у краї та за його межами. Це було потужною серцевиною, органічним елементом змісту й форми його журналістської творчості загалом. Закономірно, що серед важливих і актуальних тем, була й тема Гуцульської Республіки.

Як відомо, сам В. Ґренджа-Донський не брав безпосередньої участі в подіях через вимушену мобілізацію під час Першої світової війни. Він повернувся в рідний край із Будапешта в 1921 році уже перейнятий ідеями національно-визвольної боротьби, яка охопила Австро-Угорщину і призвела до її розпаду. Але події у рідному краї вирували, надихали до творчості й діяльності. Він поставив за мету увічнити ці реалії, зафіксувавши їх, і був перший із письменників, котрі на основі дійсних подій оспівали боротьбу за українську Гуцульську Республіку. Про це згадує інший громадсько-політичний діяч Карпатської України Августин Штефан: «Писав він (В. Ґренджа-Донський – О.Б.) про події 1919-го року як дослідник… Зібрав він інформації від

д-ра Михайла Бращайка, від братів Клемпушів, Степана Клочурака, Дмитра Німчука та багатьох інших учасників цих подій. Порівнявши оповідання Ґренджі-Донського із статтями і споминами галицьких авторів, напр. д-ра В. Бемка, Ст. Зибачинського, а зокрема хорунжого Дмитра Микитюка, легко можна ствердити, що згадані оповідання Ґренджі-Донського – це правдиво і цікаво написана історія «Гуцульського зриву» та «Гуцульської республіки»» [12, с. 50].

Найбільше фактичного матеріалу, аналізу подій, їх оцінок спостерігаємо в такому мемуарному жанрі автора, як спогади, які дають знання про минулі події, розуміння історичного процесу, а також про світоглядну основу та логіку мислення їх творця. Про своє звернення до цієї епохи В. Ґренджа-Донський зазначає: «Мушу тут згадати про т. зв. «Гуцульську республіку», – нашу мініятюрну селянську державу. Після розвалення Австроугорської монархії при кінці жовтня 1918 року, опанували світом нові гасла самовизначення. І на Закарпатті творилися Народні Ради. Любовнянська Рада, Сигітський та пізніше Хустський Конґреси (19-го січня 1919) рішили з'єднатися з Україною… Мадярські політики хотіли за кожну ціну для Мадярщини врятувати хоч Закарпаття… Але закарпатське українське населення не хотіло ані чути про те, не довіряючи обіцянкам мадярів. Адже ще в свіжій пам'яті були шибениці під час війни, соціяльний і національний гніт, скасування азбуки, переслідування та інші «блага» поневоленого народу...» [11, с. 47].

Наголошуючи на високому рівні самоорганізації українців у боротьбі за свої права, В.Ґренджа-Донський згадує героїв тих подій: Степана (Штеню) Клочурака, Миколу Сабадюка, Дмитра Німчука, які самовіддано очолили загони у боях проти наступаючої угорської армії і перемогли, утворивши «мініятюрну» державу, що мріяла воз'єднатися з Україною. Із сумом він засвідчує також поразку від румунських військ і ліквідацію Гуцульської Республіки [11, с. 47].

Ці героїчні й трагічні події відображені і в художніх полотнах – у віршах «Бій під Сиготом», «У Сиготі» (зб.«Шляхом терновим», 1924), у поемі «За волю Срібної Землі», у якій є окремий розділ «Гуцульська Республіка» [1, с. 78]. Відтворені у них вирішальні для долі Гуцульської Республіки політичні процеси й події того часу, знайшли відгук «Спогадах» В. Ґренджі-Донського, де, зокрема, ідеться про факт звернення гуцулів по збройну допомогу до галичан та трактування мотивації їхньої відмови. Бачимо, що публіцист добре розуміє геополітичні процеси широкого масштабу. Про це він говорить: «Хоч Гуцульська Народна Рада в Мараморському Сиготу і великий народний конгрес у Хусті рішили з'єднатися з Україною, Румунія окупувала Мараморський Сигот і гуцулам спричинила кривавий купіль. Польща пустила в хід свою дипломатію дістати Галичину, а як то станеться, то поляки вдарять клин і ніколи Закарпаття до України не буде належати… А тут Мадярщина вже тепер прозраджує свої карти нечесної гри. Що то за автономія без кордонів, про які не говориться?!» [11, с. 39].

Упадає в вічі той факт, що В. Ґренджа-Донський був добрим політичним аналітиком і розумів та професійно тлумачив міжнародні акції, пов'язані на той час із Україною й Підкарпатською Руссю. У його «Спогадах» зазначено: «Над Підкарпатською Руссю зависли чорні хмари. З полудня загрозили мадярські большевики, зі сходу почали займати руські землі румуни, а на поміч з України надія падала, бо вісті про її криваву боротьбу з сусідніми державами не були надійні» [11, с. 46].

Відзначимо, що така скрупульозна фіксація подій у «Спогадах» та художнє їх відображення в поетичних творах, трансполюється автором на сучасне й майбутнє. В інтерв'ю львівському «Новому часу» в 1935 році публіцист зазначав: «…Улюбленою моєю темою є героїчна доба 1918/19 рр. Я завжди туди повертаюся, щоб на своїй скромній бандурі оспівати Святий Бунт і черпати сили надальше…» [10, с. 130].

У своїх публікаціях, уміщених у різних часописах із нагоди визначних подій, В.Ґренджа-Донський нагадує своїм читачам про ці героїчні сторінки українського народу. Так, у звіті про приїзд на Підкарпатську Русь міністра закордонних справ Чехословаччини Едварда Бенеша публіцист, відтворюючи виступ державного діяча, згадує про «денаціоналізаторську політику мадярського уряду супроти нашого українського населення та ізоляцію його від галицьких братів, а в кінці про події 1918–19 та прилучення наше до ЧСР» [13, с. 162. «Міністер Бенеш в Ужгороді», «Українське слово», 10 травня, 1934 р., ч. 19].

Схожі тези знаходимо в нарисі «Українська культура на Закарпатті на початку цього сторіччя і за першої Чехословаччини»: «…Тому, що поляки між Закарпаття й Україну вдарили клин, не було тоді можливости з'єднатися з Україною, а тут утворилася слов'янська держава Чехословаччина. І так Закарпаття, за згодою нашої американської еміґрації, приєднали до ЧСР за умовою автономії» [10, с. 397].

Оцінюючи історичну роль Гуцульської народної ради, Хустської народної ради та діяльності Гуцульської Республіки, В. Ґренджа-Донський відзначає їхню вирішальну роль у збереженні українського народу як такого. При цьому він акцентує на тому, що з подіями Першої світової війни пов'язана мотивація революційного піднесення. «Перша світова війна принесла багато страждання нашому народові, але коли б не було Першої світової війни, то не було б українського народу на південному схилі Карпат» [10, с. 396]. Ідеться, зокрема, про джерела інформації, що з'явилися в ході війни: такими він вважає мобілізованих в австро-угорську армію мешканців краю, які воювали чи були в полоні у східній і західній Україні. Після повернення додому вони принесли й побачений там досвід та проводили пропаганду проти мадярської влади. Та приєднання Закарпаття «до матірного пня України» [10, с. 396].

Цю думку автор методично повторює і в нарисі «Матеріяльна і духова культура селян волівської Верховини кінцем XIX і початком XX століття», вказуючи, що розвал Австро-Угорської імперії за Першої світової війни призвів до «повалення тюрми народів» і приніс визволення й українцям краю, яких, вважає автор, через півстоліття могло б і зовсім не залишитися за умов колонізації [10, с. 418].

Звернемо увагу, що популяризація теми боротьби українців періоду Гуцульської Республіки органічно вплітається в публіцистиці

Ґренджі-Донського в історичні події боротьби за українську державність періоду Карпатської України (1938–1939 рр.). Серед найяскравіших публікацій автора є серія статей «Наші кандидати», уміщена в газеті «Нова свобода» у 1939 році напередодні виборів до сойму Карпатської України. У 25 числі видання від 5 лютого знаходимо публікацію «Степан Клочурак». Автор із високим пієтетом відгукується про відомого у країні, знаного серед народу українського діяча. Відзначаючи його роль у національно-визвольній боротьбі 1918–19 років, журналіст, серед інших активних політиків, називає С.Клочурака «легендарним героєм гуцульського повстання сперед двадцяти роками» [10, с. 219]. Він підкреслює винятку хоробрість і самого провідника гуцулів, і всіх українських патріотів, які сміливо перемогли 600 угорських озброєних вояків, пішли походом на Сигіт і проголосили «злуку рідної Гуцульщини з Україною» [10, с. 219].

Згадує автор і драматичний період поневірянь С .Клочурака в румунському та польському полонах. Із високим пафосом описує активну громадську діяльність на благо українців. «„Штеньо" – людина майбутности, – завершує публікацію автор, – перед ним ще багато завдань і він їх виконає» [10, с. 220].

Як бачимо, тема Гуцульської Республіки була для В. Ґренджі-Донського тим живим «нервом», який постійно збуджував його пам'ять, емоції, мотивував обов'язок митця і його творче натхнення.

Тема Гуцульської Республіки є центральною в трьох публікаціях М. Г. Трайсти: «Микола Мушинка: «Лицар волі» – життя і політично-громадська діяльність Степана Клочурака», «Степан Клочурак – президент Гуцульської республіки» та «Поразка війська Гуцульської республіки в Сигітській Коморі 17 січня 1919 року». Усі статті вміщені в розділі «Історичні нотатки» у книзі «Під сузір'ям слова. Публіцистика» і не лише об'єднані тематично, але й доповнюють одна одну.

Так, у рецензії на книгу Миколи Мушинки «Лицар волі…» М. Г. Трайста аналізує зміст та структуру праці сучасного українського вченого зі Словаччини, мотиви її написання, дає біографічні відомості про автора, який «відроджує в діаспорі забуті українські традиції, прославляє імена забутих та недооцінених українських учених, письменників, художників, політиків, учених та меценатів… бореться за визнання у світі доброго імені України» [14, с. 244]. Автор статті наголошує на важливих у книзі фактах із життєпису Степана Клочурака, наводить цитати М. Мушинки, що підтверджують його особистість як самовідданого борця за вільну й незалежну Україну включно з Карпатською Руссю в ній [14, с. 246].

В іншій статті М. Г. Трайсти «Степан Клочурак – президент Гуцульської республіки» увага публіциста зосереджена виключно на життєвому шляху Степана Клочурака. Автор підкреслює драматизм долі національного героя, адже у країні, за постання й утвердження якої він боровся, його ім'я за радянського режиму «було майже зовсім забуте, а якщо згадували інколи про нього в пресі, то обов'язково називали або «ворогом народу» або «українським буржуазним націоналістом. Тільки на початку 90-х років почали його споминати «тихим, добрим словом»» [14, с. 248].

Спираючись на перше й друге видання М. Мушинки «Лицар волі…», автор презентує розширену біографію відомого громадського діяча, наводить точні відомості про родину, освіту, військові здобутки, що вплинули на діяльність у період утворення Гуцульської народної ради та Гуцульської Республіки. Акцентує увагу на лідерських здібностях С. Клочурака, які проявилися під час командування в боях з угорськими, румунськими та польськими армійськими загонами. Наводить точні дані боротьби періоду переслідувань та полонів. «З кінця 1919 року, – зазначає М. Г. Трайста, – доля Степана Клочурака пов'язана з Ужгородом, де він розгорнув широку політично-громадську діяльність. Від захисту українських еміґрантів до заснування, разом з Августином Волошиним та іншими українськими активістами, товариства «Просвіта» та його філій, організації «Учительська громада», відділів напіввійськової організації «Січ», а також велику увагу приділяв розвиткові українського Пласту та спортивних товариств» [14, с. 251].

Детально описана в згаданій статті М. Г. Трайсти й політична робота С. Клочурака в різних партіях та в уряді Августина Волошина часів боротьби за Карпатську Україну. З'ясовано, що після окупації угорських військ він емігрував до Праги, де в 1945-му був арештований спецслужбами Москви і відправлений у Лефортівську в'язницю. Далі український патріот був засуджений до виправно-трудових робіт у Сибірських таборах на 8 років. Згодом йому оголосили про довічне заслання. Лише у 1957році С. Клочурак зміг повернутися до Праги, а в 1975 – у рідне селище Ясіня.

Звернемо увагу на використання М. Г. Трайстою різних публіцистичних прийомів для активізації уваги читачів. Це й насичення тексту конкретними фактами, подача власних суджень і оцінок, постійне підтримання емоційного рівня викладу матеріалу, включення у мову автора різного роду інших текстів. У статті для увиразнення образу свого героя як визначної особистості автор вмонтовує його голос. До прикладу, підсумок авторського публіцистичного тексту подано у вигляді влучної цитати самого С. Клочурака з книги його споминів «До волі», яка вийшла в Нью-Йорку в 1978 році «Мрії героїв, що полягли на полі бою, не сповнились так, як вони собі того бажали, але нарід наш, пробудившись від віковічного сну, вже ніколи не засне. Ми є свідками того, як від часу перших проблисків волі поширилась у нас національна свідомість. Ми йдемо вперед, і вже немає тої сили в світі, яка б нас на цій дорозі зупинила» [14, с. 253].

У третій публікації М. Г. Трайсти «Поразка війська Гуцульської республіки в Сигітській Коморі 17 січня 1919 року» зроблено спробу провести власне історичне розслідування, мотивуючи його тим, що «про історичну подію трагічного бою сьогодні мало хто згадує, бо довгий час замовчувався факт існування держави закарпатців під назвою Гуцульська Республіка…» [14, с. 254].

Для створення відповідного емоційного фону на початку статті автор згадує про вірші Василя Ґренджі-Донського «У Сиготі» та «Бій під Сиготом», із цитуванням останнього. Далі, спираючись на власні факти та дані інших дослідників, літописців того часу (М. Мушинки, А. Штефана,

З. Кудея, С. Зубичанського та ін.), публіцист проходить маршрутом війська Клочурака. Він, як літописець, послідовно відтворює день за днем збір та пересування війська Гуцульської Республіки на чолі зі С. Клочураком, Д. Климпушем, Д. Німчуком та ін. у напрямку на Сигіт у січні 1919 року, їхню стратегію й тактику. Звертає увагу й на реакцію населення Підкарпатської Русі, яке було патріотично налаштоване та всіляко підтримувало своїх бійців. У критичний момент, не піддаючись на пропозицію скласти зброю в обмін на «сумнівну» автономію, гуцули вступають у бій і перемагають, захопивши Сигіт. Однак румунська влада надсилає до міста 2000 озброєних військових. У нерівному бою гуцульське військо зазнає поразки.

Звертаємо увагу, що автор публікації намагається дослідити за різними джерелами кількість втрат, які зафіксовані і в науковій літературі, і наведені в художніх творах, у пресі. Публіцист завершує свій виклад цитатою самого С. Клочурака, який констатує трагічність бою під Сиготом, вбачає головною причиною поразки зраду румунського війська, проти якого гуцули не мали ворожих намірів.

Таким чином, М. Трайста, як громадянин, літератор, своєю діяльністю виконує важливу функцію: засобом слова відновлює і збагачує історичну пам'ять українства. У своїх публікаціях оцінює та популяризує працю відомого сучасного вченого М. Мушинки про героїчні сторінки національного буття, репрезентує новим поколінням українців славні імена їхніх незламних і нескорених попередників.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави констатувати, що тема Гуцульської Республіки знайшла відображення в публіцистиці та інших жанрах творчості В. Ґренджі-Донського та М. Трайсти і відтворена як сторінка високого героїзму й трагізму українців у їхній боротьбі за незалежність та національне самовизначення.

Для обох авторів, як представників різних історичних епох, події поставали з відповідно доступних джерел. Для В. Ґренджі-Донського – це спілкування з безпосередніми учасниками подій, фіксація переказів, свідчень, вражень, спогадів, використання офіційних матеріалів, відомостей, повідомлень тощо. Для М. Трайсти – науково-популярні праці, публікації авторитетних сучасних науковців тощо. Аналізовані тексти насичені конкретними історичними фактами періоду 1918–1919, вияскравлюють постаті відомих провідників національно-визвольних змагань. Матеріали обох авторів своїм пафосом, емоційним зарядом передають суспільний настрій тієї знаменної епохи, конкретикою фактів, логікою викладу, стилем письма мобілізують читацьку увагу, збуджують і загальний, і науковий інтерес фахівців та широкого кола читачів до важливих подій власної історії. Це передбачає перспективу подальшого вивчення порушеної теми в українській публіцистиці та інших сферах гуманітарних наук.

Список літератури:

1. Барчан В. Поетична творчість Василя Ґренджі-Донського : навчальний посібник. Ужгород, 2004. 152 с.
2. Барчан О. Історична тематика у творчості В.Ґренджі-Донського. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. Львів, 2005. Вип. 26. С. 3–8.
3. Вегеш М. Карпатська Україна на шляху державотворення. Ужгород, 2009. 256 с.
4. Клочурак С. До волі: спомини. Нью-Йорк. Карпатський Союз, 1978. 189 с.
5. Королько А., Павлючок Я. Гуцульська Республіка 1918–1919 рр. До питання організації «січневого зриву» і становлення української влади на Закарпатській Гуцульщині. Вісник *Прикарпатського університету. Історія*, 2010. Вип. 17. С. 17–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpu_Ist_2010_17_5 (дата звернення: 01.07.2020).
6. Кущинський А. Закарпаття в боротьбі : спогад. Буенос-Айрес, 1981. 224 с.
7. Масляник О. Деміург з Мараморощини. *Золота пектораль*. Львів, 12. 01. 2018. URL: http://zolotapektoral.te.ua/ (дата звернення: 01.07.2020).
8. Мушинка М. Лицар волі: документальна повість. Ужгород, 1995. 250 с.
9. Рекіта В.І. Історія Закарпаття у творчій спадщині Василя Ґренджі-Донського. Ужгород, 2004. 100 с.
10. Твори Василя Ґренджі-Донського. Видання Карпатського Союзу, Інк. Відділ у Вашингтоні, Д.К., 1989. Т. IX: Публіцистика. 502 с.
11. Твори Василя Ґренджі-Донського. Видання Карпатського Союзу, Інк. Відділ у Вашингтоні, Д.К., 1988. Т. X: Спогади, листи. 518 с.
12. Твори Василя Ґренджі-Донського. Видання Карпатського Союзу, Інк. Відділ у Вашингтоні, Д.К., 1990. Т. XI: Похорон поета. Огляд творчості поета. 596 с.
13. Твори Василя Ґренджі-Донського. Видання Карпатського Союзу, Інк. Відділ у Вашингтоні, Д.К., 1992. Т. XII: Додаткові твори, бібліографія. 562 с.
14. Трайста М.Г. Під сузір'ям слова: публіцистика. Бухарест, 2018. 376 с.

References:

1. Barchan, V. (2004). Poetychna tvorchist Vasylia Grendzhi-Donskoho: navchalnyi posibnyk [Poetic works of Vasyl Grendzha-Donsky: a textbook]. Uzhhorod. (in Ukrainian)
2. Barchan, O. (2005). Istorychna tematyka u tvorchosti V.Grendzhi-Donskoho [Historical themes in the work of V. Grendzha-Donsky]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia Zhurnalistyka*. Lviv, vol. 26, pp. 3–8. (in Ukrainian)
3. Vehesh, M. (2009). Karpatska Ukraina na shliakhu derzhavotvorennia [Carpathian Ukraine on the path of state formation]. Uzhhorod. (in Ukrainian)
4. Klochurak, S. (1978). Do voli: spomyny [To freedom: memories]. Niu-York: Karpatskyi Soiuz. (in Ukrainian)
5. Korolko, A., & Pavliuchok, Ya. (2010). Hutsulska Respublika 1918–1919 rr. Do pytannia orhanizatsii "sichnevoho zryvu" i stanovlennia ukrainskoi vlady na Zakarpatskii Hutsulshchyni [Hutsul Republic 1918–1919. On the issue of organizing the "January disruption" and the formation of Ukrainian power in the Transcarpathian Hutsul region]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Istoriia*, vol. 17, pp. 17–25. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpu_Ist_2010_17_5 (accessed 1. 07. 2020). (in Ukrainian)

6. Kushchynskyi, A. (1981). Zakarpattia v borotbi : spohad [Transcarpathia in the struggle: a memory]. Buenos-Aires. (in Ukrainian)
7. Maslianyk, O. (2018). Demiurh z Maramoroshchyny [Demiurge from Maramures]. *Zolota Pektoral* [Gold pectoral]. Available at: http://zolotapektoral.te.ua/ (accessed 01.07.2020). (in Ukrainian)
8. Mushynka, M. (1995). Lytsar voli: dokumentalna povist [Knight of Freedom: a documentary story]. Uzhhorod. (in Ukrainian)
9. Rekita, V.I. (2004). Istoriia Zakarpattia u tvorchii spadshchyni Vasylia Grendzhi-Donskoho [History of Transcarpathia in the creative heritage of Vasyl Grendzha-Donsky]. Uzhhorod. (in Ukrainian)
10. Tvory Vasylia Grendzhi-Donskoho [Works of Vasyl Grendzha-Donsky]. Vydannia Karpatskoho Soiuzu, Ink. Viddil u Vashynhtoni, D.K., 1989. T. IX: Publitsystyka, 502 p. (in Ukrainian)
11. Tvory Vasylia Grendzhi-Donskoho [Works of Vasyl Grendzha-Donsky]. Vydannia Karpatskoho Soiuzu, Ink. Viddil u Vashynhtoni, D.K., 1988. T. X: Spohady, lysty. 518 p. (in Ukrainian)
12. Tvory Vasylia Grendzhi-Donskoho [Works of Vasyl Grendzha-Donsky]. Vydannia Karpatskoho Soiuzu, Ink. Viddil u Vashynhtoni, D.K., 1990. T. XI: Pokhoron poeta. Ohliad tvorchosti poeta, 596 p. (in Ukrainian)
13. Tvory Vasylia Grendzhi-Donskoho [Works of Vasyl Grendzha-Donsky]. Vydannia Karpatskoho Soiuzu, Ink. Viddil u Vashynhtoni, D.K., 1992. T. XII: Dodatkovi tvory, bibliohrafiia, 562 p. (in Ukrainian)
14. Traista, M.H. (2018). Pid suziriam slova: publitsystyka [Under the constellation of words: journalism]. Bukharest. (in Ukrainian)

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-3
УДК 007:304:070(477)(09)

Георгієвська В.В.
Київський університет імені Бориса Грінченка

ПРЕСА УКРАЇНСЬКОЇ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ (БОРОТЬБИСТІВ)

Анотація. Мета статті – з'ясувати умови формування системи преси Української комуністичної партії (боротьбистів) у 1919–1920 рр., простежити тематичний спектр публікацій провідних діячів партії. *Об'єктом* дослідження обрано органи та видання УКП(б), що з'явились у Харкові, Києві, Полтаві, Вінниці («Боротьба», «Боротьбист», «Червона боротьба», «Червоний стяг», «Червоний прапор» та ін.). За нетривалий час існування лідерам Української комуністичної партії (боротьбистів) вдалося сформувати мережу партійної періодики у Києві, Харкові, Полтаві, Херсоні, Вінниці, Житомирі, Прилуках і т.д. Більшість назв партійних газет містили в логотипі слово «боротьба» чи його похідні. Серед редакційних колегій і постійних співробітників цієї преси були партійні діячі, письменники й публіцисти (В. Елланський, Г. Михайличенко, В. Чумак, М. Лебединець, М. Авдієнко, О. Шумський та ін.).

Ключові слова: партійна преса, Українська комуністична партія (боротьбистів), опозиція, політичні орієнтири, тематика публікацій.

Georgiievska Viktoriia
Borys Grinchenko Kyiv University

PERIODICALS OF THE UKRAINIAN COMMUNIST PARTY (BOROTBYSTY)

Summary. The article considers the history of establishing and functioning of the party periodicals in Ukraine in 1919–1920. The aim of the research is to find out the main conditions of formation of the press system of the Ukrainian Communist Party (borotbysty), to trace the thematic spectrum of publications of the leading figures of the Party. The object of the study are *organs and newspapers* of the Ukrainian Communist Party (borotbysty), that were published in Kharkiv, Kyiv, Poltava, Vinnytsia (such as «Borotba / Struggle», «Borotbyst / Fighter», «Chervona borotba / Red struggle», «Chervonyy stiah / Red flag», «Chervonyy prapor / Red banner», and others). During the short period of Party existence, the leaders of the Ukrainian Communist Party (borotbysty) managed to form a network of party periodicals in Kyiv, Kharkiv, Poltava, Kherson, Odesa, Vinnytsia, Zhytomyr, Pryluky, etc. Most of the titles of party newspapers contained the word *struggle* or its derivatives in the logo. The main topics of publications are party documents (acts, memoranda, appeals, resolutions of party congresses and conferences), current party activities, chronicles of political affairs, letters from workers and peasants, debunking of political enemies and the opposition. Poems, short stories, and feuilletons were also published. Among the editorial boards and permanent employees of this press were party figures, writers, and publicists (V.Ellansky (V. Ellan-Blakytny), H. Mykhailychenko, V. Chumak, M. Lebedynets, M.Avdienko, O. Shumsky, A. Richytsky (A. Pisotsky), M. Pankiv, and others). Most of them were People's commissars of education, ministers in the Soviet government, as well as members of the Central Committee of the Communist Party (Bolsheviks) of Ukraine, but the regime of Stalin annihilated them. Their creative biographies and activities in editorial and publishing fields need to be studied and rehabilitated. In prospect, it is important to research thoroughly the heritage of the political leaders, to decipher cryptonyms and pseudonyms, which often occur on the pages of periodicals of the Ukrainian Communist Party (borotbysty).

Keywords: party press, Ukrainian Communist Party (borotbysty), opposition, political guidelines, topics of publication.

Постановка проблеми. Дослідження багатопартійної преси України перших двох десятиліть XX ст. – одне з наукових завдань, що стоїть нині перед журналістикознавцями, адже виявлення такої періодики, її опис й аналіз дають змогу вивчити досвід минулого, спроектувати жанрово-тематичні та структурно-організаційні компоненти в площину сьогодення. Загострена політична ситуація в Українській державі початку XXI ст. цілком перегукується із історичними реаліями столітньої давнини, коли вирішувалася доля національної самостійності й незалежності від Росії, коли в пропагандистському протистоянні перебували російські та українські партії. Нетривале існування органів і видань Української комуністичної партії (боротьбистів) є уроком політичної опозиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській науці поступово відбувається систематизація фактів із історії становлення та розвитку вітчизняної партійної преси, з'ясовується типологія таких видань, структурно-організаційні та творчо-публіцистичні умови виходу в світ періодики партійних об'єднань і груп. Окремі розвідки про формування і діяльність політичних партій на території України створено передусім вітчизняними істориками (Т. Бевз, О. Березовський, О. Висоцький, В. Даниленко, В. Головченко, А. Заводовський, С. Кульчицький, О.Реєнт) та українськими вченими в еміграції (А. Животко, С. Наріжний, М. Стахів, Ю. Тернопільський, П. Феденко). До вивчення партійної журналістики на різних історичних етапах зверталися В. Владимиров, С. Кость, І. Крупський, І. Михайлин, О. Мукомела, Н. Сидоренко, О. Сидоренко, В. Солдатенко, П. Федоришин.

Серед дослідників Української комуністичної партії (боротьбистів) (далі – УКП(б) вирізняються праці І. Майстренка, М. Стахіва, С. Гіріка, І. Ніколаєва та ін. Окремі деталі життя й діяльності членів партії, публіцистів партійної преси можна почерпнути в спогадах і записах В. Винниченка, Д. Дорошенка, Г.Костюка. Так, С. Гірік простежив історіографічні аспекти дослідження

© Георгієвська В.В., 2020

УКП(б) [1]; О.Любовець в авторефераті дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук розглянула багатопартійну систему періоду Української революції 1917–1921 рр., наголосила на злитті комуністичних партій із більшовицькими силами, що «на практиці обернулося на … поглинення, «асиміляцію» УКП(б), УКП і УПЛСР(б) [2, с. 16]. І. Ніколаєв зупинився на питанні нетривалого співіснування трьох комуністичних партій – КП(б)У, УКП (б) та УКП як політичних опонентів, зокрема при вирішенні питань державної незалежності України та національної політики [3].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Слід констатувати, що здебільшого в означеній науковій темі вивчаються аспекти партійної діяльності, лише фрагментарно окреслено агітаційно-пропагандистську сферу політичного функціонування, зокрема пресовидавничі партійні стратегії. Здебільшого в наукових публікаціях згадуються газети «Боротьба», «Червоний прапор» і «Червоний стяг», інші видання лишаються поза увагою дослідників УКП(б). Частково деяка періодика соціалістів-революціонерів і соціал-демократів, що сформували згодом УКП(б) та її органи, аналізувалася автором цієї статті [4].

Мета статті – з'ясувати умови формування системи преси Української комуністичної партії (боротьбистів) у 1919–1920 рр., простежити тематичний спектр публікацій провідних діячів партії.

Об'єктом дослідження обрано органи та видання УКП(б), що з'явились у Харкові, Києві, Полтаві, Вінниці («Боротьба», «Боротьбист», «Червона боротьба», «Червоний стяг», «Червоний прапор» та ін.).

Для виявлення й дослідження партійної періодики УКП(б) важливим є метод моніторингу – ідентифікація видань зазначеної партії серед преси різної тематики й аудиторного призначення, що передбачає ознайомлення й опрацювання наявних покажчиків періодики різних реґіонів України, аналіз проблемно-тематичного змісту, встановлення ключових постатей в публіцистичній та редакційно-видавничій діяльності партійних газет, узагальнення розрізненої інформації про політичний контент преси партійного призначення. Основним джерелом для пошуку об'єкту дослідження став відділ формування та опрацювання газетних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ), зокрема науковий каталог «Газети України 1917–1920 років» [5].

Виклад основного матеріалу дослідження. У «Передмові» до «Документів українського комунізму» член українських комуністичних партій І. Майстренко назвав УКП(б) «найбільш масовою комуністичною самостійницькою течією на Україні» [6, с. 14–15], що створила підґрунтя для процесів українізації, але чимало її керівників і рядових членів були винищені в роки «сталінських чисток».

«Еволюція в бік комунізму» відбулась серед фракцій двох активних українських партій – УПЛСР (боротьбистів / борьбистів, комуністів-боротьбистів) та УСДРП (незалежників), які в серпні 1919 р. уклали Акт про об'єднання і створення нової політичної організації – УКП (боротьбистів). Серед чільних діячів нової партії були О. Шумський, Г. Гринько, В. Елланський, П. Любченко, Л. Ковалів, М. Полоз, В. Чумак, Г. Михайличенко та ін., які стали основою редакційних комітетів.

Органи й видання УКП(б) вийшли в світ у Харкові, Києві, Полтаві, Катеринославі, Вінниці, Житомирі, Одесі, Херсоні, Миколаєві, Прилуках, Сквирі. Про це свідчать фонди газетного відділу НБУВ, науковий каталог газет України, де подано інформацію про періодичні видання 1919–1920 рр., що супроводжували інформаційно-пропагандистські кампанії УКП(б): бюлетень Центрального комітету партії «Боротьба» (Київ, 1919), орган обласного комітету Партії комуністів-боротьбистів Херсонщини «Боротьба» (Одеса, 1920; у 1919 р. – орган Окружного комітету Комуністичної Української партії соціалістів-революціонерів (комуністів) Херсонщини і Таврії), орган Правобережного бюро ЦК УКП(б) «Боротьба» (Київ, 1919–1920; у 1917–1919 рр. – орган УПСР), орган Полтавського губкому УКП(б) «Боротьбист» (Полтава, 1919–1920), орган Прилуцького райкому УКП(б) «Боротьбист» (Прилуки, 1920), видання губернського відділу Волинського комітету УКП(б) «Пролетарська боротьба» (Житомир», 1919–1920), орган ЦК і Харківського губкому УКП(б) «Пролетарська правда» (Харків, 1920), видання Подільського губпарткому УКП(б) «Червона боротьба» (Вінниця, 1920), видання літературного відділу Катеринославського губкому УКП(б) «Боротьба / Український пролетар» (Катеринослав, 1920), орган ЦК УКП(б) «Червоний прапор» (Київ, Харків, 1919 –1920), щоденна робітничо-селянська газета, видання ЦК УКП(б) «Червоний стяг» (Київ, 1919) та ін. Деякі з цих газет були «трансформовані», змінивши партійний курс.

До таких видань належить щоденна газета «Червоний стяг» (від ч. 61 за 7 серпня 1919 р. стала виданням ЦК УКП(б); попередньо – орган Тимчасового комітету УСДРП незалежних лівих), що виходила в Києві під керівництвом редколегії, до якої належали В. Елланський (Блакитний) та М. Паньків. Газета мала гасло «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!», тож закликала воювати «за справу робітників та селян», щоб здолати ворогів – буржуазію і поміщиків. Популярними були рубрики: «На червоному фронті», «Робітниче життя», «По Україні», «У Київі», «Господарські справи», «У таборі контр-революції», де друкувалась поточна хроніка й тематичні повідомлення з Черкас, Житомира, Канева, Козятина, Лубен, інших місцевостей.

На сторінках часопису подавались матеріали про партійне життя й партійну відповідальність («Наші болячки», «Нерівна боротьба», «Нові комбінації», «Про виховання членів партії» Солов'їва, «В чому наші поразки, в чому наші провини» І. Б.). Автори торкались питань політики («Марні надії!» Л. Народниченка, «Під гарматний гуркіт» і «Що несе народові Петлюра» М. М., «Повстанці й дезертири» О. Богового), освітніх процесів («Стара й нова школа» С. Ш., «Шкільна справа» Ю. Лизуна), аграрного розвитку («Аграрне питання на Україні» Якубовського) тощо. Чимало кореспондентів підписували публікації криптонімами і псевдонімами: М. В., О. Бий, Трембіта, Олесьов, Не-студент, Робітник, Охрим Перчиця, Бідолаха, Довбач та ін.

У кореспонденції «Наші Герострати» Вільховий досліджував процеси появи «визначних людей із народу» – тих вихідців із мас, на яких опиралася й УКП(б). Автор зазначав: «Скільки їх – отих людей, що виринули і намагаються щось створити «своє», оригінальне! Народи всіх країн, широкі народні маси завжди таїли й таять в собі незорану товщу «самородків», яких хвиля життя викидає на бурхливу його поверхню…» (1919. № 79).

Важливе місце в пропаганді політичних орієнтирів УКП(б) належало й органу Полтавського губернського комітету цього політичного об'єднання – газеті «Боротьбист». В анонсі зазначено, що це робітничо-селянська газета, яка всебічно висвітлюватиме життя українського працюючого люду і рішуче боротиметься за його класові інтереси; міститиме багатий інформаційний і літературний матеріал; має власних кореспондентів і дописувачів з усіх великих міст, а також сіл (1919. № 2).

До співробітництва полтавська газета залучала тих же авторів, що й київське періодичне видання. Це зокрема стосується Л. Народниченка та його матеріалів («Єдина можливість», «Повстанчество і червона армія»). Політичний тон кожного номеру вели передові статті («Головне завдання», «Перемога близько», «Революційна творчість і влада», «До виборів Рад», «Революція на Заході»). Існували постійні рубрики: «Партійне життя», «Становище на фронті», «Останні вісті», «Хроніка», «Професійне життя», «Телеграми». Кілька матеріалів належало перу Сем. Фитіяненка («Стан школи та сучасні перспективи», «Кооперірування»). П'ятий номер «Боротьбиста» присвячений пам'яті загиблого літератора й партійця Г. Михайличенка «Памяти вічного революціонера», «Любому братові» Л. Народниченка, «В час глибокої ночі» Г. К-би) (1919. 21 грудня).

Друкувалися оголошення партійного характеру: організаційний відділ Полтавського повіт-міському УКП(б) запрошував членів і співчуваючих з'явитися в партком у неділю 21 грудня 1919 р. о 10-й годині ранку «в справі проведення партійної мобілізації» (1919. № 11). Важливим документом був «Меморандум» УКП (боротьбистів), у якому обґрунтовувалися основні напрямки діяльності в політичній, економічній, освітній, соціальній сферах. Ішлося також про тактичні кроки, які підказували «досвід, аналіз та оцінка» вже здійсненого (1919. № 11–13).

У передовій статті «Головне завдання» (1919. № 7) порушувалося питання допомоги робітництва й селянства Червоній армії, яка б здолала контрреволюційні сили на Дону й Кубані («необхідно знищити кубла контр-революції»), після знищення ворога слід «розпочати будівлю нового соціалістичного життя, можна поправити зруйноване господарство».

Ідеали УКП(б) проголошувала також газета «Червона боротьба» (Вінниця, 1920), чия пропагандистська місія прозвучала в закликах: «Хай живе Українська Соціялістична Радянська Республіка!», «Хай живе Червона Армія – кулак на голову буржуїв», «Хай живе III-й Комуністичний інтернаціонал», «Слава борцям, що полягли в боротьбі з буржуазією». Деякі статті теж завершуються гаслами (від одного до п'яти). Публікації мають заголовки: «Комуністичний інтернаціонал і сучасна радянська політика на Україні», «Українська Червона армія», «Чи буде в Україні все гаразд?» (1920. Ч. 3).

З першого номера тут друкувалися резолюції ЦК РКП про радянську владу на Україні. Серед публікацій – некролог загиблим членам партії (В. Чумак, Г.Михайличенко, К. Яковлева, Н. Тетянко та ін.), чия трагічна смерть стала закликом до боротьби: «Чільні проводарі, відповідальні борці й рядові революціонери – члени партії – вони випили єдину чашу страждань і смерти із тисячами пролетарів села й міста, провідниками яких були до кінця. Повідомляючи про це, Центральний Комітет Української Комуністичної партії (боротьбистів) кличе пролетаріят довести боротьбу за комунізм на Україні до переможного кінця, щільніше зімкнути лави борців навколо окропленого кров'ю прапору партії… Вперед до останньої боротьби, до перемоги» (1920. Ч. 1).

Редакція вінницької газети «Червона боротьба» оприлюднювала політичні принципи, накреслені УКП(б). Так, у передовій статті «15 січня 1920 р.» ішлося про значення «третьої хвилі соціальної революції», підкреслювалася роль України в перемозі «всесвітньої революції». Зазначаючи помилки історії, редакція перекладала відповідальність за прорахунки на партію комуністів-більшовиків як «партію державну, домінуючу й керуючу», що мала слабкі зв'язки з українським пролетаріатом. Запропоновано «об'єднати всі комуністичні сили на Україні в одному комуністичному штабі – єдиній комуністичній партії» (1920. Ч. 1).

Гострим публіцистичним словом на шпальтах партійних видань УКП(б) володіли Г. Михайличенко (криптоніми і псевдоніми: Г. М., Гнатко, Михайлич Ігнатій та ін.) [7, с. 505] та В. Елланський (В. В., В. Е., Б-ий, Ва-ль, Блакитний, Блакитний-Еллан, Гартований В., Маркіз Попелястий, Мрійник, Проноза Валер та ін.) [7, с. 467–468]. Їм відповідно належали такі важливі публікації, як «Нотатки українця», «Комуністична партія і соціалізм» (Г. Михайличенко), «Диктатура пролетаріату чи всенародна влада» (В. Блакитний). Активну агітаційну та редакційну діяльність проводив у Житомирі О. Шумський [8]. На сторінках газети «Боротьба» представлено поезію В. Чумака («Кобзареві», «Дві душі», «Геть сумніви!»), Д. Загула («Третій завіт»), В. Елланського («Буржуй»), секретаря редакції М. Лебединця («Вікно розчинено», «Натхненно»), новели Г. Косинки («Малюнки життя») тощо.

Серед редакторів вирізнялися: М. Паньків і В. Блакитний (Елланський) – у київських газетах «Боротьба» і «Червоний стяг»; Л. Ковалів, І. Косач, О. Шумський – у житомирському часописі «Пролетарська боротьба»; А. Річицький, В. Чумак, М. Авдієнко – в органі ЦК УКП(б) «Червоний прапор».

У книзі «Зустрічі і прощання» Г. Костюка подано спогади О. Ярещенка, з яким він заприятелював на засланні. Як колишній «дисциплінований член молодої групи есерівської партії», прихильник течії «боротьбистів», очолюваної Г. Гриньком, О. Шумським, В. Елланським, інженер і священик (архієпископ УАПЦ) О. Ярещенко прагнув зі своїми однопартійцями «розбудувати

й зміцнити Українську Радянську Соціялістичну Республіку з виразним українським культурно-політичним обличчям» [9, с. 622]. Але практика «партійного будівництва» початку 20-х рр. XX ст. була жорсткою: боротьбисти мали або влитися в більшовицьку партію, або «зникнути з політичної арени». На останньому, так званому «ліквідаційному з'їзді» УКП(б) у березні 1920 р. В.Елланський, як згадував О. Ярещенко, бажаючи підбадьорити однопартійців, «пустив у рух відому епіграму, навмисне писану російською мовою: «Мы сольемся, разольемся и зальем большевиков!». Але знову, практика показала, що це була ілюзія, лише поезія. Нас було замало. Залити ми не змогли. Навпаки, нас поволі просто фізично знищили» [9, с. 622].

Справді, відомі лідери УКП(б) – Г. Гринько, О. Шумський, В. Елланський, Л.Ковалів, М. Полоз (Полозов), П. Любченко, Г. Михайличенко народилися в 90-і рр. XIX ст.; окрім літератора В. Еллана-Блакитного (помер у Харкові від недуги серця) та П. Любченка (покінчив життя самогубством у Києві), інші були розстріляні: В. Чумак і Г. Михайличенко денікінцями у 1919 р., решта – заарештовані, звинувачені як «контрреволюціонери», «націоналісти», «фашисти-шпигуни», члени Української військової організації і страчені або вбиті. Таким чином, радянська влада поквиталася з колишніми наркомами, міністрами, членами ЦК КП(б)У, редакторами урядової, мистецької і партійної преси, поетами і публіцистами.

Навіть монархічна преса віддавала їм належне, не проминувши досягнень і здобутків; інакше вчинила сталінська влада. Так, газета «Киевлянин» у листопаді 1919 р. подала на першій сторінці замітку про загибель Г. Михайличенка, де охарактеризувала його як «одного з найвидатніших боротьбистів», що був серед «давніх українських революційних діячів» як лідер лівого крила партії есерів, письменник і публіцист, один із «найбільших діячів українського більшовизму» [10].

Висновки дослідження й перспективи. За нетривалий час існування лідерам Української комуністичної партії (боротьбистів) вдалося сформувати мережу партійної періодики, що видавалась як Центральним комітетом, так і повітовими, губернськими, окружними, районними комітетами, Правобережним бюро ЦК УКП(б) у таких містах: Київ, Харків, Полтава, Херсон, Вінниця, Житомир, Прилуки і т.д. Більшість назв партійних газет містили в логотипі слово «боротьба» чи його похідні («Боротьба», «Боротьбист», «Пролетарська боротьба», «Червона боротьба»). Серед редакційних колегій і постійних співробітників цієї преси були партійні діячі, письменники й публіцисти (В. Елланський, Г. Михайличенко, В. Чумак, М. Лебединець, М. Авдієнко, О. Шумський та ін.). У перспективі важливо ґрунтовно дослідити творчу спадщину працівників преси, розшифрувати криптоніми й псевдоніми, що часто трапляються на сторінках періодики УКП(б).

Список літератури:

1. Гірік С. Ідеологічні засади Української комуністичної партії (боротьбистів): зарубіжна та українська еміграційна історіографія. *Історіографічні дослідження в Україні.* 2014. Вип. 24. С. 395–416. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Idvu_2014_24_21 (дата звернення: 05.06.2020).
2. Любовець О.М. Ідейно-політичні процеси в українських партіях у контексті альтернатив революційної доби (1917–1920 рр.) : автореф. дис. … д-ра іст. н. Київ, 2006.
3. Ніколаєв І. Політика більшовиків стосовно українських національно-комуністичних партії в 1919–1920-х роках (на матеріалах Української комуністичної партії (боротьбистів) та Української партії лівих соціал-революціонерів (борбистів)). *Мандрівець.* 2012. № 2. С. 24–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mandriv_2012_2_6 (дата звернення: 12.07.2020).
4. Георгієвська В. Партійна преса українських боротьбистів (1917–1920). *Образ.* 2018. Вип. 2(28). С. 78–84.
5. Газети України 1917–1920 років у фондах Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського : наук. каталог. Київ, 2014.
6. Майстренко І. Передмова // Документи українського комунізму. Нью-Йорк : Пролог, 1962. С. 6–25.
7. Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів. XVI–XX ст. Київ : Наук. думка, 1969.
8. Ковальчук І., Нетикач П. Життя і діяльність Олександра Шумського в 1890–1924 роках – до його призначення народним комісаром освіти УСРР. URL: http://eprints.zu.edu.ua/7101/1/%D0%A8%D1%83%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9.pdf (дата звернення: 14.08.2020).
9. Костюк Г. Зустрічі і прощання спогади / Канадський інститут українських студій Альбертський університет. Едмонтон, 1987.
10. N. Игнатий Михайличенко // Киевлянин. 1919. 21 ноября.

References:

1. Hirik, S. (2014). Ideologichny zasady Ukrainskoyi Comunistychnoyi Partiyi (borotbysty): zarubizhna ta ukrayinska emigratciyna istoriographiya [The ideological principles of the Ukrainian Communist Party (borotbists): the foreign and Ukrainian émigré historiography]. *Istiographichni doslidzhennya v Ukraini* [Historiography researches in Ukraine], iss. 24, pp. 395–416. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Idvu_2014_24_21 (accessed 5 June 2020).
2. Liubovets, O.M. (2006). Ideyno-politychni procesy v ukrainskych partiyah v context alternatyv revolyunsiyniyi doby (1917–1920) [Ideological and political processes of Ukrainian parties in the context of the alternatives of the revolutionary (1917–1920)], thesis for the Scholarly Degree of Doctor of History, Kyiv.
3. Nikolaiev, I. (2012). Polityka bilshovykiv stosovno ukrainskych natsionalno-comunistychnych partiy v 1919–1920 rokah [Politics of Bolsheviks on the Ukrainian national communist parties in 1919–1920 (on the materials of the Ukrainian Communist Party (borotbists) and the Ukrainian Party of left social revolutionaries (borbists)] *Mandrivets*, no. 2, pp. 24–27. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ Mandriv_2012_2_6 (accessed 12 July 2020).
4. Georgiievska, V. (2018). Partiyna presa ukrainskych boronbystiv (1917–1920) [Party newspapers of the Ukrainian borotbysty (1917–1920)]. *Obraz [Image]*, iss. 2(28), pp. 78–84.

5. Gazety Ukrainy 1917–1920 rokiv u fondah Natsionalnoyi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskyy [Newspapers of Ukraine of 1917–1920 in the funds of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky] (2014), scientific catalog, Kyiv, 436 p.
6. Maystrenko, I. (1926). Vstup, *Documenty ukrainskogo comunizmu* [Preface, Documents of the Ukrainian communism]. New York: Prologue, pp. 6–25.
7. Dey, O.I. (1969). Slovnyk Ukrainskyh psevdonimiv (XYI–XX stolit) [Dictionary of Ukrainian pseudonyms (XYI–XX centuries)]. Kyiv: Naukova dumka.
8. Kovalchuk, I., & Netykach, P. Zhyttya i diyalnist Oleksandra Shumskogo u 1890–1924 rokah – do yoho pryznachennya narodnym comisarom osvity USRR [Life and activity of Olexandr Shumskyy in 1890–1924 – before he was appointed as a peoples commissar of the education in the UkrSSR]. Available at: http://eprints.zu.edu.ua/7101/1/%D0%A8%D1%83%D0%BC% D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9.pdf (accessed 14 August 2020).
9. Kostiuk, H. (1987). Zustrichi i prozhannya: spogady [Meetings and farewells: memoirs]. Canadian institute of Ukrainian studies, University of Alberta. Edmonton.
10. N. Ihnatiy Michaylichenko (1919). *Kiyevlyanin* [Kievit], 21 November.

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-4
УДК 007:304:070

Головіна А.А.
Інститут журналістики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЖАНРОВА ПАЛІТРА ПУБЛІЦИСТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «ВЕСЕЛКА» (КАЛІШ, 1922–1923)

Анотація. У статті розглянуто початковий період творчого шляху українського поета, письменника, публіциста, історіософа Євгена Маланюка під час перебування у таборах інтернованих вояків Армії УНР на території Польщі. Проаналізовано публіцистичний доробок митця на сторінках журналу «Веселка» (Каліш, 1922–1923), зосереджено увагу на жанровій палітрі його публіцистики, простежено особливості авторського почерку та методів комунікації з аудиторією. У дослідженні було виділено статтю, рецензію, нарис, есе як основні жанри, що використовував митець в журналі «Веселка». Визначено, що в своїй творчості Є. Маланюк не дотримувався певного стереотипного сприйняття жанру як сталої форми підготовки до друку публікації та застосовував поєднання різних жанрів за допомогою їх дифузійної природи.

Ключові слова: Євген Маланюк, журнал «Веселка», українська еміграція, українська публіцистика початку XX століття, жанри журналістики.

Golovina Alina
Institute of Journalism of
Taras Shevchenko National University of Kyiv

GENRE PALETTE OF YEVHEN MALANYUK'S JOURNALISM ON THE PAGES OF JOURNAL "VESELKA" (KALISH, 1922–1923)

Summary. The article considers the initial period of the creative path of the Ukrainian poet, writer, publicist, historian Yevhen Malanyuk during his stay in the camps of interned soldiers of the UPR Army on the territory of Poland. Ye. Malanyuk's work during the period of Polish internment, of course, became the basis not only of the artist's authorial style, but also determined the main thematic direction of his creative activity. The artist's journalistic work is analyzed on the pages of journal "Veselka" (Kalish, 1922–1923) and focuses on the genre palette of the author's journalistic work. The main features of the use of genres in the journalism of Yevhen Malanyuk of this period are highlighted, the features of the author's handwriting and methods of communication with the audience are traced. An attempt was made to systematize the artist's periodicals, which was published in the journal "Veselka" by genre specificity and analyzed the application of methods in the selected genre. The study found, that Yevhen Malanyuk used a rather limited number of genres in the materials published on the pages of journal "Veselka". The study highlighted: article, review, essay as the main genres used by the artist when writing his works on the pages of journal "Veselka". It was also determined that in his work Yevhen Malanyuk did not adhere to a certain stereotypical perception of the genre as a permanent form of writing and used a combination of different genres through their diffuse nature. The article analyzed that Yevhen Malanyuk in his various genres of journalism raised a large number of nationally affirmative issues, formulated a theoretical platform of Ukrainian culture in the coordinates of the world cultural space. The author drew to witness the past of a nation that for centuries had fought desperately for survival and was ruthlessly Russified. Given the present, we can say that these problems occur in modern society, because the reform of general morality and consciousness is gradual, and with it self-determination develops in view of the views and preferences of man. And the works of Yevhen Malanyuk are a treasure trove of national unity and cultural and ideological determination of Ukrainians in the motives and means of introducing ethnic culture into the life of modern Ukrainians.

Keywords: Yevhen Malaniuk, journal "Veselka", Ukrainian emigration, Ukrainian publicism of the early twentieth century, journalism genres.

Постановка проблеми. Життя і творчість видатного українського письменника, публіциста, історіософа Євгена Маланюка нерозривно пов'язані з Польщею. Вимушена еміграція, після поразки Армії УНР 21 листопада 1920 р., привела 23-річного вояка до польських таборів інтернованих, де митець провів три роки життя (1920–1923). Саме там, серед молодих ентузіастів, натхненних ідеєю творення незалежної України, виявився повною мірою талант митця. Особливу роль у цьому зіграла участь у формуванні періодики, коли Маланюк поринув у журналістську діяльність, зокрема входив до редакційних колегій чотирьох видань, у понад десяти часописах з'явились його публікації. Саме в Польщі він почав замислюватись над головною метою своєї публіцистичної праці – виокремленням української нації та накреслення шляхів до самостійного розвитку за часів бездержавності й повоєнної агонії. Існування журналу «Веселка» було короткочасною, але значущою подією для формування нової генерації української творчої еліти поза межами батьківщини.

Публікації та начерки Є. Маланюка досі лишаються розпорошеними в архівах і бібліотеках України, Чехії, Німеччини, США та Канади. Незначна кількість публікацій нині присвячена дослідженню таборового періоду життєдіяльності літератора, хоча публікації Є. Маланюка в журналі «Веселка» стали є невід'ємною частиною його творчої спадщини. Аналіз спадщини митця через виокремлення жанрової специфіки допо-

© Головіна А.А., 2020

може віднайти основні стилістичні особливості не лише творчості таборового періоду, а й публіцистичного доробку митця інших етапів його життєвого шляху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиліття українські науковці на батьківщині та за її межами активно досліджували різні періоди життя та аспекти творчості Є. Маланюка, серед них: Л. Куценко, Ю. Войчишин, Н. Сидоренко, М. Шудря, М. Грузов, Т. Салига, Н. Лисенко, О. Омельчук, С. Кравченко, Ю. Войчишин, М. Крупач та ін. Інформаційне середовище еміграції 20-30-х рр. XX ст. і публікації Є. Маланюка в цьому контексті розглядали історики української журналістики: А. Животко, М. Тимошик, І. Крупський, О. Мукомела, Б. Черняков, М. Романюк, Т. Трачук та ін. Специфіка публіцистичних жанрів стала об'єктом вивчення В. Здоровеги, В. Шкляра, В. Качкана, О. Глушка, Н. Желіховської, В. Різуна, Н. Поплавської, О. Мелещенка; до проблем суспільно-професійних аспектів комунікаційної діяльності та функціонування ЗМІ зверталися В. Різун, В. Іванов, С. Квіт, Б. Потятиник, Т. Приступенко, К. Серажим, М. Василенко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Публіцистична творчість Є. Маланюка, зокрема таборового періоду, досі потребує систематизації і детального дослідження. Визначення особливостей формування авторського стилю, віднайдення паралелей між застосуванням певних жанрів у публіцистичних текстах митця, зокрема на сторінках журналу «Веселка», є одним із першочергових елементів аналізу його творчого доробку.

Метою цієї статті є спроба ідентифікації та систематизації жанрової палітри публікацій Є. Маланюка на сторінках журналу «Веселка» (Каліш, 1922–1923). Основними є такі завдання: проаналізувати виступи публіциста в зазначеному мистецькому виданні, визначити жанрові критерії та ідентифікувати й систематизувати жанрову палітру творчості митця, віднайти характерні особливості у використанні Є. Маланюком жанрів журналістики задля більшої ефективності комунікації із еміграційним середовищем.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Зглянь теся на нас! В надвечір'я Святого Різдва Твого ми благаємо Тебе. Дивись – ми голодні й холодні, ми самотні й гонимі, ми всіми покинуті й ображені. Хіба не чуєш ти, як знову лунає крик: "Роспни їх!". Хіба не бачиш, як несемо ми хрест Твій, ми – в терновім вінку колючих дротів», – писав Є. Маланюк на сторінках газети «Наша зоря» (1922. 6 січня).

Перспектива становлення Української Народної Республіки стала для Є. Маланюка визначальною, адже сама ідея існування незалежної, самобутньої Батьківщини визначила спрямування діяльності митця. А втрата цієї незалежності та подальша еміграція до Польщі й перебування у таборах інтернованих вояків Армії УНР виявились для колишнього сотника поштовхом до розкриття творчого потенціалу. На думку Л. Куценка, він прагнув шляхом невпинної творчості, покликаної заявити про українців як окрему націю, вкорінити у їхній свідомості почуття національної ідентичності та самосвідомості [3]. За дослідженням Н. Сидоренко, у польських таборах інтерновані вояки об'єднувались у «творчі групи», готували стінгазети й працювали над виданням часописів, проводили концерти й театральні вистави [14]. Є. Маланюк на сторінках журналу «Веселка» написав: «…Опинившись у таборах для інтернованих обеззброєними, ми самою логікою життя "повернулись до виконання своїх попередніх обов'язків". Обеззброєні мілітарно, ми вхопилися за ту духовну зброю, яка під час фізичної боротьби спочивала в піхвах, – зброю міцну, сильну, непереможну – національне мистецтво» (1923. Ч. 7–8).

В багатьох таборових виданнях на теренах Польщі звучало ім'я Євгена Маланюка. Свої публіцистичні твори він найчастіше підписував криптонімами чи псевдонімами (Е. М., Евг. М., Військовий, М. Є., Херсонець). Найяскравіше літературний хист його виявився під час співпраці з журналом «Веселка» (Каліш, травень 1922 – грудень 1923), який сам Маланюк називав «гуртком «таборових» робітників мистецтва. За перший рік видання вийшло 6 номерів (деякі номери були спарені), наступного року – 5 випусків (10 номерів).

Вперше ім'я письменника (в написанні – Евген Маланюк) з'явилося в третьому номері «Веселки», де опубліковано його «Сонет». Загалом із 1922 по 1923 рр. у журналі вийшло в світ 18 поетичних творів митця та два переклади (вірші Ш. Бодлера). Поява цих віршів переросла згодом у формування дебютної поетичної збірки «Озимина» – так званого «альманаху трьох»: Є. Маланюка, М. Селегія, М. Осики у видавництві «Веселка». До книжки включено 11 поезій молодого поета [13].

На шпальтах «Веселки» чітко простежується народження в українському середовищі Польщі молодого національного публіциста, патріота й державника. В цьому журналі надруковано змістовні, виважені, ідейні твори Є. Маланюка: «Павло Тичина. Фрагмент зі статті «Напровесні», «Думки про мистецтво», «Pro domo sua», «Про динамізм» та ін. Загалом у «Веселці» опубліковано 12 публіцистичних текстів літератора. Важливо зазначити, що з № 7–8 за 1923 р. Маланюк став редактором журналу. Також очевидною була активна громадська діяльність митця, що неодноразово відображено в поточній хроніці чи в кореспонденціях і рецензіях. Одним із таких фактів – виголошення Є. Маланюком доповіді про сучасну українську літературу і творчість П. Тичини в приміщенні «Руського Дому» у Варшаві. Разом із польським поетом Л. Подгурським-Околувом Є. Маланюк мав зустріч із видатним польським ліриком Ю. Тівумом.

Нетривалу співпрацю з журналом «Веселка» слід розглядати як період «зародження»: творчої думки, стилю і характеру майбутнього літератора. Досліджуючи публіцистичні праці Є. Маланюка, аналізуючи видання, на сторінках яких з'являлося його ім'я, було виявлено цікавий аспект виявлення його мистецької особистості. Від коротких поетичних творів і редакційних матеріалів у перших номерах «Веселки» літератор все більше зосереджувався на аналітичній і художньо-публіцистичній журналістиці, частіше звертався до літературної критики та матеріалів

націєтверджувального спрямування. Мистецькі засади журналу «Веселка» спочатку полягали в об'єднанні українських письменників (передусім молодшої генерації) без різниці напрямків їх діяльності, допомозі розвитку найяскравішим індивідуальностям; пошукові, популяризації й удосконаленні національних рис тогочасного українського мистецтва, а також перенесенні й прищепленні на цьому ґрунті найліпших здобутків західноєвропейської і світової культури.

Ці засади відбились і на творчості Є. Маланюка, адже саме у «Веселці» він розпочав плідну творчу діяльність, відкрив свій публіцистичний талант і став борцем за несправедливо страчену і зруйновану ідентифікацію духовно вільної української нації. Безумовно, спалах публіцистичної наснаги літератора був продиктований і тим, що саме в липні-серпні 1923 р. редакція часопису зробила спробу відійти від суто літературного напрямку, що не знаходив підтримки серед українства, й задекларувати своє видання як місячник літератури, мистецтва й громадської думки.

Це було безпосередньою вимогою дня – «розширити єднання з читачем», «фіксувати ритм живого життя», подавати мемуари і спогади про визвольну боротьбу, висвітлювати поточні національні справи, до того ж дбати про «широту думки, яка б окреслювала всякі партійні кордони». Тут постійно друкувалися матеріали в рубриках: «Мистецька трибуна», «Хроніка», «Бібліографія», «Театр» тощо. Здебільшого роздуми, огляди і рецензії з'являлися у відділах «Мистецька трибуна» і «Бібліографія», де разом із Є. Маланюком працювали М. Селегій, Ф. Крушинський, А. Коршнівський та ін.

Розширення тематичних меж, поява нових рубрик дозволили молодому публіцистові експериментувати та задля донесення власної думки застосовувати різні жанри журналістики. На початку своєї творчості публіцист шукав не лише оригінальні ідеї, образи, теми, а й випробовував своє вміння у різних жанрах: інформаційних, аналітичних, художньо-публіцистичних. Розширюючи межі власної творчості та встановлюючи діапазон поширення громадянсько-патріотичної публіцистики, автор формував своє творче буття і виявляв притаманний йому стиль мислення й розв'язання злободенних проблем українства.

Розгляд жанрової палітри творчості Є. Маланюка в журналі «Веселка» проведено за таким принципом: теоретичні основи кожного жанру, особливе вираження власної публіцистичної позиції засобами певного жанру, дотримання вимог певного жанру. В публікаціях зазначеного часопису літератор застосовував достатньо обмежену кількість жанрів. Натомість важливою особливістю публіцистики митця є використання різних журналістських методів обраного жанру, що створювало дифузійний характер жанризму автора. Його перші письменницькі надбання обмежувалися віршами на сторінках «Веселки», що згодом переросли у філософські трактати, в яких відчувався глибинний аналіз об'єкта дослідження та застосування стилістичних особливостей. Публіцистична творчість Є. Маланюка починалась із літературної критики, а саме рецензій, що незабаром набрали обрисів ґрунтовного критичного осмислення літературної сфери тогочасної мистецької України.

Рецензія, за визначенням українських вчених О. Гринценка та В. Шкляра, – «це аналітико-публіцистичний жанр, який аналізує й оцінює літературний, мистецький чи науковий твір. Від інших відрізняється насамперед тим, що за об'єкт свого розгляду бере не безпосередньо факти дійсності, а життєві явища, уже відображені, тобто у ньому "відображення відображеного". Має широкий діапазон (всі види мистецтва, науки, літератури тощо)» [1, с. 246]. Різновиди рецензії за формою і методом освоєння фактологічного матеріалу – аналітичні та інформаційні. В свою чергу, ці два різновиди можна поділити на підгрупи: рецензія-анотація, рецензія-репліка, рецензія фейлетон, рецензія-відкритий лист, оглядова стаття, що виходить за рамки жанру, але є поширеною формою оцінки літературно-мистецьких явищ.

Серед важливих особливостей дослідник жанрів журналістики В. Здоровега визначав суспільну значущість, тобто критику об'єкта, який є вагомим внеском або навпаки в культури держави чи світу. «Не менш важливим, вічним питанням літературної критики є поєднання високої вимогливості, принциповості з тактовністю, доброзичливістю. Це не означає, що рецензент у певній ситуації не має права виступити навіть сатирично гостро проти художнього браку, явного графоманства…» [2, с. 204].

У текстах Є. Маланюка, опублікованих у журналі «Веселка», рецензія як жанр трапляється часто. Особливості його публіцистики цілком підпадають під наведені вище особливості цього жанру, адже творчість митця цього періоду є полемічною, емоційною, образною. Він розкриває читачеві П. Тичину як генія українського народу, аналізує його творчість, мелодику, морфологічні та синтаксичні особливості авторського стилю, дотримуючись класичної рецензійної манери, досить лаконічно й чітко висловлює власну думку стосовно аналізованої поезії. В рецензіях, присвячених творчості «сонячного кларнета» української поезії 1920-х рр. («Павло Тичина», «В космічному оркестрі: Павло Тичина»), Є. Маланюк розкривав особистість письменника не лише в оглядовій манері, а й у критичній. Він не побоявся засудити радянського митця, якого попередньо оспівував як генія, й відкрити в ньому риси, притаманні суспільній ідеології, показати образ митця надломленого фізично, але не зруйнованого духовно.

Дослідження творчості П. Тичини проходить наскрізно в усіх публіцистичних творах Є. Маланюка таборового періоду, адже талант і світогляд його як публіциста ґрунтувались переважно на літературній критиці. Матеріал «В космічному оркестрі: Павло Тичина» є рецензією у чистому її вигляді [4], а текст «Павло Тичина» варто віднести до жанру оглядової статті, адже в цій публікації Маланюк не аналізує конкретний твір автора, а розглядає його стильові особливості, розкриває різнобарвність поезії митця і тематику його творчості [9].

За визначенням О. Гриценка та В. Шкляра, «автор, аналізуючи факти, явища життя, доносить до читача за допомогою логічних (аналіз

та синтез), частково образних аргументів певну думку, ідею» [1, с. 245]. В розглянутій публікації Є. Маланюк присутні чітка авторська ідея та концепція твору, де засобами аналізу він пропонує детальний «розтин» творчості П. Тичини та сублімує власне бачення з об'єктивною реальністю, даючи можливість розкрити для себе багатогранну поезію українського митця в життєвих і художніх деталях.

Окремої уваги потребують рецензії «Дарунок Київа» (збірки «Синя далечінь» М. Рильського [5], «"Skamander" miesesznik poetcki. 1922–1923 рр. Варшава» [12], «Х.Д. Якимчук. Царина. Думки й переживання» та ін. Слід підкреслити, що в останній праці Є. Маланюк досить гостро виступив проти «графоманства» Х. Якимчука, при цьому виявив свій «полемічний темперамент» рецензента, що свідчить про різноплановість критичної манери автора [11].

Оригінальним у творчому втіленні Є. Маланюка виявився жанр нарису, розвиток якого, за дослідженнями професора В. Здоровеги, «роздмухувався у широких масштабах» у 20-х рр. XX ст. у Росії й Україні [2, с. 245]. Нарис – художньо-публіцистичний жанр, в якому на документальній основі узагальнюються важливі суспільно-політичні явища, розкриваються події, в центрі яких є зображення людини, розкриття її характеру, як наголошували О. Гриценко та В. Шкляр [1, с. 245]. Є. Маланюк не застосовував нарис у його класичному визначенні, в структурі творчості публіциста цей жанр зазнав певної модифікації завдяки аспектам представлення об'єкта дослідження. Так, у матеріалі «Нарешті» літератор розглядав можливість створення єдиного українського культурного фронту [8]. Подаючи образи визначних митців, культурних і політичних діячів, автор підтвердив необхідність формування подібного фронту, розкрив причини політичного ігнорування цього важливого питання. За допомогою змістовного аналізу проблеми Є. Маланюк навіть через століття допомагає читачеві розібратись у політичній і культурній дискримінації, що панувала на той час в українському суспільстві, розділеному кордонами різних держав.

В публіцистиці Є. Маланюка можна знайти і жанр есе, близький до нарису, але не тотожний, до того ж достатньо структурований за жанровими ознаками. Як вважає В. Здоровега, «есе – художньо-публіцистичний жанр для якого притаманна структура розповіді, вільна, властива лише авторові цього твору будова» [2, с. 247]. У творчості Є. Маланюка часто простежується полемічна, асоціативно-образна форма подачі власної думки. Стиль письменника вже в своїй першооснові передбачає окличні речення, що мотивують автора та його читача до дії. Саме тому жанр есе є найбільш природнім для творчості митця. Разом із тим, у цьому жанрі автор вміло застосовував елементи інших жанрів: репортажний метод, рецензійно-критичний метод, що відбились у його модифікаціях власного бачення української культури загалом і літератури зокрема.

Найбільш серйозні та впливові матеріали Є. Маланюка періоду співпраці з журналом «Веселка» – «Ідеї й дії» [7] та «Думки про мистецтво» [6], що стали прикладом глибокого аналізу суспільної та мисленнєво-логічної площини людського буття. Письменник у цих публікаціях, попри рамки жанру статті, вводить у текст на просто фрагментарні штрихи, а насичено образну та науково-філософську фактуру, що відкриває нові грані його публіцистичної майстерності. Ці дослідницькі статті є зразком вдалого використання публіцистом своєрідної модифікації жанрів за допомогою їх дифузійного характеру.

Висновки дослідження і перспективи. Творчість Є. Маланюка періоду польської інтернації, безумовно, стала підґрунтям не лише формування авторського стилю митця, а й визначила основне тематичне спрямування його творчої діяльності. Саме в журналі «Веселка» літератор продемонстрував свою активну публіцистичну діяльність, відкрив талант літературного критика, есеїста, аналітика, виявив притаманні йому риси борця за зруйновану ідентифікацію національного характеру». В жанровій палітрі публіцистики Є. Маланюк присутні стаття, рецензія, нарис, есе як основні жанри, якими користувався митець під час обговорення злободенних культурно-духовних проблем на сторінках журналу «Веселка». При цьому літератор не дотримувався класичних канонів жанру, як сталої форми написання твору; він використовував відому йому формулу власного стилю, виходив за стереотипні межі жанру, намагався за допомогою емоційних вкраплень поєднати риси різних жанрів для відстоювання сутнісних проблем.

Є. Маланюк у своїй різножанровій публіцистиці порушив чимало націоствердних питань, формуючи підвалини ідейної платформи української культури в координатах світового духовного простору. Автор притягав у свідки минуле нації, яка впродовж століть відчайдушно боролася за виживання, немилосердно русифікувалася. З позиції сучасності варто зазначити, що ці проблеми вкорінені й у нинішньому суспільстві, адже реформування національної моралі та свідомості відбувається поступово. Публіцистика Є. Маланюка лишається скарбницею і дороговказом у пошуках національної єдності, культурно-ідеологічної визначеності українців у мотивах та засобах впровадження етнічної культури в життя.

Список літератури:

1. Гриценко О.М., Шкляр В.І. Основи теорії міжнародної журналістики. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2002. 303 с.
2. Здоровега В.Й. Теорія і методика журналістської творчості : підруч. Львів : ПАІС, 2004. 268 с.
3. Куценко Л. Dominus Маланюк: тло і постать. Київ : Просвіта, 2002. 115 с.
4. Маланюк Є. В космічному оркестрі: Павло Тичина. *Веселка*. 1922. Вип. 5. Ч. 5. С. 21–33.
5. Маланюк Є. Дарунок Київа. *Веселка*. 1923. Вип. 3. Ч. 4–6. С. 48–50.
6. Маланюк Є. Думки про мистецтво. *Веселка*. 1923. Вип. 4. Ч. 7–8. С. 39–46.
7. Маланюк Є. Ідеї й дії. *Веселка*. 1923. Вип. 5. Ч. 9–10. С. 36–41.

8. Маланюк Є. Нарешті. *Веселка*. 1923. Вип. 5. Ч. 9–10. С. 45–47.
9. Маланюк Є. Павло Тичина. *Веселка*. 1922. Вип. 4. Ч. 4. С. 4.
10. Маланюк Є. Про динамізм. *Веселка*. 1923. Вип. 6. Ч. 11–12. С. 45–48.
11. Маланюк Є. Х.Д. Якимчук. Царика. Думки й переживання. *Веселка*. 1922. Вип. 4. Ч. 4. С. 45.
12. Маланюк Є. «Skamander» miesesznik poetcki. *Веселка*. 1922. Вип. 4. Ч. 4. С. 43.
13. Озимина / Є. Маланюк, М. Селегій, М. Осина. URL: https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=7277
14. Сидоренко Н. Національно-духовне самоствердження: у 3 ч. Ч. II: Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919–1924). Київ, 2020. 262 с.

References:

1. Hritsenko, O.M., & Shklyar, V.I. (2002). Osnovy teorii mizhnarodnoi zhurnalistyky [Fundamentals of the theory of international journalism]. Kyiv: Kyiv University Publishing Center, 303 p.
2. Zdoroveha, V.Y. (2004). Teoriia i metodyka zhurnalistskoi tvorchosti: pidruchnyk [Theory and methodology of journalistic creativity: a textbook]. Lviv: PAIS, 268 p.
3. Kutsenko, L. (2002). Dominus Malaniuk: tlo i postati [Dominus Malaniuk: Background and Figures]. Kyiv: Prosvita, 115 p.
4. Malaniuk, Ye. (1922). V kosmichnomu orkestri: Pavlo Tychyna [In the space orchestra: Pavlo Tychyna]. *Veselka*, vol. 5, no. 5, pp. 21–33.
5. Malaniuk, Ye. (1923). Darunok Kyiva [A gift from Kyiv]. *Veselka*, vol. 3, no. 4–6, pp. 48–50.
6. Malaniuk, Ye. (1923). Dumky pro mystetstvo [Thoughts about art]. *Veselka*, vol. 4, no. 7–8, pp. 39–46.
7. Malaniuk, Ye. (1923). Idei y dii [Ideas and actions]. *Veselka*, vol. 5, no. 9–10, pp. 36–41.
8. Malaniuk, Ye. (1923). Nareshti [Finally]. *Veselka*, vol. 5, no. 9–10, pp. 45–47.
9. Malaniuk, Ye. (1922). Pavlo Tychyna [Pavlo Tychyna]. *Veselka,* vol. 4, no. 4, p.
10. Malaniuk, Ye. (1923). Pro dynamizm [About dynamism]. *Veselka*, vol. 6, no. 11–12, pp. 45–48.
11. Malaniuk, Ye. (1922). Kh. D. Yakymchuk. Tsaryka. Dumky y perezhyvannia [Kh. D. Yakymchuk. Tsaryka. Thoughts and experiences]. *Veselka*, vol. 4, no. 4, p. 45.
12. Malaniuk, Ye. (1922). «Skamander» miesesznik poetcki [«Skamander» monthly poetry magazine]. *Veselka*, vol. 4, no. 4, p. 43.
13. Malaniuk, Ye., Selehii, M. & Osyka, M. Ozymyna [Winter Crop]. Available on: https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=7277 (accessed 29 February 2020).
14. Sydorenko, N. (2020). Natsionalno-dukhovne samostverdzhennia: u 3 ch. Ch. II: Presa internovanykh ukrajinciv ta cyvilnoji emigraciji (Chekhija, Polzha, Rumunija, Ehypet, 1919 –1924) [National-Spiritual Self-Affirmation: in 3 parts. Part II: Press of Interned Ukrainians and Civil Emigration (Czech Republic, Poland, Romania, Egypt, 1919–1924)]. Kyiv, 262 p.

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-5
УДК 811.161.2'42

Горіна Ж.Д., Олійник О.В.
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

МОВНІ ЗАСОБИ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ В ДИСКУРСІ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Анотація. У статті досліджено психологічний аспект мовних засобів маніпуляції в соціальних мережах, а також визначено сугестивні стратегії і тактики мережі Instagram, Twitter, Facebook. З'ясовано, що наслідком виникнення нового різновиду мас-медійного дискурсу – соціальних мереж – є перетворення віртуальних спільнот на опосередковані інструменти впливу на масову свідомість користувачів. Уточнено психолінгвістичну сутність феномену маніпуляції, яка полягає в непомітному впливі на когнітивну, емоційну та поведінкову сфери життєдіяльності адресата й створенні в цільової аудиторії потрібної ілюзії, попередньо закодованої адресантом.

Ключові слова: мас-медійний дискурс, маніпуляція, соціальні мережі, маніпулятивні стратегії і тактики, масова свідомість.

Horina Zhanna, Oliinyk Olesia
SI "South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky"

LINGUISTIC METHODS OF MANIPULATIVE INFLUENCING IN SOCIAL NETWORK DISCOURSE

Summary. The article is intended to define the psychological aspect of linguistic methods of manipulation in social networks, as well as strategies and tactics on Instagram, Twitter, Facebook were revealed. The authors of the article argue that the result of a new kind of mass media discourse – social networks – is the transformation of virtual communities into indirect tools to influence the mass consciousness of users. The study actualizes the psycholinguistic essence of the phenomenon of manipulation, which consists in the invisible influence on the cognitive, emotional and behavioral spheres of the addressee's life, as well as creating the necessary illusion pre-coded by the addressee for the target audience. The word becomes a means of influence in the hands of the manipulator when he resorts to the use of language manipulative techniques and strategies. Based on the analysis of theoretical sources on modern Ukrainian-language social networks, the following language strategies and tactics were identified: NLP (neurolinguistic programming), references to authority, technique of "reading thoughts", "modeling the personality of the addressee", "game of common people", repetition tactics and injection of emotions and others. Manipulations of recipients' consciousness are most effectively used in those network communities where communication is based on trust, sympathy, compassion and understanding, as a result of which the level of criticality is reduced in the perception of information. It can be argued that manipulative tactics and strategies are speculations on the degree of plausibility of the message and are aimed at presenting a plausible inference as an obvious conclusion. The practical significance of the study is to further develop mechanisms for studying the linguistic and conceptual picture of the world of modern Ukrainians through the prism of the use of social networks Instagram, Twitter, Facebook. The authors of the article define manipulative orientation as a means of transforming ideas in the spheres of public life, in particular politics, journalism, PR companies, etc.

Keywords: mass media discourse, manipulation, social networks, manipulative strategies and tactics, mass consciousness.

Постановка проблеми. Новим різновидом мас-медійного дискурсу є, як відомо, дискурс соціальних мереж, де відбувається особливий тип комунікації у віртуальній реальності, часом з доволі агресивним інформаційним середовищем, з нав'язливою рекламою чи масованою пропагандою. Не дарма, науковці справедливо вважають «нові» комунікації однією з найпотужніших сугестивних платформ для застосування маніпулятивних технік, тактик і стратегій вербального впливу. Саме тому аналіз механізмів і лінгвістичної сутності маніпуляції в дискурсі соціальних мереж Instagram, Facebook, Twitter є тим чинником, що визначив актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження механізмів вербальної маніпуляції здійснюється науковцями в синтезі з іншими поняттями. Їхні праці об'єднує, по-перше, те, що вони тлумачать маніпуляцію як міжособистісну взаємодію (Е. Берн, О. Доценко, Л. Рюмшина, Дж. Прото, Т. Кабаченко); по-друге, визначають її сугестивним впливом на масову свідомість (Т. Ковалевська, Й. Стернін, Г. Почепцов, В. Третьяков). Хоча спочатку маніпуляція визначалась як майстерне володіння руками під час демонстрації циркових трюків, упродовж двох останніх десятиліть маніпуляцію здебільшого тлумачать у контексті інформаційних процесів (В.Зірка, Г.Мельник, І. Винокуров, Г. Гуртовой, С. Кара-Мурза, Г. Копніна). Власне, цим пояснюють зв'язок маніпулятивних засобів і прийомів із мовою, за допомогою якої досягається ефект «комунікативної сліпоти» реципієнта» [6, с. 125].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Маніпулятивні потенції українського мас-медійного дискурсу є достатньо науково вивченими, натомість досліджень, спря-

© Горіна Ж.Д., Олійник О.В., 2020

мованих на аналіз дискурсу соціальних мереж, в українській лінгвістиці ще порівняно небагато. Ситуація ускладнюється і тим, що вчені не досягли одностайності в класифікації технік, визначенні різновидів прийомів і засобів вербальної маніпуляції мережевих платформ, головним ресурсом котрих, як відомо, є користувачі, що зокрема і спричиняє швидку адаптацію популярних сервісів до їхніх комунікативних потреб або постійне розширення інформаційно-функційних можливостей.

Мета статті полягає у визначенні особливостей застосування тактик і стратегій вербальної маніпуляції в дискурсі соціальних мереж.

Виклад основного матеріалу. Останні десятиліття попит на користування соціальних мереж засвідчує той факт, що віртуальні спільноти так чи інакше стають опосередкованим інструментом впливу на користувачів. За висновками В. М. Сазонова, соціальна мережа – «безліч акторів (агентів), які можуть вступати у взаємодію один з одним, зв'язки між якими є соціальними, тобто дружба, спільна робота або обмін інформацією» [13]. Водночас вербальна маніпуляція є тим прихованим впливом за допомогою мови на свідомість людини, внаслідок якого адресат здійснює дії, вигідні ініціаторові впливу. Для аналізу різновидів вербальної маніпуляції в соціальних мережах актуальним є поняття «мовна маніпуляція». На позначення цього явища використовують також суміжне, «мовна демагогія», розуміючи під нею прийоми непрямого впливу на слухача або читача, коли ідеї, які потрібно йому прищепити, не виказують прямо, а нав'язують поволі шляхом використання можливостей, які надають мовні механізми [10, с. 98].

Вплив на свідомість реципієнта в соціальних мережах забезпечується різними типами мовних засобів (фонетичних, лексичних, морфологічних, стилістичних і т. ін.) і з урахуванням сприйняття людиною інформації. Серед маніпулятивних засобів у мережевому просторі О. Горіна зокрема визначає слова-амеби та зіткнення смислів [2, с. 15]. Метою вживання слів-амеб є досягнення двозначності: реципієнт ніби і зрозуміє щось, а з іншого боку, не може збагнути справжнього сенсу повідомлення. Наприклад, зловживання випадками *«спікер»* замість *«голова засідання»*, *«лідер»* замість *«керівник»*, *«офіс президента»* замість *«адміністрація президента»* згодом призводять до спотворення справжнього змісту повідомлюваної інформації. Маніпуляція «зіткненням смислів» [2, с. 34–36], на думку О. Горіної, полягає в замаскованих фразах, які здебільшого виражені запитаннями. Наприклад, увагу користувача соціальної мережі Facebook привертає допис *«Чайник або светр?»*. Це так званий PR-хід, спрямований на цільову аудиторію соціальних мереж: по-перше, цей вислів посилює зацікавлення; по-друге, поєднання семантично різних слів в одне синтаксичне ціле неодмінно спровокує додаткові запитання в реципієнта. Тому користувач піддається маніпуляції автора допису і натискає на лінк *«читати більше»*. За звичай маніпуляцією «зіткнення смислів» послуговуються блогери в Instagram, Facebook, щоб привернути увагу підписників і водночас ненав'язливо прорекламувати якийсь продукт.

Ледь помітному впливу на когнітивну, емоційну та поведінкову сфери життєдіяльності адресата, а також створенню ілюзії самостійного прийняття рішень реципієнтом сприяє комбінування різнорівневих засобів, як-от:

1) фоносемантичний рівень: специфічний ритм, використання рими, асонансу, алітерації: «*Продукція перехідного періоду*» (Facebook, 30.07.18);

2) морфологічний рівень: заміна, усічення, перестановка, додавання морфем: «*Новодністровським хотілкам Козака у Києві дали по носі*» (Facebook, 21.01.20);

3) лексичний рівень: вживання тропів, залучення мовної гри, вживання емоційної та оцінної лексики, модальних та спонукальних дієслів, стилістично забарвленої лексики, ідіоматичних та стійких словосполучень, евфемізмів, національно забарвленої лексики: «*За Зеленського – щирі палкі патріоти-зрадофіли*» (Facebook, 13.04.20);

4) синтаксичний рівень: вживання займенника 1 ос. мн. у позиції суб'єкта, використання пасиву, градації, вживання непрямих мовленнєвих актів: «*Як же їм не хочеться визнавати РФ країною-агресором*» (Twitter, 05.10.18);

5) прагматичний рівень: зміна інтонації, постановка риторичних запитань: «*Все ще хочете до Одеси? Не варто!*» (Twitter, 29.06.18).

Однією з ознак дописів і коментарів на особистих сторінках користувачів є простота й поширене використання просторічних і розмовних лексем. Так, за допомогою розмовно-побутової лексики інстаблогерам вдається «маркувати свою аудиторію», наблизитися до своїх підписників і таким чином викликати почуття довіри: «*Пупси, підготувала для вас ще один крутий розіграш айфону*» (@anna_prytulaaa, 13.01.20); *«Ей, дівчулі, поговоримо про наші секретики*?» (@julia.valchyshyn, 25.08.19). Інформаційне наповнення таких публікацій розраховане на відповідну цільову аудиторію, маючи здебільшого рекламний характер. Уживання стилістично зниженої лексики Б. Коваленко пояснює різними факторами, зокрема спрощенням й лібералізацією мовних смаків; бажанням висловити експресію будь-якими засобами та інше [8].

Дописи в мережах маркують мовними кліше (можуть бути розміщені в тексті або без спеціальних знаків, або відокремлюватися хештегами (англ. *hashtag*, від *hash* – «символ ґратки», «октоторп»)) які, виконуючи регулятивну функцію, здатні лаконічно реалізувати маніпулятивні тактики у віртуальному середовищі. Наприклад, останнім часом окреслилася тенденція навіювання всього «нового», це стосується передусім оновлення українського суспільства, відтак у дописах і на офіційних, і на особистих сторінках у Facebook, Twitter, Instagram активізувалася лексема «новий» у стереотипних ситуаціях: «… *за добу зафіксовано новий випадок інфікування*» (Facebook, 17.04.20); «…*новий випуск програми "Провійсько"*» (Facebook, 12.04.20); «*новий ринок праці: кого шукають роботодавці на карантині*» (ТСН, 18.04.20); «*нова пандемія вже скоро*» (Facebook, 06.04.20); «*нова хвиля коронавірсу*» (12.04.20); «*нова партія ПЛР-тестів*» (Facebook, 25.03.20). Науковці стверджують, що сугестив-

ний потенціал ужитку слова *новий* (*нова*, *нове*, *нові*) має на меті апелювання до емоціогенних зон свідомості, а в поєднанні із суспільно-політичною лексикою відбувається «утворення сенсово-ритмомелодійної континуальності мовлення, спричиняє «утилізацію свідомості» і відкриває доступ до підсвідомих ресурсів» [7, с. 237].

Поширеним засобом мовного впливу на свідомість є ідіоми, які, на думку О. Рудої, «підсилюють ефективність аргументації через експресивність» [12, с. 191]. Вони акумулюють досвід соціуму, а отже, текст здається більш переконливим і достовірним: «*Як проблемами розвитку займатись, так охочих немає. А про дефолт розмірковувати – хоч греблю гати*» (Facebook, 30.03.20); «*Баба з воза – бюджету легше… перший пішов*» (Facebook, 28.10.19). Сугестивний потенціал приказок і прислів'їв пояснюється і тим, що люди сприймають надбання усної народної традиції не так критично, а швидше як усталені життєві орієнтири. Щоб вплинути на емоційну сферу реципієнта, акцентувати увагу на певних фрагментах повідомлюваної інформації, зробити її ефективним засобом формування громадської думки щодо важливих проблем політики й суспільного життя, в мережевому дискурсі вдаються до мовної гри: «*Святошинський ліс рубають – позови до суду летять*» (Twitter, 09.08.19) – «Ліс рубають – тріски летять»; «*Ну, нарешті блудний мер Ірпеня повернувся з відпустки*» (Facebook, 22.01.18) – «блудний син»; «*США можуть підкласти свиню Путіну напередодні виборів*» (Twitter, 08.03.18) – структура фразеологізму «підкласти свиню» розширюється суб'єктом-об'єктом, чим реалізується додаткове інформаційне наповнення і надання повідомленню певної оцінної характеристики адресантом; «*Сіль на рани нардепів. Вірогідно, посиплеться*» (Facebook, 26.11.19) – «сипати сіль на рану»: гра з фразеологізмом неодмінно привертає увагу читача і спонукає до прочитання статті, у якій є можливість зрозуміти, що то за «сіль» (сіль – мандати).

Зазначимо, щодо визначення сутності мовних стратегій і тактик маніпуляції немає єдиного підходу: одні дослідники, зокрема В. Зірка й О. Дмитрук, вважають ці поняття тотожними, а інші (О. Іссерс, Н. Формановська) – стверджують, що терміни «стратегія» і «тактика» потрібно відрізняти, як загальне і часткове. Започатковане дослідження дозволяє в окремих випадках тлумачити мовні тактики і стратегії – невід'ємні частини маніпулятивного впливу – ототожнено, оскільки «стратегічний задум у текстах соціальних мереж визначає вибір засобів і прийомів його реалізації, отже, мовленнєва стратегія і тактика пов'язані як рід і вид» [1, с. 65–66].

На підставі наукових напрацювань О. Іссерс, С. Кара-Мурза, Л. Компанцевої та інших й власного аналізу мовних засобів маніпулювання в українському сегменті соцмереж виокремимо такі стратегії і тактики сугестії :

1) НЛП (нейролінгвістичне програмування);
2) посилання на авторитет;
3) «читання думок»;
4) «моделювання особистості адресата»;
5) «гра у простонародність»;
6) повторення інформації;
7) тактика нагнітання паніки.

НЛП (нейролінгвістичне програмування) – тактика, що реалізується в «моделі спілкування і поведінки, <…> яка ґрунтується на створенні дійсності у свідомості кожного індивіда у формі глибинної структури, сформованої в процесі вербальної і невербальної комунікацій» [9, с. 339]. НЛП актуалізується грою в асоціації або дисоціації. Наприклад, читаємо в дописі на Facebook: «*Пройшов перший в історії віртуальний саміт G20. Учасники домовилися вкласти 5 трлн у світову економіку для подолання наслідків пандемії. Путін там теж відзначився: просив зняти санкції і приїхати на парад. Хто про що, а вошивий – про лазню. Хрущов стукав черевиком і садив кукурудзу, Брежнєв навісив на себе сотню медалей, Горбачов розвалив Союз. А Путін святкує вічне 9 травня*» (Facebook, 23.03.20). У наведеному уривку шляхом звернення і переформатування історичних фактів, пов'язаних із конкретними особами, автор допису наштовхує реципієнтів на конкретні асоціації. У свідомості читача початкова інформація про віртуальний саміт нейтралізується грою в асоціації, внаслідок чого повідомлення провокує прояви негативних емоцій і формування відповідної думки про верхівку влади сусідньої держави.

Посилання на авторитет – стратегія маніпулювання, відома ще як «трансфер» [11, с. 203]. Її особливість ґрунтується на ненав'язливому та, на перший погляд, непомітному поширенні відомої чи впливової особистості, внаслідок чого виникає ілюзія, що той, на кого покликаються, згодний із адресатом. Суттєвою ознакою є посилання на джерело інформації, яке підтверджує переконання адресата, без вказівки імен: «*Як один психолог сказав, ходіть у дорогі магазини, щоб поміряти дорогий одяг*». (@yulia.valchyshyn, 17.01.20). «*Доведено експериментально: вівсяна каша «Полуниця з шоколадом» не лише підвищує рівень енергії, а й стимулює креатив*» (Facebook, 30.03.20). Такий спосіб посилання на невідомий експеримент зумовлює концентрацію уваги об'єкта маніпулювання і під впливом доказів спричиняє спрацьовування «психічного зараження» думкою, що рекламований продукт є дійсно дієвим та ефективним. Стратегія «посилання на невідомий авторитет» витлумачена вченою О. Іссерс як «аргумент до несміливості» [6, с. 231]. До того ж відповідальності за твердження, якщо воно помилкове, адресанти не несуть.

Тактика «читання думок» – тактика маніпулювання, яку на заході означають «спільним фургоном», або «фургоном з оркестром» (від англ. *band wagon*). Вона пов'язана з активізацією психологічних механізмів, зорієнтованих на бажання людини належати до певної спільноти. Наприклад: «*Цього року Україна, як і весь світ, відзначатиме Великдень вдома*» (Facebook, 18.04.20); «*Як не крути, але найлегший спосіб визначити актив, це – лайки. Та, їх можна накрутити. Але чесно, нормальні люди цим не займаються*» (@yulia.valchyshyn, 03.11.19); «*Всі, хто були малими, дивилися американські фільми, де у дітей є улюблена іграшка-талісман*» (@yulia.valchyshyn, 15.11.19); «*Це мастхев для всіх, хто шукає універсальну модель взуття*» (*@_verbaaa_*, 16.08.19). Адресанти використовують слабкість людської психіки, навіюючи думку ко-

лективності: «*всі вже придбали товар/ всі були малими/ ви ж – нормальні люди/ не залишайтесь осторонь*». Маніпулятивна тактика «читання думок» є спекуляцією на ступені вірогідності повідомлення і спрямована на те, щоб подати ймовірний умовивід як очевидний висновок.

«Моделювання особистості адресата». Сугестивна комунікація в Інтернеті, як слушно зазначають автори колективної праці, «базується на кардинально нових комунікативних принципах, один із яких звучить так: там, де раніше була реклама, сьогодні повинна бути емпатія» [11, с. 168]. Так, у мережевому співтоваристві моделюється ситуація «автор та адресат – знайомі люди». Тому очевидно, що вербальний компонент, охоплюючи використання адресного компонента, вираженого особовими («ви», «ти», «ми») і присвійними («твій», «ваш», «наш») займенниками («*Ви просили нагадати постачальника взуття*» (@_verbaaa_, 15.04.19); «*Ей, дівчулі, поговоримо про наші секретики*?» (@julia.valchyshyn, 25.08.19); «*Сьогодні вирішуєте Ви!*» (@darina_zapesochnaya, 17.01.20); «*Дівчата, ми врятовані! Всі знають, що таке мити голову кожен Божий день… А ще для нас важлива ціна*» (lesia_nikituk, 02.01.20)), створює ілюзію наближення предмета реклами до адресата і виокремлення його з-поміж інших за принципом «*лише/спеціально для тебе*».

Особливість **тактики «гра у простонародність»** (англ. *plain folks*) полягає в наближенні адресанта до своєї цільової аудиторії, іншими словами, входження в довіру «своїх хлопців» (інша назва тактики). Щоб викликати потрібне враження, створити образ «людини з народу», і викликати позитивні емоції, адресант створює семантичне поле «я – свій», реалізація якого полягає у використанні інклюзивного займенника «ми». Наприклад: «*У 2019 році* ***ми*** *з вами встановили рекорд – створили найбільшу в історії України фракцію в парламенті*» (Facebook («Слуга народу»), 27.12.19); «*Вдячний українському народу за те, що в ці непрості часи* ***ми*** *демонструємо нечувану єдність*» (Twitter (Петро Порошенко), 07.08.18); «*Цьогоріч Великдень* ***ми*** *зустрічаємо у складних умовах. Але* ***ми*** *вже не раз демонстрували, як вміємо єднатися у важкі часи*» (Twitter (Петро Порошенко), 19.04.20). Науковець Є. Доценко, досліджуючи психологічний аспект маніпуляцій, зауважує, що використання «*ми* чи *ми з вами* об'єднує краще, ніж роздільне *я* і *ти (ви)*» [4, с. 111–112]. «Гра у простонародність» є характерною здебільшого для політичного дискурсу, в якому політики позиціонують себе вихідцями з народу, а технологи створюють ефект близькості з громадянами, що посилює довіру виборців до них і збільшує можливості маніпулювання громадською думкою.

Прикметною ознакою **тактики повторення** є повтори, скеровані на закарбування того, з чим люди мають справу щоденно, у масову свідомість, а потім уже й концентрацію уваги на певних поняттях. Слушною є думка О. Рудої: «<…> досягнення впливового ефекту відбувається за рахунок надлишковості – повтор підсилює ілокуцію експресива і, відповідно, виконує апелятивну функцію й утримує увагу реципієнтів» [12, с. 138]. «*Я стояв, стою і стоятиму на захисті нашої землі доти, доки не буде приведено до ладу всі реєстри, доти, доки не буде виявлено скільки і кому «в темну» передали землі сільгосппризначення під забудови чи інші цілі. А найголовніше – доти, доки ринок землі не стане прозорим*» (Facebook, 03.09.19). У цьому тексті повтор має градаційний характер, який реалізується в нанизуванні дієслів у трьох часових формах – минулої, теперішньої і майбутньої, а також розширенні темпоральності через уживання сполучника «*доки*» з співвідносним словом «*доти*», вказуючи на непохитність думок і суджень адресанта. За умови постійного повторювання та вживання певні вислови, лексеми, мовні кліше згодом перетворюються на стійкі стереотипи, які меморизує масова свідомість, як наприклад, «*окупанти*», «*бандерівці*», «*переживати кризу*», «*подати у відставку*», «*імперія зла*», «*когнітивний дисонанс*» тощо.

Одним із засобів маніпулювання свідомістю є **нагнітання паніки** і виклик емоції страху. Інформація, в якій домінує посилання з негативним забарвленням, практично безперешкодно потрапляє в несвідоме, а через деякий час – у свідоме. Останнім часом набуває популярності тенденція нагнітання паніки засобами ЗМІ і соціальними мережами навколо суспільної теми «Коронавірусна інфекція COVID-19». Засобом навіювання страху є безкінечна статистика: число тих, хто захворів, одужав, помер. По-перше, введення у стрічку новин «цифрової інформації» привертає увагу читача, внаслідок чого краще закарбовується в пам'яті; по-друге, статистика здатна створювати сенсацію, перебільшувати значення події і викликати потрібну емоційну реакцію. Наприклад: «*В Україні зафіксовано 6125 випадків коронавірусної хвороби COVID-19. За даними ЦГЗ, станом на 9:00 21 квітня в Україні 6125 лабораторно підтверджених випадків COVID-19, з них 161 летальний, 367 пацієнтів одужали. За добу зафіксовано 415 нових випадків*» (Facebook, 21.04.20). Для того, щоб маніпулювати свідомістю читачів і навіювати страх, відчуття паніки, автори дописів, не посилаючись на конкретні джерела інформації, перенасичують текст числівниками, що мають властивість «застрягати в мозку», до того ж ця інформація неодмінно супроводжується фотографіями хворих, відео з поховань, а також кодується за допомогою мережевого флешмобу з використанням слогану «*Залишайся вдома!*» [3].

Висновки і пропозиції. У процесі віртуальної комунікації українського сегменту соціальних мереж Instagram, Twitter, Facebook маніпуляції здійснюють з допомогою мовних і мовленнєвих засобів, а найпоширенішими є такі стратегії і тактики: НЛП (нейролінгвістичне програмування), посилання на авторитет, «читання думок», «моделювання особистості адресата», «гра у простонародність», тактики повторення і нагнітання паніки. Комбінування різнорівневих засобів мови дозволяє правильно розставити смислові акценти, які сприяють непомітному впливу на когнітивну, емоційну й поведінкову сфери життєдіяльності адресата, створюючи ілюзію самостійного ухвалення рішень. Перспективи подальших досліджень у визначеному напрямі вбачаємо у визначенні соціолінгвістичних параметрів маніпулятивного впливу на різновікові групи реципієнтів безвідносно до особливостей цільової аудиторії.

Список літератури:

1. Анохина В.С. Стратегии и тактики коммуникативного поведения в малой социальной группе (семье). *Вестник Ставропольского государственного университета.* 2008. № 56. С. 64–71. URL: http://docplayer.ru/35310604-Strategii-i-taktiki-kommunikativnogo-povedeniya-v-maloy-socialnoy-gruppe-seme.html (дата звернення: 28.08.2020).
2. Горина Е. В. Коммуникативные технологии манипуляции в СМИ и вопросы информационной безопасности : учеб. пособие. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2016. 67 с. URL: http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/42384/1/978-5-7996-1807-0_2016.pdf (дата звернення: 28.08.2020).
3. Горіна Ж.Д. Трансформація масової культури в сучасних медіа текстах. *Вісник Одеського національного університету.* Т. 24. Вип. 1(19). Серія : Філологія. Одеса : ОНУ імені І.І. Мечникова, 2019. С. 14–20.
4. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. Москва : ЧеРо, Изд-во МГУ, 1997. 344 с. URL: https://www.twirpx.com/file/28498/ (дата звернення: 28.08.2020).
5. Ежова Е.Н. Трансформация артефактов культуры в медийно-рекламном пространстве. *Реклама и искусство* : сб. науч. трудов. Воронеж : Факультет журналистики ВГУ, 2011. Т. 1. С. 75–94.
6. Иссерс О.С. Речевое воздействие: учеб. пособие для студентов. Москва : Флинта: Наука, 2009. 224 с. URL: https://docplayer.ru/27141592-Rechevoe-vozdeystvie-o-s-issers-uchebnoe-posobie-posobiya-dlya-studentov-vuzov-obuchayushchihsya-po-napravleniyu.html (дата звернення: 28.08.2020).
7. Ковалевська А.В. Реклама та PR у масовоінформаційному просторі : монографія / за заг. ред. О.В. Александрова. Одеса : Астропринт, 2009. 400 с.
8. Коваленко Б.О. Стилістично знижена лексика в мові сучасної української публіцистики : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. НАН України, Ін-т мовознав. імені О.О. Потебні. Київ, 2003. 19 с.
9. Культура русской речи. Энциклопедический словарь-справочник / под. общ. ред. А.П. Скородникова, Е.Н. Ширяева, Л.Ю. Иванова. Москва : ФЛИНТА: Наука, 2007. 840 с. URL: https://books.google.com.ua/books?id=oV-LAQAAQBAJ&pg (дата звернення: 28.08.2020).
10. Леонтьєва Л.Є. Пропаганда як інформаційно-психологічний складник політичних процесів. Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2004. 298 с.
11. Петрик В.М., Присяжнюк М.М., Компанцева Л.Ф. та ін. Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навч. посіб. / за заг. ред. Є.Д. Скулиша. 2-ге вид. Київ : ЗАТ «ВІПОЛ», 2011. 248 с. URL: https://mil.univ.kiev.ua/files/29_965691167.pdf (дата звернення: 28.08.2020).
12. Руда О.Г. Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі : монографія. Київ : НАН України, Ін-т укр. мови, 2012. 232 с. URL: http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/Structure/Departments/Department5/soc_staff/Documents/ruda-o.pdf (дата звернення: 28.08.2020).
13. Сазанов В.М. Социальные сети – анализ и перспективы. URL: http://spkurdyumov.narod.ru/sazonov.htm (дата звернення: 28.08.2020).

References:

1. Anohina, V.S. (2008). Strategii i taktiki kommunikativnogo povedeniya v maloj social'noj gruppe (sem'e) [Strategies and tactics of communicative behavior in a small social group (family)]. *Proceedings of the Vestnik Stavropol'skogo gosudarstvennogo universiteta* [Bulletin of the Stavropol State University] (electronic journal), vol. 56, pp. 64–71. Available at: http://docplayer.ru/35310604-Strategii-i-taktiki-kommunikativnogo-povedeniya-v-maloy-socialnoy-gruppe-seme.html (accessed 28 August 2020).
2. Gorina, E.V. (2016). *Kommunikativnye tekhnologii manipulyacii v SMI i voprosy informacionnoj bezopasnosti: ucheb.-metod. posobie* [Communication technologies of media manipulation and information security issues]. Ekaterinburg: Izd-vo Ural. un-ta. (in Russian)
3. Gorina, Zh.D. (2019). Transformaciya masovoyi kultury v suchasnyx media tekstax [Transformation of mass culture in modern media texts]. *Bulletin of Odessa National University*, vol. 24, no. 1(19), pp. 14–20.
4. Docenko, E.L. (1997). *Psihologiya manipulyacii: fenomeny, mekhanizmy i zashchita* [Psychology of manipulation: phenomena, mechanisms and protection]. Moscow: MSU. (in Russian)
5. Yezhova, E.N. (2011). Transformaciya artefaktov kul'tury v medijno-reklamnom prostranstve [Transformation of cultural artifacts in media advertising space]. *Reklama i iskusstvo: sb. nauch. Trudov* [Advertising and art: Sat. scientific. works]. Voronezh: Faculty of Journalism, VSU, pp. 75–94.
6. Issers, O.S. (2009). *Rechevoe vozdejstvie: ucheb. posobie dlya studentov* [Speech impact: textbook. manual for students]. Moscow: Flinta: Nauka. (in Russian)
7. Kovalevska, A.V. (2009). *Reklama ta PR u masovoinformacijnomu prostori: monografiya* [Advertising and PR in the media space: a monograph]. Odessa: Astroprint. (in Ukrainian)
8. Kovalenko, B.O. (2003). *Stylistychno znyzhena leksyka v movi suchasnoyi ukrayinskoyi publicystyky* [Stylistically reduced vocabulary in the language of modern Ukrainian journalism] (PhD Thesis), Kiev: NAS of Ukraine, Inst. of Linguistics named after O.O. Potebny.
9. Kul'tura russkoj rechi. Enciklopedicheskij slovar'-spravochnik [The culture of Russian speech. Encyclopedic Dictionary] (2007) (eds. Skorodnikova A.P., Shiryaeva E.N., Ivanova L.Yu.), Moskva: FLINTA: Nauka.
10. Leontyeva, L.Ye. (2004). *Propaganda yak informacijno-psyxologichnyj skladnyk politychnyx procesiv* [Propaganda as an information and psychological component of political processes]. Lviv: Visnyk LNU im. Ivana Franka. (in Ukrainian)
11. Petryk, V.M., Prysyazhnyuk, M.M., Kompanceva, L.F., & Skulysh, Ye.D. (2011). *Sugestyvni texnologiyi manipulyatyvnogo vplyvu* [Suggestive technologies of manipulative influence]. Kyiv: ZAT «VIPOL». (in Ukrainian)
12. Ruda, O.G. (2012). *Movne pytannya yak ob'yekt manipulyatyvnyx strategij u suchasnomu ukrayinskomu politychnomu dyskursi* [The language issue as an object of manipulative strategies in modern Ukrainian political discourse]. Kyiv: NAN Ukrayiny, In-t ukr. movy. (in Ukrainian)
13. Sazanov, V.M. (2013). *Social'nye seti – analiz i perspektivy* [Social networks – analysis and perspectives] (unpublished). Available at: http://spkurdyumov.narod.ru/sazonov.htm (accessed 28 August 2020).

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-6
УДК 811.161.2'373.611

Денисовець І.В.
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

ВЗАЄМОДІЯ І КОНКУРЕНЦІЯ ПИТОМИХ ТА ІНШОМОВНИХ СЛОВОТВОРЧИХ РЕСУРСІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті проаналізовано теоретичні аспекти питання взаємодії і конкуренції питомих та іншомовних словотворчих ресурсів у сучасній українській мові. Окреслено погляди лінгвістів щодо тенденції розвитку новітньої дериваційної системи. Закцентовано, що симбіоз власне-українських та іншомовних словотворчих засобів породжений і ґрунтується на тенденції до демократизації та інтелектуалізації мови в контексті глобалізації суспільних процесів загалом. Розглянуто можливості функціонування продуктивних іншомовних афіксів у їхній взаємодії з питомими відповідниками. Такі форманти сприяють активному творенню оказіональних та стилістично нейтральних дериватів і є маркерами сучасного стану розвитку української мови. Обґрунтовано, що аналізові нових словотвірних явищ, спричинених глобалізаційними впливами, процесів освоєння новітніх запозичень почасти бракує об'єктивності, критичної лінгвістичної оцінки, фахових рекомендацій щодо потреби та доцільності їхнього вживання.

Ключові слова: словотворення, дериват, питомі афікси, іншомовні словотворчі ресурси, глобалізаційні процеси, демократизація.

Denysovets Iryna
National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»

INTERACTION AND COMPETITION OF SPECIFIC AND FOREIGN LANGUAGE WORD-FORMING RESOURCES IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

Summary. The article focuses on the theoretical aspects of the interaction and competition of specific and foreign word-forming resources in the modern Ukrainian language. The views of linguists on the trend of development of the latest derivation system are outlined. It is emphasized that the symbiosis of native-Ukrainian and foreign-language word-formation means is generated and is based on the tendency to democratization and intellectualization of language in the context of globalization of social processes. Possibilities of functioning of productive foreign affixes in their interaction with specific counterparts are considered. Such forms contribute to the active creation of occasional and stylistically neutral derivatives and are markers of the current state of development of the Ukrainian language. It is substantiated that the analysis of new word-forming phenomena caused by globalization influences, processes of mastering new borrowings partly lacks objectivity, critical linguistic assessment, professional recommendations on the need and expediency of their use. The purpose of the study is to analyze the theoretical aspects of the interaction and competition of specific and foreign word-forming resources in the modern Ukrainian language. It is substantiated that new phenomena and processes in Ukrainian word formation are largely due to extralinguistic factors, including globalization influences, active borrowings from the lexicon and sectoral terminology of the Ukrainian language, changes in socio-political nature in Ukraine, awakening of national-linguistic consciousness of the Ukrainian elite. etc., as well as linguistic factors, primarily the development of intralinguistic processes aimed at strengthening the indigenous word-forming variants and preserving the identity of national word-formation. It is determined that under the influence of globalization tendencies the Ukrainian language practice was flooded with complex units (direct borrowings and innovations), combining two nouns, the first of which expresses an attributive meaning. It has been observed that the parallel functioning of genetically heterogeneous but close in meaning prefixes has led to the development of unequal relationships between word-forming types, as well as discussions about their differentiation and qualification – prefixes, prefixoids, prefixoid bases, prepositional components, international components, etc. Ukrainian soil function as prefixes. It is determined that the new phenomena recorded in the Ukrainian language practice and in the word-forming structure of the Ukrainian literary language of the last two decades are heterogeneous, and dynamic processes are diametrically opposite: some of them are aimed at strengthening historically formed Ukrainian word-forming variants, preserving national identity. word-forming types of the Russian language and their replacement by Ukrainian; others, in particular those under globalization, especially active lexical borrowing, imposed on it word-formation patterns of complex words, abbreviations, and other derivatives of the English language.

Keywords: word formation, derivative, specific affixes, foreign language word-forming resources, globalization processes, democratization.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток науки, співпраця вчених на міжнародному рівні уможливили появу й активне функціонування в мові значної кількості лексем, що містять іншомовні компоненти. Динамічні процеси лінгвістичної думки позначені тенденцією до зростання кількості інноваційних одиниць, які поповнюють лексичний склад української мови і є об'єктивним відображенням потреб суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню взаємодії питомих українських та іншомовних словотворчих афіксів і встановленню відношень між ними присвятили свої дослідження О.К. Безпояско, П.І. Білоусенко, Г.М. Віняр, К.Г. Городенська, В.О. Горпинич, Л.Л. Гумецька,

© Денисовець І.В., 2020

Т.А. Івасишина, Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк, Н.Ф. Клименко, Т.А. Коць, А.А. Москаленко, В.П. Олексенко, П.А. Содомора, О.А. Стишов, О.О. Тараненко, Г.В. Чернецька та ін. Зокрема, першими дослідженнями словотвірної суфіксальної і префіксальної синонімії стала праця «Морфеміка української мови» О.К. Безпояско та К.Г. Городенської [1]. Виокремивши на основі спільної семантичної функції функційно-семантичні поля, її автори побудували синонімійні ряди словотворчих афіксів, установили їхню ієрархію в межах спільного словотвірного значення. Лінгвісти наголошують на різновекторності розвитку сучасної словотвірної системи української мови, вказуючи на взаємозв'язок її демократизації та інтелектуалізації, що природно породжує намагання оновити набір дериваційних засобів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Розвиток української мови новітнього періоду безпосередньо пов'язаний з потужною глобалізацією суспільства. Паралельно із зазначеними внутрішньомовними процесами словотвірного внормування відбуваються й інші явища, спрямовані на вилучення похідних одиниць, що були поширені в українській мовній практиці та зафіксовані у словниках під впливом російської мови в радянський період. Тут уже йдеться не про взаємодію варіантів та вибір одного з них, а про лінгвістичне оцінювання словотвірних типів з погляду їхньої характерності для української літературної мови, тобто нормативності. Ці процеси кваліфікують як вияв тенденції до націоналізації, чи автохтонгізації, спрямованої на збереження національної словотвірної специфіки [5, с. 55], історично сформованих зразків творення похідних слів. В українському словотворенні двох останніх десятиріч її простежуємо у свідомому відмежуванні від словотвірних типів, спільних із словотвірними типами російської мови або поширених в українській мові під впливом чи тиском російської. Прикладом слугують назви осіб за видом діяльності чи іншими ознаками із суфіксами *-ник* та *-щик/-чик* на кшталт *електронник* і *електронщик*, *комп'ютерник* і *комп'ютерщик*, *мажоритарник* і *мажоритарщик* та ін. [5, с. 55], деякі дослідники вважають, що назви осіб із цими суфіксами в українському словотворенні перебувають у «відношеннях взаємозаміщення», проте перша форма більш притаманна українській мові, друга – характерна ознака творення іменників – назва осіб за видом занять у російській мові [7, с. 130]. Ми поділяємо думку про те, що, якщо вони характерні для різних мов, то не можуть бути пов'язані відношеннями взаємозаміщення, тобто варіантними відношеннями.

Мета дослідження – проаналізувати теоретичні аспекти питання взаємодії і конкуренції питомих та іншомовних словотворчих ресурсів у сучасній українській мові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нові явища і процеси в українському словотворенні зумовлені значною мірою позамовними чинниками, зокрема глобалізаційними впливами, активними запозиченнями до лексикону та галузевих терміносистем української мови, змінами суспільно-політичного характеру в Україні, пробудженням національно-мовної свідомості української еліти, піднесенням культурного рівня населення тощо, а також лінгвальними чинниками, насамперед розгортанням внутрішньомовних процесів, спрямованих на зміцнення автохтонних словотвірних варіантів та збереження самобутності національного словотворення [3, с. 34].

К.Г. Городенська слушно наголошує на тому, що аналізові нових словотвірних явищ, спричинених глобалізаційними впливами, процесів освоєння новітніх запозичень почасти бракує об'єктивності, критичної лінгвістичної оцінки, фахових рекомендацій щодо потреби та доцільності їхнього вживання. Дослідники переважно констатують лексико-словотвірні інновації, але не намагаються допомогти мовцям збагнути негативні впливи деяких запозичень і утворених за їхнім зразком нових похідних слів на лексичну та словотвірну підсистеми української літературної мови, не формують національних пріоритетів у словотвірному освоєнні запозичень. Саме тому в українських засобах масової інформації двох останніх десятиріч, різних соціолектах і в живомовній стихії набули значного поширення похідні одиниці, що суперечать не лише словотвірній нормі, а й граматичній системі української літературної мови. Зокрема, під впливом глобалізаційних тенденцій українську мовну практику заполонили складні одиниці (безпосередні запозичення й новотвори), що поєднують два іменники, перший із яких виражає атрибутивне значення. Вони є наслідком перенесення на ґрунт української мови словотвірної моделі англійської мови, пор.: *бізнес-школа, бізнес-планування, піар-кампанія, піар-менеджер, піар-заходи; інтернет-видання, інтернет-трансляція, інтернет-адреса, медіа-підтримка, медіа-текст*. Багато з таких іменників уже зафіксовано в орфографічних словниках, попри те, що вони деформують системно зумовлену граматичну норму української літературної мови виражати атрибутивність за допомогою прикметника – спеціалізованого засобу реалізації ознаковості та обмежують відіменникове творення прикметників, що дає підстави констатувати їхній деструктивний вплив на українське прикметникове словотворення. Замість початкових означальних іменникових компонентів *бізнес-, піар-, інтернет-, медіа-* в названих та інших складних утвореннях варто вживати спільнокореневі з ними прикметники *бізнесовий, піарівський, піарний, інтернетний, інтернетовий, інтернетівський* (у мовній практиці ще не спостерігаємо чіткості, послідовності в сполучуваності цих спільнокореневих прикметників з іменниками), *медійний* або ж синонімійні за значенням прикметники на зразок *комерційний, вигідний, підприємницький, прибутковий* (до *бізнесовий*), *міжмережевий* (до *інтернетний*) чи абревіатуру ЗМІ (до *медійний*) та інші засоби, пор.: *бізнесові (комерційні) новини, бізнесова (комерційна, вигідна, прибуткова) справа, бізнесові захоплення, бізнесова ідея, бізнесова освіта, бізнесова школа; піарівське дійство, піарівські заходи; інтернетне видання, інтернетний часопис, інтернетна послуга, інтернетне голосування, інтернетна трансляція; медійне життя (життя ЗМІ), медійна підтримка (підтримка ЗМІ), медійна аналітика, медійний працівник*.

Паралельне функціонування генетично неоднорідних, але близьких за значенням префіксів спричинило розвиток неоднакових взаємовідношень між словотвірними типами, а також дискусії щодо їхнього розмежування та кваліфікації – префікси, префіксоїди, префіксоїдні основи, препозитивні компоненти, міжнародні компоненти тощо, оскільки не всі чужомовні афікси на українському ґрунті функціонують як префікси [4, с. 311].

Зокрема, більшість латинських префіксів функціонує в українській мові, реалізуючи своє основне семантичне значення приєднуючись зазвичай до основ слів іншомовного походження, пор.: *атакувати – контратакувати, формувати – деформувати, інформувати – дезінформувати, культивувати – рекультивувати, мобілізувати – іммобілізувати*. В українській мові в багатьох словах іншомовного походження втрачений внутрішньоафіксальний поділ і префікси не вичленовують, оскільки вони вже входять до складу кореня, пор.: *імплантувати, консервувати* [4, с. 312].

Так простежуємо активне сполучення латинських та грецьких префіксів як з іменними, так і з дієслівними основами. Іншомовний префікс *ре-* та питомий *пере-* можуть бути взаємозамінними, сполучаючись із дієслівними основами, пор.: *переконструювати* і *реконструювати*, *переорганізувати* і *реорганізувати*.

Продуктивність в українському словотворенні виявляє латинський префікс *де-* переважно поєднуваний з дієсловами, передаючи значення «видалення, усунення чого-небудь», пор.: *дезінфекція, декодувати, дезорієнтувати*.

Грецький префікс *а-* має значення «заперечення або відсутність ознаки, властивості, яка виражена основною частиною слова», напр.: *аполітизувати, аритмія*. У деяких випадках цей префікс може бути взаємозамінним, пор.: *аморалізувати – деморалізувати*.

Запозичений грецький префікс *анти-* взаємозамінний із питомим українським *проти-*, пор.: *антиотрута – протиотрута*. Як зазначають дослідники, раніше ці префікси приєднували до похідних основ залежно від їхнього походження: *анти-* – переважно до основ іншомовного походження, *проти-* – до власномовних основ. З часом ця відмінність нівелювалася, уможливило виникнення термінів-варіантів з обома префіксами в семантично еквівалентних термінах. Варто зазначити, що сьогодні переважно послуговуються префіксом *проти-*, який поєднують також з основами іншомовного походження, напр.: антитіло – протитіло, антивірусний – противірусний [8, с. 119].

У межах спільного значення «несправжній, хибний» зблизилися грецький префікс *псевдо-* та латинський *квазі-*. У словотвірній системі сучасної української мови ці іншомовні компоненти реалізують свій семантичний потенціал як префіксоїдні основи, вступають у синонімійні відношення з питомим префіксом *лже-*, поєднуючись із тими самими основами, пор.: *лженаука – псевдонаука – квазінаука*; *лжедемократичний – псевдодемократичний – квазідемократичний*.

Надаючи твірним основам просторового значення, латинські префікси *транс-* і *суб-* здатні до взаємозаміни з питомим *між-*, напр.: *трансконтинентальний – субконтинентальний – міжконтинентальний*.

Латинський префікс *екстра-* може поєднуватися з питомими українськими префіксами *за-, пре-, три- / тре-, над-, все-*, грецькими *гіпер-, архі-* для вираження різних відтінків спільного словотвірного значення інтенсивності, передаючи незначну, високу та дуже високу інтенсивність ознаки, пор.: *премодний, супермодний, ультрамодний*.

Грецький компонент *мега-*, що його використовують для скороченого написання кратних одиниць, продуктивний не лише в системі термінотворення. Нині спостерігаємо його активність під час творення неологізмів, зокрема в рекламній індустрії, пор.: *мегазнижки, мегапропозиції, мегаподарунки*. У цьому контексті синонімійними є запозичення, що виражають інтенсивність ознаки, напр.: *суперхіт – мегахіт, супердержава – мегадержава*. Як зауважує Н.Ф. Клименко, функціонування цих префіксоїдних основ у складних словах по-своєму уточнює їхню семантику порівняно з етимологічно співвідносними словами, активізуючи нові семи [6, с. 56].

Зі словотвірною нормою конфліктує чимало лексичних запозичень з англійської мови, які безпідставно освоєні українською мовною практикою як складні іменники, що пишуть з дефісом, хоч вони не є в українській мові юкстапозитами, утвореними з двох самостійних іменників без сполучного голосного, пор.: *біг-мак, біч-волейбол, веб-майстер, веб-сайт, екзит-пол, кіндер-сюрприз, нон-стоп, плей-оф, прайм-тайм, фітнес-клуб, хард-рок* та ін. Вони порушують і чинні орфографічні норми про правопис складних слів з дефісом.

До 2019 року непростою, однозначно не розв'язаною і зі словотвірного, і з правописного погляду вважали проблему статусу тих запозичень, які поповнили склад морфем української мови, що вказують на інтенсивність чи крайній вияв ознаки, високий рівень професійності, майстерності тощо. Вони є функційними аналогами таких уже словотвірно освоєних префіксів (префіксоїдів), як *супер-, гіпер-, архі-, екстра-, ультра-* й українських префіксів *над-, за-*. До найуживаніших нових словотворчих морфем, що виражають інтенсивність, належать *топ-, віп-, бліц-, біт-*. Попереднє їхнє написання з дефісом порушувало сформовану в українському словотворі традицію писати префікси інтенсивності разом у нових запозиченнях і новотворах. Це породжувало непослідовність у словотвірному освоєнні однотипних за словотвірним значенням похідних одиниць, пор.: *супермодель*, але *топ-модель, суперстиліст*, але *топ-стиліст, суперложа*, але *віп-ложа*. У сучасному українському словотворенні порушені й норми оформлення нових мішаних абревіатур, перша частина яких є скороченою прикметниковою основою (*поп-* від *популярний*, *еліт-* від *елітний*, *економ-* від *економний*, *секс-* від *сексуальний, штрих-* від *штрихований*) чи синонімічною певній прикметниковій основі (*арт-* і *мистецький*), а друга – цілим іменником, тому що їх пишуть з дефісом, пор.: *поп-гурт* (замість *попгурт*), *еліт-клас* (замість *елітклас*), *економ-пропозиція* (замість *економпропозиція*), *секс-послуги* (замість *секспослуги*), *штрих-код* (замість *штрихкод*), *арт-бізнес* (замість *артбізнес*) тощо. До набрання чинності

нового «Українського правопису» 2019 року такі запозичення і похідні з ними утворення вживали у формі, непристосованій до традицій словотвірної системи української літературної мови.

У прикметниковому словотворенні спостерігаємо взаємодію словотвірних типів відносних спільнокореневих прикметників, утворених від новітніх іменникових запозичень за допомогою словотворчих суфіксів *-ов-* та *-н-*, пор.: *дайджестовий* і *дайджестний*, *дефолтовий* і *дефолтний*, *інтернетовий* і *інтернетний*, *снікерсовий* і *снікерсний*. Проте, як засвідчує мовна практика, ширші функційні можливості в словотвірного типу із суфіксом *-ов-,* він переважає в прикметниках, утворених від новозапозичених англіцизмів на *-инг/-інг*, пор.: *демпінгований, кастинговий, рейтинговий, холдинговий*, та від односкладових іншомовних основ, напр.: *брендовий, сленговий, блюзовий* [5, с. 56–57].

Висновки і перспективи дослідження. Отже, нові явища, зафіксовані в словотвірній структурі української літературної мови двох останніх десятиріч, неоднорідні, а динамічні процеси мають діаметрально протилежний характер: одні з них спрямовані на зміцнення історично сформованих українських словотвірних варіантів, збереження національної ідентичності словотворення, вилучення словотвірних типів російської мови та заміну їх українськими; інші, зокрема ті, що сталися під глобалізаційними впливами, передусім активними лексичними запозиченнями, нав'язали їй словотвірні зразки утворення складних слів, абревіатур та інших похідних одиниць англійської мови, що спричинило певні обмеження українського словотворення, порушило його традиції, тобто деструктивно вплинули на словотвірні норми сучасної української літературної мови. Відзначені порушення обов'язкових словотвірних норм зумовили вживання багатьох нових запозичень, не адаптованих до її словотвірної та правописної систем. Ми обстоюємо думку, що, незважаючи на сучасні інтеграційні процеси, тенденції уніфікації термінології, перевагу варто надавати питомим словотворчим засобам, зокрема в тих випадках, де наявні словотвірні можливості для збереження та розвитку ресурсів рідної мови.

Список літератури:

1. Безпояско О.К., Городенська К.Г. Морфеміка української мови. Київ : Наукова думка, 1989. 200 с.
2. Городенська К.Г. Префікси і префіксоїди в українській мові. *Мовознавство*. 1986. № 1. С. 36–41.
3. Городенська К.Г. Нові явища та процеси в українському словотворенні на тлі словотвірних норм. *Дивослово*. 2013. № 6. С. 34–37.
4. Івасишина Т.А. Давньогрецькі й латинські префікси в українському словотворенні: семантичні варіації. Граматичний простір сучасної лінгвоукраїністики. Катерині Григорівні Городенській. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 436 с.
5. Кислюк Л. Сучасна словотвірна норма української мови: мовна практика та кодифікація. *Українська мова*. 2012. № 1. С. 52–66.
6. Клименко Н.Ф. Літературна норма і неологізми. *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки (Мовознавство)*. 2012. Том 137. С. 53–58.
7. Коць Т. Літературна норма у функціонально-стильовій і структурній парадигмі. Київ : Логос. 2010, 303 с.
8. Содомора П.А. Греко-латинські префікси та їх відображення в українській філософській та медичній термінології. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2011. № 709 : Проблеми української термінології. С. 116–120.

References:

1. Bezpoyasko, O.K., & Horodenska, K.H. (1989). *Morfemika ukrayinskoyi movy* [Morphemics of the Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian)
2. Horodenska, K.H. (1986). Prefiksy i prefiksoyidy v ukrayinskij movi [Prefixes and prefixoids in the Ukrainian language]. *Linguistics*, vol. 1, pp. 36–41.
3. Horodenska, K.H. (2013). Novi yavyshha ta procesy v ukrayinskomu slovotvorenni na tli slovotvirnyx norm [New phenomena and processes in Ukrainian word formation against the background of word-forming norms]. *Divoslovo*, vol. 6, pp. 34–37.
4. Ivasyshyna, T.A. (2019). Davnogreczki j latynski prefiksy v ukrayinskomu slovotvorenni: semantychni variaciyi [Ancient Greek and Latin prefixes in Ukrainian word formation: semantic variations]. *Gramatychnyj prostir suchasnoyi lingvoukrayinistyky. Kateryni Hrygorivni Horodenskij* [The grammatical space of modern linguistics]. Kyiv : Vydavnychyj dim Dmytra Burago. (in Ukrainian)
5. Kyslyuk, L. (2012). Suchasna slovotvirna norma ukrayinskoyi movy: movna praktyka ta kodyfikaciya [Modern word-forming norm of the Ukrainian language: language practice and codification]. *Ukrainian language*, vol. 1, pp. 52–66.
6. Klymenko, N.F. (2012). Literaturna norma i neologizmy [Literary norm and neologisms]. *Scientific notes of NaUKMA. Philological sciences (Linguistics),* vol. 137, pp. 53–58.
7. Kots, T. (2010). *Literaturna norma u funkcionalno-stylovij i strukturnij paradygmi* [Literary norm in the functional-stylistic and structural paradigm]. Kyiv: Logos. (in Ukrainian)
8. Sodomora, P.A. (2011). Greko-latynski prefiksy ta yix vidobrazhennya v ukrayinskij filosofskij ta medychnij terminologiyi [Greco-Latin prefixes and their reflection in Ukrainian philosophical and medical terminology]. *Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic»,* vol. 709, pp. 116–120.

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-7
УДК 007:304:070(477)(09)

Дубецька О.О.
Національний педагогічний університеті імені М.П. Драгоманова

ПЕРЕДПЛАТНІ КАМПАНІЇ ДИТЯЧОЇ ПРЕСИ В УКРАЇНІ 1920–1930-Х РОКІВ

Анотація. Мета статті – з'ясувати умови формування системи дитячої преси Радянської України 1920–1930-х рр., зокрема засоби створення передплатної інформації, що відображала тематично-структурні та мовні особливості періодичних видань. Об'єктом дослідження обрано дитячі (для піонерів, школярів) газети й журнали, що видавались в Україні у 1920–1930-х рр. і використовували різні засоби ведення передплатної кампанії для дитячої аудиторії («Октябрьские всходы», «Червоні квіти», «Піонерія», «На зміну», «Знання та праця» та ін.). Активною формою комунікації стали в дитячій пресі мовні засоби (накази, завдання, заклики, зобов'язання, апелювання), інформаційні та рекламні ресурси (оригінальні текстові повідомлення та специфічне оформлення сторінок про передплату, пільгові ціни), розгортання форм агітації за передплату часопису та збільшення його тиражу.

Ключові слова: дитяча преса, піонерські видання, передплатна кампанія, заохочення, звернення.

Dubetska Oksana
M. Dragomanov National Pedagogical University

SUBSCRIPTION CAMPAIGNS OF THE CHSILDREN'S PRESS IN UKRAINE IN THE 1920S AND 1930S

Summary. The article explores the practice of organizing the subscription campaign by editorial offices of the children's press, including information, advertising and language tools and resources used to increase the circulation of the editions. The aim of the article is to find out the conditions for the formation of the children's press system of Soviet Ukraine in the 1920s and 1930s, in particular the means of creating subscription information that reflected the thematic, structural and linguistic features of periodicals. The object of the study are children's (for pioneers, schoolchildren) newspapers and magazines published in Ukraine in the 1920s and 1930s, which used various means of conducting a subscription campaign for children's audience («Oktiabrskije vshody / October shoots», «Chervoni kvity / Red Flowers», «Pioneriya / Pioneering», «Na zminu / For a Change», «Znannia ta pratsia / Knowledge and Work», «Biuleten' okruzhnogo biuro KDD i Artemovskogo rajonnogo shtaba kulturno-bytovogo pohoda junyh pionerov / District Bureau Bulletin of CCM [Communist Children's Movement] and Artemivsk regional headquarters of the cultural and domestic campaign of young pioneers», etc., published in Kharkiv, Kyiv, Artemivsk). In the ideologically marked press of the 1920s and 1930s in Ukraine, in particular for pioneers and schoolchildren, active means of communication can be considered, such as language means (orders, tasks, appeals, obligations, etc.), information and advertising resources (original text messages and specific page design about subscription, preferential prices (reduction of a separate number, set of the newspaper or magazine or subscription), expansion of the subscription network, in particular «by phone call of the commissioner»; holding competitions, receiving prizes in the form of «free of charge subscription», books or collections), deployment of forms of agitation in order to increase its circulation. Some editors emphasized that children's magazines were published under the auspices of the People's Commissariat of the Ukrainian Soviet Socialist Republic; prominent literary, pedagogical and party leaders of the country took part in the editions.

Keywords: children's press, pioneers periodicals, subscription campaign, encouragement, appeal.

Постановка проблеми. 20-і роки XX ст. стали новим етапом розвитку періодики для дітей Радянської України. В Харкові, Києві, Дніпропетровську, Артемівську, Полтаві, Сумах, Кам'янці-Подільському та інших містах з'являлися газети й журнали певного ідеологічного спрямування – спочатку спартаківські, потім піонерські («Більшовиченята», «Будь готов!», «Будь напоготові», «Дитячих рух», «Діти Жовтня», «Друг дітей», «Жовтеня», «Знання та праця», «Київський піонер», «На зміну», «Пионер Донбасса», «Піонерія», «Тук-тук», «Червоні квіти» та ін.). Всі вони намагалися завоювати читацьку аудиторію й виховати «організованих дітей», спонукати їх до читання ідеологічно маркованої преси, що ставила перед молодим поколінням комуністичні цілі й висувала конкретні завдання, давала накази, друкувала заклики. В цій агітаційно-пропагандистській роботі редакцій важливим сегментом діяльності, зв'язку з аудиторією були передплатні кампанії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В цьому аспекті слід виділити дві групи джерел, що важливі для дослідження: 1) вивчення дитячої преси в Україні зазначеного періоду; 2) аналіз рекламних та інших інструментів, залучення розвідок про інформаційний маркетинг, одним із різновидів якого виступає передплатна кампанія.

Дитяча преса 1920–1930-х рр. була об'єктом серйозного дослідження радянських і сучасних науковців (Г. Абросимова, М. Алєксєєва, Ю. Богатирьова, С. Велігодська, О. Гречишкіна, Л. Кон, Н. Марченко, М. Наумова, М. Холмов). Документальні матеріали, спогади й фотографії редакторів і співробітників преси зазначеного періоду подано в збірнику «Піонерія України» [1]. Становлення і розвиток дитячої та учнівської періодики на території України кінця XIX – початку XX ст., тематичний контент і національний колорит цих видань розглянула в кандидатській дисертації О. Сидоренко [2].

Історію рекламно-довідкової преси на території Східної України XIX – поч. XX ст. простежили

© Дубецька О.О., 2020

київські науковці В. Георгієвська та Н. Сидоренко [3; 4], побіжно згадуючи спеціалізовані мистецькі видання, призначені для реклами саме цієї сфери (театр, кінематограф, художні виставки, видовища, книжкові та пресові видавництва). В ретроконтексті подано підрозділ «Книжкова й журнальна реклама початку XX ст.» у праці культуролога й історика Л. Березової [5, с. 333–336]. Як сферу рекламних *інтелектуальних послуг* розглядає передплату на періодичні й неперіодичні видання К. Корнілова [6, с. 117]. На одержанні *стимулюючої інформації*, такого повідомлення, що *цікавить покупця* («різноманітне продовження свого «Я»), наголошує Б. Обритько [7, с. 76–77]. Важливими є узагальненні, подані в статті Т. Бондаренко, яка ретельно проаналізувала актуальні інструменти, засоби й ресурси сучасної передплатної кампанії регіональної преси [8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Досі джерельні матеріали з історії розвитку дитячої преси в Україні XIX–XX ст. не систематизовані; періодичні видання часто не мають повних комплектів, бо окремі номери чи випуски за різні роки можуть зберігатися в різних бібліотеках України та Росії. Питання передплатних кампаній окремих газет і журналів хоч і розглядалися в аспекті редакційної політики впливових органів урядової преси, але дитяча періодика, як правило, до уваги не бралася.

Мета статті – з'ясувати умови формування системи дитячої преси Радянської України 1920–1930-х рр., зокрема засоби створення передплатної інформації, що відображала тематично-структурні та мовні особливості періодичних видань.

Об'єктом дослідження стали дитячі (для піонерів, школярів) газети й журнали, що видавались в Україні у 1920–1930-х рр. і використовували різні засоби ведення передплатної кампанії для дитячої аудиторії («Червоні квіти», «Піонерія», «Октябрьские всходы», «Бюллетень Окружного бюро КДД и Артемовского районного штаба культурно-бытового похода юных пионеров», «На зміну», «Знання та праця» та ін.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Чимало редакцій намагалися *заохотити* свою аудиторію до придбання чергового номера (місячного, тримісячного комплекту і т.д.) чи оформлення піврічної та річної передплати, використовуючи різноманітні інформаційно-організаційні та розважально-ігрові засоби (нагадування про передплату, використання засобів дизайну, пільгові ціни, конкурси, нагороди тощо), а при цьому також подбати про збільшення передплати й бажано – тиражу періодичного видання, що сприяло його популярності та авторитету.

Невипадково вже в передовій статті першого номера редакція двотижневого ілюстрованого журналу для дітей шкільного віку «Октябрьские всходы» (Харків, 1924–1930) певним чином «загравала» з читачами, стилістично й інтонаційно налаштовувалась на «дружне», паритетне спілкування: «Нехай самі читачі з'ясують, що в нашому журналі добре, а що погано», «дуже розраховуємо в цьому випадку на природну життєрадісність наших читачів і, відповідно, на їхню підтримку», «успіх журналу залежить не тільки від редакції, але й від читачів» [9]. Підсилюючи ідеологічне значення дитячого журналу, на сторінці з передплатною інформацією зазначалися важливі факти: «журнал виходить під керівництвом Головного комітету соціального виховання Народного комісаріату освіти У.Р.С.Р. У журналі беруть участь видатні літературні, партійні, педагогічні працівники».

Окрім традиційних компонентів (обсяг видання – 40–50 сторінок, великий формат, ілюстрації, змістові особливості (основні рубрики, відділи, спеціальні сторінки), умови передплати на різний термін, вартість окремого номера), редакція повідомляла про *пільги*: «для річних передплатників допускається розстрочка»; річним передплатникам (які внесли кошти не пізніше 7 червня) пропонували *премію* – безплатно отримати одну із запропонованих книг («Маленькі індійці» Е. Сетон-Томпсона, «Пригоди Тома Соєра» Марка Твена, збірник оповідань «Серед тварин» Єзерського), що мали обсяг від 345 до 188 сторінок (1926. № 3). Існував також інший варіант премії: дві книжки із трьох на вибір (збірник «Діти праці», збірник для дітей та юнацтва «Жовтень», книжка (рекомендована для дитячих бібліотек) «Саїд та Алінда» голландського письменника Мультатулі).

Тираж журналу «Октябрьские всходы» в 5 тис. примірників, певно, не був достатнім, тому редакція використовувала різні заохочення, зокрема зменшення вартості кожного номера й передплатної ціни для залучення потенційної аудиторії. Вже в № 9 за 1924 р. на останній сторінці обкладинки надруковано звернення «До читачів» у вигляді трикутника, що закінчувався малюнком книги з літерою «А». Тут повідомлялося: «Створити журнал для дітей – справа складна. Ці труднощі ми подолали. Чимало праці й зусиль витратили на цю справу, використали значні матеріальні засоби, але у пролетарських дітей є свій журнал. Нині перед нами інше завдання – *здешевити журнал, зробити його доступним* (курсив наш. – О.Д.) для широких пролетарських дитячих мас. З цією метою ціна на журнал з наступного номеру *зменшується майже вдвічі* (курсив наш. – О. Д.) замість 60 ціна на номер встановлюється 35 копійок. Відповідно *зменшується і передплатна ціна* (курсив наш. – О. Д.). Діти робітників і селян! Об'єднуйтесь навколо вашого журналу. Передплачуйте журнал «Октябрьские всходы». Не має залишатися жодного дитбудинку, жодного дитколективу, що не передплатив наш журнал. Читайте й поширюйте журнал «Октябрьские всходы»!» (1924. № 9).

Для привабливості форми передплатний аркуш тут оформили у вигляді. поетичних «сходинок» (наслідування В. Маяковського та інших літераторів того часу):

… к вам, пикоры,
зов
шлют «Октябрьские всходы».
Ты
не будь лодырь,
другим пример покажи,
в «Октябрьские всходы»
Пиши!
Пиши!
Пиши!

А далі «віршованою прозою-агіткою» констатувався факт: зібрання ланки прийняло постанову про дитячий журнал: «ОБОВ'ЯЗКОВО ДЛЯ КОЖНОЇ ЛАНКИ внести в свої витрати на передплату дитячого журналу «ОКТЯБРЬСКИЕ ВСХОДЫ». Завершувалася ця передплатна сторінка закликом «Подтянись! Дружней, ребята! Поддержите свой журнал! Чтобы к году двадцать пятому БЕЗ ЖУРНАЛА – НИ ЗВЕНА!» (1924. № 18).

Комунікацію з юними читачами редакція постійно підтримувала в рубриках та окремих публікаціях «Спостереження піонера», «Поштова скринька», «Наш зв'язок», «Наші відповіді», «До читачів «Октябрьских всходов», «До уваги авторів» та ін., що створювали ілюзію постійного зацікавлення справами школярів, безпосередньої присутності в їхніх справах. Довірливий тон мали також «бесіди». Загалом, можна стверджувати, що харківський журнал «Октябрьские всходы» цілком відповідав своїй назві – виховував покоління дітей у дусі революційних традицій Жовтня, виконував місію духовного наставника, агітатора та пропагандиста ленінських ідей.

Найбільший успіх серед організованої дитячої аудиторії в Україні середини 1920-х рр. здобув журнал «Червоні квіти» (Харків, 1923–1931), у підготовці якого брали участь відразу кілька видавництв та організацій. Невипадково редактором став тодішній нарком освіти України В. П. Затонський. Тут опубліковано твори провідних українських письменників: П. Тичини, А. Головка, В. Сосюри, І. Сенченка, П. Панча. Інтернаціональна тема стає однією із провідних, журнал передплачували читачі навіть за межами Української республіки.

Своїм передплатникам редакція теж могла запропонувати пільги та премії. Скажімо, з № 7 за 1924 р. існували «нові знижені розцінки», здешевлено й придбання комплекту (1924. № 1–6), при *колективній передплаті* (не менше двох примірників на одну адресу) надавалася знижка на 10%. Річні передплатники, що «внесли всю підписну платню разом», отримували «в додаток безплатно» одну з книжок («Пригоди Гека Фіна» М. Твена, «Пісня про Гайавату» Лонгфелло, «Хатина дядька Тома» Г. Бічер-Стоу) або відразу дві книги («Хаджі Мурат» Л.Толстого та «Серед лихих людей» В. Короленка). Для підтримання авторитету журналу на сторінці з інформацією про передплату «Червоні квіти» друкували цитати-відгуки про цей ілюстрований двотижневий журнал для дітей шкільного віку: «Виданий журнал надзвичайно гарно. Давно вже не бачили такого гарного по виданню дитячого журналу» (газета «Юний спартак». 1923. 27 грудня), «Журнал безумовно є цікавий і потрібний. Діти перше число зустріли з захопленням» (газета «Вісти». 1923. 30 грудня), «По содержанию своему, журнал явно ориентируется на самую ативную часть современного детства, на спартаков. Внешность у журнала самая нарядная» (газета «Коммунист». 1923. 20 грудня).

Продовженням «Червоних квітів», із № 15 за 1931 рік, стає щомісячний дитячий журнал ЦК ЛКСМУ під назвою «Піонерія» (проіснував до 90-х рр. XX ст., не виходив у 1941–1949). Ще в березні 1926 р. з'явився у світ перший «варіант» українського журналу «Піонерія» – як додаток до газети «На зміну». Видавцем значився сектор періодичних видань ДВУ (Державного видавництва України) в Харкові. Згодом видання перетворюється на ілюстрований журнал піонерів і школярів (двічі на місяць) – орган ЦБ Комдитруху ЦК ЛКСМУ та Укрсоцвиху НКО УРСР. Редакція знаходилася у Харкові, на майдані Тевелева, у приміщенні Палацу праці, кв. 52. Із 1930 р. – це художньо-політичний журнал; змінилося також видавництво – «Піонерією» опікувалося видавництво «Молодий більшовик». Передплату приймали поштові філії та листоноші. Гаслом видання був заклик: «До боротьби за робітничу справу будь готовий!».

«Піонерія» пропонувала своїм читачам чимало художніх творів. Скажімо, у № 5 за 1926 р. можна прочитати оповідання «В голодний рік» А. Марата, «Мобілізація» Я. Цеханського, «Штанці» Несторенка, «Переконав» Ткачмана. Окрім цього, нарис «Андрійко» Бондаренка, огляд «Наша творчість» Варіча, два вірші – «На роковини клубу» Фоміна та «За синім морем» Бурдуна. Закличний тон притаманний багатьом публікаціям журналу «Піонерія». Наприклад, на обкладинці № 18 за 1930 р. подано гасло: «Поставмо в їдальнях сигнальні пости за якість харчування, щоб бій вести». Активно використовувала редакція оголошення-плакати, один із них із гаслом: «Передплати «Піонерію» на 1932 рік» із зображенням бадьорого хлопчика в червоному галстуку (на останній сторінці обкладинки, майже кожного номера). На уважних і витривалих читачів розраховували й «директивні сторінки» «Усім читачам і диткорам «Піонерії»

Окрім серйозних ідеологічно настановних матеріалів, на сторінках журналу з'явилася дошкульна сатира, здебільшого підписана Гнатком Задиркуватим. Йому належав і фейлетон «Нате вам «Піонерію», де кореспондент показав шлях розвитку піонерських видань від «Юного ленінця» (газета «нікчемна, незграбна, скидалася на вистирану помняту хустину», «ні дописів, ні малюнків, ні паперу, ні грошей, ні пікорів – нічогісенько не було за душею», тиражем у 720 примірників) і газети «На зміну» («пікори пишуть, а їх друкують» або ж навпаки: «ребята вже й віршики почали строчить, потім оповіданнячка, інсценіровочки», а їх не друкують; «їх не друкують, а вони сердяться») до появи додатку – журналу «Піонерія», завдяки якому знайшлося місце і для дописів, і для нових тиражів (наклад відразу досягнув 8 тисяч примірників).

Щороку передплатна кампанія перетворювалася в масову акцію з обіцянками винагород і подарунків. Для участі в конкурсі треба було не просто надіслати квитанцію про передплату (бажано на увесь рік), а й залучити кількох передплатників додатково; при цьому поштова філія мала засвідчити довідку про те, що «тов. такий (прізвище або назва загону, бригади тощо) здав передплату на журнал стільки», довідка обов'язково повинна була містити печатку. Переможцям редакція обіцяла премії – бібліотечки цікавих книжок.

У зверненні «Усім читачам і диткорам «Піонерії» редакція писала, що докладає всіх зусиль, аби журнал «ще повніше й цікавіше висвітлював соціалістичне будівництво й участь піонерів

і школярів у ньому, краще організовував своїх читачів для цього». Наголошувалося: «Тепер ми збираємо думки й зауваження читачів про журнал, щоб виправити його хиби й повніше задовольняти вимоги піонерів і школярів. Читачі й диткори «Піонерії» повинні дбати за те, щоб наш журнал далі просунувся в маси школярів і піонерів, щоб він мав ще більше передплатників і читачів» (1930. № 18).

Розгортання передплатної кампанії включало цілу низку завдань, які мав виконати читач журналу. Редакція подавала перелік кроків, які необхідно було здійснити:

«1) Проведи в своїм загоні, в своїй ланці, в школі, в гуртках, де ти працюєш, розмову про «Піонерію». Розкажи, який матеріял давав журнал, що в ньому було цікавого, яку користь дав журнал, як він допомагає загонам і школам, як його можна використати в роботі. Збери думки читачів про журнал і надішли їх до редакції.

2) Вмісти в стінгазеті допис про «Піонерію», про передплату на журнал.

3) Нагадай бібліотеці, де ти береш книги, завідувачеві школи, вожатому бази про потребу негайно передплатити «Піонерію». Перевір, чи здано передплату, чи матиме школа, загін, бібліотека журнал у наступному році.

4) Негайно сам передплати «Піонерію».

5) Організуй збирання передплати в загоні й у школі. Утвори з диткорів і читачів журналу бригаду збирати передплату.

6) ОБ'ЯВУ, НАДРУКОВАНУ НА ЗВОРОТІ ЦЬОГО ЛИСТА, ВИВІСЬ У ШКОЛІ, В БАЗІ АБО В КЛЮБІ» (1930. № 18).

Водночас редакція оголосила *конкурс на краще проведення передплати* на «Піонерію» на 1932 рік серед усіх диткорів і читачів журналу, з тим, щоб за результатами 25 читачів, диткорів (дитячих кореспондентів), диткорівських бригад або груп читачів, що зберуть найбільше передплатників, могли отримати *премії* – бібліотечки цікавих книжок. Досить детально пояснювалося, як оформити «довідку про здачу передплати на пошті», як засвідчити її печаткою, розписати кількість оформлених бланків на певний термін, коли й куди слід надіслати цю документацію тощо.

Подібний інструктивний характер мав регіональний журнал із назвою «Бюллетень Окружного бюро КДД и Артемовского районного штаба культурно-бытового похода юных пионеров» (всього вийшло 3 номери у 1928 р.). Часопис виходив накладом в 1 тис. примірників, друкувався в Артемівській друкарні видавництва «Кочегарка». В надзаголовку журналу присутні два гасла: «Пролетарии всех стран, соединяйтесь!» та «К борьбе за рабочее дело, будь готов!». У випуску за 24 листопада 1928 р. вся перша сторінка присвячена закликам, наказам, розпорядженням Артемівського райштабу культурно-побутового походу Ю.П. (тобто – юних піонерів).

Зазначено, що оголошена «жорстока війна неграмотності, хуліганству та грязі», а тому завдання кожного піонера, кожної ланки та кожного загону – «*бути енергійним борцем на культурному фронті*». Всі сили, всю енергію слід спрямувати на боротьбу проти ворога. Відповідно кожний юний піонер мав уважно придивитися, чи все вдома чисто, чи є зубна щітка й мило, чи п'є батько горілку, чи провітрюється кімната. Всі недоліки слід було викорінювати негайно! Юному школяреві також рекомендували «уважно придивитися»: чи все в школі благополучно, чи чисто в класі, чи достатня передплата на газети, чи є діти без взуття або пальта (що заважає їм ходити до школи), таким чином, слід «загальними зусиллями викоренити всі недоліки».

Штаб культурного-побутового походжу поставив такі «бойові завдання»: «1. Врахувати всіх неграмотних дітей на виробництві й на вулиці і створити групи лікнеп грамотності. 2. Добитися, щоб у всіх дітей було мило, рушник, зубний порошок і щітка. 3. Збільшити передплату на дитячі видання («Пионерская правда», «На зміну» та ін.). 4. Організувати при житлокоопах дитячі кімнати, навколо яких об'єднати неорганізованих дітей. 5. Увести в загони неорганізованих дітей. Організувати групи жовтенят при кожному загоні. 6. Допомагати комсомольській організації у проведенні суботника. 7. Добитися у всіх школах введення гарячих сніданків» (1928. № 1). Райштаб підкреслював: кожний піонер, крім цих завдань, має «сам придивлятися до життя і висувати всі помічені питання». Як загальний висновок-наказ ще три речення: «Не повинно бути загону, який би не приєднався до лав культурно-побутової армії! Не має бути жодного піонера-дезертира на культурному фронті! Згуртовуйте всі свої сили для рішучого удару по некультурності» (1928. № 1). Таким чином по кілька разів у різних публікаціях *наказовим, зобов'язуючим тоном* наголошувалася необхідність «передплати на газети», «збільшення передплати на дитячі видання», що було однією з умов участі в «культурно-побутовій армії», що завдавала «удар по некультурності».

Скажімо, у щотижневій всеукраїнській газеті юних піонерів «На зміну» (Харків, Київ, 1925–1928), де друкувалися дитячі письменники І. Нехода, В.Бичко, В. Минко, Л. Дражевська, розгортався привабливий образ видання для «піонерів і школярів та всіх дітей віком 12–16 років»; наголошувалося на тому, що не повинно залишитися «жодної школи, жодного піонерського загону без газети». Тому, хто збере 10 передплатників, обіцяли «*безплатно 11-у газету*» (1928. № 52). При цьому у 1928 р. газета мала тираж у 36 тис. примірників.

Тривалий час існування мав науково-технічний журнал для дітей «Знання та праця» (Харків, Київ, 1928–1941, 1957–1992, далі виходив під назвою «Наука та фантастика»), що змінював не тільки місця виходу в світ, а й підзаголовки, видавців, редакторів, своє підпорядкування, поліграфічні підприємства. Двотижневий часопис використовував ілюстрації, різноманітні елементи дизайну, пропаганду оригінальних змістових сегментів і т.д. для підвищення свого попиту в цільової аудиторії. Цей орган ЦБ КДР при ЦК ЛКСМУ розширив мережу передплатних пунктів: «Здавайте або безпосередньо до Головної контори періодичних та передплатних видань Укркнигоцентру ДВОУ, Харків, Сергієвський майдан, Московські ряди 11, або до міжрайонних контор періодичних та передплатних видань УКЦ ДВОУ по всіх великих містах України, а також до поштових контор і листоношам. В місті Харкові – вул. Вільної академії, 41, або викликайте уповноважених тел. 66–27» (1930. № 10). Отже, з'являється

можливість замовити журнал «Знання та праця» не тільки в головній та міжрайонних конторах, а також у поштових конторах, у *листонош, за телефонним викликом уповноваженого видання*.

Державне видавництво України (ДВОУ) та редактор М. Гімпелевич на початку 1930-х рр. застосовували чіткі, лаконічні графічні елементи для оформлення передплатних сторінок. Тут уже не було «наказів і завдань», лише найпотрібніша інформація про журнал, що вирізняла його з-поміж інших подібних видань: «Журнал дає своїм читачам поради зі всіх галузей знання й техніки», «Журнал обслуговує гуртки юннатів, юних аматорів техніки, науково-технічні, сільсько-господарчі тощо», «Журнал містить науково-фантастичні повісті, романи й оповідання», «Наступного року журнал друкуватиме низку нарисів про нові фабрики, заводи, радгоспи і колгоспи». Тричі на цій сторінці (ліворуч і праворуч, посередині внизу) повторювався заклик «Передплачуйте на 1930 рік» (1929. № 12).

Висновки дослідження й перспективи. В ідеологічно маркованій пресі 1920–1930-х рр., зокрема піонерській та шкільній, активною формою комунікації можна вважати мовні засоби (накази, завдання, заклики, зобов'язання, апелювання), інформаційні та рекламні ресурси (оригінальні текстові повідомлення та специфічне оформлення сторінок про передплату, пільгові ціни (здешевлення окремого номера, комплекту чи передплати), розширення мережі передплати, зокрема «за телефонним викликом уповноваженого»; проведення конкурсів, отримання премій у вигляді «безплатної передплати», книг або збірників), розгортання форм агітації за передплату часопису та збільшення його тиражу.

Незважаючи на зацікавленість радянських дослідників дитячою пресою 20–30-х рр. XX ст., ще чимало аспектів її функціонування лишаються маловивченими; один із таких напрямків – засоби комунікації з аудиторією, інструменти нарощування популярності видань тощо.

Список літератури:

1. Піонерія України. 1917–1941 : зб. документи, спогади, фотографії / уклад. І. С. Вавилов. Київ : Молодь, 1979. 320 с.
2. Сидоренко О.О. Становлення і розвиток дитячої та учнівської періодики на території України (кінець XIX – початок XXI століття) : автореф. дис. … канд. н. соц. комунік. Київ, 2013. 19 с.
3. Георгієвська В., Сидоренко Н. Історія української журналістики: становлення та розвиток рекламно-довідкової преси на території Східної України (XIX – початок XX ст.) : навч. посіб. Київ : АДЕФ-Україна, 2010. 224 с.
4. Георгієвська В., Сидоренко Н. Реклама – рушій розвитку: рекламно-довідкова преса на території Східної України (XIX – початок XX ст.) : моногр. Київ : АДЕФ-Україна, 2010. 320 с.
5. Березовая Л.Г. История мировой рекламы или старинные рецепты изготовления «бесплатного сыра» : учеб. пособ. Москва : Изд-во Ипполитова, 2008. 672 с.
6. Корнилова К.С. Рекламно-справочные издания в истории российской журналистики. Москва : Вест-Консалтинг, 2010. 182 с.
7. Обритько Б.А. Реклама і рекламна діяльність : курс лекцій. Київ, 2002. 240 с.
8. Бондаренко Т.Г. Регіональна практика організації передплатної кампанії в контексті формування аудиторії. *Держава та регіони. Серія : Соціальні комунікації*. 2017. № 2. С. 120–124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drsk_2017_2_22 (дата звернення: 17.08.2020).
9. Редакция. К читателям. *Октябрьские всходы*. 1924. № 1. С. 1–2.

References:

1. Pioneriia Ukrainy. 1917–1941: dokumenty, spohady, photographii [Pioneers of Ukraine. 1917–1941: documents, memoires, photos] (1979), comp. by I.S. Vavilov. Kyiv: Molod, 320 p.
2. Sydorenko, O.O. (2013). Stanovlennia i rozvytok dytiachoji ta uchnivskoji periodyky na terytorii Ukrainy (kinec XIX – pochatok XXI stolittia) [The process of the formation and development of children's and school periodicals in Ukraine from the end of the 19th to the beginning of the 21st centuries]. Thesis for the Scholarly Degree in Social Communications. Kyiv, 19 p.
3. Georgiievska, V., & Sydorenko, N. (2010). Istoriya ukrainskoyi zhurnalistyky: stanovlennia ta rozvytok reklamno-dovidkovoyi presy na terytorii Shidnoji Ukrainy (XIX – pochatok XX stolittia) [History of Ukrainian journalism: становлення та formation and development of advertising and reference press in Eastern Ukraine (XIX – early XX centuries)]. Kyiv: ADEF-Ukraina, 224 p.
4. Georgiievska, V., & Sydorenko, N. (2010). Reklama – rushiy rozvytku: reklamno-dovidkova presa na terytorii Shidnoji Ukrainy (XIX – pochatok XX stolittia) [Advertising as the engine of development: advertising and reference press in Eastern Ukraine (XIX – early XX centuries]. Kyiv: ADEF-Ukraina, 320 p.
5. Berezovaya, L.G. (2008). Istoriya mirovoy reklamy ili starinnyie retcepty izgotovleniya "besplatnogo syra" [History of the world's advertising or old recipes for making "free cheese"]. Moscow: Publishing House of Ippolitov, 672 p.
6. Kornilova, K.S. (2020). Rerlamno-spravochnyje izdaniya v istorii rosijskoy zhurnalistiki [Advertising and reference editions in the history of Russian journalism]. Moscow: West-Consulting, 182 p.
7. Obrytko, B.A. (2002). Reklama i reklamna diyalnist [Advertising and advertising activity]. Kyiv, 240 p.
8. Bondarenko, T.G. (2017). Regionalna practika organizatsii peredplatnoji kampaniji v konteksti formuvannia audotoriji [Regional practice of using campaign to impact the audience]. *Derzhava ta regiony. Seriya: Sotcialni comunicatsii [State and regions. Series: social communications],* no. 2, pp. 120–124. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drsk_2017_2_22 (accessed 17 August 2020).
9. Editoring (1924). K chitateliam [To the readers]. *Oktiabrskije vshody [October shoots],* no. 1, pp. 1–2.

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-8
УДК 007:304:070

Євдокименко І.М.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПУБЛІКАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ С. РУСОВОЇ ЯК ЗАПОРУКА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ПРОГРЕСИВНИХ ІДЕЙ КІН. XIX – ПОЧ. XX СТ.

Анотація. У статті за допомогою методу контент-аналізу визначено кількісні показники публікаційної активності відомої публіцистки та громадської діячки кінця XIX – початку XX ст. С. Русової, проаналізовано як певні історичні реалії можуть впливати на творчість автора. Всі кількісні підрахунки були зроблені за біобібліографічним покажчиком «Софія Русова – педагог, державний діяч, просвітитель (до 155-річчя від дня народження)» (Київ, 2010 р.). Покажчик містить біографічні відомості, бібліографію творів С. Русової з початку 80-х років XIX ст. до 2010 року в Україні та світі, бібліографію публікацій про її життя та діяльність, фотогалерею тощо. За результатами підрахунків розроблено графіки де зазначена кількість публікацій за кожний конкретний рік.

Ключові слова: Софія Русова, журналістська діяльність, публікаційна активність, історичний період, контент-аналіз.

Yevdokymenko Irina
Taras Shevchenko National University of Kyiv

PUBLICATION ACTIVITY OF S. RUSOVA AS A GUARANTEE OF POPULARIZATION OF PROGRESSIVE IDEAS LATE XIX – EARLY XX CENTURIES

Summary. For more than 70 years, S. Rusova's creative legacy was kept in special repositories, as she was declared a bourgeois nationalist in the Soviet era. Today, the multifaceted pedagogical and educational activities of teachers of European level are available for study and are the subject of scientific research. In our article, using the method of content analysis, quantitative indicators of publication activity of a famous journalist and public figure are determined, because the number of publications is a very important indicator for the recognition of authors, their contribution to science, any field of creative activity. Analyzed how certain historical realities can affect the work of the author, and the productive activities of this author can affect the general state of public opinion in the late nineteenth – early twentieth century. The biobibliographic index «Sofia Rusova – teacher, statesman, teacher», published in 2010 on the occasion of the 155th anniversary of the birth of the famous Ukrainian woman, was chosen as the basis for quantitative calculations. Index created by specialists of DNPB of Ukraine named after V.O. Sukhomlinsky, and is the first biobibliographic publication about S. Rusova in Ukraine. The index contains a list of works and research on the life and multifaceted activities of an outstanding teacher. In order to fully cover the creative work of the scientist, it included bibliographic descriptions of S. Rusova's works and scientific publications devoted to her life, pedagogical and socio-cultural activities, published since the 80s of the XIX century. until 2010, as separate books and articles in scientific collections and periodicals in Ukraine and abroad. Based on the results of calculations, graphs were developed, which indicate the number of publications for each year. The chronological framework of the schedules was established within the framework of the most established periodization of S. Rusova's creative heritage, where four periods in the life of a well-known public figure and publicist are distinguished. Thus, during the first period (end of XIX – 1905) 34 publications were published; for the second period (1906–1916) – 136 publications; for the third (1917–1921) – 42 materials; for the fourth period (1922–1940) – 144 publications.

Keywords: Sofia Rusova, journalistic activity, publishing activity, historical period, content analysis.

Постановка проблеми. Кількісні показники будь-якої видавничої продукції звичайно ж не дають повного уявлення про їх значущість, але той факт, що кожна конкретна публікація кожного конкретного автора вводить у науковий обіг певну інформацію, не піддається сумніву. Кількість публікацій є досить важливим показником для визнання авторів, їхнього внеску в науку, будь-яку сферу творчої діяльності. Значна кількість монографій та статей у певній галузі може засвідчить про її динамічний розвиток, а швидкість зростання – про актуальність.

При використанні кількісного аналізу можемо спостерігати також залежність зростання чи зменшення показників публікацій від часу (року / років) написання, адже динаміка за роками є аналогічною для розвитку певної науки у цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До вивчення різних аспектів творчої спадщини С. Русової зверталося багато вітчизняних науковців, а саме Л. Березівська, І. Зайченко, О. Джус, А. Доркену, Є. Коваленко, Н. Копиленко, О. Проскура, І. Пінчук, О. Сухомлинська та ін.). І якщо життєвий шлях і наукові напрацювання С. Русової, особливо в царині педагогіки, досліджені достатньо вичерпно, то її діяльність, що пов'язана з друкованим словом, засобами масової комунікації, вивчені сьогодні лише фрагментарно.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Загалом у науковій сфері, що займається творчою спадщиною С. Русової, існують кілька позицій, різних підходів, які дозволяють певним чином систематизувати, організувати вивчення її творчого доробку та громадянської активності, що безпосередньо пов'язані з фактами біографії С. Русової. Ці підходи є усталеними й напрацьованими в літературознавстві, дидактиці, педагогіці, тому можуть бути прийнятними, з урахуванням певної специфіки, і в журналістикознавстві. Проаналізувавши пу-

© Євдокименко І.М., 2020

блікаційну активність С. Русової, можемо говорити про суспільну актуальність і важливість її ідей і публіцистичних та наукових педагогічних ідей, як у минулому, так і сьогодні.

Мета статті – визначити кількісні показники публікаційної активності С. Русової та з'ясувати, як продуктивна діяльність автора може вплинути на стан суспільної думки кінця XIX – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковець І. Пінчук, аналізуючи діяльність С. Русової, виділяє три основних періоди: дореволюційний (роки становлення громадянської і педагогічної зрілості); громадсько-освітня та педагогічна діяльність С. Русової за часів Української Народної Республіки; еміграція [1].

У науковій літературі трапляються випадки трактування діяльності С. Русової відповідно до регіональних традицій, історії, уподобань і поглядів мешканців місцевості, де педагог і громадська діячка перебувала у певний момент свого життя; моральної й інтелектуальної залежності від суспільно-політичної атмосфери невеликого соціуму. Так, у деяких наукових працях можна знайти посилання на три «географічні» періоди: харківський (1889–1894), полтавський (1900) та київський періоди (1902–1917). Зокрема, В. Пащенко у ґрунтовній науковій розвідці про перебування сім'ї Русових у Полтаві подав всебічну характеристику діяльності С. Русової як уже досвідченого видавця [2].

Найбільш виразно цю концепцію обстоює Л. Гонюкова [3]. Та її дослідження, в якому наголошувалося на «географічній» прив'язці творчих і наукових уподобань С. Русової до певної територіальної громади, має доситьлокальний характер і не здобуло підтримки серед наукової спільноти.

У дослідженнях О. Таран було виділено й охарактеризовано чотири основні етапи становлення й розвитку дидактичних поглядів С. Русової, де головним критерієм градації стала педагогічна діяльність просвітительки: I період – 1871 р. – кінець XIX ст.; II період – кінець XIX ст. – 1917 р.; III період – 1917–1920 рр.; IV період – 1921–1940 рр. [4].

Оптимальною, на нашу думку, є теорія О. Проскури, яка виділяє чотири періоди в житті відомої громадської діячки і публіцистки [5; 6; 7; 8].

Як уже зазначалося раніше, *перший період – кінець XIX – 1905 р.*, коли С. Русова займалася переважно питаннями просвітницької діяльності. Це початок самостійної педагогічної діяльності (від відкриття першого дитячого садка у Києві до вчителювання у школах Петербурга) та усвідомлення ролі освіти в пробудженні національної свідомості українського народу (повноправне членство у лавах київської «Старої Громади»). Це робота разом із чоловіком над зібранням, упорядкуванням та виданням у Празі повного тексту «Кобзаря» Т. Шевченка, куди ввійшли заборонені рукописні вірші поета без цензурних скорочень та спогади про нього видатних сучасників.

Як результат – перші арешти за активну громадську діяльність і зв'язки з народовольцями (С. Русова належала до організації «Народна воля», згодом була членом Української партії соціалістів-федералістів); вимушеними були постійні переїзди (Чернігів, Київ, Одеса, Єлисаветград, Катеринослав, Харків, Херсон, Петербург).

До першого періоду можемо віднести початки журналістської практики С. Русової на Херсонщині (1883–1889 рр.): співпраця з газетами і журналами «Одесский вестник», «Елисаветградский вестник», «Русское богатство», «Вестник воспитания» та ін.

Не останню роль у становленні С. Русової відіграло і її членство у Харківському товаристві поширення в народі грамотності – організації української інтелігенції, заснованої для поширення освіти серед народу, виданні дешевих книжок для малоосвічених читачів, а також якісних книг, як за змістом, так і за формою. Видавничий комітет Товариства за 20 років існування випустив у світ 170 назв різних видань.

Що ж до публікаційної активності самої С. Русової, то в зазначений період з її іменем з'явилося 34 публікації: 23 – як окремі праці та 11 – у наукових збірниках і періодичних виданнях. У графіку 1 побудовано загальну криву за роками та кількісними показниками публікацій.

Кількісні підрахунки були зроблені за біобібліографічним покажчиком «Софія Русова – вчитель, державний діяч, педагог», виданим у 2010 році з нагоди 155-ї річниці від дня народження відомої українки. Покажчик, створений фахівцями ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, і є першим біобібліографічним виданням про С. Русову в Україні. У покажчику наведено перелік творів та досліджень про життя і багатогранну діяльність видатного педагога. З метою найповнішого висвітлення творчого доробку вченої до нього було включено бібліографічні описи праць С. Русової та наукових публікацій, присвячених її життєвому шляху, педагогічній і громадсько-культурній діяльності, що друкувались, починаючи з 80-х років XIX ст. до 2010 р., як окремі книги і статті в наукових збірниках та періодичних виданнях в Україні й за кордоном [9].

Другий період припадає на 1906–1916 рр. Саме тоді С. Русова активно переймалася педагогічними проблемами. Квінтесенцією цих проблем стали не лише питання розвитку педагогіки і, зокрема, дошкільного виховання, в цей час педагог значну увагу приділяла літературно-художній критиці, виступала і як історик літератури. В житті С. Русової це був період вже цілком зрілої, свідомої підготовки до буремних подій революції та громадянських конфліктів; було напрацьовано значну кількість емпіричного матеріалу, що зумовило подальшу реалізацію її наукового потенціалу в досить розміреному побуті часів еміграції.

Публікаційна активність С. Русової другого періоду творчості становить 136 публікацій, з них: 19 – окремими працями, 117 – у наукових збірниках та періодичних виданнях. У графіку 2 побудовано загальну криву за роками та кількісними показниками публікацій.

Третій період діяльності С. Русової повністю збігається з важливими історичними подіями в житті суспільства. *Це – 1917–1921 рр.* – період революції, громадянської війни, а, головне, активної участі С. Русової в абсолютно незнайомій досі іпостасі державної діячки в Центральній Раді за часів УНР (увійшла до складу Міністерства освіти УНР й очолила два відділи: позашкільної освіти та дошкільного виховання). Брак часу міг заважати приділяти значну увагу власне публіцистиці, науковим дослідженням, науково-популярним

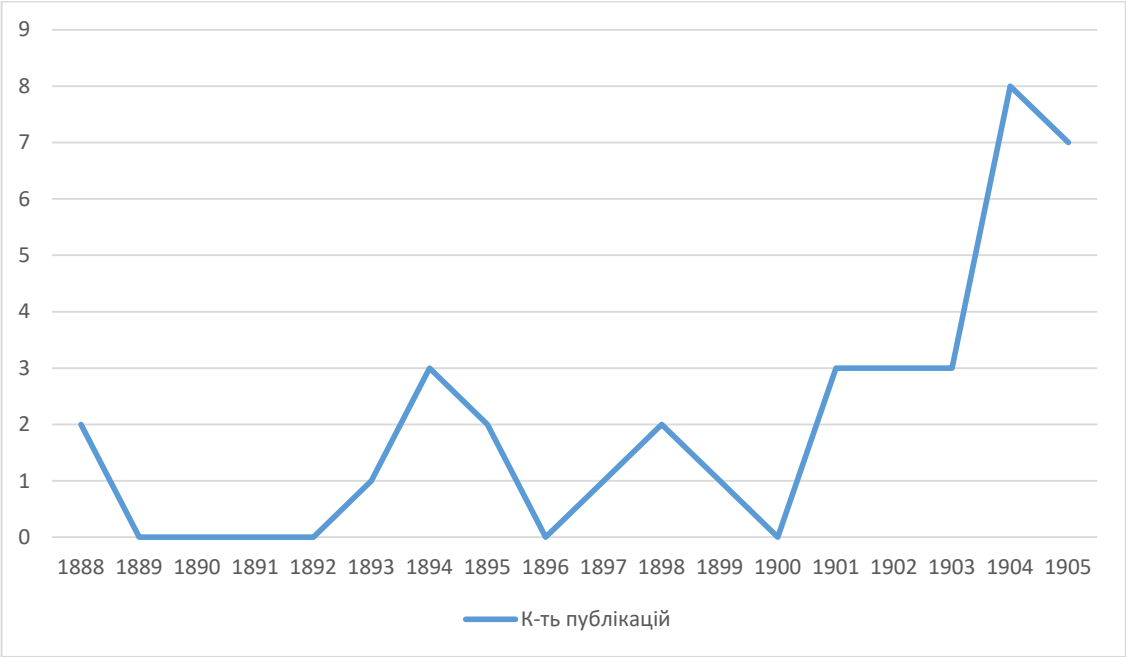

Графік 1. Публікаційна активність С. Русової (кінець XIX – 1905 р.)

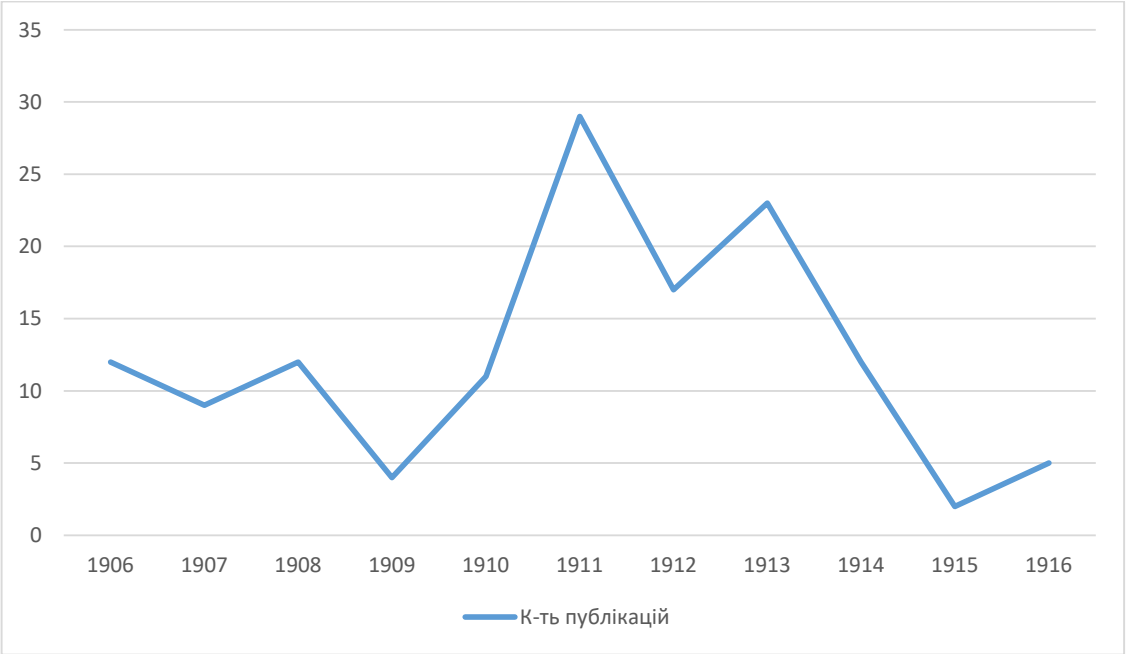

Графік 2. Публікаційна активність С. Русової (1906–1916 рр.)

публікаціям тощо. Водночас С. Русова спробувала себе як організатор, набувши неоціненного життєвого й творчого досвіду.

Публікаційна активність С. Русової третього періоду творчості становить 42 публікацій, з них: 25 – окремими працями, 17 – у наукових збірниках та періодичних виданнях. У графіку 3 побудовано загальну криву за роками та кількісними показниками публікацій.

Яскравою сторінкою у житті С. Русової є *1922-1940 рр. – період еміграції в Чехо-Словацькій Республіці*, куди вона змушена була тікати після поразки національних визвольних змагань 1917-1920 рр. і де закінчився її життєвий шлях. Роки еміграції і вважаються четвертим, досить плідним з точки зору наукової роботи, публіцистичних виступів періодом її діяльності.

Бібліографія творчої спадщини С. Русової означеного періоду включає монографії та наукові розвідки, науково-популярні статті й рецензії, конспекти лекцій для студентів і дитячі книжки, підручники і навчальні програми, виступи на різноманітних міжнародних конгресах і з'їздах. У них відображені погляди вченої практично на всі сторони освіти, з урахуванням новітніх педагогічних ідей та нових умов суспільного буття.

Публікаційна активність С. Русової четвертого періоду творчості становить 144 публікацій, з них: 25 – окремими працями, 119 – у наукових збірниках та періодичних виданнях. У графіку

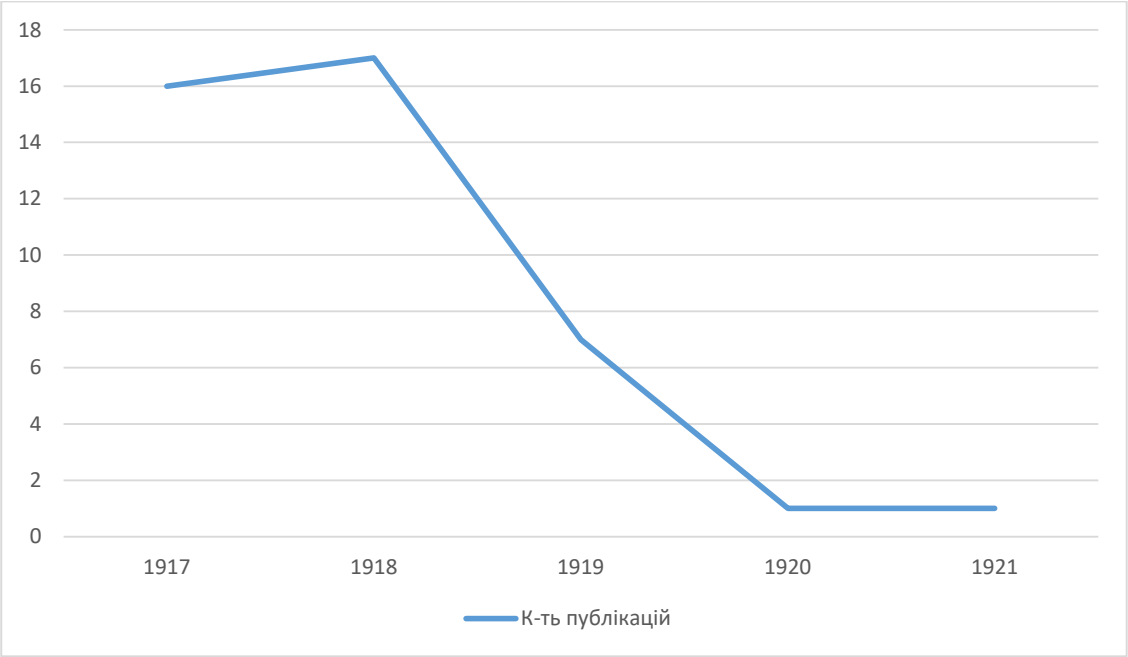

Графік 3. Публікаційна активність С. Русової (1917–1921 рр.)

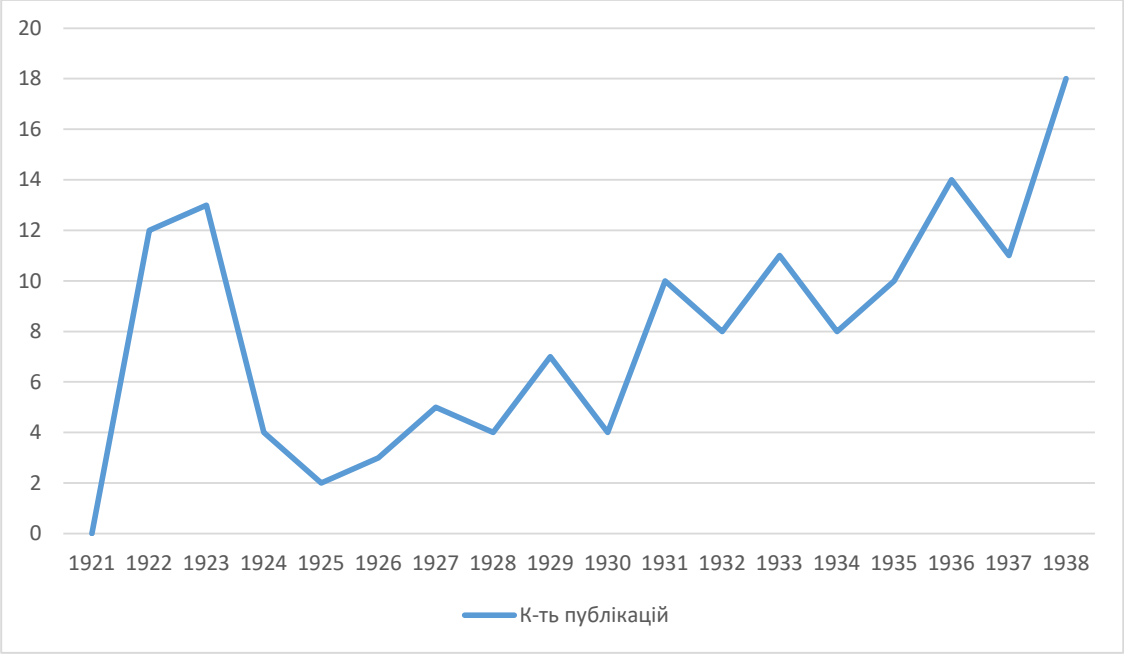

Графік 4. Публікаційна активність С. Русової (1921–1940 рр.)

З побудовано загальну криву за роками та кількісними показниками публікацій.

Висновки. Публіцистична спадщина С. Русової виявляється вкрай важливою для вивчення не лише стану суспільної думки певного історичного періоду. Для історії журналістики – це класичний взірець того, як продуктивна діяльність одного публіциста може вплинути на весь стан суспільної думки, за умови коли громадський діяч акцентує саме на національно-патріотичному вихованні; вирізнивши в ньому головні гуманітарні напрями, спрямування і, толерантно корегуючи процес, спробувавши максимально гуманізувати суспільне життя, рівень духовності суспільства. На прикладі творчої спадщини С. Русової дослідники можуть і далі сперечатися, який період її публіцистичної творчості та громадсько-політичної діяльності виявився найбільш ефективним: час становлення С. Русової як державної діячки часів УНР чи надзвичайно плідна творчість у Чехо-Словацькій Республіці, де педагог працювала й писала як досвідчена громадянська активістка й журналістка, талант якої був відточений десятиліттями натхненної праці? У цьому випадку кількісний аналіз публікаційної активності С. Русової також спрацює ефективно лише до певної міри, оскільки неможливо встановити, наскільки творчий потенціал авторки реалізувався в надскладних умовах буття, що стали результатом суспільних катаклізмів та наступної еміграції.

Список літератури:

1. Коваленко Є.І., Пінчук І.М. Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Русової : научное издание. Ніжин : НДПІ ім. Миколи Гоголя, 1998. 215 с.
2. Пащенко В.О. Національна ідея в поглядах Софії Русової. Полтавський період її формування. *Витоки педагогічної майстерності* : зб. наук. пр. / голов. ред. В. О. Пащенко. Полтава, 2009. С. 87–90.
3. Гонюкова Л. Громадсько-політична та культурно-просвітницька діяльність Софії Русової (1870-ті рр. – 1940 р.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2000. 19 с.
4. Таран О. Проблеми дидактики в педагогічній спадщині С. Русової : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2003. 20 с.
5. Проскура О. Софія Русова – талановита дочка України. *Початкова школа*. 1993. № 3. С. 44–46.
6. Проскура О. Софія Русова – вчений, педагог, громадський діяч (до 140-річчя з дня народження). *Педагогіка і психологія*. 1996. № 1. С. 171–180.
7. Проскура О. Софія Русова: про педагога, історика, письменницю. *Витоки*. 1992. № 5. С. 1.
8. Проскура О. Софія Русова – літературознавець : життя і творчість. *Дивослово*. 1995. № 9. С. 53–59.
9. Софія Русова – педагог, державний діяч, просвітитель : до 155-річчя від дня народження : біобібліогр. покажч. упоряд.: А.М. Доркену, Т.В. Лога. Київ, 2010. 175 с. (Серія «Видатні педагоги світу»; Вип. 6).

References:

1. Kovalenko, Ye.I., & Pinchuk I.M. (1998). *Osvitnia diialnist i pedahohichni pohliady S. Rusovoi* [Educational activity and pedagogical views of S. Rusova]. Nizhyn.
2. Pashchenko, V.O. (2009). Natsionalna ideia v pohliadakh Sofii Rusovoi. Poltavskyi period yii formuvannia [The national idea in the views of Sofia Rusova. Poltava period of its formation]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti* [The origins of pedagogical skills]. Poltava, pp. 87–90.
3. Honiukova, L. (2000). *Hromadsko-politychna ta kulturno-prosvitnytska diialnist Sofii Rusovoi (1870-ti rr. – 1940 r.)* [Socio-political and cultural-educational activities of Sofia Rusova (1870s – 1940s)] (PhD thesis), Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv.
4. Taran, O. (2003). *Problemy dydaktyky v pedahohichnii spadshchyni S. Rusovoi* [Problems of didactics in the pedagogical heritage of S. Rusova] (PhD thesis), Kyiv: Institute of Pedagogics of Academy of Pedagogicals Science of Ukraine.
5. Proskura, O. (1993). Sofiia Rusova – talanovyta dochka Ukrainy [Sofia Rusova is a talented daughter of Ukraine]. *Pochatkova shkola*, no. 3, pp. 44–46.
6. Proskura, O. (1996). Sofiia Rusova – vchenyi, pedahoh, hromadskyi diiach (do 140-richchia z dnia narodzhennia) [Sofia Rusova – scientist, teacher, public figure (to the 140th anniversary of her birth]. *Pedahohika i psykholohiia,* no. 1, pp. 171–180.
7. Proskura, O. (1992). Sofiia Rusova: pro pedahoha, istoryka, pysmennytsiu [Sofia Rusova: about a teacher, historian, writer]. *Vytoky*, no. 5, pp. 1.
8. Proskura, O. (1995). Sofiia Rusova – literaturoznavets: zhyttia i tvorchist [Sofia Rusova – literary critic: life and work]. *Dyvoslovo*, no. 9, pp. 53–59.
9. Dorkenu, A.M., & Loha, T.V. (2010). *Sofiia Rusova – pedahoh, derzhavnyi diiach, prosvitytel: do 155-richchia vid dnia narodzhennia* [Sofia Rusova – teacher, statesman, educator: to the 155th anniversary of her birth]. Kyiv.

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-9
УДК 82.09-92Трофименко

Зелік О.А.
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка

У СТИЛІ ГОНЗО: ЛІТЕРАТУРНІ ОГЛЯДИ ТЕТЯНИ ТРОФИМЕНКО

Анотація. У запропонованій студії зроблено спробу проаналізувати гонзо-критику у контексті сучасного українського літературного процесу. Аналіз оглядів Тетяни Трофименко здійснено на стильовому і жанровому рівнях з урахуванням проблемно-тематичних контекстів, особливостей презентації художніх творів, композиційних особливостей. Докладніше проаналізовано стильові особливості гонзо-критики. Увага зосереджується на особливостях презентації текстів художньої літератури через іронічний, суб'єктивний погляд критика. Встановлено, що означений стиль літературної критики проявляється в емоційних висловлюваннях, використанні іронії, сарказму, критик пропонує несподіваний погляд на літературний твір, епатує і провокує аудиторію.

Ключові слова: огляд, критика, гонзо, література, суб'єктивний погляд, іронія.

Zelik Oksana
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

IN GONZO STYLE: TETIANA TROFYMENKO'S LITERARY REVIEWS

Summary. The proposed research is an attempt to analyze gonzo-criticism in the context of the modern Ukrainian literary process. The change of aesthetic orientations in the Ukrainian literary process had significant impact on the role and status of literary criticism. The analysis of gonzo-criticism is based on the example of texts of Tetiana Trofymenko, literary critic, cultural manager, lecturer, participant of various literary and artistic events. She taught at the universities of Kharkiv and Lviv, worked at the Kharkiv Literary Museum. The reviewer cooperated at various times with the magazine "SHO", the sites "Novynarnia", "MediaPort", "ZAXID.NET", "LitAktsent" etc. The article summarizes the views on gonzo journalism and approaches to its characteristics. The analysis of Tetiana Trofymenko's reviews is conducted on the stylistic and genre levels taking into account the problem-thematic contexts, features of the presentation of works of art and compositional peculiarities. Gonzo is a special kind of criticism with the dominant subjective view on literature. Its main criteria are impressions and emotions of the critic, this style does not have clearly regulated rules but mainly depends on the author's personality, his perception and understanding of the artistic work, the vision of text in the context of literary process, the author's creativity, the ability to present his position vividly and convincingly. The critic conducts a dialogue with the reader, exchanges opinions, reflections and estimations with him. The characteristic features of review are personalized point of view, personal beginning, factuality, reasoned position of the author. The narrative in review is polythematic, because it aims to highlight a variety of facts, usually united by the author's opinion. The author of the artistic review demonstrates to the reader an analytical work aimed at cognition, understanding, interpretation and evaluation of a literary work. The stylistic features of gonzo-criticism are analyzed in details. The attention is focused on the peculiarities of the presentation of fiction texts through the ironic, subjective view of the critic. The researcher found out that this style of literary criticism manifests in emotional expressions, the use of irony, sarcasm, and the critic offers an unexpected look at the literary work, shocks and provokes the audience.

Keywords: review, criticism, gonzo, literature, subjective view, irony.

Постановка проблеми. Сучасний статус літературної критики, її роль і функції у літературному процесі і культурно-мистецькому житті суспільства постійно перебувають у центрі досліджень і дискусій. Зміна естетичних орієнтацій в українському літературному процесі посутньо вплинула на роль і статус літературної критики. Літературна критика в нинішній культурно-історичній ситуації набуває нових естетичних, комунікативних особливостей і потребує сучасного аналізу і потрактування.

Ярослав Поліщук відзначає: «Теперішня критика, утративши апріорний авторитет експерта, шукає нових засобів для оцінювання творів й адекватного спілкування з читачем. Критик опинився перед необхідністю вироблення нової мови, нової термінології для опису актуальних літературних текстів» [7, с. 5]. Авторська рецепція та інтерпретаційна методологія впливає на формування індивідуального авторського стилю критика, його впізнаваності і запитаності в медіа і літературному середовищах.

Тетяна Трофименко – літературознавиця, критикиня, культурна менеджерка, лекторка, учасниця різноманітних літературно-мистецьких заходів. Вона викладала в університетах Харкова і Львова, працювала в Харківському літературному музеї. У різний час співпрацювала із журналом «ШО», сайтами «Новинарня», «МедіаПорт», «ZAXID.NET», «ЛітАкцент» та ін.. Вона – одна із засновниць премії «Золотий хрін» за найгірший опис сексу в сучасній українській літературі, член журі премії «ЛітАкцент року», входить до числа експертів, які визначають антипремію «Золота булька».

Огляди і рецензії Тетяни Трофименко – часто провокативні і епатажні. Літературознавця свідомо відійшла від академічного літературознавства, бо відчувала, що воно не має впливу на читацькі звички широкої аудиторії. Критичні тексти авторки представляють яскравий суб'єктивний погляд, власну позицію, часто іронічну. Сама літературознавиця означує свій стиль як гонзо-критика «дуже суб'єктивна, часом трешова, саркастична.

© Зелік О.А., 2020

Така собі "без даху"» [4]. Літературна гонзо-критики в сучасному українському медіапросторі потребує аналізу і вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гонзо-журналістика перебуває у полі наукових зацікавлень українських та зарубіжних медіадослідників. Частіше увага науковців зосереджена навколо репортажистики, публіцистики, авторських колонок, тревелогів, блогосфери (Лілія Шутяк, Лесь Белей, Наталка Малетич, Ганна Протасова). Рецензії, театральні і літературні огляди в стилі гонзо означуються в наукових працях, проте вказані жанри до сьогодні не достатньо вивчені вітчизняною наукою. Літературно-критичні виступи Тетяни Трофименко обговорюються у літературному середовищі, проте окремих досліджень, присвячених критичним виступам авторки, до сьогодні немає. Загальний аналіз стильової манери Тетяни Трофименко пропонує Софія Ольжин у рецензії для часопису «Критика» на книжку «#Окололітературне: усе що ви хотіли знати про сучасну українську літературу».

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасна українська літературна гонзо-критика потребує системного дослідження як явище літературного процесу, і як індивідуальна творча практика.

Мета статті – вивчати сучасні тенденцій розвитку літературної критики, проаналізувати ознаки стилю гонзо в літературних оглядах Тетяни Трофименко.

Виклад основного матеріалу. «Гонзо – це певна, самостійна течія сучасної журналістики, відмінною особливістю якої є наявність власних переживань і висновків журналіста в тексті» [5, с. 139]. Таке потрактування ми знаходимо в книзі «Нова журналістика і антологія нової журналістики». Очевидно, що розуміння і підходи до потрактування гонзо-журналістики зазнавали змін під впливом творчої практики журналістів. Сьогодні ключовими означенням для потрактування гонзо для нас є те, що це суб'єктивні матеріали про ту чи іншу подію – політичну, суспільну, культурну.

Вікіпедія пропонує таке визначення: «Гонзо-журналістика (англ. Gonzo – божевільний, навіжений) – напрямок у журналістиці, характерний суб'єктивним, агресивним стилем оповіді з використанням ненормативної лексики, сарказму, перебільшення. Ведеться від першої особи» [2].

Гонзо – це особливий вид критики, де домінує суб'єктивний погляд на літературу. Головними стають враження та емоції критика, цей стиль не має чітко регламентованих норм, а головно залежить від особистості автора, його сприйняття і розуміння художнього твору, бачення тексту у контексті літературного процесу, творчості автора, вмінні яскраво і переконливо представляти свою позицію. Критик веде діалог з читачем, обмінюється з ним думками, судженнями і оцінками.

Як відзначають дослідники, головна особливість гонзо-тексту – емоційність. Це проявляється в емоційних висловлюваннях, використанні іронії, сарказму, критик пропонує несподіваний погляд на речі, епатує і провокує аудиторію. Гонзо-критика пропонує дуже персоніфіковані переживання і висновки, автор використовує емоціно-забарвлену лексику, доступну подачу інформації, вільний і незалежний погляд на літературний твір. Гонзо-критик має на меті сформувати у читачі певні естетичні уявлення про літературні твори, формувати в аудиторії навички самостійно оцінювати мистецькі твори. Тетяна Трофименко нагадує, що критика – поліадресатна, адже орієнтована не лише на читача, а й на самих письменників: «У сучасного українського письменника планка байдужості дуже високо стоїть. Навіть якщо докласти зусиль для того, щоб критикувати. Ці старання просто розбиваються об цей позолочений постамент високого статусу українського письменника. Тому доводиться переходити на гонзо-критику чи навіть за межі шляхетного дискурсу для того, щоб достукатися до письменника чи іншого діяча культури. Аби він відчув, що не тільки в режимі поклоніння відбувається оцінювання його творчості» [8].

Критика у стилі гонзо бере свій початк із блогосвери. Тетяна Трофименко також відзначає, що перші її рецензії з'явилися в живому журналі: «Коли я написала кілька своїх перших відгуків на книжки сучасної української літератури у живому журналі, вони були значно більш різкими, ніж я можу дозволити собі тепер. Це були відгуки, так би мовити, "для внутрішнього користування", для френдів із Livejournal» [1]. Системна робота критикині почалася із щотижневих нотаток для газети «MediaPost». Тетяна Трофименко прагне переконати аудиторію, що літературознавство – це весело, цікаво й навіть небезпечно. Літературна критика має бути жива і жвава, не оглядатися на персоналії, не орієнтуватися на можливі наслідки, не вплутуватися в складну систему дружби з усіма гравцями літературного процесу й ділових стосунків із видавництвами. Критик має вільно говорити про свої враження від тексту.

Коли Тетяна Трофименко розпочала співпрацю із сайтом «Новинарня», то огляди 5 книжок для цього видання задумувалося як стьоб. Сама критикиня у характерний іронічний спосіб і підказує, чому обрала саме цей жанр: «Найпопулярнішим же вибором некритичного критика є огляд – жанр, котрий дозволяє і про другаписьменника згадати, і в суперечку не встрягнути. "5 найкращих книжок про підлітковий секс", "6 книжок для читання на пляжі", "10 головних світових бестселерів" – огляди з такими назвами користуються незмінною популярністю, адже чим іще пояснити те, що ними рясніють усі шпальти мас-медіа?» [10].

Для огляду характерні персоніфікована точка зору, особистісний початок, фактологічність, аргументована позиція автора. В огляді оповідь політематична, адже спрямована на висвітлення різноманітних фактів, зазвичай об'єднаних авторською думкою. Багатотемність призводить до того, що композиція тексту набуває «ланцюгово-епізодичного» характеру: думка автора рухається від опису та аналізу одного епізоду до іншого [3, с. 177]. Але кожен епізод розглядається не ізольовано, а як елемент цілого. Автор мистецького огляду демонструє читачеві аналітичну роботу, спрямовану на пізнання, розуміння, інтерпретацію, оцінку літературного твору. Тому зазвичай аналізований жанр не лише представляє мистецьке життя, а й зважає на запити суспільства щодо мистецтва. Тетяна Трофименко зауважує,

що читачі не завжди розпізнають іронію у її текстах. Проте навіть заголовки часто підказують, у якій тональності написані огляди: «5 книжок ароматного літа: маніяк і панночка, ветеран проти Мутіна, українки в Парижі, Чех не в Черкасах, треш в Індії», «5 книжок про минувшину: "Клавка" Гримич, труп від Потаніної, нічний репортер Винничука, відьма Кокотюхи, прокляті гетьмани Єшкілєва», «5 книжок #підфорум, або торжество наїву: гонитви уві сні, боротьба з грибницею, шляхетні найманки, бездоганний Стус і Бандера в космосі» і т.п.

Одним із найбільш провокативних і широко обговорюваних текстів став «Паноптикум сучасної української літератури: класики, сучасники та інші гравці в бісер», написаний для «Української правди. Життя». Сама авторка скромно називає його «дещо епатажним». Уже саме означення паноптикум пропонує варіації у різночитанні або тлумаченні. Так, за словником іншомовних слів: «пано́птикум (від пан... і грец. ὀπτικός – зоровий) виставка (музей) воскових фігур або інших незвичайних експонатів» [11]. Слово паноптикум буквально перекладається з грецької як «простір, у якому видно все». Зараз воно частіше використовується у переносному значенні – так говорять, коли описують зборище уродів або як синонім кунсткамери. Інша традиція паноптикуму пов'язана з проєктом ідеальної в'язниці [6]. Зауважимо, що кожен із варіантів розкодовування пропонованого заголовка пропонує і свій варіант прочитання рецепції. Рубрикація у тексті теж побудована на використанні іронічних контекстів: «Сивочолий метр», «Живий класик», «Труженик пера», «Золотий хлопчик (дівчинка) сучукрліту», «La femme fatale», «Матуся Казкарка», «Некритичний критик».

Зауважимо, що не всі огляди Тетяни Трофименко написані іронічно. Авторка не прагне розважати публіку критикою заради критики. «Під час роботи виявилося – якщо книжка не викликає в мене бажання її затролити, то я цього робити й не буду. Тому й не всі ці огляди стьобні» [9]. Але критикиня відверто зізнається читачам: «Отримую більше задоволення, коли пишу іронічно» [9].

Гонзо-критика зрозуміла і виправдана лише у контексті. Авторка нарікає, що, наприклад, читачі не завжди розпізнають її натяки, впізнають типізованих персонажів. Тому такі огляди можна сприймати і як літературознавчий практикум, і як гімнастику для розуму.

Висновки і пропозиції. Проаналізувавши літературні огляди Тетяни Трофименко, написані у стилі гонзо, простежуємо притаманні їм характерні особливості: суб'єктивність думки, оцінка через призму авторського смаку і розуміння літературних явищ; експресивність та емоційність; чесність із читачем; використання емоційно-забарвленої лексики; значне використання різноманітних художніх засобів, іронії, а подекоди і сарказму; парадоксальність і каламбурність.

Гонзо як стильовий прийом не набув широкого використання в літературній критиці. Гонзо-критика потребує системного дослідження стильових особливостей, виражальних засобів, ролі гумору і сатири у структурі тексту.

Список літератури:

1. «Бракує "Шустер live" із літературної проблематики»: інтерв'ю з літературною критикинею Тетяною Трофименко записала Ірина Славінська. *Detector.media*. URL: https://ms.detector.media/tip-intervyu/post/10114/2011-03-18-tetyana-trofimenko-brakue-shuster-live-iz-literaturnoi-problematiki/ (дата звернення: 22.08.2020).
2. Вільна енциклопедія «Вікіпедія». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D0%BD%D0%B7%D0%BE-%D0%B6%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0 (дата звернення: 22.08.2020).
3. Ворошилов В. Журналистика : учебник. 7-е изд., стер. Москва : КНОРУС, 2010. 496 с.
4. Ґонзо-критикеса сучукрліту Тетяна Трофименко: «Українські письменниці пишуть про секс краще, ніж чоловіки»: інтерв'ю з літературною критикинею Тетяною Трофименко записала Ольга Ліцкевич. *Iod.media*. URL: https://iod.media/article/gonzo-kritikesa-suchukrlitu-tetyana-trofimenko-ukrajinski-pismennici-pishut-pro-seks-krashche-nizh-choloviki-1521 (дата звернення: 22.08.2020).
5. Новая журналистика и антология новой журналистики / под редакцией Т. Вулфа и Э.У. Джонсона; перевод с англ. Д. Благова и Ю. Балаяна. Санкт-Петербург : Амфора, 2008. 574 с.
6. Онегина Е. Что такое паноптикум или как Google превратил интернет в идеальную тюрьму. *Theory&Practice*. URL: https://theoryandpractice.ru/posts/5346-chto-takoe-panoptikum-ili-kak-google-prevratil-internet-v-idealnuyu-tyurmu (дата звернення: 22.08.2020).
7. Поліщук Я. Реактивність літератури. Київ, 2016. 192 с.
8. Розмова про тонкі речі: чи є шизоїдною українська література: бесіда з українськими письменниками, записала Лілія Бондар. *BookForum*. URL: https://bookforum.ua/p/rozmova-pro-tonki-rechi-chy-ye-shyzoyidnoyu-ukrayinska-literatura (дата звернення: 22.08.2020).
9. Трофименко Тетяна: «Українська масова література – не гірша за бестселери New York Times». *Yakaboo*. URL: https://blog.ua/trofymenko/ (дата звернення: 22.08.2020).
10. Трофименко Т. Паноптикум сучасної української літератури: класики, сучасники та інші гравці в бісер. *Українська правда. Життя*. URL: https://life.pravda.com.ua/culture/2016/07/27/215611/ (дата звернення: 22.08.2020).
11. Slovnyk.me. URL: https://slovnyk.me/dict/vts/%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D1%82%D0%B8%D0%BA%D1%83%D0%BC (дата звернення: 22.08.2020).

References:

1. "Brakuye "Shuster live" iz literaturnoyi problematyky": intervyu z literaturnoyu ktytykyneyu Tetianoyu Trofymenko zapysala Iryna Slavinska ["There is a lack of "Shuster live" on literary issues": interview with literary critic Tetiana Trofymenko recorded by Iryna Slavinska]. *Detector.media*. Available at: https://ms.detector.media/tip-intervyu/post/10114/2011-03-18-tetyana-trofimenko-brakue-shuster-live-iz-literaturnoi-problematiki/ (accessed: 22 August 2020).
2. *Vilna entsyklodeiya "Wikipedia"* [Free encyclopedia "Wikipedia"]. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D0%BD%D0%B7%D0%BE-%D0%B6%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0 (accessed: 22 August 2020).

3. Voroshylov, V. (2010). *Zhurnalistika: uchebnik* [Journalism: textbook]. Moscow: KNORUS. (in Russian)
4. Gonzo-krytykesa suchukrlitu Tetiana Trofymenko: "Ukrainski pysmennytsi pyshut krashche pro seks, nizh choloviky": intervyu z literaturnoyu krytykyneyu Tetianoyu Trofymenko zapysala Olha Litskevych [Gonzo-critic of suchukrlit Tetyana Trofymenko: "Ukrainian writers write about sex better than men": an interview with literary critic Tetyana Trofymenko recorded by Olha Litskevych]. *Iod.media*. Available at: https://iod.media/article/gonzo-kritikesa-suchukrlitu-tetyana-trofimenko-ukrajinski-pismennici-pishut-pro-seks-krashche-nizh-choloviki-1521 (accessed: 22 August 2020).
5. Novaya zhurnalistika i antologiya novoy zhurnalistiki [New journalism and anthology of new journalism] (2008) / ed. by T. Wolf and E.W. Jones; transl. from Engl. by D. Blagov and Y. Balayan. Saint Petersburgh: Amfora. (in Russian)
6. Onegina, E. Chto takoye panoptikum ili kak Google prevratil internet v idealnuyu tyurmu [What is panopticon or how Google turned the Internet into a perfect prison]. *Theory&Practice*. Available at: https://theoryandpractice.ru/posts/5346-chto-takoe-panoptikum-ili-kak-google-prevratil-internet-v-idealnuyu-tyurmu (accessed: 22 August 2020).
7. Polishchuk, Y. (2016). *Reactyvnist literatury* [Reactivity of literature]. Kyiv. (in Ukrainian)
8. Rozmova pro tonki rechi: chy ye shyzoyidnoyu ukrayinska literatura: besida z ukrayinskymy pysmennykamy, zapysala Lilia Bondar [Talk about subtle things: is Ukrainian literature schizophrenic: a conversation with Ukrainian writers recorded by Lilia Bondar]. *BookForum*. Available at: https://bookforum.ua/p/rozmova-pro-tonki-rechi-chy-ye-shyzoyidnoyu-ukrayinska-literatura (accessed: 22 August 2020).
9. Trofymenko Tetiana: "Ukrainska masova literature – ne hirsha za bestselery New York Times" ["Ukrainian mass literature is not worse than the New York Times bestsellers"]. *Yakaboo*. Available at: blog.ua/trofymenko/ (accessed: 22 August 2020).
10. Trofymenko, T. (2016). Panoptykum suchasnoui ukrayinskoyi literatury: klasyky, suchasnyky ta inshi hravtsi v biser [Panopticon of modern Ukrainian literature: classics, contemporaries and other players in beads]. *Ukrayinska pravda. Zhyttya*. Available at: https://life.pravda.com.ua/culture/2016/07/27/215611/ (accessed: 22 August 2020).
11. Slovnyk.me. Available at: https://slovnyk.me/dict/vts/%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D1%82%D0%B8%D0%BA%D1%83%D0%BC (accessed: 22 August 2020).

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-10
УДК 304.2.7.01

Кияниця Є.О.
Київський національний торговельно-економічний університет

ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА

Анотація. У сучасному високотехнологічному світі, де має місце надлишок інформації, стратегічною перевагою розповсюджуваного мистецького контенту є використання як традиційних, так і сучасних комунікативних технологій. Аби формувати такий контент, необхідні: по-перше, якісна комунікація для отримання та обміну знаннями, ідеями і, по-друге, демократичний інтерактивний простір для організації взаємодії та подальшої промоції. Дослідження комунікаційних технологій у сфері культури та мистецтва, їх структурних елементів та етапів впровадження є актуальним і перспективним напрямом не тільки у науці, а й у практичній діяльності. Але, залучаючи до мистецького процесу, необхідно враховувати потреби аудиторії. Сьогодні культурне середовище пропонує майданчики, відкриті для спілкування та активної участі творчих людей. Їх вже давно не влаштовує роль пасивного глядача: вони хочуть не спостерігати, а брати участь. Тому ефект участі є одним із найважливіших принципів у просуванні саме мистецької ініціативи. У пропонованій статті висвітлюються основні тенденції використання комунікативних технологій на сучасному арт-ринку. Крім важливості практичного використання цих технологій, відзначається їх значне соціокультурне значення, яке охоплює світоглядний рівень, сприяє духовному зростанню суспільства. Відповідно до загальної тенденції діалогізму комунікативні можливості мистецтва стають найбільш пріоритетним напрямом у дослідженні культури.

Ключові слова: комунікація, зв'язки з громадськістю, мистецтво, аудиторія, соціум, інтерактивний простір.

Kyianytsia Ievgeniia
Kyiv National University of Trade and Economics

TRENDS IN THE USE OF COMMUNICATIVE TECHNOLOGIES FOR POPULARIZATION OF CONTEMPORARY ART

Summary. The article deals with the main trends in the use of communication technologies in the modern art market. In today's world, where there is a surplus and availability of information, and technical progress is included in almost every home, the strategic advantage of distributed art content is the use of both traditional and modern communication technologies. For their formation, firstly, high-quality communication for obtaining and exchanging knowledge, ideas and, secondly, a democratic interactive space for the organization of interaction and further promotion. Given that the study of communication technologies in the field of culture and art, their structural elements and stages of implementation is a relevant and promising area not only for science but also for practice, it is necessary to take into account the needs of the audience in the artistic process. Today, the cultural environment offers platforms open for joint communication and active participation of creative people. They have long been dissatisfied with the role of a passive spectator, they want not to observe, but to participate. Therefore, the effect of participation is one of the most important principles in promoting artistic initiative. In addition to the importance of the practical use of communication technologies, there is a significant socio-cultural significance, which covers the worldview, contributes to the spiritual growth of society. According to the general trend of dialogism, the communicative possibilities of art are becoming the highest priority area in the study of culture and art. It is not enough for art today to simply exist in the embodiment of certain artifacts, and the viewer does not always understand his own role in the "dialogue" with the beautiful. Therefore, it is important to have certain platforms, event manifestations of creative space, where the format of a single action allows the audience to use their creative potential. This approach to engaging the audience is the most trendy in modern artistic communications, because, despite the fact that the light goes out, the music stops playing and the art festival ends, it can accompany a person for a long time, as well as let him know what he is capable of. that he is interested in where he is able to express himself creatively, because it is important to consider the creative potential, and in the future it can bear fruit in completely different areas of human activity.

Keywords: communication, public relations, art, audience, society, interactive space.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство розвивається нерівномірно, з гіперболічними стрибками. Подеколи людям складно зрозуміти необхідність використання сукупності символів, існуючих ідей, новітніх мемів – усього того, що належить до популярної культури, яку інколи ототожнюють з мистецтвом. Популярна культура розглядається в різних формах, визначених у кінематографі, на телебаченні, через мережеві ресурси, – як явище, що формує не лише громадську думку щодо соціальних проблем, а й особисте уявлення про себе. Тенденції популярного мистецтва тяжіють до абстрактного вираження образів, використовуваних у процесі художнього інтерпретування масових комунікацій.

Однак у сучасному діджитал-середовищі, де масова культура втрачає свої позиції на користь таргетованим комунікаціям, спрямованим на потреби визначених груп, мистецькі форми набувають ознак субкультури групи чи меншини, що прагне збунтуватися проти громадськості за допомогою символічних і сублімованих пові-

© Кияниця Є.О., 2020

домлень через цифрові медії. Унаслідок цього формується цифрова культура, яка за допомогою інновацій поєднує нову та стару культуру і відкриває безліч способів та каналів спілкування для різних людей.

Культурна зміна не може бути фрикційною, рівномірною: вона гомогенізована засобами масової інформації. Тому у процесі популяризації культурно-мистецьких форм слід не просто використовувати традиційні та інтерактивні медіа, а розуміти потреби різних груп громадськості та адаптувати мистецькі витвори під їхні запити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи наукові розробки із зазначеної тематики, маємо закцентувати увагу на міждисциплінарності нашого дослідження, яке потребувало розгляду: сучасних ефективних технологій у галузі соціальних комунікацій; філософських та мистецьких розвідок з аналізом комунікативних процесів у галузі культури; еволюції культурних та мистецьких форм; мережевих ресурсів, за допомогою яких формуються культурні та мистецькі цінності на рівні масової комунікації.

Таким чином, найцікавішими для нашого дослідження виявилися роботи у сфері соціальної комунікації, соціальних зв'язків та зв'язків із громадськістю С. Блека («PR: Что это такое?»), С. Катліпа («Паблик рилейшнз. Теория и практика»), В. Мойсеєва («Паблик рилейшнз. Теория и практика») Г. Почепцова («Коммуникативные технологии двадцатого века»), М. Шишкіної («Паблик рилейшенз в системе социального управления»). Окрім загальної теорії соціальних комунікацій, було розглянуто наукові розвідки, присвячені інтерсуб'єктивності комунікування з метою формування особистості та її взаємодії в різних культурних прошарках. Приміром, принципи відкритості, діалогічності мистецьких форм було визначено в роботах О. Берегової («Сучасні комунікації в культурі України»), С. Герасимова («Менеджмент специальных событий в сфере культуры»), Г. Тульчинського («Семиозис и культура: лабиринты смысла»). Згадані принципи передбачають, що заклади культури повинні підтримувати взаємодію між мистецьким середовищем та суспільством. Це можливо лише за умови використання сучасних технологій соціальної комунікації та їх професійного організаційного забезпечення, що дає змогу вибудувати систему адресатів комунікації відповідних соціальних груп, їхніх очікувань, а отже, й можливих напрямів, цілей і форм роботи з ними. Зауважимо, що більшість науковців, які досліджували проблеми використання мистецьких форм у соціальних комунікаціях, сходяться на думці, що «ефективна організація соціальної комунікації, її інформаційне та організаційне забезпечення створюють необхідні умови художнього, соціального і економічного розвитку відповідних соціальних інститутів – установ і організацій художньої культури» [4, с. 206].

Виокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Одним із основних чинників, що впливають на формування думки щодо того чи того витвору мистецтва або на зміни культурних цінностей, є особливості транслювання інформації мистецького характеру, властиві певному соціокультурному типу. Інтенції такого подання інформаційних повідомлень знаходяться в руслі загального розвитку локальної культури і співставляються з логікою розвитку суспільства, а також з ціннісно-смисловими орієнтирами та тенденціями, що переважають у ментальності соціуму. Вивчення та аналіз особливостей подання і розповсюдження інформації мистецького характеру, визначення найефективніших для нашого суспільства форм такого контенту, виявлення відповідних комунікативних каналів для його розповсюдження дасть можливість з'ясувати характер динаміки соціально-культурного розвитку загалом.

Мета статті. Основною метою цієї роботи є розгляд ефективних комунікативних технологій для підвищення соціальної значущості й ефективності мистецтва, а також покращення доступу до його результатів різних соціальних груп.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні проблема комунікації є однією із найголовніших у різних сферах суспільного життя, зокрема в економіці, державному управлінні, психології, освіті тощо. Поступово змінюється роль комунікації в сучасній культурі. У зв'язку з потребою в розвитку виробництва та споживання, новими способами життя, новими формами життєдіяльності людини, що створюються на цій основі, виникають зовсім інші потреби у спілкуванні, нові способи та форми соціальної комунікації. Усе це стає причиною динамічної зміни мистецьких форм, переходу до іншої системи ціннісних орієнтирів.

На нинішньому етапі розвитку суспільства мистецька комунікація реалізується не лише за допомогою її традиційних форм, таких як література, живопис, музика та хореографія. Головну роль у сучасному суспільстві відіграють засоби масової комунікації (кіно, телебачення, інтернет). ЗМІ розкривають нові можливості соціальної орієнтації людини у вигляді поширення соціально-культурної інформації, яка регулює її поведінку, формує самосвідомість індивіда, мобілізує на участь у соціальному житті, згуртовує суспільство в організовану історичну силу.

Комунікативні технології стають дедалі затребуванішими у сфері культури і мистецтва. Адже одним із ключових елементів у роботі установ культури та мистецтва є комунікація. Вона розширює аудиторію, зміцнює репутацію та встановлює зворотний зв'язок, тобто забезпечує врешті-решт суспільний розвиток. Так як саме мистецтво чинить найбільший емоційний вплив на аудиторію, розважає й одночасно підвищує рівень освіти різних суспільних груп, заклади культури покликані формувати культурне середовище, виховувати почуття суспільної самосвідомості за допомогою просвітницької роботи, спрямованої на кожного споживача мистецького контенту.

Зауважимо, що успіх проєктів мистецтва значною мірою залежить від уваги медіа, кількості публікацій у засобах масової інформації, згадувань в авторських блогах та особистих хештегів у соціальних мережах. При цьому слід пам'ятати і про достатнє фінансування таких проєктів, що створює умови для подальшої творчості, забезпечує незалежність і стабільне існування усього арт-ринку з його суб'єктами, функціями та процесами. Основне завдання суб'єктів цього ринку полягає в тому, щоб не лише задовольнити

існуючий попит на твори мистецтва, а й брати участь у формуванні цього попиту, розширювати цільову аудиторію, збільшувати обсяги продажу. Інструментом для виконання цих завдань якраз і є сучасні комунікативні технології, знання про які сформувалися в межах теорії комунікації і стали її практичною прикладною частиною.

У сфері паблік рилейшнз та комунікації можна виокремити такі традиційні технології: відносини із засобами масової інформації (прес-конференції, підготовка та розсилання пресрелізів у ЗМІ, статті в спеціалізованих виданнях та непрофільній пресі, теле- і радіопередачі); друкована продукція (бланки, візитівки та інші друковані матеріали, які відіграють важливу роль у формуванні фірмового стилю компанії); громадська та благодійна діяльність; спеціалізовані заходи (у сфері мистецтва це можуть бути кінопокази, концерти, спектаклі, перфоманси, хепенінги, презентації, бієнале, виставки, вернісажі, екскурсії, дитячі заходи).

Окрім традиційних комунікативних технологій, ми повинні також звернути увагу на сучасний інтерактивний простір, який сам собою можна трактувати як технологію комунікації. Адже саме в цьому просторі людина має можливість використовувати свій потенціал для власного розвитку і перетворення навколишньої дійсності. Інтерактивний простір певним чином вирішує проблеми просування сучасних форм мистецтва на внутрішньому і міжнародному арт-ринках, популяризуючи їх та впроваджувати такі цілеспрямовані кроки, як проведення виставкових заходів; відкрите обґрунтування ціни на витвір мистецтва; інформування глядацької аудиторії про події, що відбуваються у світі мистецтва, появу нових імен і творів, успішні продажі; створення образу митця, його іміджу, а також застосування інноваційних комунікативних технологій. Усі ці дії відбуваються в межах художньої комунікації, яка є невід'ємною частиною сучасних комунікативних технологій. Сам процес комунікації, що відбувається у сфері мистецтва і культури, є важливим з точки зору правильного подання і сприйняття мистецького проєкту аудиторією. У сучасному суспільстві художня комунікація виконує одразу кілька завдань: культурного обміну, духовного розвитку суспільства та комерційного просування творів мистецтва на арт-ринку.

Завдяки технічному прогресу мистецтво перестало бути елітарним та перетворилося на масове явище. Сучасні арт-проєкти, як правило, мають не лише соціально-культурну, а й комерційну мету, демонструючи при цьому певні фінансові результати. Успіх діяльності галереї, музею або окремого художника безпосередньо залежить від позитивного ставлення публіки – Goodwill (прихильності) [1, с. 6]. Це поняття набуває статусу неявного активу, а деякими організаціями навіть оцінюється у вартісному вираженні і відображається у річних звітах. Систематична та правильно організована діяльність у сфері комунікативних технологій стає стратегічним ресурсом для установи культури. Весь творчий процес з моменту створення твору мистецтва і до його подальшого впливу на аудиторію становить процес художньої комунікації. Важлива ланка такого виду комунікації – художнє сприйняття, тобто усвідомлення художнього сенсу, його прочитання в контексті соціальної реальності й художньої культури. А от під сприйняттям художнього образу слід розуміти вміння «читати» мову мистецтва, знаки, за якими стоять смисли, що передаються твором мистецтва. У семіотичному значенні художній образ є нічим іншим, як знаком, засобом комунікації, за допомогою якого художник впливає на аудиторію (форма, яка «говорить» щось вдумливому глядачеві, читачеві, слухачеві і в яку вкладено певний зміст) [6, с. 78].

Швидкість сприйняття і соціальна активність у суспільстві зростають щохвилини, формуючи нові потреби. Постає необхідність створення справжніх центрів сучасного культурного та мистецького життя, заснування осередків, куди приходитимуть різні люди, де є чого повчитися і з ким поспілкуватися, де можна провести своє дозвілля якісно.

Звісно, різні аудиторії сприймають різні види мистецтва по-різному: традиціоналістам та консерваторам більше до вподоби класичні мистецькі форми; новатори та адепти, навпаки, ставляться до класики як до жанру, що віджив свій вік. Отже, далеко не кожен поїде у вільний час до центру мистецтва, щоб помилуватися на роботи визнаних майстрів живопису або митців-модерністів. Але можна, наприклад, поєднати концерт сучасної музики та виставку класичного живопису, розширивши тим самим аудиторію і виконавши просвітницьку функцію. І навпаки, перед класичним театральним видовищем розмістити модерністські твори. Так усувається бар'єр у сприйнятті як традиційного, так і сучасного мистецтва. Люди розуміють, що це мистецтво призначене не лише для обраних або представників певних субкультур. Кожен може побачити у представлених творах щось своє, інтерпретувати їх по-своєму.

Отже, для формування активної включеної позиції аудиторії найдоцільніше організовувати такі мистецькі проєкти, що передбачають синтез творчих галузей (музика, кіно, інсталяція, танець тощо). Кожен буде активно занурюватися в те, що відбувається, адже побачить, почує, відчує все в контексті єдиної теми, що допоможе краще її зрозуміти. Таке сприйняття – синтезія – впливає через різні органи відчуття, а отже, є найбільш природним та органічним для людини.

Мистецтву сьогодні не достатньо існувати у втіленні певних артефактів, а глядачеві не завжди зрозуміла його роль у «діалозі» з прекрасним. Тому важлива наявність певних майданчиків, подієвих проявів творчого простору, де формат єдиного дійства дає можливість аудиторії використати свій творчий потенціал. Саме такий підхід до залучення глядачів (слухачів) є найбільш трендовим у сучасних мистецьких комунікаціях. Так, світло згасне, музика перестане грати і мистецьке свято закінчиться, але воно може ще тривалий час супроводжувати людину, а також дати їй зрозуміти, на що вона сама здатна, що їй цікаво, де вона в змозі творчо проявити себе (чи то улюблена справа, робота або спілкування з іншими людьми). Адже творчий потенціал важливо розгледіти, а вже надалі він може принести свої плоди в абсолютно різних сферах людської діяльності.

Висновки і пропозиції. Отже, можемо зробити висновок, що комунікативні технології включають прийоми та методи передавання мистецького контенту з метою впливу і взаємодії з індивідуальним споживачем такого контенту, групою або масовою аудиторією.

Удосконалення способів використання цих технологій саме у сфері мистецтва створює нові можливості для культурного розвитку соціуму, дає змогу створити дієвий механізм вирішення багатьох проблем, що виникли на шляху популяризації мистецького проєкту. Однак інноваційні комунікативні технології потрібно адаптувати до потреб українського суспільства, традицій, поглядів українців і духу національної культури, сприяти просуванню сучасного мистецтва.

Елементи зв'язків із громадськістю, своєю чергою, використовуються у сучасному суспільстві постійно, сприяючи створенню та підтриманню ефективної комунікації. Таким чином, добре організована, систематична комунікативна діяльність стає стратегічним ресурсом некомерційних організацій.

Список літератури:

1. Алешина И.В. Паблик рилейшнз для менеджеров. Москва : ЭКСМОС, 2002. 480 с.
2. Берегова О.М. Сучасні комунікації в культурі України: навчальний посібник. Київ : НМАУ ім. П.І. Чайковського, 2006. 178 с.
3. Блэк С. PR: Что это такое? Москва : Новости, 1990. 239 с.
4. Герасимов С.В., Лохина Т.В., Тульчинский Г.Л. Менеджмент специальных событий в сфере культуры. Санкт-Петербург : Лань, 2017. 384с.
5. Катлип С. Паблик рилейшнз. Теория и практика : учеб. пособие. Москва : Издат. дом «Вильямс», 2001. 624 с.
6. Пилюк А.В. Арт-рынок и средства массовой информации в России: проблемы взаимодействия : автореф. дис. .. канд. филол. наук. Москва : РГГУ, 2005. 19 с.
7. Почепцов Г.Г. Коммуникативные технологии двадцатого века. Киев : «Ваклер», 2000. 352 с.
8. Тульчинский Г.Л., Бразговская Е.Е., Лимеров П.Ф. Семиозис и культура: лабиринты смысла. Сыктывкар : Коми государственный педагогический институт, 2012. С. 9–27.
9. Шишкина М.А. Паблик рилейшенз в системе социального управления. Санкт-Петербург : «Паллада-медиа», СЗРЦ «Русич», 2002. 444 с.
10. Ashley C. Popular culture. Retried March 1, 2016. From Sociology. URL: https://www.thoughtco.com/popular-culture-definition-3026453

References:

1. Aleshina, I.V. (2002). Public relations dlya menegerov [Public relations for managers]. Moscow: EXMOS.
2. Beregova, O.M. (2006). Suchasni comunikazii v culturyi Ukrayiny [Modern communications in the culture of Ukraine: a textbook]. Kyiv: NMAU named after P.I. Tchaikovsky.
3. Black, S. (1990). PR: Chto eto [PR: What is it?]. Moscow: Novosti.
4. Gerasimov, S.V., Lokhina, T.V., & Tulchinsky, G.L. (2017). Management cpezialnyih sobyitiy v sphere culturyi [Management of special events in the field of culture]. St. Petersburg: Lan.
5. Catlip, S. (2001). Public Relations. Theoriya i praktica [Public Relations. Theory and practice: textbook]. Moscow: Published. Williams House.
6. Pilyuk A.B. (2005). Art ruinok I sredstva massovoi informaziy v Rossiy: problem i vzaimodeystviya [Art market andand mass media in Russia: problems of interaction]. Moscow: RSUH.
7. Pocheptsov G.G. (2000). Comunicativnyyt tehnologii dvazatogo stoletiya [Communicative technologies of the twentieth century]. Kiev: Vakler.
8. Tulchinsky, G.L., Brazgovskaya, E.E., & Limerov, P.F. (2012). Semiosis i cultura:labirinty smusla [Semiosis and culture: labyrinths of meaning]. Syktyvkar: Komi State Pedagogical Institute.
9. Shishkina, M.A. (2002). Public relations v systeme sosialnogo ypravleniya [Public relations in the system of social management]. St. Petersburg: Pallada Media, SZRC Rusich.
10. Ashley, C. (2016). Popular culture. Retried March From Sociology. URL: https://www.thoughtco.com/popular-culture-definition-3026453

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-11
УДК 81'271:616.31:001

Лещенко Т.О., Жовнір М.М.
Українська медична стоматологічна академія

СТАНДАРТ І РЕАЛІЇ МОВНОГО ВТІЛЕННЯ НАУКОВОГО СТОМАТОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

Анотація. Акцентовано на уніфікації й гострій необхідності дотримання норм сучасної української літературної мови в публікованому науковому стоматологічному дискурсі. Указано на брак компетенції володіння науковою мовою й пізнання особливостей функціонування наукового стилю в мові стоматології. Аргументовано нагальність і своєчасність аналізу відповідності мови стоматологічних наукових і науково-методичних праць базовим функціональним якостям української мови. Досліджено стан дотримання граматичних, зокрема морфологічних, норм у сфері стоматологічного дискурсу. Вирізнено й охарактеризовано випадки невнормованого вживання мовних одиниць у фаховому мовленні стоматологічної сфери. Детально простудійовано правопис фахових стоматологічних термінів-іменників у родовому відмінку однини чоловічого роду. Систематизовано й параметризовано випадки нормативно вмотивованого закінчення родового відмінка *-а/-у*.

Ключові слова: термін, науковий текст, стоматологічний дискурс, граматична норма.

Leshchenko Tetyana, Zhovnir Maryna
Ukrainian Medical Stomatological Academy

STANDARD AND REALITIES OF LANGUAGE PRESENTATION OF DENTAL DISCOURSE

Summary. The article deals with the typical mistakes of dental scientific researches – original theses, articles, manuals, textbooks, monographs, texts of abstracts and dissertations, etc. The necessity to form and develop language competence in academics has been showed. The research aims to focus attention on the importance of language presentation of the current scientific thoughts, ideas and hypotheses. According to this, the focus of this research has been shifted to the peculiarities of the development and potential of the scientific language. So, its quality and normalization have been considered by the authors. They interpret this aspect as interesting and extremely urgent problems of modern humanitarian science. The authors also mentioned the need to clarify the necessity of visible improvement of the scientific publication. Certain other priorities for modern scholars, such as monitoring the quality of its basic standard were pointed out. It is generally known, that there are diversity of discourses and each of them has its own particular tools. Apart from their specific discursive characteristic, either one of them has a number of language features. This is not only in the area of communication. Firstly, it concerns essential ideas about discursive representation according to the current language norms. This article deals with the dental discourse. Or more precisely, the primary focus is on its proper grammar. In this response the diversity of dental scientific researches – original theses, articles, manuals, textbooks, monographs, etc. has been analyzed in detail. The typical grammatical, in particular morphological mistakes of the above-mentioned scientific and materials and teaching aids have been showed. Scientific texts as well as various learning and teaching materials on dentistry have been examined from the point of view of the correctness of their morphological organization. The examples of incorrect usage of curtain language units in the samples of scientific dental discourse have been described and characterized. The appropriate utilizing of mail gendered terms (genitive case) has been also analyzed.

Keywords: term, scientific text, dental discourse, grammatical norm.

Постановка проблеми. Про граматику вже написано чимало, утім дослідження граматичного ладу української мови, яке розпочалося багато століть тому, триває досі. Останнім часом умотивовано активізувалися наукові студії проблем унормування мови задля свідомого й цілеспрямованого впливу на мовну практику, виваженого пошуку раціональних шляхів моніторингу й контролю динамічності мовної системи загалом і граматичної зокрема, а також відстеження способів її стандартизації й кодифікації (Б. М. Ажнюк, Л. П. Гнатюк, І. О. Голубовська, К. С. Городенська, П. Ю. Гриценко, С. Я. Єрмоленко, Є. А. Карпіловська, Ж. В. Колоїз, Т. А. Коць, Г. П. Мацюк, О. Д. Пономарів, П. О. Селігей, М. С. Скаб, В. Г. Скляренко, Л. Т. Масенко, Л. Л. Шевченко, О. О. Тараненко, Г. М. Яворська та ін.).

Граматична правильність мовлення й письма – це адекватний показник усвідомлення носієм мови законів і стандартів її граматичної будови, знання базових граматичних ознак і особливостей цієї системи, а також дотримання прескриптивних норм у різних її функціональних проявах. Натомість нині чимало галузевих науковців не сприймають інформацію про концептуальну значущість унормованості й упорядкованості граматикону й лексикону для публікованого наукового дискурсу, тому словниковий фонд і граматична будова наукового стилю української мови вкотре опинилися в зоні турбулентності. При цьому масштаби й катастрофічність наслідків нехтування узуальними мовними нормами часто применшують.

Дотепер, власне кажучи, і дослідники мови, і науковці інших галузей знань, і користувачі мови, які також упливають на копіткий процес нормування лінгвосистеми, не усвідомлюють значення взірцевих наукових текстів, дискурсивних фрагментів і висловлень для ефективного й природного розвитку мови як системи. Ми вкотре наполягаємо, що «Вироблення, уніфікація й дотримання норм сучасної української літера-

© Лещенко Т.О., Жовнір М.М., 2020

турної мови – це надзавдання кожного свідомого українця, якому небайдужа українська мова, збереження її традиційного ладу й подальший безперешкодний розвій» [Лещенко, с. 138].

Загальновідомо, що мова – це складна й багатогранна система. Сучасний науковий мовний дискурс, як і його об'єкти, стрімко еволюціонує, безупинно розвивається, відгукуючись на посутні трансформації позалінгвального буття. Стійкі правила в межах певного мовного ареалу, зокрема й українського, постійно варіюються, виформовуючи органічний симбіоз традицій і новаторських ідей. Водночас монолітність і всеосяжність різнорівневої мовної нормативності лишаються істинними й украй важливими.

У жодному разі таку гармонію не мають порушувати відхилення від норми, так звані анормативи, помилково інтерпретовані дрібними нехтуваннями авторів, недоглядами, які посутньо не впливають на якість наукового матеріалу. Цілком очевидно, що мовні огріхи в будь-якому фаховому тексті не стосуються концептуальних положень праці, утім недолугість мовного оформлення наукової думки свідчить про неспроможність чи небажання автора належним чином висвітлити результати своїх дослідницьких шукань. Цікаві й цінні думки з цього приводу фіксуємо в праці П. О. Селігея: «Попри розповсюджений серед нелінгвістів стереотип, мова не є лише засобом передавати думки. Не є вона й «оболонкою», «одягом» чи «пакунком» для вже готових думок» [Селігей, с. 16]. Суголосні з відомим борцем проти засилля в науковій мові жаргону й інші дослідники: «Ми переконані, що рівень опанування мовних навичок значною мірою впливає на адекватність сприймання інформації загалом і популяризацію вченими своїх наукових ідей, тлумачень і теорій» [Лещенко, с. 5].

Мовні знання допомагають вченому активізувати, удосконалювати й раціонально використовувати механізм розумової діяльності, але дослідники часто не усвідомлюють цього. Грішать цим не лише початківці. Постійно зіштовхуються і з практичними труднощами втілення наукової інформації, і зі спокусою послуговуватися тими чи тими мовними одиницями, які фактично опинилися в парадигмі анормативів, і дослідники з багаторічним професійним досвідом. Підкреслимо, що не оминули, власне, цих прикрих перипетій представники жодної наукової сфери.

Мета статті. Ми апелюємо передовсім до стоматологічного наукового дискурсу, який досліджуємо вже кілька десятиліть. Чітко окреслюємо мету цілої низки праць – акцентувати на вкрай низькому рівні мовної культури наукових доробків фахівців стоматологічної сфери, проаналізувати типові мовні огріхи, яких припускаються теоретики й практики досліджуваної нами галузі медицини. Ми прагнемо не лише акцентувати на помилках і вказати на них, наше надзавдання – запропонувати до вжитку правильні, внормовані варіанти якнайточнішого висвітлення результатів дослідницьких пошуків сучасних науковців-стоматологів.

Аналітичним матеріалом праці слугували україномовні наукові різножанрові зразки стоматологічного дискурсу – тези, статті, монографії, підручники, посібники, довідники, автореферати й тексти дисертацій тощо. Фактичний матеріал дібрано шляхом суцільної або часткової вибірки. З етичних міркувань ми не вказуємо імен авторів і назви простудійованих джерел.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми нормативності наукового текстотворення лінгвісти намагаються розв'язати не одне десятиліття. Сучасники вміло й доречно апелюють до праць попередників, інтерпретують їхні ідеї й проєктують на сучасну мовознавчу дійсність (М. Д. Гінзбург, Н. В. Зелінська, А. П. Коваль, М. І. Кочан, О. Ю. Лаврінець, Т. О. Лещенко, Л. І.Мацько, Н. Ф. Непийвода, Т. В. Радзієвська, О. П. Селігей, О. М. Семеног, Т. П. Тернавська, А. В. Ткач та ін.).

Питання, пов'язані з реалізацією узуальних граматичних норм у різних сферах сучасної української мовної практики, повсякчас перебувають у полі зору дослідників (Ф. С. Бацевич, Т. Г. Бондаренко, К. С. Городенська, І. Р. Вихованець, С. Я. Єрмоленко, Т. О. Лещенко, О. С. Мільченко, О. О. Тараненко, З.М. Терлак, Є. К. Тимченко, А. Ю. Яворський та ін.). Не стала винятком і медична сфера (С. П. Гриценко, С. Ю. Дев'ятко, Г. О. Золотухін, Т. О. Лещенко, Н. П. Литвиненко, Л. Г. Лісовий, Н. В. Мисник, Л. А. Пиріг, Л. О. Симоненко, А. В. Ткач, І. Є. Томка, В. Г. Юфименко та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Омовлені вище міркування потверджують актуальність пропонованого дослідження й засвідчують його практичну цінність, адже, можливо, відсутність комплексного дослідження нормативності фахової мови стоматологів, недоступність чітко сформованих рекомендацій, яких варто дотримуватися авторам, вибудовуючи власний науковий дискурс, нехай не спричиняють, але животворять анормативність у фаховому слововжитку, словотворенні й побудові різнорівневих синтаксичних структур. Очевидна проблема браку компетенції володіння науковою мовою й пізнання особливостей функціонування наукового стилю в мові стоматології донині лишається нерозв'язаною.

Виклад основного матеріалу. Нормуванню мови науки, тобто написанню правильних, структурно довершених, інформаційно повних, логічних за змістом і впорядкованих за формою, стилістично й граматично взірцевих фахових наукових текстів, передує надскладний процес хаотичного, подеколи невідповідного правописній традиції вживання дослідниками мовних одиниць. Потрібно пам'ятати, що створення й популяризація недосконалих за різними мовними показниками наукових текстів імпліцитно перешкоджають ефективному поширенню фахових знань, а відтак і стримують процес утвердження зразкової української мови в царині науки.

Типовими граматичними помилками вважаємо такі: 1) морфемні й словотвірні – помилки, спричинені послуговуванням нетиповими або навіть невластивими українській мовній системі словотвірними засобами, передовсім суфіксами; 2) синтаксичні помилки – неправильне вживання узуальних системно-граматичних і функційно-стильових синтаксичних елементів мовної системи. Морфологічні помилки – порушення творення граматичних форм, огріхи під час тво-

рення відмінкових форм, форм числа, ступеня порівняння, особи, часу, способу, стану, виду тощо. Сюди ж прилягає неправильна морфемна будова слова при словозміні.

Оскільки обсяг статті не дозволяє вповні й детально проаналізувати й описати строкатий і широкий спектр морфологічних анормативів, представлених у стоматологічних наукових працях, зосередимо увагу на тих морфологічних ґанджах, якими перенасичений досліджуваний нами науковий дискурс.

Пильної уваги потребують терміни в родовому відмінку однини чоловічого роду, адже іноді вкрай складно обрати правильне закінчення родового відмінка *-а* чи *-у*. Одна з причин цього – відсутність узуального алгоритму вживання закінчень, а також наявність численних уточнень і винятків із загальних правил. Така невпорядкованість спричиняє плутанину навіть із лексемами на позначення загальновживаних понять, а про іменники, які належать до медичних, зосібна й стоматологічних, термінів, у правописі взагалі не згадується.

Автори наукових досліджень часто нехтують чітко окресленими, усталеними й вивіреними часом мовними нормами, а про розбіжні в трактуванні правильності написання випадки годі й говорити. Таку лакуну якнайшвидше потрібно заповнювати, тому в низці тематично близьких праць ми спробували проаналізувати медичні терміни цієї граматичної категорії, параметризувати й частково класифікувати їх [1; 2; 3; 4; 5].

Як не прикро, але ми часто фіксуємо в науковій і науково-методичній літературі ненормативне вживання флексій *-а/- у* стоматологічних терміноодиниць у родовому відмінку однини чоловічого роду: *«Крім того, зображення* ~~*суглобу*~~ *суглоба перекривається тінями піраміди та чарунок соскоподібного* ~~*відростку*~~ *відростка»; «Одномоментна репозиція* ~~*відламку*~~ *відламка не призводить до бажаного результату. Який апарат необхідно застосувати для репозиції* ~~*відламку*~~ *відламка?»; «Для згладжування поверхні відлитого* ~~*каркасу*~~ ***каркаса*** *використовують гумові еластичні шліфувальні круги»; «В антенатальному онтогенезі під дією інтоксикації постраждали клітини внутрішнього шару зубного* ~~*мішечку*~~ *мішечка в зубному зачатку. Яка з тканин зуба недостатньо розвивається?»; «Подвоєння зубного* ~~*зачатку*~~ *зачатка характеризується його розділенням на дві самостійні структури, що призводить до утворення великого однокореневого зуба з єдиною порожниною, але з коронкою, що роздвоюється, або щілиною різної глибини на різальному краї (margo incisalis) різців», «Антитіла (реагіни) утворюються у відповідь на дію* ~~*антигену*~~ *антигена» тощо.*

Ще раз акцентуємо: іменники чоловічого роду в родовому відмінку однини мають закінчення *-а (-я)*, коли вони позначають назви осіб, зокрема й професії, постійний чи тимчасовий рід діяльності тощо: *завідувач**а** (ортопедичного відділення / зуботехнічної лабораторії), заступник**а** (головного лікаря), статистик**а** (медичного), лікар**я**, медбрат**а**, медпрацівник**а**, стоматолог**а**, стоматолог**а**-ортопед**а**, ортодонт**а** тощо.*

Згідно з правописною нормою терміни іншомовного походження, які означають конкретні предмети, мають закінчення *-а (-я)*. За цим же правилом закінчення *-а (-я)* має континуум іменників-термінів, які становлять базову лексику мови стоматології: *абатмент**а**, атачмен**а**, болт**а**, бор**а** (інструмент**а**), важел**я**, відламк**а**, вінір**а**, гарнітур**а**, гвинт**а**, гінгівоформер**а**, гребен**я**, дискотримач**а**, дистилятор**а**, дозатор**а**, елеватор**а**, еталон**а** (кольору зуб**а**), зліпк**а**, зонд**а**, імплантат**а**, інструмент**а**, каркас**а**, обтуратор**а**, пінцет**а**, протез**а**, скейлер**а**, стержн**я**, штифт**а**, шпател**я*** тощо.

Нормативно вмотивованим є вживання флексії *-у (-ю)* в іменниках на позначення назв хімічних елементів, речовин, тканин і фізіологічних рідин: *адгезив**у**, бокситу, воску, вуглец**ю**, гіпсу, гно**ю**, дентину, ексудату, ендотоксину, ензиму, кальці**ю**, каучуку, кетгуту, коагулянту, кобальту, колагену, колоїду, композиту, консерванту, концентрату, кремні**ю**, лакмусу, лугу, мінералу, нальоту, нікел**ю**, силанту, слизу, титану, фтору, цементу тощо.*

Натомість систематичне нехтування нормою часто спричиняє появу анормативів у фахових наукових текстах стоматологів: *«Рецесія ясен та оголення шийок зубів при захворюванні тканин пародонт**а** сприяють оголенню цемент**у** та корен**я** зуб**а** і як наслідок цього збільшенню чутливості* ~~*дентина*~~ ***дентину****»; «Це також пояснює акумуляцію* ~~*фтора*~~ ***фтору*** *в поверхневій зоні каріозних уражень in vivo»; «З цією метою використовують аплікації 10% розчину* ~~*глюконата*~~ ***глюконату*** *кальці**ю**, 0,2-2% розчину* ~~*фторида*~~ ***фториду*** *натрі**ю**»* тощо.

На жаль, натрапляємо навіть на випадки правильного й неправильного написання терміноодиниці в одному джерелі: ***«***~~*В*~~*-На початковій стадії захворювання –* ~~*о*~~*безсимптомний перебіг;* ~~*в*~~ *на клінічно вираженій стадії: періодичний біль* ~~*в*~~ *у залозі, її припухлість, зміна смаку слини (солона, присмак* ~~*гною*~~ ***гною****); залоза збільшена, має щільно-еластичну консистенцію; – слина в'язка, з домішками слизу,* ~~*гноя*~~ ***гною****, фібринозних включень»; «Злиття сусідніх зубних зачатків призводить до помилкової макродонтії, утворення великого* ~~*зуба*~~ ***зуба*** *з двома порожнинами* ~~*зубу*~~ ***зубу****а, але з єдиною (*~~*загальною*~~ *спільною) емаллю, дентином і пульпою»* тощо.

Прикро, що такі правописні огріхи нерідко спричиняють семантичну плутанину. Наприклад, невмотивована заміна лексеми *гребеня (альвеолярного)*, тобто «верхівки альвеолярного відростка, що утворюється після втрати зубів» [Нідзельський, с. 18] на *гребня*, кодифікованої зі значенням «дія за значенням <u>гребти</u>» [СУМ, т. II, с. 163]: *«Оскільки альвеолярний відросток у ділянці зовнішньої косої лінії потовщений за рахунок кісткового* ~~*гребеня*~~ ***гребеня****, перший вивихуючвальний рух при видаленні другого й третього молярів проводиться в язиковий бік»; «Аспекти їхнього використання різноманітні – від заміщення дефектів зубних рядів при хірургічному лікуванні пародонтит**у**, закритті кісткових дефектів після цистектомії, як стимуляторів остеогенез**у** при травматичному ушкодженні нижньої щелепи, при реконструкції атрофованого альвеолярного* ~~*гребня*~~ *гребеня».*

У мовному дискурсі стоматологічної галузі маємо високу частотність лексеми *фактор*. Узвичаєним є трактування *фактора* – «умова, ру-

шійна сила будь-якого процесу, явища; чинник» [СУМ, т. X, с. 553]. Попри сформовану семантику й високу частоту реалізації в досліджуваному нами дискурсі, цю терміноодиницю та її похідні нерідко натрапляємо з анормативною флексією *-у*: *«Гіпоплазія виникає ~~в результаті~~ внаслідок порушення метаболічних процесів ~~в~~ у зачатках зубів, під дією порушення мінерального ~~та~~ й білкового обмінуів у організмі плода або дитини (системна гіпоплазія) або дії місцевого **факторуа** на зачаток зуба (місцева гіпоплазія)»; «При гіпоплазії тимчасових зубів у анамнезі: необхідно з'ясувати характер перебігу вагітності: токсикоз, несумісність плода й матері за системою АВО і **резус-факторуа**, перенесені захворювання в період вагітності (краснуха, токсоплазмоз) та інші».*

Значення іменника *диск* віддавна сформоване у свідомості українців і відповідно кодифіковане: «диск – це предмет, який має вигляд плоского круга» [СУМ, т. II, с. 283]. За правописною нормою єдино правильне закінчення цього іменника – *-а,* натомість у проаналізованих текстових зразках фіксуємо протилежне: *«Можливість вивчення жувальних м'язів, але чутливість цього методу у вивченні змін внутрішньосуглобового **дискуа** дуже низька».*

Не досліджуючи детально питання частотності вживання того чи того стоматологічного терміна, фіксуємо низку терміноодиниць, якими автори галузевих наукових праць регулярно послуговуються. Так, у фахових дискурсивних зразках повсякчас фіксуємо лексеми *абсцес, адгезив, анамнез, атом, бор, вінір, зів, зліпок, знімок, зоб, зуб, імплантат, карієс, каркас, мішечок, мигдалик, м'яз, ніс, нейрон, нерв, прикус, протез, рот, сосочок, шпатель, штифт, язик* тощо. Їх уживають для позначення різних понять, явищ і процесів, прямо чи опосередковано пов'язаних зі стоматологією. Цей строкатий перелік, звісно, можна продовжити, саме тому зовсім абсурдним бачиться й насторожує їхній анормативний ужиток: *«Продукт цього **генуа** специфічно маркірує саме ті ділянки мезенхіми, які братимуть участь ~~в~~ у закладці **зубуа**»; «Індивідуальні заходи – гігієна харчування, гігієна порожнини **ротуа**, зменшення вживання **фторуа** з їжею»; «Клінічна картина: типові ~~виступаючі~~ випнуті надбрівні дуги, гіпертелоризм, широка спинка **носуа**, гіпоплазія нижньої щелепи, високе піднебіння, аномалії пальців»; «Для утворення емалі, дентину й цементу важливі індукційні взаємодії між ектодермальними структурами емалевого **органуа** й мезенхімальними структурами зубного **сосочкуа** й зубного **мішечкуа**»* тощо.

Ще один ґандж наукового стоматологічного дискурсу – невмотивоване нормою вживання темінів-номенів назв хвороб, фізіологічних, психічних, патологічних процесів, хірургічних втручань, лікувальних, фізіотерапевтичних і оздоровчих процедур: *«Спостерігаються затримка прорізування, дефекти розташування зубів, порушення **дентиногенезуа**, аномалії **прикусуа**, раннє руйнування тимчасових і постійних зубів»; «Частота недосконалого **амелогенезуа** в США складає від 1:14000 до 1:16000 (Witkop C.J., Sauk J.J.,1976), у Болгарії – 1:20 000 (Tratscheva L.S., Krivoschieva E. P., 1982), в Ізраїлі – 1:8000 (Chosack A. et al., 1976)».*

За правописом, терміни з омовленого семантичного континууму вживаємо із закінченням *-у (-ю)*: *абсцесу, анамнезу, амелогенезу, апексогенезу, анкілозу, аутолізу, бруксизму, бондингу, вивиху, галітозу, гінгівіту, гістогенезу, гіперцементозу, герпесу, глоситу, депофорезу, енофтальму, імпульсу, кальцинозу, карієсу, кюретажу, набряку, некрозу, патогенезу, переломy, прикусу, пульпіту, стоматиту, періодонтиту, синусліфтингу, тонусу, тризму, флюорозу* тощо.

Також із закінченням *-у (-ю)* без винятків уживаємо іменники – назви ліків і медикаментів: *ангілексу, анзибелу, гівалексу, декатилену, дентагелю, дентиноксу, дентолу, детрокінду, евкаліпту, камістаду, каміденту, мараславіну, порошку, ротокану, сангвіритрину, солкосерилу, стоматидину, стоматофіту, ультракаїну, фітоденту, холісалу* тощо.

Окремо зауважимо про слова, правильну флексію *(-а* чи *-у)* яких визначає їхнє лексичне значення: *бор**а*** (металеве свердло, що застосовується в зуболікарській справі) – *бор**у*** (хімічний елемент, що входить до складу деяких мінералів); *елемент**а*** (конкретне) – *елемент**у*** (абстрактне); *клин**а*** (загострений з одного кінця шматок дерева чи металу для розколювання, розщеплення чого-небудь) – *клин**у*** (частина земельного угіддя, що виділяється за певною ознакою); *орган**а*** (анатомічний утвір) – *орган**у*** (установа; друковане видання; засіб) тощо.

Аналіз численних стоматологічних текстів засвідчує, що автори нехтують цим правилом: *«~~Головною~~ Провідною метою попереднього міждисциплінарного лікування є встановлення комфортних взаємовідносин у СНЩС і скоординованої дії м'язів жувального **апаратуа**»; «Мезенхіма всередині зубної бруньки консолідується в щільну клітинну масу, яка повторює кривизну чашечки емалевого **органуа** і приймає форму коронки **зубуа**»; «При ерозії емалі ~~відзначається~~ відбуваються ураження зубів карієсом, стирання жувальних поверхонь, проте відкладення над'ясенного й під'ясенного зубного **каменюя** спостерігається рідко»* тощо. І це не поодинокі випадки мовного недбальства авторів, а регулярне явище, якого, безумовно, необхідно якнайшвидше позбуватися.

Висновки й пропозиції. Фахова наукова мова стоматолога обслуговує інтрапрофесійну й інтерпрофесійну усну й писемну комунікації досліджуваної галузі. Від рівня володіння базовими нормами й дотримання правил уживання лексичних, граматичних і стилістичних ресурсів сучасної української мови залежать логічність, точність і коректність викладу фахового фактажу, тобто якість готового наукового продукту. Попри узвичаєне, іноді упереджене ставлення сучасного наукового стоматологічного світу до важливості мовного втілення думки, роль правильності оформлення наукового тексту лишається однією з ключових.

Наші багаторічні спостереження засвідчують низький рівень відповідності фахової наукової мови стоматології нормам сучасної української літературної мови внаслідок браку компетенції володіння науковою мовою й несформованості критичного ставлення авторів до ненормативного мововжитку.

З'ясовано, що вибір правильного закінчення родового відмінка однини чоловічого роду (*-а* чи *-у*) – непросте завдання для фахівця-стоматолога. Висновуємо, що згідно з правописною нормою терміни іншомовного походження, які означають назви осіб чи конкретних предметів мають закінчення *-а (-я)*. Нормативно вмотивованим є вживання флексії *-у (-ю)* в іменниках на позначення назв хімічних елементів, речовин, тканин і фізіологічних рідин; назв хвороб, фізіологічних, психічних, патологічних процесів, хірургічних втручань, лікувальних, фізіотерапевтичних і оздоровчих процедур. Неабиякої пильності вимагають терміни, правильну флексію *(-а* чи *-у)* яких визначає їхнє лексичне значення.

Проведене дослідження, звісно, не вичерпує всіх можливих аспектів вивчення наукового стоматологічного дискурсу. У перспективі – аналіз типових граматичних помилок крізь призму досконалості наукової мови.

Список літератури:

1. Лещенко Т. О., Шарбенко Т. В., Юфименко В. Г. Актуальні питання внормованості терміносистеми ортопедичної стоматології у формуванні професійних компетенцій на післядипломному етапі освіти : зб. статей II Всеукраїнської наук.-практ. конф. з міжнародною участю. Полтава : Астрая, 2017. С. 139–144.
2. Лещенко Т. О., Жовнір М. М. Нагальні проблеми внормованості термінологічного інструментарію стоматологічної галузі. *Мова.* 2018. № 29. С. 5–11.
3. Лещенко Т. О.Терміни в стоматології: іменники чоловічого роду другої відміни в родовому відмінку однини. *Український стоматологічний альманах.* 2017. № 1. С. 93–96.
4. Лещенко Т. О. Українська мова за професійним спрямуванням : навч. посіб. для студентів вищих медичних закладів освіти IV рівня акредитації. Лещенко Т. О., Шарбенко Т. В. Полтава : ТОВ АСМІ, 2010. 234 с.
5. Лещенко Т. О. Стилістична самобутність і внормованість мовних засобів наукового тексту як детермінанта якості наукової статті. *Вісник проблем біології і медицини. 2016.* № 1. Т. 2(127). С. 140–146.
6. Нідзельський М. Я. Тлумачний термінологічний довідник із ортопедичної стоматології. Полтава : СПДФО Гаража М.Ф., 2015. 361 с.
7. Селігей П. О. Український науковий текст: проблеми комунікативної повноцінності та стильової досконалості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філологічних наук : 10.02.01. Київ, 2016. 36 с.
8. СУМ. 1970: Словник української мови : в 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1970–1980. 11 т.

References:

1. Leshchenko, T.O., Yufymenko, V.G., & Sharbenko, T.V. (2017). Aktualni pytannia vnormovanosti terminosystemy ortopedychnoi stomatolohii u formuvanni profesiinykh kompetentsij na pisliadyplomnomu etapi osvity [Topical issues of the regulation of the terminology of orthopedic dentistry in the formation of professional competences in the postgraduate educational stage]. *Aktualni pytannia linhvistyky, profesijnoi linhvodydaktyky, psykholohii i pedahohiky vyshchoi shkoly* : zbirnyk statei II Vseukrainskoi nauk.-prakt. konf. z mizhnarodnoju uchastiu. Poltava, pp. 139–144.
2. Leshchenko, T.O. (2018). Nahalni problemy vnormovanosti terminolohichnoho instrumentariiu stomatolohichnoi haluzi [Urgent problems of the normological terminology of the dental industry]. *Mova,* no. 29, pp. 5–11.
3. Leshchenko, T.O. (2017). Terminy v stomatolohii: imennyky cholovichoho rodu druhoi vidminy v rodovomu vidminku odnyny [Terms in dentistry: nouns of the masculine form of the second abdication in the generic singular case]. *Ukrainskyi stomatolohichnyi almanakh*, no. 1, pp. 93–96
4. Leshchenko, T.O. (2010). Ukrayinska mova za profesijnim spryamuvannyam: navch. posib. dlya studentiv vishhikh medichnikh zakladiv osviti IV rivnya akreditacziyi [Ukrainian language for professional purposes: textbook. for students of higher medical educational institutions of the IV level of accreditation]. Poltava: ASMI, 234 p.
5. Leshchenko, T.O. (2016). Stilistichna samobutnist i vnormovanist movnikh zasobiv naukovogo tekstu yak determinanta yakosti naukovoyi statti.[Stylistic identity and role of the language as a determinant of scientific text]. *Visnik problem biologiyi i mediczini*. № 1. T. 2(127), pp. 140–146.
6. Nidzelsky, M.Y. (2015). Explanatory terminological guide for orthopedic stomatology [Tlumachnyj terminolohichnyj dovidnyk iz ortopedychnoi stomatolohii]. SPDFO Harazha M.F. Poltava, 361 p.
7. Seligey, P.O. (2016). Ukrainskiy naukoviy tekst: problem komunikativnoyi povnotsinnosti ta stilovoyi doskonalosti: avtoref. disert. … doktora filol. nauk [Ukrainian scientific text: problems of communicative value and stylistic perfection: author's abstract. dis for the sciences. doctor's degree. philological sciences]. Kiev, 36 p.
8. SUM (1970–1980). Slovnyk ukrainskoi movy: v 11-ty t. [Dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka, 11 t.

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-12
УДК 316.776.23

Лисенко Л.І.
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка

ПЕРЦЕПТИВНІ І КОГНІТИВНІ КОНТЕКСТИ ВІЗУАЛЬНИХ МАНІПУЛЯЦІЙ В МЕДІА

Анотація. Досліджено візуальний медіаконтент як середовище функціонування спотворених смислів і деструктивних образів. З'ясовано, що їхня ефективність залежить від особливостей взаємодії реципієнта з візуальними медіаманіпуляціями на перцептивному й когнітивному рівнях. Проаналізовано, як вплив емоційно насичених повідомлень на зорове сприйняття консолідує ірраціональні реакції реципієнтів, які блокують фільтри критичного мислення. Виявлено, що найбільш небезпечним типом візуальних маніпуляцій є діпфейк-відео – контент, створений на основі технології штучного інтелекту. Ці відео викликають великий резонанс через правдоподібність віртуальних образів і доступність програмного забезпечення для використання нефахівцями. Проаналізовано, що механізми і наслідки впливу маніпулятивного візуального медіаконтенту на реакції, мислення та поведінку людини можна попередити шляхом консолідації урядових та користувацьких ресурсів.

Ключові слова: візуальне сприйняття, візуальні комунікації, медіа, маніпуляція, діпфейк.

Lysenko Lesia
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

PERCEPTIVE AND COGNITIVE CONTEXTS OF VISUAL MANIPULATION IN MEDIA

Summary. Visual media content as an environment for the functioning of distorted meanings and destructive images were studied. It was found that their effectiveness depends on the characteristics of the recipient's interaction with visual media manipulations at the perceptual and cognitive levels. It was analyzed how the influence of emotionally saturated messages on visual perception consolidates irrational reactions of recipients. Modern media use visualization to shift the emphasis from fact to subjective view in a message, which blocks the filters of audience critical thinking. In a rich information environment the media uses various formats of visual fakes as triggers that motivate users to spread destructive messages on social networks. Among the various forms of photo manipulation at different stages of their preparation, there are stage photos, retouching and editing, photo fakes, etc. To recognize most of them requires a professional view, detailed context analysis, the use of tools for verification. Users bypass the described procedures and are exposed to emotional reactions that diminish the significance of the fact. The most dangerous type of visual manipulation is deepfake-video – content created on the basis of artificial intelligence technology. These videos resonate because of the plausibility of virtual images and the availability of software for non-specialists. Dissemination of such audiovisual messages with a destructive purpose influences the adoption of unreasonable decisions by the representatives of the target audience. Facial substitution technology exacerbates the problems of discrimination, cybercrime, online privacy, and therefore requires meticulous attention of users to sensational and compromising content that appeals to instant emotional reactions. It was analyzed that the mechanisms and consequences of the impact of manipulative visual media content on human reactions, thinking and behavior can be prevented by consolidating government and user resources.

Keywords: visual perception, visual communications, media, manipulation, deepfake.

Постановка проблеми. Пріоритетність візуального сприйняття в сучасному світі обґрунтовано фізіологічними особливостями зору (більшість сенсорних рецепторів знаходяться саме в очах), швидкістю й охопленістю процесів у головному мозку при обробці візуальної інформації (задіяна майже половина нейронів). Ефективність посилюється включеністю в перцептивні процеси емоцій і асоціацій. Поль Вірільо увиразнив пріоритетність візуального сприйняття антропологічною ґенезою: «<…> погляд і його просторово-часове організування передує жесту, мовленню та їх координації в пізнанні, впізнаванні, навчанні: бо йдеться про образи наших думок, про самі наші думки, про когнітивні функції, яким невідома пасивність» [6, с. 18–19]. Такі спроможності людського зору відкривають широкі можливості для управління сприйняттям і поведінкою індивідів і мас. Швидкість й емоційний компонент сприйняття візуальної інформації в цьому разі грають не на користь глядача. Він приймає рішення, базовані на первинних реакціях, які оминають фільтри критичного мислення й апелюють до ірраціональних емоційних досвідів. Ця ситуація спонукає розглядати візуальну інформацію як сприятливе середовище для функціонування спотворених смислів і деструктивних образів, зорієнтованих на різного роду маніпуляції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У розвідках В. Беньяміна, П. Вірільо, У. Еко та інших дослідників візуальні комунікації розглядаються у всій складності їхньої інтеграції в динамічну систему інформаційних технологій. Фотографію як технологічну першооснову аудіовізуальних медіа С. Зонтаґ, Дж. Бетчет, Дж. Тег інтерпретують у множинності проблеми об'єктивності, істинності й формування смислів. Цифрове середовище відкриває безліч можливостей для маніпулятивних практик, які в контексті розгортання інформаційних і смислових воєн аналізує Г. Почепцов.

Виокремлення раніше не розв'язаних аспектів загальної проблеми. Сучасні технології

© Лисенко Л.І., 2020

трансформують механізми інформаційної поведінки людини, які мають адаптуватися до гіперактивних медійних потоків із привілейованим візуальним складником. Множинність медіаекранів сформувала особливу глядацьку культуру, базовий імператив якої зорієнтований на видовище як домінанту уваги і сприйняття. Атракційна природа візуальних комунікацій за своїми властивостями відкрита для маніпулятивних впливів на глядача задля його інтенсивного заглиблення у віртуальний світ. Сьогодні цим пріоритетом послуговуються медіа, поширюючи емоційний контент, який дезорганізовує критичне мислення. Фрагментарна картина світу, побудована із вихоплених яскравих образів, трансформує розуміння істини, правди й об'єктивності у візуальному складникові інформаційного простору. Проблема полягає в з'ясуванні особливостей взаємодії реципієнта з візуальними медіаманіпуляціями на перцептивному й когнітивному рівнях.

Формулювання цілей статті. Наукова розвідка покликана представити аналіз чинників активізації маніпулятивного візуального медійного контенту, механізмів і наслідків його впливу на реакції, мислення та поведінку людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток технологій сприяв появі мережі візуальних медіа (фото, кіно, телебачення, інтернет-ЗМІ), що зініціювало зародження «image-oriented» цивілізації (Умберто Еко). Хаотичне накопичення образів у сучасному світі породжує культ візуального, який повсякчас перебуває в центрі дискусій про справжність, істинність, об'єктивність. Характерно, що в історіях про перші фотографії фігурують, як правило, репродукції: інформацію про ймовірну першу фотографію Нісефора Ньепса «Вид з вікна» подавали в навчальній літературі в супроводі не оригінальної світлини (пластини), а з «акварелі Гельмута Ґернзгайма, написаної по пам'яті»; інший варіант – дагеротип Луї Дагера, оригінал якого з часом перетворився на «порожній прямокутник», а розтиражованою є «репродукція пізнішого відбитка» [4, с. 15]. Сукупність «зображень зображень» актуалізує проблему правдивості, яка унеможливлюється в надмір технологізованому середовищі, де цифрова фотографія нівелювала матеріальну першооснову, властиву аналоговому фото (плівка, негатив). Співвідношення репродукцій і технологій диверсифікує явище справжності: «Саме тому, що справжність не піддається репродукції, інтенсивне впровадження визначених способів репродукції – технічно – відкрило можливість для розрізнення видів і градацій справжності» [2, с. 20]. Оминаючи сферу естетики, варіативність істини фотографії узалежнена від повноважень та інтенцій різноманітних інституцій, які здатні кодувати її зміст і функції: «Її технологічний вимір змінюється залежно від тих владних відносин, які в неї інвестують. Її практичний вимір зумовлюють ті інституції чи агенти, які визначають і використовують її» [12, с. 74]. У реаліях сучасного інформаційного світу проблема «режиму істини» (Мішель Фуко) візуального контенту гостро актуалізована повсюдною включеністю людини в мережеве середовище, де вона стає піддатливою для різних типів маніпуляцій.

Серед фотоманіпуляцій у ЗМІ вирізняють постановні фотографії (маніпуляції на етапі зйомки), ретуш і монтаж (маніпуляції на етапі постобробки), фотофейки (маніпуляції на етапі формування контексту), маніпуляції невербальним підтекстом сприйняття комплексу візуальної та текстової інформації за допомогою використання засобів художньої виразності [10]. Навздогін поширенню різних типів фотоманіпуляцій формується система розпізнавання спотвореного контенту: аналіз контексту, перевірка першоджерел, використання пошукових баз тощо. Ці процедури ускладнює упередженість зорового сприйняття користувача, який під тиском попередніх досвідів (емотивних реакцій і шаблонів) неспроможний активізувати критичні підходи для розрізнення правдивої та фіктивної інформації.

Показовим є випадок публікації постановних знімків із зони АТО фотографом Дмитром Муравським, екскрадником міністра оборони України [14]. Найдинамічнішу дискусію викликало фото «Перемир'я в Широкині». Візуальний сюжет розкриває подвиг двох морських піхотинців, які рятують побратима на фоні масштабного вибуху. Драматичності зображенню додає дитячий візок. У публікаціях, коментарях українських і зарубіжних журналістів, фотографів, військових було піддано сумніву спонтанність подій на фото: розташування фотокамери, «малюнок» і характер вибуху, надмірна естетичність і влучність усіх елементів тощо. Такі компоненти ситуації не зможуть «прочитати» і правильно проінтерпретувати нефахівці, а тим більше активні медіакористувачі, які фрагментарно вихоплюють розрізнені образи із інформаційного потоку. Фотограф Олексій Фурман, покликаючись на власний досвід роботи в гарячих точках, зауважує, що «війна виглядає як те, що не повинно було відбутися, вона неестетична» [13].

Такі фотографії маю право існувати, але не в категорії документалістики: вони виконують пропагандистську, соціально-рекламну функцію за наявності відповідного коментаря. У контексті візуальної маніпуляції цей приклад демонструє ключову тезу риторики зорового сприйняття – «видавати бажане за дійсне». Емоції, попередні візуальні досвіди, тематизовані фрагменти візуального середовища (телебачення, кіно, серіали, реклама тощо) формують напрям конструювання відносної істинності візуального образу: війна – вибух – військові – подвиг. Важливим компонентом неупередженої думки є «тематична» заангажованість глядача, яка каналізує когнітивні спотворення. Визначальну роль контексту, в якому опиняється фото, визнає Сьюзен Зонтаг: «Оскільки кожна фотографія – лише фрагмент, її моральна і емоційна вага залежить від того, куди вона вміщена» [11, с. 142].

Швидкість поширення інформації, технологій її опрацювання та представлення можуть зумовлювати свідоме або несвідоме спотворення фактів. В умовах інформаційно-смислової війни несвідома активність користувача (поширення, лайк, коментування) межує з безвідповідальністю, ризиками, когнітивно-емоційними та світоглядними втратами: «Велика частка провини за поширення фейків лежить на користувачах /

читачах, які самі й поширюють фейк, коли він відповідає їхнім уявленням, більше сконцентрованим у негативний бік» [9].

Низька резистентність користувачів до візуальних маніпуляцій в медіа, найбільше спричинена особливостями зорового сприйняття, яке піддатливе до спотворення дійсності в контексті порушень набутого візуального шаблону. Візуальний світогляд людини впродовж всього її життя формується через органи чуття і систему опосередковано отриманих знань. Ця психофізіологічна специфіка уможливлює при розкодовуванні оптичних ілюзій одночасне утримання двох різновидів дійсності – спотвореної та правдивої. Більш інтенсивні та сильніші емоції провокують однозначне зміщення реальності. Заточеність візуальних комунікацій на маніпулятивному компоненті підвищують вразливість людей, захоплюючи увагу, вони «апелюють до стереотипів і соціальних забобонів та експлуатують миттєві емоції: стурбованість, презирство, гнів і розчарування» [7]. Цей тип «високозбудливих» емоцій Йона Берґер називає важливою частиною «вірусного контенту» [3], що провокує користувачів до активних дій.

Емоції, які перетворюються на «комплекс гнучких реакцій, породжені необхідністю адаптування до умов середовища» [5, с. 143] і зорієнтовані на забезпечення виживання, в сучасному інформаційно-комунікаційному просторі загрожують неконтрольованими реакціями й діями. На розбалансованість раціональної поведінки сучасної людини працює культура вражень, яка проникла в усі сфери її життєдіяльності. Експресивна тотальність медійного простору пригнічує критичне осмислення інформації, алгоритми соціальних мереж нагнітають непроникність візуального середовища, а хаотичні хвилі фотографій підривають ідею значення, спричинюють «подрібнення істини на безліч відносних істин, які сприймаються сучасним ліберальною свідомістю як щось само собою зрозуміле» [11, с. 142]. Неверифікований контент, із яким відбувається віртуальний емоційний контакт, здебільшого оминає механізми мисленнєвого фільтрування, ввергаючи користувача в стихії ірраціональності, що унеможливлює адекватне сприйняття інформації, виваженість рішень і дій.

Серед найагресивніших – технологія діпфейків, яка пробуджує значний інтерес медіаспільноти у зв'язку з її використанням у рекламних та політичних цілях. На основі технологій штучного інтелекту відбувається створення фальшивих відео за участю публічних осіб. На основі фотоматеріалів, зібраних у мережі, програма генерує аудіовізуальний контент про події, які не відбувалися реально (образливі вислови у промові Барака Обами; компрометуючі відео за участю Дональда Трампа; селебрітіс у порнографічних відео тощо). Такі технології за своєю суттю не є новими, їхні прообрази – спецефекти в кінофільмах, монтаж фотозображень, однак відкритість даних і доступність програмного забезпечення для використання в непрофесійних цілях робить вразливими, здавалася б, добротно захищених осіб.

Неконтрольоване поширення фальсифікованого візуального контенту поглиблює проблему довіри до медіа й смислів, які вони транслюють, позицій, які намагаються формувати в реципієнтів щодо будь-яких громадських питань. Парадоксальність ситуації полягає у тому, що на медіа покладається багато експертних надій щодо верифікації і попередження поширення глибинних та інших типів фейків. Це, однак, можливо лише за належного технічного оснащення редакцій, їхньої здатності діяти на випередження й мати надійні алгоритми для розпізнавання інформаційних підробок. Facebook і Microsoft уже провели конкурс Deepfake Detection Challenge на найкращу програму для розпізнавання діпфейків, під час якого розробникам вдалося досягти результату більше 82 % визначення фейкового контенту [16].

Відомі випадки використання технології діпфейків у конструктивних цілях: музей Сальвадора Далі у Флориді з метою популяризації творчості митця і залучення відвідувачів створив віртуальну копію художника: для цього потрібно було 6000 фотографій Далі, 1000 годин машинного навчання і 145 відео з акторами схожих пропорцій, багато інтерв'ю і листів, щоб відтворити його голос, акцент і манеру говорити [17]. Відвідувачі могли отримати новий комунікаційно-естетичний досвід: спілкуватися, фотографуватися з Сальвадором Далі. Однак навіть цей випадок поглиблює проблему трансформації реального і віртуального світів, посилення ілюзорності візуального сприйняття.

Один із викликів сьогодення – мінімізувати деструктивну функцію технології підміни облич (face swapping), забезпечити контроль поширення подібного контенту на основі розпізнавальних алгоритмів (у 2019 році у США введений в дію антидіпфейковий закон, який забороняє поширення діпфейк-відео під час передвиборчої кампанії 2020 року [15]. На рівні користувача покликані сприяти цьому медіаосвітні заходи. Найбільша проблема породжена психофізіологічними особливостями взаємодії людини з аудіовізуальним контентом. Результати біхевіористських досліджень свідчать, що сучасна людина, хоч і передбачувана у своїх діях, однак ірраціональна. Зокрема Ден Аріелі у численних експериментах дійшов висновку, що «ми не лише схильні завжди порівнювати [не лише фізичні речі, а й уявлення – Л.Л.], а й порівнюємо речі, які досить легко порівняти між собою і, відповідно, намагаємось не порівнювати речей, які складно порівняти» [1, с. 24]. Це означає, що багатьом легко розпізнати свого друга в образі Леонардо Ді Капріо, якщо той використав безкоштовний додаток для смартфону, що дає змогу підмінювати своє обличчя на обличчя відомих людей. Однак навряд чи вони вдаватимуться в складні розрахунки й аналіз, коли бачитимуть вірусне діпфейк-відео за участю відомого політика, який є героєм компрометувального контенту. У другому випадку вау-ефект блокуватиме раціональні модуси поведінки, що й призводитиме до поширення деструктивної інформації. Наслідки таких рефлексій стають пріоритетними в інтенсифікації постправди. Як зауважує Георгій Почепцов, користувачі її створюють для свого задоволення, «бажаючи жити у комфортному для себе і, як вони вважають, інших, інформаційному світі» [7].

Діпфейки посилюють середовище емоційно комфортного контенту, яке структурується традиційно аудіовізуальною продукцією, що підтверджують дослідження, результати яких засвідчують пріоритетність у мережі порнографічного контенту, створеного за допомогою технології діпфейків [18]. Ця ситуація загострює проблему приватності, дискримінації, кіберзлочинності. Поширення контенту, який обслуговує інтереси окремих спільнот (фанів), не є новим у цифровій мережі. Такими функціями володіли кінопродукція (відомі франшизи), а сьогодні активно їх використовує серіальний контент. Акцентована окремішність користувачів, заточених на певні теми, героїв, сюжети, інтенсифікує порушення меж реального та віртуального світів, що сприяє швидкій адаптації маніпулятивних практик у повсякденне життя: «Все це псевдорозмови про прсевдореальність, куди не може потрапити просто життя і його проблеми, які є у кожного. Коли наші мізки зайняті псевдореальністю, то управління нашою увагою досягло своїх цілей» [7].

Висновки з даного дослідження і перспективи. Людина здавна оточена різними формами вимислів (міфи, різні види мистецтв тощо). Однак до інтенсивного розвитку технологій її кореляція реального і вигаданого піддавалася легкому розпізнаванню, а взаємодія з реципієнтами відбувалася за їхньою вимогою та ініціативою. Сучасний світ підштовхує користувачів медіа до тотальної віртуалізації життя. Розпізнавання правди і вигадки узалежнене перманентною зміною інформаційної поведінки людини, її бажанням спрощувати аналітичні алгоритми роботи з контентом. Ситуація ускладнюється повсюдністю візуальних технологій, мова яких є найбільш адаптивною до глобальних комунікаційних процесів. Надмірний вплив емоцій на зорове сприйняття людини формує дисбаланс раціонального та ірраціонального модусів мислення в оцінюванні інформаційної ситуації. Ці контексти відкривають простір для маніпулятивних технологій, які швидко проникають у візуальний контент. Фотофейки, відеофейки інтенсивно поширюються в умовах відкритості даних і можливості користуватися програмним забезпеченням у нефахових цілях. Користувачі здатні протистояти маніпуляціям завдяки розумінню природи своїх реакцій і налагодженню системи критичного оцінювання інформації.

Список літератури:

1. Аріелі Д. Передбачувана ірраціональність / пер. з англ. Дзвінки Завалій. Львів : Видавництво Старого Лева, 2018. 296 с.
2. Беньямин В. Произведение искусства в эпоху его технической воспроизводимости. Москва : Медиум, 1996. 240 с.
3. Бергер Й. Заразливий. Психологія вірусного маркетингу. Київ : Наш формат, 2015. 232 с.
4. Бетчен Дж. Вогонь бажання: зародження фотографії / пер. з анг. Я. Стріхи. Київ : Родовід, 2019. 248 с.
5. Букс Н. Дж. Что такое фильм? Харьков : Гуманитарный центр, 2020. 240 с.
6. Вирильо П. Машина зрения. Информационная бомба. Стратегия обмана. Луганск : Биг-Пресс, 2013. 264 с.
7. Почепцов Г. Постправда как новый виток развития цивилизации. *Mediasapiens*. URL: https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/22902/2019-05-19-postpravda-kak-novyi-vitok-razvitiya-tsivilizatsii/ (дата звернення: 27.07.2020).
8. Почепцов Г. Фейков много, теорий фейков еще больше. *Пси-фактор*. URL: https://psyfactor.org/psyops/feyki-7.htm (дата звернення: 27.07.2020).
9. Почепцов Г. Эпоха фейков пришла на смену эпохам книги и телевидения. *Пси-фактор*. URL: https://psyfactor.org/psyops/feyki-13.htm (дата звернення: 27.07.2020).
10. Родигін К., Єрмакова І. Різновиди маніпуляцій фотоконтентом медіа у контексті інформаційно-смислової війни. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2020. Випуск 47. С. 200–214.
11. Сонтаг С. О фотографии / пер. с англ. В. Голышева. Москва : ООО «Ад Маргинем Пресс», 2013. 272 с.
12. Теґ Дж. Тягр репрезентації: есеї про множинність фотографії та історії / пер. з англ. Ю. Кравчук. Київ : Родовід, 2019. 248 с.
13. Тимошенко Д. Как фотофейки работают на войне. *Радіо Свобода*. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/donbass-realii/29341812.html (дата звернення: 30.07.2020).
14. 20 фотожурналістів заявили, що постановочні знімки із зони АТО шкодять документальній журналістиці. *Детектор Медіа*. URL: https://detector.media/community/article/118056/2016-08-23-20-fotozhurnalistiv-zayavili-shcho-postanovochni-znimki-iz-zoni-ato-shkodyat-dokumentalnii-zhurnalistitsi/ (дата звернення: 30.07.2020).
15. AB-730 Elections: deceptive audio or visual media. *California Legislative Information*. URL: https://leginfo.legislature.ca.gov/faces/billTextClient.xhtml?bill_id=201920200AB730 (дата звернення: 27.07.2020).
16. Deepfake Detection Challenge Results: An open initiative to advance AI. *Facebook AI*. URL: https://ai.facebook.com/blog/deepfake-detection-challenge-results-an-open-initiative-to-advance-ai/ (дата звернення: 27.07.2020).
17. Lee D. Deepfake Salvador Dalí takes selfies with museum visitors. *The Verge*. URL: https://www.theverge.com/2019/5/10/18540953/salvador-dali-lives-deepfake-museum (дата звернення: 27.07.2020).
18. Mehta I. A new study says nearly 96% of deepfake videos are porn. *TNW*. URL: https://thenextweb.com/apps/2019/10/07/a-new-study-says-nearly-96-of-deepfake-videos-are-porn/ (дата звернення: 27.07.2020).

References:

1. Arieli, D. (2018). Peredbachuvana irracional'nist' [Predictably Irrational] per. z angl. Dzvinki Zavalij. L'viv: Vidavnictvo Starogo Leva, 296 p.
2. Ben'yamin, V. (1996). Proizvedenie iskusstva v epohu ego tekhnicheskoj vosproizvodimosti [The work of art in the age of mechanical reproduction]. Moskva: Medium, 240 p.
3. Berger, J. (2015). Zarazlivij. Psihologiya virusnogo marketing [Contagious: Why things catch on]. Kyiv: Nash format, 232 p.
4. Betchen, Dzh. (2019). Vogon' bazhannya: zarodzhennya fotografiї [Burning with desire: The conception of photography] / per. z ang. Ya. Strihi. Kiïv: Rodovid, 248 p.
5. Buks, N.Dzh. (2020). CHto takoe fil'm? [What is film?]. Har'kov: Gumanitarnyj centr, 240 p.
6. Viril'o, P. (2013). Mashina zreniya. Informacionnaya bomba. Strategiya obmana [The Vision Machine. The information bomb.Strategy of deception]. Lugansk: Big-Press, 264 p.

7. Pochepcov, G. Postpravda kak novyj vitok razvitiya civilizacii [Post-truth as a new round of civilization]. *Mediasapiens*. URL: https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/22902/2019-05-19-postpravda-kak-novyi-vitok-razvitiya-tsivilizatsii/ (accessed 27.07.2020).
8. Pochepcov, G. Fejkov mnogo, teorij fejkov eshche bol'she [There are a lot of fakes, even more fake theories]. *Psi-faktor*. URL: https://psyfactor.org/psyops/feyki-7.htm (accessed 27.07.2020).
9. Pochepcov, G. Epoha fejkov prishla na smenu epoham knigi i televideniya [The era of fakes has replaced the era of books and television]. *Psi-faktor*. URL: https://psyfactor.org/psyops/feyki-13.htm (accessed 27.07.2020).
10. Rodigin, K., & Ermakova, I. (2020). Riznovidi manipulyacij fotokontentom media u konteksti informacijno-smislovoï vijni [Types of manipulation of photographic media content in the context of information and semantic war]. *Visnik L'vivs'kogo universitetu. Seriya Zhurnalistika,* vol. 47, pp. 200–214.
11. Sontag, S. (2013). O fotografii [On Photography] / per. s angl. V. Golysheva. Moskva: OOO «Ad Marginem Press», 272 p.
12. Tegg, Dzh. (2019). Tyagar reprezentaciï: eseï pro mnozhinnist' fotografiï ta istoriï [The burden of representation: Essays on photographies and histories] / per. z angl. Yu. Kravchuk. Kyiv: Rodovid, 248 p.
13. Timoshenko, D. Kak fotofejki rabotayut na vojne [How photo fakes work in war]. *Radio Svoboda*. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/donbass-realii/29341812.html (accessed 30.07.2020).
14. 20 fotozhurnalistiv zayavili, shcho postanovochni znimki iz zoni ATO shkodyat' dokumental'nij zhurnalistici. *Detektor Media* [20 photojournalists stated that stage shots from the anti-terrorist operation zone were harmful to documentary journalism]. URL: https://detector.media/community/article/118056/2016-08-23-20-fotozhurnalistiv-zayavili-shcho-postanovochni-znimki-iz-zoni-ato-shkodyat-dokumentalnii-zhurnalistitsi/ (accessed 30.07.2020).
15. AB-730 Elections: deceptive audio or visual media. *California Legislative Information*. URL: https://leginfo.legislature.ca.gov/faces/billTextClient.xhtml?bill_id=201920200AB730 (accessed 27.07.2020).
16. Deepfake Detection Challenge Results: An open initiative to advance AI. *Facebook AI*. URL: https://ai.facebook.com/blog/deepfake-detection-challenge-results-an-open-initiative-to-advance-ai/ (accessed 27.07.2020).
17. Lee, D. Deepfake Salvador Dalí takes selfies with museum visitors. *The Verge*. URL: https://www.theverge.com/2019/5/10/18540953/salvador-dali-lives-deepfake-museum (accessed 27.07.2020).
18. Mehta, I. A new study says nearly 96% of deepfake videos are porn. *TNW*. URL: https://thenextweb.com/apps/2019/10/07/a-new-study-says-nearly-96-of-deepfake-videos-are-porn/ (accessed 27.07.2020).

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-13
УДК 378.018.43:004](045)

Лоза Г.І.
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»;
Видавництво «Політехніка»
Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського

АПРОБАЦІЯ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЧЕРЕЗ ДИСТАНЦІЙНЕ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ СПРИЧИНЕНІ ПАНДЕМІЄЮ КОРОНАВІРУСУ (COVID-19) (НА ПРИКЛАДІ МІЖНАРОДНОГО ВІДКРИТОГО УНІВЕРСИТЕТУ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА», М. КИЇВ)

Анотація. Подано результати дослідження дистанційного викладання дисциплін на прикладі інклюзивного навчання студентів Міжнародного Відкритого університету розвитку людини «Україна» в умовах пандемії. Проаналізовано теоретичні та практичні напрацювання використання засобів масової інформації, осмислено підходи і розуміння, зв'язок через інформаційно-комунікаційні технології, які істотно змінили навчальний процес, завдяки новим інструментам і каналам впливу на студентську аудиторію. Багатогранність комунікації простежено через аналіз і зіставлення різних підходів до розуміння масової комунікації, як однієї із форм опосередкованого спілкування завдяки технічним засобам для поширення інформації на масову студентську аудиторію, варіативність комунікативних засобів. На сучасному етапі свого розвитку масова комунікація сприяє змінам (деколи незворотнім), домінують тенденції знеособлення й уніфікації, які одночасно впливають і на збільшення студентської аудиторії, так і на зниження діалогічної якості комунікації. Акцентовано увагу на неоднозначності цього феномену, його недоліки (небезпечні віруси, відсутність мотивації, впевненості, навичок працювати у команді, складна ідентифі-кація студента та ін.) і переваги перед традиційним викладанням дисциплін. Комунікація виконує функцію згуртування аудиторії навколо спільної мети, має відкритий, публічний характер, спрямована на великі студентські аудиторії, збільшення інформаційних платформ, модульність, великий обсяг навчальної інформації, немає географічних кордонів, індивідуальний підхід, веб-семінари, відеокліпи, аудіосценарії, форуми, on-line тестування, інтерактивні підручники, дошки та ін. Наведено основні фактори впровадження е-освіти в умовах інклюзії, приклади освітнього Інтернет-середовища, виділено ключові тенденції дистанційного викладання, які трансформують навчання за допомогою технологічних інновацій, підкреслено необхідність розкриття досвіду закладів вищої освіти щодо спеціальних методик навчання студентів із особливими потребами.

Ключові слова: засоби масової інформації, дистанційне навчання, інклюзивне навчання, інформаційний контент, інклюзивний інформаційний простір, інформаційно-комунікаційні технології.

Loza Galyna
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»;
Publishing House «Politekhnika»
of Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute

PRACTICAL APPROVAL OF MASS MEDIA THROUGH DISTANCE LEARNING OF DISCIPLINES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS CAUSED BY THE COVID-19 PANDEMIC (ON THE EXAMPLE OF THE OPEN INTERNATIONAL UNIVERSITY OF HUMAN DEVELOPMENT "UKRAINE", KYIV)

Summary. The results of the study of distance learning of disciplines on the example of inclusive education of students of the Open International University of Human Development "Ukraine" in a pandemic are presented. Theoretical and practical developments in the use of mass media are analyzed, approaches and understanding, communication through information and communication technologies, which significantly changed the educational process, thanks to new tools and channels of influence on the student audience, are comprehended. The versatility of communication is traced through the analysis and comparison of different approaches to understanding mass communication as a form of indirect communication through technical means to disseminate information to a mass student audience, the variability of communication tools. At the present stage of its development, mass communication promotes change (sometimes irreversible), dominated by tendencies of depersonalization and unification, which simultaneously affect the increase of student audience and reduce the dialogic quality of communication. Emphasis is placed on the ambiguity of this phenomenon, its shortcomings (dangerous viruses, lack of motivation, confidence, teamwork skills, difficult student identification, etc.) and advantages over traditional teaching of disciplines. Communication serves to unite the audience around a common goal, has an open, public nature, aimed at large student audiences, increasing information platforms, modularity, a large amount of educational information, no geographical boundaries, individual approach, webinars, videos, audio scripts, forums, online testing, interactive textbooks, boards, etc. The main factors of e-education implementation in the conditions of inclusion are given, examples of educational Internet environment, key tendencies of distance learning that transform learning with the help of technological innovations are highlighted, the need to reveal the experience of higher education institutions on special methods of teaching students is emphasized. special needs.

Keywords: mass media, distance learning, inclusive learning, information content, inclusive information space, information, communication technologies.

© Лоза Г.І., 2020

Постановка проблеми. Вимушений карантин в українській освіті став не тільки викликом, але й певним досвідом для освітян, студентів закладів вищої освіти, учнів загальноосвітніх шкіл. Майже все населення країни та світу залишилося вдома, тому актуальність та попит на засоби масової інформації (ЗМІ) зумовили значні зміни в інформаційній сфері, зокрема й в освітянській. У Міністерстві освіти і науки України не було передбачено механізмів проведення дистанційного навчання та платформ, де можливі ефективні методи викладання та взаємодія між викладачами та студентами. Задля подолання цієї проблеми ЗМІ відійшли від розважальної тематики, цілодобових новин та ініціювали освітні програми (телебачення, Ютуб), що зумовило розвиток та видозміну інформаційної культури, ефективне підлаштування під виклики сьогодення. Ці прогалини почали заповнювати власними напрацюваннями провідні спеціалісти з різних сфер: створювали нові освітні платформи, розробляли професійні рекомендації і розміщували їх на різних інформаційних ресурсах, наприклад в: Інтернеті, веб-сайтах, навчальних платформах.

У відповідь на пандемію коронавірусу викладачі Міжнародного Відкритого університету розвитку людини «Україна» (університету «Україна») підлаштувалися до навчання в режимі on-line, прискорено опанували нові тех-нології викладання навчальних дисциплін, основні підходи та принципи дистанційного навчання таких поширених веб-ресурсів, як Moodle, Google, Classroom, Zoom та ін. Такі зміни дозволяють зробити припущення, що Україна і надалі може використовувати ЗМІ на такій формі навчання, як один із основних освітніх ресурсів та ефективних методів викладання.

В університеті «Україна» навчання орієнтоване, насамперед, на студентів з особливими потребами, що вимагає особливих підходів. Інклюзивне викладання – це викладання, яке є максимально корисним для найширшого кола студентів із фізичними та психічними особливостями, різними навичками, ентузіазмом та культурним фоном, різним стилем навчання, світоглядом тощо. Завдяки академічній автономії університет «Україна» самостійно організував дистанційне навчання в умовах карантину з використанням технологій, які збалансували досягнення студентами високого результату. Для зручності дистанційного навчання адміністрація університету «Україна», забезпечила технічний супровід, щоб уникнути перевантажень студентів та викладачів, своєчасно реагувала на виклики учасників освітнього процесу. Таким чином, виникла потреба в соціальному запиті на модернізацію вищої освіти через нову дистанційну платформу навчання студентів з особливими потребами, мета якої – підвищення якості навчання студента. З огляду на це актуальності набуває проблема впровадження комп'ютерних технологій та розроблення методики їх застосування в умовах інклюзивної вищої освіти.

Дистанційна форма навчання з'явилась досить давно і має велику популярність серед студентів через її економічні переваги і навчальну ефективність. Її ще називають «навчання протягом усього життя» через те, що більшість тих, хто навчається – дорослі люди, які, загалом, мають вищу освіту, проте через необхідність підвищення кваліфікації або розширення сфери діяльності у багатьох виникає потреба швидко і якісно засвоїти нові знання і набути навички роботи. Аналіз стану означеної проблеми свідчить про те, що в Україні підтримання інклюзії у «навчанні протягом усього життя» недостатньо досліджено. На сьогодні законодавчо інформаційні технології у сферу освіти втілено в державних програмах і проектах (Закон України «Про освіту» [4], Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні») [5], «Конвенція ООН про права інвалідів» [6], «Концепція впровадження медіа освіти в Україні» [7], «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» [10], які спрямовані на забезпечення умов ефективного використання сучасних комп'ютерних технологій.

Але в Україні немає єдиних стандартів, вимог або методичних рекомендацій, які регламентують розроблення інформаційно-освітніх і навчальних ресурсів, адаптованих для студентів з обмеженими можливостями для всіх типів порушень: зору, слуху, моторики, опорно-рухового апарату, сприйняття тексту/інформації (дислексія, деменція) на ін. Щодо створення стандартизованих сайтів відповідно до сучасних вимог в Україні впроваджено дизайн-систему державних сайтів, яку не затверджено і вона має рекомендаційний характер [3].

Під час пандемії COVID–19 дистанційну форму навчання широко впро-вадили в освітній процес через інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) – це он-лайн курси, он-лайн тренінги, он-лайн воркшопи, он-лайн коучинги, ха-катони, вебінари, віртуальні лабораторії, соціальні мережі, платформи за науковими інтересами, міжнародні он-лайн конкурси та ін., про що підтверджено у дослідженні О. Алексеєва, І. Курліщук [1]. На думку науковців І. Бородкіної та Г. Бородкіна, інформаційно-освітній і навчальний ресурс усуває бар'єри, студенти із певними видами порушень отримують однакові з іншими умови доступу до інформаційних джерел [2].

Упровадження електронних освітніх ресурсів у навчальний процес розглядається у працях вітчизняних та закордонних авторів. Проблеми застосування Інтернет-технологій в освіті та досвід організації дистанційної діяльності висвітлювали В. Кухаренко, В. Олійник, Ю. Первін, О. Полат, А. Хуторський, В. Шевченко та ін. Особливості інклюзивного навчання у закладах вищої освіти розкрито у працях українських науковців Ю. Богінської, О. Дікової-Фаворської, А. Колупаєвої, Т. Пічугіної, Н. Софій, А. Шевцової та ін. Аналіз їх праць показує, що досвід дистанційної освіти в закладах вищої освіти недостатньо вивчено, не розроблено форми і методи втілення комунікаційних технологій в інклюзивну освіту, що ускладнює адаптацію студента, стримує доступ до здобуття вищої освіти.

Мета статті: дослідити особливості дистанційного навчання студентів з особливими потребами в Міжнародному Відкритому університеті розвитку людини «Україна».

Виклад основного матеріалу. Соціальні мережі у період карантину здійснюють активну

комунікативну функцію, набувають популярності не тільки серед користувачів, які активно спілкуються (обговорюють актуальні події, інформацію й політику в країні та світі, наприклад, основною темою є карантин), а й в освітній сфері. На сьогодні в університеті «Україна» активно впроваджено дистанційну форму навчання – це форма організації навчального процесу, яка забезпечує реалізацію дистанційного навчання та передбачає отримання випускниками університету «Україна» документа державного зразка, що відповідає освітньому або освітньо-кваліфікаційному рівню [9].

Завдяки соціальним мережам та он-лайн платформам, викладачі університету «Україна» змогли продовжити навчальний процес. Так, базовою технологічною навчальною платформою є Moodle, де розміщено «Інструкцію з розроблення електронних курсів» (додано навчальне відео), «Коротку інструкцію з розміщення електронних навчальних ресурсів», описано як наповнювати сайт навчальними ресурсами (Word, PowerPoint, Excel, PDF тощо), «Інструкцію для студентів», де доступ до кожного навчального курсу регулює викладач, який також дозволяє входити гостям (анонімним користувачам без реєстрації), або дозволяє доступ до курсу лише студентам, які опановують його дисципліну [8].

Через умови карантину (домашня ізоляція) оптимальною формою набуття знань стала дистанційна освіта (інформаційний контент: текстові повідомлення, зображення, аудіо- та відеоінформація). На сьогодні існує багато сервісів і платформ дистанційного навчання, які використовуються у закладах вищої освіти в умовах пандемії COVID-19. Найпоширенішими є Ed-Era, Moodle, Padlet, Class-Time, Google-Forms, Equity-Maps, Class-Room, Sites та ін. Дизайн курсів електронного навчання зазвичай ґрунтується на певному контексті з використанням вебсемінарів, відеокліпів, аудіосценаріїв, форумів, діаграм, Skype, on-line тестування, інтерактивних підручників і дошок.

Новітні технології забезпечили перехід викладачів і студентів університету «Україна» на дистанційне навчання і мають суттєві переваги:

1. Освітні заняття перейшли у відеоформат, завдяки таким сервісам, як Discord, Zoom, Skype, Ютуб. Як показав досвід викладання, відеоконференції є високоефективною оптимізацією навчального процесу через відео, тембр голосу, темп та ін.

2. Збільшилася кількість інформаційних платформ таких, як Telegram, Viber, Skype, Whatsapp та ін., створенням альтернативних сайтів для більш детальної або додаткової інформації.

3. Модульність – розділення матеріалу на окремі функціонально завершені теми, які відповідають здібностям кожного студента або групи загалом.

4. Можливість одночасного використання великого обсягу навчальної інформації будь-якою кількістю студентів. Заради кращої обізнаності студентів інформація подавалася не лише на офіційному сайті, а й у спеціально створених каналах.

5. Відсутність географічних кордонів, перебування у будь-якій точці планети, можливість навчатися будь-коли, без обмежень у часі, у певному місці, без відриву від роботи, за індивідуальним графіком навчання, не виходячи з дому, мати вільний час, робочий простір, техніку (мікрофон, ноутбук, камера та ін.). Немає потреби щодня відвідувати університет «Україна», що, безсумнівно, важливо для студентів з обмеженими можливостями, а також для тих, хто проживає далеко від навчального закладу та хто має маленьких дітей.

6. Зручність для викладачів, які можуть приділяти увагу більшій кількості студентів і працювати методом «запитання студента – відповідь викладача», навіть перебуваючи у відрядженні чи за кордоном.

7. Дистанційні технології зумовлюють індивідуальний підхід – це можливість навчатися у своєму темпі, де студент завжди може повернутися до вивчення складнішого матеріалу, передивитися відеолекції, перечитати комен-тарі, листування з викладачем, а вже відомі йому теми може пропустити. Окрім того, що студент обирає зручний йому темп навчання, він оперативно отримує відповіді на запитання.

8. Після реєстрації в системі дистанційного навчання Moodle студент університету «Україна» має доступ до навчальних матеріалів (підручників, навчальних посібників та необхідної літератури).

9. Інтерактивність – активне спілкування між студентами групи і викладачем, що значно посилює мотивацію до навчання, поліпшує засвоєння матеріалу.

10. Комунікація з викладачами – це консультації, які різними альтернативними та цікавими методами заохочують студентів до опанування матеріалу, які більш ефективні, ніж особисті зустрічі під час очного та заочного навчання. Більшість викладачів змогла швидко адаптуватися та встановити контакт зі студентами.

11. В університеті «Україна» атестація студентів проходить у формі on-line тестів – це не впливає на успішність студента з інших предметів, його соціальний статус, менше хвилювання та інші чинники. Студенти не відчували психологічного тиску з боку викладача.

12. Більші можливості контролю якості навчання, які передбачають проведення дискусій, чатів, використання самоконтролю, відсутність психологічних бар'єрів.

13. Економічна ефективність – дистанційний метод навчання дешевший, ніж традиційні, завдяки ефективному використанню навчальних приміщень, полегшеному коригуванню електронних навчальних матеріалів та мультидоступу до них. Студент не сплачує за дорогу, проживання, а у випадку із зарубіжними закладами вищої освіти не витрачає кошти на візу і закордонний паспорт.

14. Для студентів університету «Україна» з'явилося багато можливостей отримати нові знання та професійні здібності на безкоштовних курсах вищих навчальних закладів світу та глобальних освітніх порталах таких, як «Cou-Rsera», «Geek-Brais» та ін.

Разом з тим, дистанційне навчання має і свої недоліки:

1. Для засвоєння навчального матеріалу самостійно необхідна мотивація, що вимагає достатньої сили волі, відповідальності та самоконтролю.

2. Слід пильнувати за втручанням у процес навчання небезпечних вірусів та шкідливих програм.

3. Складно підтримувати потрібний темп навчання без контролю, враховуючи особливості студентів – це вдається не кожному.

4. Нестача практичних умінь та навичок, досить проблематично якісно організувати дистанційне навчання за напрямами підготовки та спеціальностями, де передбачено велику кількість практичних занять, лабораторних робіт тощо. Навіть найсучасніші комп'ютерні тренажери не замінять «живої» практики.

5. Дистанційна освіта не розвиває комунікабельності, впевненості, навичок працювати у команді, оскільки особистий контакт студентів один із одним та з викладачами мінімальний, а іноді майже відсутній.

6. Проблема ідентифікації студента, так найефективнішим способом проконтролювати, чи самостійно студент складав іспити, заліки – це відеоспостереження, що не завжди є можливим. Тому на підсумкову атестацію студентам доводиться особисто приїжджати до університету «Україна».

Висновки і перспективи. Доцільність та ефективність електронних освітніх ресурсів в інклюзивному просторі університету «Україна» доводить особливу роль інформаційно-комунікаційних технологій, як інструменту забезпечення якісного навчального контенту і розвитку практичних професійних навичок майбутніх фахівців, завдяки зручності та доступності використання, концентрованій та уніфікованій інформації, інструментам пошуку, економічності, педагогічної технологічності, нової ролі викладача у процесі навчання (наставник-консультант, який спрямовує і координує навчальну діяльність), позитивному впливу на студента, активізації пізнавальної діяльності, творчого й інтелектуального потенціалу, самоорганізації, мотивації, економічності та ін.

Водночас проблеми залучення електронних освітніх ресурсів як засобів навчання для інклюзивної освіти залишаються і потребують більш глибокого вивчення. Найкращі практики, поради щодо організації дистанційного навчання під час карантину, не лише допоможуть закінчити навчальний рік, а й будуть корисними для викладачів закладів вищої освіти, стануть джерелом цікавих ідей, напрацювань, розроблень в нових навчальних програмах.

Список літератури:

1. Алексеєва О. Новітні освітні тренди в організації навчання в умовах викликів сьогодення. *Імплементація європейських стандартів в українські освітні дослідження* : зб. матеріалів IV Міжнародної наук. конф. Укр. асоціації дослід. освіти 26 черв. 2020. URL: http://uera.org.ua/sites/default/files/2020-07/0.pdf/ (дата звернення: 20.08.2020).
2. Бородкіна І., Бородкін Г. Універсальний дизайн та його застосування в освіті. URL: http://uera.org.ua/sites/default/files/2020-07/2020.pdf (дата звернення: 20.08.2020).
3. Дизайн-система державних сайтів України. Тексти та вміст. URL: https://design.gov.ua/ua/teksty-i-kontent (дата звернення: 20.08.2020).
4. Закон України «Про освіту». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 10.08.2020).
5. Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні». URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16 (дата звернення: 01.10.2020).
6. Конвенція ООН про права інвалідів. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/706-2012-п (дата звернення 01.08.2020).
7. Концепція впровадження медіа освіти в Україні (нова редакція). URL: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya (дата звернення: 01.08. 2020).
8. Міжнародний відкритий університет розвитку людини «Україна». URL: http://vo.ukraine.edu.ua/ (дата звернення: 10.08.2020).
9. Положення про дистанційне навчання: зареєстровано Міністерством юстиції України від 30 квіт. 2013 р., № 703/2323. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13 / (дата звернення: 20.08.2020).
10. Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 р.». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show (дата звернення: 20.08.2020).

References:

1. Alekseeva, O. The latest educational trends in the organization of education in today's challenges. *Implementation of European standards in Ukrainian educational research* : coll. materials of the IV International Sciences. conf. Ukr. association experiments. education June 26. 2020. URL: http://uera.org.ua/sites/default/ files/2020-07/0.pdf/ (appeal date: 20.08.2020).
2. Borodkina, I., & Borodkin, G. Universal design and its application in education. URL: http://uera.org.ua/sites/default/files/2020-07/2020.pdf (access date: 20.08.2020).
3. Design system of state sites of Ukraine. Texts and content. URL: https://design.gov.ua/ua/teksty-i-kontent (appeal date: 20.08.2020).
4. Law of Ukraine "On Education". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 2145-19#Text (access date: 10.08.2020).
5. Law of Ukraine "On the basic principles of information society development in Ukraine". URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16 (application date: 01.10.2020).
6. UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/706-2012-p (access date 01.08.2020).
7. The concept of introducing media education in Ukraine (new edition). URL: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya (appeal date: 01.08.2020).
8. International Open University of Human Development "Ukraine": URL: http://vo.ukraine.edu.ua/ (access date: 10.08.2020).
9. Regulations on distance learning: registered by the Ministry of Justice of Ukraine on April 30. 2013, № 703/2323. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13 / (access date: 20.08.2020).
10. Decree of the President of Ukraine "On the National Strategy for Education Development in Ukraine until 2021". URL: http://https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show (appeal date: 20.08.2020).

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-14
УДК 811.161.2'367.626

Матвійчук Т.П.
Державний університет інфраструктури та технологій
Житар І.В.
Національна академія Служби безпеки України

ІДЕНТИФІКАЦІЙНА ТА ДИФЕРЕНЦІЙНА ФУНКЦІЇ ЗАЙМЕННИКІВ У ТЕКСТІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню займенникової реалізації текстової категорії зв'язності, коли корелятами в анафоричних структурах виступають конструкції з ад'єктивними вказівними займенниками у своєму складі. Простежено, що ідентифікатори відносять найменування до того самого предмета мовлення, виражаючи значення відомості означуваного предмета слухачу. Диференціатори ж відносять відоме найменування до іншого предмета названого класу, підкреслюючи невідомість означуваного предмета слухачу. Проаналізовано типи субстантивних компонентів у структурі корелята, а також описано випадки еліпсування номінативного компонента структури корелята. Доведено, що вживання в одному контексті субстантивних і ад'єктивних демонстративів, що функціонують як кореляти чи складники відповідних корелятних структур, увиразнює відмінності їхніх відношень з антецедентом, а також що до складу структури розчленованого корелята можуть входити й інші слова займенникової семантики.

Ключові слова: категорія зв'язності, ад'єктив, корелят, антецедент, субстантив.

Matviichuk Tetiana
State University of Infrastructure and Technologies
Zhytar Iryna
National Academy of Security Service of Ukraine

IDENTIFICATION AND DIFFERENTIATION FUNCTIONS OF PRONOUNS IN THE TEXT

Summary. Given that the pronoun is one of the complex linguistic phenomena and many issues related to it have not been finally resolved, attention paid to this category of words is perceived as a natural phenomenon. The functioning of such semantically and grammatically specific words, which are pronouns as a means of expression of textual categories is of particular note. The article researches the usage of pronouns for text cohesion when the pairs of words in anaphoric structures are constructions with adjectival indicative pronouns. The paper outlines that the identifiers refer the name to the same subject of speech, expressing the meaning of the defined subject to the listener. Differentiators refer the known name to other subjects of the certain type emphasizing the fact that the listener doesn't know the subject. The article analyses typical substantive components in the pair structure, and describes cases of ellipsing the nominative unit of the correlate structure. Using both substantive and adjective demonstratives in one context which function as correlates or parts of the corresponding correlative structures, increases the difference of their relations with the antecedent, and the structures of the separate correlate can consist of other words of pronoun semantics. The authors analysed absolutely opposite cases when the antecedent, which is expressed by a predicative unit, can extend either to the predicative part of the next complex sentence, in which there is a pronoun correlate, or the correlate functions as the antecedent in the same sentence, and then is duplicated in the next. It was found that the nature of the function is determined by the distribution of the unit, and the difference in the ways of performing the anaphoric function by pronouns of different categories can be demonstrated by a common context: the personal pronoun demonstrates self-sufficiency as a correlate. There are cases when the indicative adjective pronoun is not used and the coherence of the text becomes much weaker, as the generally accepted stereotype of perception is destroyed. The functions of adjectival demonstrations can be performed by: 3 person pronouns, promoted adjectives and verb adjectives.

Keywords: text cohesion, adjective, correlate, antecedent, noun.

Постановка проблеми. Своєрідність функціонування прономінативів давно усвідомлена лінгвістами, але на запитання, у чому саме вона полягає, різні науковці відповідали й відповідають по-різному. Майже кожне із висловлених ними тверджень містить частку істини, висвітлюючи той чи той аспект встановлення прономінативного значення й функціонування займенників у мовленні. Унаслідок значної семантичної і морфологічної своєрідності клас займенників привертав увагу дослідників у різні періоди розвитку мовознавства. Його активно вивчали вітчизняні й зарубіжні лінгвісти І. Вихованець, І. Дудко, М. Жовтобрюх, Л. Маловицький, В. Мігірін, В. Ожоган, М. Откупщикова, О. Падучева, Н. Петренко, О. Петрова, М. Плющ, О. Селіверстова, Є. Сидоренко, Л. Синельникова, Т. Сільман, М. Федорова та багато інших відомих учених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Так, лексико-граматичні характеристики займенників висвітлювались у роботах І. Вихованця, В. Ожогана та ін. Становлення словозмінної парадигми займенника подавалось у дослідженнях А. Багмута. І. Ломакіна розглядала семантику та прагматику особових займенникових слів у сучасних іспаномовних текстах. О. Селіверстова вивчала займенники у мові та мовленні. Синтаксичну природу займенників розглядала І. Ісаченко. Дослідженням значення, граматичних форм і вживання займенників займався М. Шелякін. Семантику, граматику й стилістичну диференціацію займенників вивчала О. Єрмакова. М. Откупщикова та А. Єлісеєва цікавилися питаннями семантичної класифікації займенників та семантичної структури займенникового значення. О. Селіванова досліджувала функціональні типи

© Матвійчук Т.П., Житар І.В., 2020

«смислових реляторів» присвійних займенників. І. Дудко описувала семантику й особливості функціонування неозначених займенників. Питання зв'язків артиклів і займенників порушувала у своїх дослідженнях К. Крушельницька.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте дослідження прономінативів залишаються не менш актуальними й дотепер, зокрема під час вивчення потенціалу займенників у тексті. Як було нами зазначено в попередньому дослідженні, вказівні займенники виступають замісниками слів субстантивної природи, хоча для них більш характерним є атрибутивне вживання [3, с. 75]. Зауважимо, що демонстративи можуть бути ідентифікаторами будь-яких фрагментів тексту. За їх допомогою мовець має змогу «ототожнювати відрізки тексту, об'єднані логічним або оціночним зв'язком, вказуючи на віднесеність неідентичних чи навіть взагалі різних за смислом фрагментів до однієї й тієї ж ситуації (у широкому її розумінні)» [1, с. 194].

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз реалізації займенників у ролі ідентифікаторів та диференціаторів попередніх контекстів.

Виклад основного матеріалу. Характерною рисою цих засобів реалізації текстової категорії зв'язності є те, що корелятами в анафоричних структурах виступають конструкції з ад'єктивними вказівними займенниками у своєму складі – вони, кореляти, отже, характеризується розчленованою структурою. Її репрезентують вказівні ад'єктивні займенники, які виконують субститутивну функцію не самостійно, а виступаючи завжди в комплексі з якимось повнозначним словом. Повторна номінація такого типу функціонує як короткий замінник часто обсягового антецедента. Кожний компонент такого структурного утворення виконує свою текстову функцію: повнозначне слово або повторює антецедент, або дає його референту нову назву (виступає семантичним замінником антецедента), а займенник функціонує як вказівний компонент, що пов'язує іменниковий субститут з попередньою назвою позначуваного ним референта, здійснюючи на неї вказівку, відсилання до неї. Таку взаємодію можна кваліфікувати як «вторинну актуалізацію». Вона, на думку Т. Папенкової, відбувається тоді, коли мовець звертається «до тих самих предметів, що є подібними або відрізняються, предметів того ж самого класу, і здійснюється за допомогою текстуальних ідентифікаторів і диференціаторів. Ідентифікатори відносять найменування до того самого предмета мовлення, виражаючи значення відомості означуваного предмета слухачу. Диференціатори, навпаки, відносять відоме найменування до іншого предмета названого класу, підкреслюючи невідомість означуваного предмета слухачу» [5, с. 6–7]. Через це такий тип репрезентації засобів реалізації текстової категорії зв'язності можна кваліфікувати як ідентифікаційну чи диференційну анафору.

Анафоричний корелят із вказівним ад'єктивним займенником у своїй структурі посилює враження про значущість об'єкта, який заміняється корелятом: «Словник визначає *агонію «як останні прояви життєвих функцій організму перед смертю»*. У *такому стані* приречені діють по-різному» (Визвольний шлях); «Протистояння не переросло в бійню, як було заплановано, кров так і не пролилася. І *ця недоробка*, ні багато ні мало, знищила Колишнього…» (О. Рогоза). Граматично цей факт зумовлюється співвіднесеністю вказівних займенників з прикметниками (займенники-прикметники) – словами атрибутивної семантики, які, як відомо, завжди є синтаксично залежними одиницями. Функціонально такий займенник займає позицію дейктичного знака. Однак цей дейксис має анафоричну природу: прономінативне слово, пов'язуючи дві назви одного референта, тим самим забезпечуючи їх ідентифікацію, виступає органічним компонентом субститутної конструкції, без якого руйнується текстуальність корелятивної структури. Саме наявність такої кореляції відрізняє анафоричний дейксис від чистого дейксису, при якому займенник тільки виступає носієм вказівки на певний референт, співвідносячи його з ситуацією мовлення без його смислового і граматичного заміщення.

У тих випадках, коли вказівний ад'єктивний займенник не вживається, зв'язність тексту стає значно слабкішою, оскільки руйнується загальноприйнятий стереотип сприймання (розкодування) відповідних анафоричних конструкцій і реципієнтові важче визначати напрямок розвитку семантичного зв'язку: «Водночас, за вказівкою Президента Республіки Корея, новостворена комісія найближчим часом має здійснити ґрунтовні *дослідження* через опитування громадськості щодо рівня корумпованості окремих державних агенцій. На основі *досліджень* буде складено і оприлюднено так звані «індекси» корумпованості міністерств та відомст Республіки Корея…» (Боротьба).

Субстантивний компонент у структурі такого корелята може функціонувати як:

а) повторюваний антецедент («В однім місці рівчак вужчав, *прохід* заступили кілька дерев, що невідомо як жили в таких несприятливих умовах. *Цей* прохід був найстрашнішим місцем рівчака, й Ваня недурно боявся його» (В. Підмогильний) або спільнокореневе слово («На майдані, біля клумби з тюльпанами, збираються любителі ранкового *бігу* (з майдану до лісу, там інтенсивні вправи, і знову до майдану). Ще сонні, байдужі до всього навколишнього, чорт би вхопив *цю* біганину, але що вдієш – треба, кажуть, продовжує життя, значить, треба кудись бігти» (Д. Яворівський);

б) як субститут-синонім до антецедента: тобто відбувається його лексична заміна («В Україні, як і в Росії, поширилося уявлення, згідно з яким злочини, що відносяться до сукупності «організована злочинність», відрізняються від інших злочинів організаційними формами їх вчинення. Згідно *з* цією *точкою зору* злочини організованої злочинності ідентифікуються через визначення нових форм співучасті, що відрізняються більшим ступенем організованості. *Ця* позиція знайшла відображення і в новому Кримінальному кодексі України…» (Боротьба);

в) як слово-субститут, що водночас виступає засобом певної характеристики (конотація) антецедента в якомусь аспекті («В одну мить *Джмелик* роздягся, кинув на скриню куртку, шапку і, поплювавши в пучки, заходився здавати карти. Дорош дивився на нього здивовано і насторожено. Він дещо вже чув про *цього* зайду і анархіста, знав, що його батька репресували» (Г. Тютюнник);

г) як слово (словосполучення), що є узагальненою назвою антецедента, який виражається комп-

лексною предикативною одиницею («*Будь-яка особа, незалежно від посади і майнового становища, у випадку вчинення злочину повинна постати перед правосуддям.* Цього положення необхідно дотримуватися неухильно» (Боротьба); «*Він подумав, що викладач насміхається з нього*. Почуття *це* викликало в ньому ще більше зніяковіння…» (Г. Тютюнник); «*Навіть казки, які до того носили героїчний фантастичний характер, змінюються соціально-побутовими, наближеними до народних оповідань*. Але *такий* стан речей, породжений змінами в національній свідомості, тривав недовго» (О. Лановик). У таких випадках, як останній, демонстратив шляхом вказівки ідентифікує («прив'язує») субстантив зі структури корелята з антецедентним комплексом, яким є усе попереднє речення, сигналізуючи читачеві про наявність між ними відповідної смислової кореляції (зв'язку): «*Міфологічна епоха – це час, у який виникли перші явища усної народної творчості, коли первісні уявлення і вірування оформились у більш окреслену систему культів*. Важко навіть приблизно вказати початок *цього* періоду» (О. Лановик).

Отже, займенники такого типу виконують службову функцію вказівки (ідентифікації), поєднуючи субстантивного заміщувача з антецедентним комплексом.

Субститутні структури з демонстративами у своєму складі можуть входити до одиниць, що стоять поза граматичним зв'язком у реченні: «Відомий у минулому *антрополог Талько-Гринцевич* так описує поляків, порівнюючи їх з росіянами… На думку *цього* дослідника, найближчі сусіди поляків – українці й білоруси – за своєю вдачею і національним характером є ніби перехідним щаблем…» (В. Щокін).

Номінативний компонент структури корелята може еліпсуватися. Більшою мірою це відбувається тоді, коли адресант у попередньому контексті достатньо повно і широко охарактеризував предмет мовлення для оптимального сприйняття і розуміння тексту адресатом. Тоді до демонстратива за допомогою іншого займенника приєднується ціле підрядне речення, що виконує певну компенсаторну семантичну функцію: «Живуть на Зачіплянці здебільшого *праведні люди*, або, як Микола-студент сказав би, правильні. *Роботяги*. *Металурги*. *Ті, чиє життя розбите на зміни, денні і нічні*» (О. Гончар).

Якщо антецедент виступає об'єднаним у структурне утворення комплексом однорідних понять, які необхідно виокремити з цієї єдності як автономні одиниці, структура корелята ускладнюється означальним займенником «*кожний*», що разом із займенником «*всякий*» «позначають сукупність узятих порізно одиниць», хоча «роздільність більшою мірою підкреслена в займеннику *кожний*» [4, с. 274]: «*Л. Озеров*, невтомний пропагандист української поезії, має кількасот перекладів… *Леонід Вишеславський* давно перекладає Рильського. На творчому рахунку у *В. Корчагіна* не одна книга перекладів… Географія перекладів *В. Ряшенцева* обширна й різноманітна. … *М. Котенко* твердо увійшов до когорти поетів-перекладачів з української. … Ім'я *В. Шацкова* – нове серед імен поетів-перекладачів. … *Кожний з цих* шести учасників конкурсу посвоєму правий у своїх тлумаченнях запропонованого сонету…» (Р. Мовчан).

Проте службовою функцією вказівки, ідентифікації субстантивного заміщувача з антецедентним комплексом не обмежується роль і місце вказівного займенника в антецедентно-субститутній структурі. Так, займенник *такий*, що позначає певну якість предмета і пов'язує її з якістю, згаданою в попередньому контексті, досить часто (особливо, коли антецедент становить комплексне утворення) функціонує як носій певної узагальненої ознаки, про яку йшлося в попередньому контексті: «це значення особливо виразно виявляється в тих випадках, коли він виступає у специфічній анафоричній функції, яка полягає в тому, що вказівка на ознаку предмета ґрунтується на узагальненні тих або інших ознак, предметів, ситуацій, відображених у попередній частині тексту» [6, с. 294]. «*Заводи дають плавку, і, мов над вулканами під час виверження, заграви бурхають у небо, і вся глибінь його, враз оживши, починає дихати, пульсувати; відблиски неба грають ночами на стінах собору, на його верхах*. Якщо о *такій* порі повертається з інституту Микола Баглай, студент металургійного, то він, ясна річ, зупиниться на майдані і за звичкою послухає собор…» (О. Гончар).

При вказівних ад'єктивних займенниках, що функціонують як компоненти корелята, можуть вживатися:

1) службові слова, зокрема частки: а) означальні, «які використовуються для увиразнення семантики окремих повнозначних слів у складі речення», «уточнюючи, виділяючи з числа інших предмети й ознаки» [2, с. 506–507]: «Головне для визначення дії елементом злочинної діяльності і для визнання останньої саме за злочинну – це те, *що вона підкорена меті забезпечення вчинення злочину*. *Саме ця* обставина підвищує суспільну небезпечність злочинної діяльності порівняно з одномоментним злочином» (Боротьба, с. 26). Коли означальна частка стоїть у постпозиції щодо займенникового слова, відбувається посилення ототожнення: «Волхв забрав від хлопців корчагу – опустив у яму. *Потім кинув на неї жменю землі.* За ним підійшов Тур – зробив *те ж саме*» (В. Малик); б) видільні, що «служать для логічного виділення окремого слова в реченні, до якого вони відносяться» [2, с. 508]: «Тривалий і не завжди позитивний досвід подібного спілкування призвів до широкого уведення *образу москаля* у різножанрові твори українського фольклору… Поширеним є *образ москаля* й у народній побутовій казці… У народних казках зберігається *стереотип росіянина* як нахабного зайди… в українських казках *«москаль»* має дві головні іпостасі… *Цей* же образ перейшов і до народних анекдотів» (Визвольний шлях). У такому варіанті оформлення займенникової ролі в анафоричній структурі на нього падає логічний наголос і корелят позиціонується як спільний знаменник для цілого ряду повторюваних номінацій (антецедентів), що характеризуються тією самою референтною співвіднесеністю;

2) означальні займенники (зокрема, *весь* (*увесь*), який вказує на повне охоплення предмета або кількох однотипних предметів дією чи ознакою): «*Економічна система країни, вийшовши зі стану державного псевдосоціалізму, не набула властивостей сучасного ринкового господарства. Виник певний мутант, що поєднує в собі руїни колишнього державного соціалізму, зачатки ринкових структур, корпоративізму,*

великий масив приватно-ринкового господарства і примітивного підприємництва. Усе це густо обплутано павутинням «тіньових» і кримінально-мафіозних відносин…» (Боротьба).

Вказівні ад'єктивні займенники можуть входити у субституційний ряд, який має таку будову:

антецедент

↓

корелят («demonstr.$^{adjekt.}$ + nominat.») – № 1

↓

корелят – особовий займенник – № 2

Пор.: «Наступного дня Єлька вже ходила в їдальні з білою мережаною коронкою над чолом, розносила *старим людям* вечерю. Тільки вечерю роздала, ще й сонце не сіло, і – вільна. *Ці* старі люди оточили потім Єльку на ганку, небайдуже розпитували, розповідали й про себе…

– П і д о п і ч н и м и називають *нас*, дочко» (О. Гончар). У наведеній ілюстрації корелят № 1 здійснює ідентифікацію двох назв референта з попереднього і наступного контекстів, а корелят № 2 – чисту займенникову заміну.

Уживання в одному контексті субстантивних і ад'єктивних демонстративів, що функціонують як кореляти чи складники відповідних корелятних структур, увиразнює відмінності їхніх відношень з антецедентом: «У сім'ї та в колі нечисленних друзів Карла називали Мавром. *Це північноафриканське слівце міцно пришвартувалось до цього неординарного чоловіка на довгі десятиліття.* І в *цьому*, певно, була якась рація…» (О. Лупейко).

До складу структури розчленованого корелята можуть входити також інші слова займенникової семантики: «*Розмова* Тура з Креком не дала нічого нового. *Тих* кілька слів, які ще залишилися в пам'яті старійшини від молодих років … явно не вистачало, щоб зрозуміти що-небудь» (В. Малик).

Функції ад'єктивних демонстративів можуть виконувати:

а) займенники 3-ї особи: «Спілкуються *дивізійники*. Згадують минуле, випускають газети та бюлетені… Саме *вони*, дивізійники, «тиснули» на міністерство закордонних справ Австралії – вимагали негайного визнання нашої незалежності…» (О. Лупейко). Пор.: «*Саме ці* дивізійники…»;

б) прономіналізовані дієприкметники: «*Спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності… Заохочувальні норми, що стимулюють позитивну посткримінальну поведінку винного*… В *усіх вищезгаданих* кримінально-правових нормах … йдеться про звільнення особи від кримінальної відповідальності…» (Боротьба);

в) прономіналізовані прикметники: «*У невеликій часточці тексту – ціла гамма почуттів, яка м'яко вимушує звучати в унісон. Подібною* властивістю наділена, здається, і вся інтимна лірика Маланюка…» (Визвольний шлях); «…*Брат чомусь не підписувався під своїми рисунками*». Пор.: а) «*В усіх цих (таких)* нормах…»; б) «*Такою* властивістю…».

Висновки і пропозиції. Отже, характер функції визначається дистрибуцією одиниці. Відмінність способів виконання анафоричної функції займенниками різних розрядів можна продемонструвати за допомогою спільного контексту: особовий займенник демонструє самодостатність себе як корелята, а вказівний ад'єктивний – свою несамостійність (службовість). Перспективу подальших досліджень вбачаємо в аналізі функцій займенників у текстах сучасних засобів масової інформації.

Список літератури:

1. Вольф Е.М. Грамматика и семантика местоимений (на материале иберо-романских языков). Москва : Наука, 1975. 197 с.
2. Ковалик І., Баранник Д.Х., Матвіяс І.Г. Сучасна українська літературна мова : морфологія. Київ : Наукова думка, 1969. 583 с.
3. Матвійчук Т.П., Житар І.В. Вказівні займенники у функції корелятів анафоричних конструкцій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови*. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2019. Випуск 14. С. 75–79.
4. Матвіяс І.Г. Займенник. *Сучасна українська літературна мова* : морфологія / І.І. Ковалик, Д.Х. Баранник, І.Г. Матвіяс [та ін.]. Київ : Наукова думка, 1969. С. 265–295.
5. Папенкова Т.А. Определенность – неопределенность как контекстологическая категория. *Языковые единицы и контекст : (о функционально-семантических категориях контекста).* Ленинград, 1973. С. 168–179.
6. Плющ М.Я. Займенник. *Сучасна українська літературна мова* / А.П. Грищенко, Л.І. Мацько, М.Я. Плющ [та ін.]. Київ : Вища школа, 1993. С. 292–300.

References:

1. Volf, E.M. (1975). *Hrammatyka y semantyka mestoymenyi (na materyale ybero-romanskykh yazыkov)* [Grammar and semantics of pronouns (based on the Ibero-Romance languages)]. Moscow: Nauka. (in Russian)
2. Kovalyk, I.I., Barannyk, D.Kh., & Matviias, I.H. (1969). *Suchasna ukrainska literaturna mova* [Modern Ukrainian literary language]. Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian)
3. Matviichuk, T.P., & Zhytar, I.V. (2019). Vkazivni zaimennyky u funktsii koreliativ anaforychnykh konstruktsii [Indicative Nouns in the Function of the Correlates of Anaphoric Constructions]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriia 10. Problemy hramatyky i leksykolohii ukrainskoi movy* [Scientifi c journal of the National Pedagogical University named after M.P. Drahomanov. Series 10. Problems of grammar and lexicology of the Ukrainian language. (Vol. 14)]. Kyiv: NPU imeni M.P. Drahomanova. (in Ukrainian)
4. Kovalyk, I.I., Barannyk, D.Kh., & Matviias, I.H. (1969). *Suchasna ukrainska literaturna mova* [Modern Ukrainian literary language]. Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian)
5. Papenkova, T.A. (1973). *Opredelennost' – neopredelennost' kak kontekstologicheskaya kategoriya. Yazykovye edinitsy i kontekst: (o funktsional'no-semanticheskikh kategoriyakh konteksta)* [Language units and context: (about functional-semantic categories of context)]. Leningrad. (in Russian)
6. Hryshchenko, A.P., Matsko, L.I., & Pliushch, M.Ya. (1993). Zaimennyk [Pronoun]. *Suchasna ukrainska literaturna mova* [Modern Ukrainian literary language]. Kyiv: Vyshcha shkola. (in Ukrainian)

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-15
УДК 070:005.57:17.021.3:004.77(477)

Мірошниченко П.В., Любченко Ю.В.
Запорізький національний університет

КОМУНІКАТИВНА ІНТЕНЦІЯ ФЕЙСБУК-СПІЛЬНОТИ «ЗАПОРІЖЖЯ ПРАЙД» У КОНТЕКСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Анотація. Метою цієї статті є визначення комунікативної інтенції (кількісно-якісні показники, адресність, конфліктогенність тощо) дописів у фейсбуці «Запоріжжя Прайд», спрямованих на захист прав і свобод представників ЛГБТ-спільноти. За допомогою інтент-аналізу отримано відповіді на питання про специфіку комунікативних тактик на захист прав представників ЛГБТ-спільноти, про комунікативну мету антидискримінаційного дискурсу, типи комунікативних інтенцій і особливості їх використання. Стаття є однією з перших спроб застосування інтент-аналізу щодо медійного тексту правозахисної тематики, результати якого достатньо аргументовано характеризують ефективність комунікативної стратегії з налагодження соціальної взаємодії між більшістю та представниками ЛГБТ-спільноти.

Ключові слова: комунікативна інтенція, комунікативна мета, соціальна взаємодія, соціальні комунікації, права людини, ЛГБТ, журналістика.

Miroshnychenko Pavlo, Liubchenko Yuliia
Zaporizhzhia National University

COMMUNICATIVE INTENTION OF THE FACEBOOK COMMUNITY "ZAPORIZHIA PRIDE" IN THE CONTEXT OF HUMAN RIGHTS

Summary. The main aim of the article is to determine the communicative intention (quantitative and qualitative indicators, targeting, conflict-generating) of posts on Facebook "Zaporizhzhia Pride" aimed at protecting the rights and freedoms of the LGBT community. To analyze the communicative intention of the Facebook community "Zaporizhzhia Pride", two experts processed 13 posts, which provide information about the peculiarities of the organization of the Equality March in Zaporizhzhia, as well as information exposing social myths, negative stereotypes and prejudices about the LGBT community in general, and about the Pride in particular. The main communicative goal of the posts of the "Zaporizhzhia Pride" is to properly inform the representatives of the LGBT community, those who support the LGBT rights movement, about the peculiarities of the organization, conduct and security of the event. The authors of the posts also articulate calls and motivations for active participation and support of the Zaporizhzhia Pride action quite clearly. Facebook community "Zaporizhzhia Pride" addresses opponents of the action with rational arguments, debunks myths and superstitions, negative stereotypes and attitudes towards homosexuals and transgender people. An effective communication and information tool for the anti-discrimination discourse of the Zaporizhzhia Pride Facebook group is interviews and speeches by public opinion leaders of the Zaporizhzhia region, people popular among young people who support the ideas of the Pride and LGBT people. The intentions of "self-presentation", actually "presentation" and "indirect presentation" prevail. This proves the strong desire of the Facebook group "Zaporizhzhia Pride" to create a positive image of the event itself, themselves as activists of the movement for LGBT rights and freedoms, this community as a whole. Considerable attention to the issue of security shows that the authors are aware of the threats and risks for participants and supporters of the action, and therefore understand the conflict between LGBT issues, the Equality March itself, both in Ukraine and in the Zaporizhzhia region. At the same time, the conflict-generating of the posts of the "Zaporizhzhia Pride" is low: the instruction to provide all official information about the event encourages the authors of the texts to communicate in a balanced and meaningful way.

Keywords: communicative intention, communicative goal, social interaction, social communication, human rights, LGBT, journalism.

Постановка проблеми. Ставлення українців до гомосексуальних і трансгендерних людей неоднозначне і, як стверджують соціологи та правозахисники, далеке від позитивного. За даними другого загальнонаціонального дослідження «Що українці знають і думають про права людини: оцінка змін (2016–2018)», проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучерева та «Центром інформації про права людини», ознака сексуальної орієнтації, за якою в Україні дискримінують, опинилася в першій трійці, після віку й інвалідности [12, с. 41]. Водночас чимала частина опитаних визнає, що за певних обставин права певних груп і спільнот можна обмежувати, зокрема це стосується представників ЛГБТ-спільноти. Так, рівень нетолерантности до них сягає, за результатами опитування, 47% [12, с. 45].

Автори глобального соціологічного дослідження суспільних настроїв центру «Pew Research» (США) відзначають, що прийняти гомосексуальність готові 14% українців [4]. Порівняно із сусідніми західними країнами в Україні – найнижчий відсоток людей, які вважають гомосексуальність суспільно прийнятною. У матеріалі, зокрема, підкреслюється чітко виражена тенденція – «чим далі на захід Європи, тим показники вище. Дослідники відзначають, що ставлення до ЛГБТ-спільнот різко відрізняється по лінії Схід-Захід» [4].

Загалом, як свідчать українські соціологи та правозахисники, толерантність у переліку цінностей демократичного суспільства пасе задніх: лише близько чверті респондентів віднесли її до важливих цінностей, на яких ґрунтуються права людини [12, с. 18]. Свобода і справедливість як основні для українського суспільства

© Мірошниченко П.В., Любченко Ю.В., 2020

цінності, безумовно, свідчать про його відданість ідеалам демократії, але небажання чи невміння терпимо ставитися до іншого/ інакшого (за поглядами, способом життя, сексуальною орієнтацією чи гендерною ідентичністю), за принципом «різні, але рівні», виявляє певні прогалини в системі масових поглядів і уявлень про права та свободи людини.

ЗМІ відіграють ключову роль у поширенні прогресивних поглядів на причини й сутність «інакшости» в суспільстві. За результатами моніторингу на тему висвітлення ЛГБТ в українських онлайнових виданнях, проведеного Інститутом масової інформації, ця проблематика, зокрема навесні 2020 р., вже традиційно для вітчизняних медій популярною не стала. Водночас автори дослідження відзначають, що в проаналізованих новинних матеріалах «журналісти переважно дотримувалися професійних стандартів під час висвітлення ЛГБТ-тематики. Так, 88,5% новин на цю тему було написано з нейтральним емоційним забарвленням, подавалися лише факти та події» [5]. Разом із цим у близько 11,5% матеріалів тема ЛГБТ мала негативне забарвлення, а в 3,8% – була наявна мова ворожнечі. За спостереженнями авторів моніторингу, журналісти «в заголовках використовували нецензурну лексику стосовно представників ЛГБТ, вказували на сексуальну орієнтацію людей, хоча це не мало інформаційної цінності для новини. Ставили в "один ряд" гомосексуалів зі злочинцями й використовували некоректну термінологію, таку як "гомосексуалізм", що є неприпустимим у журналістських текстах (суфікс -ізм вказує на течію, учення або хворобу), та вживали застарілий вислів "нетрадиційна сексуальна орієнтація"» [5]. Прайд, або Марш рівности та гідности, який був запланований на весну та літо цього року в різних містах України і перенесений через пандемію коронавірусу, був посередньо популярною для висвітлення проблематики прав і свобод ЛГБТ-спільноти темою – всього 11,5% (шість із дев'ятнадцяти) онлайн-видань розповіли про прайд [5].

З огляду на доволі скромну, кількісно і якісно, присутність ЛГБТ-спільноти в мас-медійному просторі України, не дивно, що не тільки суспільство, а й держава, не в змозі відмовитися від свідомого чи несвідомого використання дискримінаційних практик щодо людей за ознакою СОГІ (сексуальної орієнтації та гендерної ідентичности).

На думку правозахисників, Національна стратегія в сфері прав людини, програма дій із запровадження пунктів якої була ухвалена ще 2015 р. та подовжена до 2023 р., не достатньо імплементована в українське законодавство та не впливає на соціальну дійсність на належному рівні. Як відзначають представники правозахисних організацій, особливо мізерною стосовно виконання є пункти стратегії, пов'язані з запобіганням і протидією дискримінації. Так, не визначено органу уповноваженого накладати покарання за дискримінацію, не внесено змін до Кримінального Кодексу України стосовно посилення відповідальности за злочини на ґрунті ненависти. До того ж, статистика Національної поліції України та Генеральної прокуратури України злочинів, скоєних на ґрунті ненависти, не відображає реальної картини та не співвідноситься з даними громадських моніторингів [2]. Варто додати, що народні депутати України, подаючи на розгляд у парламент дискримінаційні стосовно ЛГБТ-спільноти законопроєкти, ускладнюють роботу правозахисних організацій. З-поміж них особливо небезпечними для правової держави та демократичного суспільства правозахисники відзначають ті проєкти законів, які «передбачають заборону "пропаганди гомосексуалізму" (№ 3917), вилучають термін "гендер" з українського законодавства (№ 3916) та встановлюють кримінальне покарання за заклики до "руйнування сім'ї" (№ 3316-1)» [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика прав і свобод людини в журналістській діяльності донедавна мало цікавила науковців у сфері соціальних комунікацій. Особливий інтерес до дотримання професійних і етичних стандартів у медійних матеріалах про ЛГБТ-спільноту мають громадські організації, зокрема «Інститут масової інформації», що проводить моніторинг на тему використання мови ворожнечі, інших дискримінаційних практик стосовно людей за ознаками СОГІ. У фокусі прискіпливої уваги права гомосексуалів, бісексуалів і трансгендерів тримають представники «Центру інформації про права людини», подаючи на власному сайті оперативну й аналітичну інформацію з проблематики прав і свобод ЛГБТ в Україні.

Говорячи про досягнення науковців у дослідженні проблем із дотриманням прав людини в нашій країні та журналістських відгуків на факти дискримінації, зокрема за ознакою СОГІ, варто назвати збірник конспектів лекцій «Права людини та мас-медіа в Україні» [6; 7] в двох частинах, який став ледь не першим, але вагомим внеском спільноти медіадослідників у процес розвитку журналістської діяльности та науки про журналістику на цінностях прав людини.

Так само не можна оминути увагою свіже довідникове видання «Конфліктно-чутлива журналістика» запорізьких науковиць. У книзі надано загальний опис і тлумачення термінів і понять етичної журналістики, професійних стандартів медій щодо висвітлення тем, пов'язаних із правами людини, насильством над дітьми, жінками, ЛГБТ-спільнотою, ворожою мовою, різними формами дискримінації в суспільстві [3].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сприйняття ЛГБТ і ставлення до їхніх прав і свобод у ширшому контексті прав людини, притаманні чималій частині українського суспільства, складно назвати відповідними країні з розвинутою та сталою демократією. Вони здебільшого формуються під впливом негативних стереотипів і настанов, мітів і забобонів, відвертих вигадок про «інакшість» представників ЛГБТ-спільноти, поширюваних дифамаційним стосовно них продуктом масової культури, безвідповідальною журналістською діяльністю з недостатнього або ж відверто дискримінаційного висвітлення проблематики ЛГБТ. Усе це сприяє ворожому ставленню більшости до людей за ознакою СОГІ, а комунікативні стратегії з налагодження соціальної взаємодії не надто ефективні, як знову ж таки свідчить статистика та безпосередня соціальна реальність. До яких комунікативних тактик вдаються громадські організації

з захисту прав представників ЛГБТ-спільноти? Яку комунікативну мету вони переслідують власним антидискримінаційним дискурсом? Які комунікативні інтенції і як саме використовують для зменшення його конфліктогенности?

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення комунікативної інтенції (кількісно-якісні показники, адресність, конфліктогенність) дописів у фейсбуці «Запоріжжя Прайд», спрямованих на захист прав і свобод представників ЛГБТ-спільноти.

Виклад основного матеріалу. Інтент-аналіз – належно апробований у прикладних галузях мовознавства, соціології, соціальної психології, політології якісний метод дослідження текстової інформації. У сфері вітчизняних соціальних комунікацій, на жаль, інтерес до інтент-аналізу не надто високий. Особливе зацікавлення в науковців викликає політичний дискурс, якому часто притаманна висока конфліктність [9].

Поширеним і популярним серед дослідників комунікативних намірів став реєстр інтенцій, який сформували авторитетні дослідники конфліктогенного політичного дискурсу Т. Ушакова, Н. Павлова, К. Алексеєв [8]. Ми у власній науковій розвідці так само застосовуємо цей перелік інтенцій. Водночас варто пам'ятати, що повноцінна характеристика так званої «ментальної карти» промовця, що моделюється на основі інтент-аналізу його виступу, не передбачає використання якихось усталених реєстрів комунікативних намірів. Адже конкретне завдання цієї якісної методики текстуального аналізу – виявляти та визначати найрізноманітніші наміри й завдання комунікатора. Так, зокрема, І. Чудовська цілком справедливо зауважує: «Інтенціональні спрямування в тексті можуть бути достатньо різноманітні і, здебільшого, вони мають достатньо авторський відтінок, хоч і спираються на мовленнєві схеми та слова-дії, метафори й інші мовні конструкції» [11, с. 104]. Відповідно, це дало й нам змогу розширити коло інтенцій у досліджуваних текстах фейсбук-спільноти «Запоріжжя Прайд», на сторінці якої оприлюднюється вся офіційна інформація щодо запорізького ЛГБТ-прайду, запланованого на 20 вересня 2020 р. Число тих, хто стежить за активністю фейсбук-спільноти «Запоріжжя Прайд», становить 605 людей, а тих, хто вподобав її сторінку, 578.

У цьому дослідженні за робоче визначення поняття «комунікативна інтенція» ми беремо те, яке запропонував мовознавець Ф. Бацевич: «комунікативна інтенція – сукупність ходів, способів, тактик спілкування, спрямованих на досягнення комунікативної мети» [1, с. 284]. Комунікативна мета, на думку дослідника, це «стратегічний результат, на який спрямоване конкретне спілкування, комунікативний акт» [1, с. 284].

Для аналізу комунікативної інтенції фейсбук-спільноти «Запоріжжя Прайд» два експерти опрацювали 13 дописів, у яких подана інформація про особливості організації, проведення Маршу рівности в Запоріжжі, а також відомості, що викривають соціальні міти, негативні стереотипи й упередження стосовно ЛГБТ-спільноти загалом, і самого прайду зокрема. В основу нашого інтент-аналізу покладена класична схема: обрано три категорії («ми» – самі представники спільноти «Запоріжжя Прайд», їхні симпатики/«союзники»; «вони» – узагальнений образ Іншого, що може нетерпимо, часом вороже ставитися до ЛГБТ-проблематики, ЛГБТ-людей; «третя сторона» – авдиторія, до якої звертаються представники спільноти «Запоріжжя Прайд» із закликами підтримати акцію і її учасників, незалежно від сексуальної орієнтації та гендерної ідентичности). За одиницю обліку було обрано абзац допису. Якщо одна й та ж інтенція фігурувала в одному абзаці кілька разів, експерти фіксували її 1 раз.

За результатами аналізу, проведеного першим експертом, у дописах фейсбук-спільноти «Запоріжжя Прайд» переважає комунікативна інтенція інформування, що стосується категорії «третя сторона», а також намір «самопрезентації». «презентації», «непрямої презентації» стосовно категорії «ми», що не дивно з огляду на головне завдання цієї сторінки – оприлюднювати всю офіційну інформацію про Марш рівности в Запоріжжі, а також формувати в масовій свідомості позитивний образ про себе та саму подію. Саме з метою якнайповніше поінформувати представників ЛГБТ-спільноти, її симпатиків, а також тих, хто свідомо підтримує рух за права та свободи людини, про майбутню подію до них застосовують прямі заклики, спонукання до дії.

Зважаючи на поширене в суспільстві нерозуміння та несприйняття маршів за права ЛГБТ, «Запоріжжя Прайд» у власних дописах звертається безпосередньо і в непрямий спосіб до представників «третьої сторони». З-поміж комунікативних інтенцій цих звернень, на думку першого експерта, за зменшенням числа зафіксованих проявів, переважають звинувачення (як безпосереднє, так і непряме), загроза та критика. Ставлення до «іншого», визначене на підставі інтент-аналізу, представників «Запоріжжя Прайд» ґрунтується на цілковитому усвідомленні потенціалу його агресивної поведінки, сформованої на негативних стереотипах і установках, забобонах і мітах стосовно ЛГБТ, розвінчуванню та викриттю яких присвячена чимала частина комунікативно-інформаційної кампанії фейсбук-спільноти. Тут варто зауважити, що іронічний тон, притаманний деяким викривальним і критичним реплікам авторів дописів «Запоріжжя Прайд», сусідить із переважно раціональними та логічними доказами помилковости суджень «іншого» (категорія «вони»), що не можна не відзначити як сильну сторону комунікації спільноти.

Результати аналізу, проведеного другим експертом, загалом збігаються з визначенням провідних комунікативних інтенцій дописів на сторінці «Запоріжжя Прайд». З-поміж намірів стосовно категорії «ми» кількісно переважають «самопрезентація» вкупі з власне «презентацією» та «непрямою презентацією». Щодо категорії «третя сторона» другий експерт так само чітко зафіксував кількісну перевагу інтенції «інформування», водночас відзначивши більшу присутність у звертаннях до авдиторії заспокоєння, аніж закликів і спонукання, на відміну від першого експерта.

Відмінності, що виникають у процесі ідентифікації комунікативних намірів під час інтент-аналізу, пов'язані з певними розбіжностями в підходах експертів до емоційного маркування слів і словоспо-

Таблиця 1

Кількісні результати інтент-аналізу експерта № 1

№	Категорія	Інтенція	1/24.08.	2/21.08.	3/17.08.	4/15.08.	5/5.08.	6/1.08.	7/31.07.	8/31.07.	9/24.06	10/22.06.	11/17.06.	12/9.06.	13/4.06
1	Ми	самопрезентація	1	5		4	4	4	7	4	4	4	3	2	1
2		неявна презентація			2		2			2			2	2	2
3		презентація	1	1	2	4	2		2	3		1	1	1	1
4		відкидання звинувачень	1	2								1	2	2	3
5		відкидання критики		1			1					1	2	2	3
6		самовиправдання										1			
7		самозбереження	1								2		1		
8		самокритика													
Всього			**4/19%**	**9/45%**	**4/23,5%**	**8/36,36%**	**8/44,5%**	**4/30,76%**	**9/45%**	**9/60%**	**6/40%**	**8/42,12%**	**11/39,29%**	**9/52,94%**	**10/34,5%**
9	Вони	звинувачення	1	1	1							1	2	1	2
10		непряме звинувачення	1	1	1	1						1	2		2
11		викриття											1		1
12		непряме викриття													1
13		дискредитація													
14		критика	1	1	1	2						1	1	1	1
15		протистояння	1	1							1		2		
16		розмежування		1							1	1	1		
17		загроза	3		1	1	2				1	1	1		
Всього			**7/33,4%**	**5/25%**	**4/23,5%**	**4/18,18%**	**2/11,1%**				**3/20%**	**5/26,31%**	**10/35,71%**	**2/11,76%**	**7/24,13%**
18	Третя сторона	прохання									1				
19		заспокоєння							1		1				
20		спонукання	2		1	1									
21		заклик	2	1	1	2	2	3	2	2		2	1		
22		попередження	1						2				1		
23		інформування	5	5	7	7	6	6	6	4	4	4	5	6	12
Всього			**10/47,6%**	**6/30%**	**9/53%**	**10/45,46%**	**8/44,4%**	**9/69,24%**	**11/55%**	**6/40%**	**6/40%**	**6/31,57%**	**7/25%**	**6/35,3%**	**12/41,37%**

Таблиця 2

Кількісні результати інтент-аналізу експерта № 2

№	Категорія	Інтенція	1/24.08.	2/21.08.	3/17.08.	4/15.08.	5/5.08.	6/1.08.	7/31.07.	8/31.07.	9/24.06	10/22.06.	11/17.06.	12/9.06.	13/4.06
1	Ми	самопрезентація	2	1	1	2	2			1	3	2		1	
2		неявна презентація	1	1	2			1	2	1		1	2	3	
3		презентація	2	1		1		1	2				1	2	2
4		відкидання звинувачень	3	2			1		1		1		1	3	6
5		відкидання критики					2		1	1	1	3	2	3	2
6		самовиправдання	1	3	1		1				1		1	2	4
7		самозбереження	1		3	2	1		2		3	1	3	3	3
8		самокритика													
Всього			**10/40%**	**8/42%**	**7/50%**	**5/63%**	**7/36%**	**2/18%**	**8/32%**	**3/38%**	**9/35%**	**7/29%**	**10/32%**	**17/40%**	**17/33%**
9	Вони	звинувачення	1									2	3		3/9
10		непряме звинувачення	2	1	1		1		1				2	4	4/16
11		викриття					1				2	3	1		
12		непряме викриття		2					1		1	1		1	2
13		дискредитація					1		1			1		3	1
14		критика	1				1	1	1	1			2		/7
15		протистояння	2	1	1			2	2		2	2	3	1	4/20
16		розмежування	2	2	1		1				3	2	1	3	3/18
17		загроза	1				1		1		1	1	2		2/9
Всього			**9/36%**	**6/32%**	**3/21%**	**0/0%**	**6/32%**	**3/27%**	**7/28%**	**1/12%**	**9/35%**	**12/50%**	**14/45%**	**12/29%**	**19/37%**
18	Третя сторона	прохання							1		1		2		
19		заспокоєння	2	2	3		1		3	1	2			4	4
20		спонукання	1	1			2	1	2	1	1	2	1	2	1
21		заклик		1			1		1	1		1			1
22		попередження	2		1			2			2	2	2	2	3
23		інформування	1	1		3	2	3	3	1	2		2	5	6
Всього			**6/24%**	**5/26%**	**4/29%**	**3/37%**	**6/32%**	**6/55%**	**10/40%**	**4/50%**	**8/30%**	**5/21%**	**7/23%**	**13/31%**	**15/30%**

лучень. Традиційно, підбиваючи підсумки інтент-аналізу, звертають увагу на схожі або й тотожні результати дослідження, які одержали експерти.

Щодо категорії «вони», то другий експерт зафіксував кількісну перевагу інтенцій «звинувачення», «непрямого звинувачення», що суголосно даним першого експерта. Незважаючи на переважання стосовно «вони» комунікативних намірів «протистояння» та «розмежування», зафіксованих другим експертом, а не «загрози» та «критики», визначених експертом № 1, результати інтент-аналізу можна вважати достатньо об'єктивними та надійними.

Висновки і пропозиції. Інтент-аналіз дописів фейсбук-спільноти «Запоріжжя Прайд» оприявнив основні напрями її комунікативно-інформаційної стратегії.

Головна комунікативна мета дописувачів полягає в належному інформуванні представників ЛГБТ-спільноти, її симпатиків, тих, хто підтримує рух за права ЛГБТ, про особливості організації, проведення та заходів безпеки заходу. Заклики та спонукання до активної участи й підтримки акції «Запоріжжя Прайд» автори дописів артикулюють так само достатньо чітко.

Маючи на меті налагодити соціальну взаємодію не тільки з тими, хто підтримує, а й з противниками руху за права та свободи ЛГБТ, фейсбук-спільнота «Запоріжжя Прайд» звертається до останніх, використовуючи раціональну аргументацію для розвінчування мітів і забобонів, негативних стереотипів і установок стосовно гомосексуалів і трансгендерів. Варто зауважити, що ефективним комунікативно-інформаційним засобом антидискримінаційного дискурсу фейсбук-групи «Запоріжжя Прайд» є інтерв'ю та виступи лідерів громадської думки Запорізького регіону, людей, популярних серед молоді, які висловлюються на підтримку ідей прайду і ЛГБТ-людей.

Інтенції «самопрезентації», власне «презентації» та «непрямої презентації» переважають кількісно стосовно категорії «ми», що доводить гостре бажання фейсбук-групи «Запоріжжя Прайд» створити позитивний образ самої події, себе самих як активістів руху за права та свободи ЛГБТ, цієї спільноти загалом. Чимала увага до питання безпеки, виявлена за допомогою інтент-аналізу, свідчить про усвідомлення авторами сторінки «Запоріжжя Прайд» загроз і ризиків для учасників і симпатиків акції, а отже, розуміння конфліктности проблематики ЛГБТ, самого Маршу рівности та гідности, як в Україні, так і Запорізькому регіоні. Водночас конфліктогенність дописів фейсбук-сторінки «Запоріжжя Прайд» низька: настанова подавати всю офіційну інформацію про подію спонукає авторів текстів до зваженої та змістовної, належно аргументованої комунікації.

Список літератури:

1. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної прагматики : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 304 с.
2. Громадськість розчарована: рівень імплементації Національної стратегії у сфері прав людини складає всього 28%. URL: https://helsinki.org.ua/articles/hromads-kist-rozcharovana-riven-implementatsii-natsional-noi-stratehii-u-sferi-prav-liudyny-skladaie-vs-oho-28/ (дата звернення: 30.08.2020).
3. Конфліктно-чутлива журналістика: короткий словник-довідник термінів і понять / уклад. Н.В. Виговська, Ю.В. Любченко, К.Г. Сіріньок-Долгарьова. Запоріжжя : ЗНУ, 2019. 94 с.
4. Не більше 15%. Чому в Україні залишається низький рівень лояльності до ЛГБТ-спільноти. URL: https://nv.ua/ukr/ukraine/events/lgbt-yak-stavlyatsya-do-gomoseksualnosti-v-ukrajini-ta-inshih-krajinah-doslidzhennya-50048367.html (дата звернення: 30.08.2020).
5. Онлайн-медіа про ЛГБТ: зашквари посадовців, міжнародка і мова ворожнечі. URL: https://imi.org.ua/monitorings/onlajn-media-pro-lgbt-zashkvary-chynovnykiv-mizhnarodka-i-mova-vorozhnechi-i33555?fbclid=IwAR1JgRhWl4nzajqxbiDUa750Cz8GciH-oflaSNLK7QbpZDNX2fUi2FDkfB4 (дата звернення: 30.08.2020).
6. Права людини та мас-медіа в Україні: Збірник конспектів лекцій / За ред. Виртосу І., Шендеровського К. Київ : Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка, 2018. 231 с.
7. Права людини та мас-медіа в Україні. Частина 2: Збірник конспектів лекцій / За ред. Виртосу І., Шендеровського К. Київ : Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2020. 328 с.
8. Слово в действии. Интент-анализ политического дискурса / под ред. Т.Н. Ушаковой, Н.Д. Павловой. Санкт-Петербург : Алетейя, 2000. 316 с.
9. Татенко В.О. Соціальна психологія впливу : монографія. Київ : Міленіум. 2008. 216 с.
10. У ВР внесено 12 законопроєктів, що загрожують громадським організаціям – правозахисники. URL: https://zmina.info/news/na-rozglyadi-parlamentu-znahodyatsya-12-zakonoproektiv-shho-zagrozhuyut-gromadskym-organizacziyam-pravozahysnyky/ (дата звернення: 30.08.2020).
11. Чудовська І. Інтент-аналіз як спроба реконструкції тонких ментальних структур свідомості // Методологія досліджень мас-медіа: робоча книга (handbook) / за заг. ред. К.Г. Сіріньок-Долгарьової. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 156 с.
12. Що українці знають і думають про права людини: оцінка змін (2016–2018) / Резюме дослідження; [С. Колишко, М. Паращевін, В. Яворський]; під заг. ред. Т. Печончик. Київ, 2018. 96 с.

References:

1. Batsevych, F.S. (2011). Vstup do linhvistychnoyi prahmatyky: pidruchnyk [Introduction to linguistic pragmatics: a textbook]. Kyiv: VC "Academiya", 304 p.
2. Hromadskist rozcharovana: riven implementatsiyi Natsionalnoyi stratehiyi u sferi prav ludyny skladaie vsoho 28% [The public is disappointed: the level of implementation of the National Strategy for Human Rights is only 28%]. URL: https://helsinki.org.ua/articles/hromads-kist-rozcharovana-riven-implementatsii-natsional-noi-stratehii-u-sferi-prav-liudyny-skladaie-vs-oho-28/ (accessed: 30.08.2020).
3. Vyhovska, N.V., Lyubchenko, Yu.V., & Sirinyok-Dolgareva, K.H. (2019). Konfliktno-chutlyva zhurnalistyka: korotkyi slovnyk-dovidnyk terminiv i ponyat [Conflict-sensitive journalism: a short dictionary-reference book of terms and concepts]. Zaporizhzhia: ZNU, 94 p.
4. Ne bilshe 15%. Chomu v Ukrayini zalyshayetsia nyzkyi riven loyalnosti do LHBT-spilnoty [Not more than 15%. Why Ukraine remains low in loyalty to the LGBT community]. URL: https://nv.ua/ukr/ukraine/events/lgbt-yak-stavlyatsya-do-gomoseksualnosti-v-ukrajini-ta-inshih-krajinah-doslidzhennya-50048367.html (accessed: 30.08.2020).

5. Onlain-media pro LHBT: zashkvary posadovtsiv, mizhnarodka i mova vorozhnechi [Online media about LGBT people: harsh officials, international and hate speech]. URL: https://imi.org.ua/monitorings/onlajn-media-pro-lgbt-zashkvary-chynovnykiv-mizhnarodka-i-mova-vorozhnechi-i33555?fbclid=IwAR1JgRhWl4nzajqxbiDUa750Cz8GciZ-QbN22 (accessed: 30.08.2020).
6. Prava liudyny ta mas-media v Ukrayini: Zbirnyk konspektiv lektsii [Human rights and mass media in Ukraine: Collection of lecture notes] / Ed. Virtosu I., Shenderovsky K. Kyiv: Institute of Journalism, Kyiv National University. Taras Shevchenko, 2018. 231 p.
7. Prava liudyny ta mas-media v Ukrayini: Zbirnyk konspektiv lektsii [Human rights and mass media in Ukraine: Part 2. Collection of lecture notes] / Ed. Virtosu I., Shenderovsky K. Kyiv: Institute of Journalism, Kyiv National University. Taras Shevchenko, 2020. 328 p.
8. Slovo v deystvii. Intent-analiz politicheskogo diskursa [The word in action. Intent-analysis of political discourse] / ed. T.N. Ushakova, N.D. Pavlova. St. Petersburg: Aleteya, 2000. 316 p.
9. Tatenko, V.O. (2008). Sotsyalna psykholohiya vplyvu: monohrafiya [Social psychology of influence: monograph]. Kyiv: Millennium, 216 p.
10. U VR vneseno 12 zakonoproyektiv, shcho zahrozhuiut hromadskym orhanizatsiyam – pravozakhysnyky [The Verkhovna Rada introduced 12 bills that threaten human rights NGOs. URL: https://zmina.info/news/na-rozglyadi-parlamentu-znahodyatsya-12-zakonoproektiv-shho-zagrozhuyut-gromadskym-organizacziyam-pravozahysnyky/ (accessed: 30.08.2020).
11. Chudovska, I. (2017). Intent-analiz yak sproba rekonstruktsiyi tonkykh mentalnykh struktur svidomosti // Metodolohiia doslidzhen mas-media: robocha knyha (handbook) [Intent-analysis as an attempt to reconstruct the subtle mental structures of consciousness // Methodology of mass media research: workbook (handbook)] / for general. ed. K.G. Sirinok-Dolgareva. Zaporizhzhia: ZNU, 156 p.
12. Shcho ukrayintsi znayut i dumaiut pro prava ludyny: otsinka zmin (2016–2018) / Reziume doslidzhennia [What Ukrainians know and think about human rights: assessment of change (2016–2018) / Research Summary; [S. Kolyshko, M. Parashchevin, V. Yavorsky]; under the general ed. T. Pechonchyk. Kyiv, 2018. 96 p.

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-16
УДК 821.161.2.(045)

Момот Н.М.
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

НАЦІОСОФСЬКА КОНЦЕПТУАЛЬНІСТЬ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ ЕСЕЇСТИКИ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

Анотація. У статті подано наукове обгрунтування стосовно специфіки та націософської спрямованості літературної есеїстики Є. Маланюка. Визначено, що вона для нього стала формою вираження світоглядної культурологічної моделі України. Висвітлено питання, що постають у процесі осягнення есеїстичного доробку автора, зокрема націософський контекст його літературно-критичних досліджень. Акцентовано увагу на феномені інтелектуального потенціалу есеїстичних текстів, творчої особистості Маланюка та його ролі у формуванні позиції українства в еміграції. Вказано, що літературне есе стало моделлю творчої та водночас аналітичної роботи автора, яка грунтується на значному масиві інтерпретацій європейської культурної спадщини. Зроблено висновок про те, що ідеї Маланюка, висловлені в есеях, демонструють поступ української національної ідеї та її активну життєздатність в умовах еміграції.

Ключові слова: есеїстика, націософія, національна ідея, інтелектуальний потенціал, антиколоніальна свідомість.

Momot Nelia
"KROK" University

THE NATIONAL-PHILOSOPHICAL CONCEPTUALITY OF THE JOURNALISTIC DISCOURSE OF E. MALANIUK'S ESSAYS

Summary. The article presents a scientific substantiation regarding the specifics and national-philosophical orientation of E. Malaniuk's literary essays. It is determined that for him it became a form of expression of the ideological culturological model of Ukraine. The poet's national-philosophical position in Ukraine and then abroad is characterized by the invariability of interpretation. For Malaniuk, the form of expression of national meaning was formed in poetry, and the deep worldview culturological model of Ukraine appeared in literary essays. The issues that arise in the process of comprehending the author's essay work, in particular the national-philosophical context of his literary-critical research, are covered. Malaniuk's essays ask and seek answers to serious questions: first, what caused the fatal Ukrainian history; secondly, how to influence the genetic spiritual shortcomings of Ukrainians; third, how to strengthen faith and national identity. Emphasis is placed on the phenomenon of intellectual potential of essay texts, Malaniuk's creative personality and his role in forming the position of Ukrainians in emigration. It is stated that the literary essay has become a model of creative and at the same time analytical work of the author, which is based on a significant array of interpretations of European cultural heritage. "The Book of Observations" in two volumes, Malaniuk's notebooks confirm the authentic methods of the essayist, his approaches and complex artistic interpretations. Malaniuk's essays are a deeply meaningful phenomenon that represents his legacy as an intellectual original position of focusing on the national question. His national philosophy, basically artistic, is based on the literary-theoretical concept that Malaniuk formed in his own essays, which arose on a certain margin of his life. It is concluded that the ideas expressed in his essays demonstrate the progress of the Ukrainian national idea and its active viability in emigration. The invariability of the position, the unshakable rank of Malaniuk not only attracts public attention, but acts as a leading position in the existence of Ukrainians in exile. His essays worked and, most importantly, are now able to work as a weapon in two directions: on the one hand, aimed at the colonial (and now – postcolonial) consciousness of mainland Ukrainians; on the other – positioning and perception of Ukraine by another spiritual environment on other continents (international branding in the world spiritual dimension).

Keywords: essay writing, national philosophy, national idea, intellectual potential, anti-colonial consciousness.

Постановка проблеми. Зосередження на літературознавчій діяльності Євгена Маланюка стає наразі цікавим дослідницьким явищем. Естетична природа цих пошуків зорієнтована на культурні процеси Європи та Америки, зокрема еміграційні осередки українства. У цьому контексті передбачається необхідність глибокого вивчення світогляду есеїстики Маланюка, яка викликає певну суголосність з його поезією. Націософська позиція поета в Україні, а потім за її межами вирізняється незмінністю трактування. Форма вираження національного сенсу для Маланюка сформувалася в поезії, а глибока світоглядна культурологічна модель України виявилася у літературній есеїстиці. Питання, що постають у процесі осягнення есеїстичного доробку, полягають у тому, що являє собою Маланюк-есеїст, націософський контекст його літературно-критичних досліджень, феномен інтелектуального потенціалу есеїстичних текстів, творча особистість Є. Маланюка та його роль у формуванні позиції українства в еміграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературна спадщина Маланюка у різні часи привертала увагу дослідників за різними напрямками. Останнім часом його есеїстика, її ідеологічне спрямування зацікавлює все більше. Зокрема, у цьому ряду варто відзначити видання Г. Клочека «Євген Маланюк. «Проза» поета», особливістю якого є вміщення до цього не друкованих частин маланюківського «Нотатника», а також уперше перекладені українською мовою спогади Єжи Стемповського про Маланюка.

© Момот Н.М., 2020

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Актуальність нашого дослідження досягається тим, що наразі не існує повного комплексного вивчення есеїстики Маланюка, яке має на меті визначення оригінальності й автентичності вираження суспільної думки українства в еміграції та впливу на її формування у контексті історософського та націософського підходів.

Формулювання мети статті. Наша стаття покликана розглянути наукове обгрунтування, що склалося у сучасному літературознавстві стосовно специфіки та націософської спрямованості літературної есеїстики Є. Маланюка, та визначити, що есе для Маланюка стало формою вираження світоглядної культурологічної моделі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глибина думок та обшир тематики есеїстики Маланюка вражає, оскільки осмислення суспільних проблем, їх трактування, структура викладу досліджень однозначно підштовхує до висновків про потужні інтелектуальні можливості есеїста, а також про те, що саме літературне есе стало моделлю роботи, яка є водночас і творчою, й аналітичною за своєю суттю. Незмінність позиції, непохитний чин Маланюка (у Європі – войовничий, в Америці – націософський) не просто привертає суспільну увагу, а виступає провідною позицією існування українства в еміграції. Його ідеї, висновки демонструють поступ української національної ідеї в умовах її притлумлення в Україні та активну життєздатність поза її межами.

Есеїстика Маланюка ставить та шукає відповіді на серйозні питання: по-перше, що стало причиною фатальної української історії; по-друге, як вплинути на генетичні духовні недоліки українства; по-третє, як посилити віру та національну самосвідомість.

Варто звернути увагу на те, що есеїстика Маланюка охоплює не просто багатовимірну сутність поставлених проблем, а методологія його спостережень спрямована на глибоке тлумачення, в основі якого серйозна аналітика автора, що грунтується на значному масиві інтерпретацій європейської культурної спадщини, українських письменників (від Шевченка до Ліни Костенко). «Книга спостережень» у двох томах, нотатники Маланюка підтверджують автентичні прийоми есеїста, його підходи та складні художні інтерпретації. Есе Маланюка – різні за набором жанрових ознак. Якщо «Книга спостережень» має образ автора, філософське осмислення проблеми, історичний принцип викладу, то записи нотатників – це постійний рух авторського «я», спонтанність ідей. Але центральним у всіх текстах є інтелектуальність думки і чітка логічність (навіть якщо допис безсюжетний). Саме це є наріжним каменем есеїстичних текстів Маланюка. Така приватна риса авторського «я» вирізняє феноменальність його інтелектуального потенціалу.

Існує низка наукових обґрунтувань вітчизняних авторів стосовно специфіки та націософської спрямованості творчості, зокрема й есеїстики Маланюка. Л. Куценко осмислював та розкривав власне розуміння постаті Маланюка як поета-емігранта, вигнанця. Починаючи з 1989 року Куценко-маланюкознавець створював літературознавчі праці, найпомітнішою серед яких стала монографія «Dominus Маланюк: тло і постать» [3]. Це продуктивні міркування та спостереження над еволюцією постаті Маланюка, зроблені на основі свідчень сучасників есеїста, що, безумовно, розкривають непересічність чину поета та есеїста, оприявнюють його біографічні, історичні, культурологічні та політичні умови перебування в еміграції, що вплинуло на формування суспільної думки українців, які вимушено перебували за межами Батьківщини. Саме пошуки Куценка в Польщі, Чехії, США, особисте знайомство та листування з сином Маланюка, робота з архівами УВАН дали можливість донести есеїстику автора до читача – опублікувати ще не друковані твори та нотатники.

О. Пахльовська у передмові до видання «Євген Маланюк «Малоросійство. Нариси з історії нашої культури» [4] визначає есеїста як непримиренно критичного нашого сучасника. Вона зазначає, що він завжди виступав суворим опонентом України, яка лишається в умовах посттоталітарної ментальності. О. Пахльовська стверджує, що есеїстика Маланюка – це теоретичний спадок, цінність якого полягає у поєднанні культурології з національним психоаналізом. Вона робить поділ його есеїстики на дві групи: 1) синтез культурологічних та літературознавчих есе про Шевченка, Франка, Лесю Українку, Мазепу й Гоголя; 2) есеїстика публіцистичного характеру з посиланнями на філософські праці Ніцше, Бергсона, Фройда.

Програмними можна назвати дослідження Г. Клочека, оскільки, починаючи зі статті «Князь духа і мислі», а на сьогодні системно доповнюючи вагомими розвідками, як наприклад, «Про методологію літературознавчої есеїстики Євгена Маланюка», «Феномен есеїстики Євгена Маланюка: сім ознак» [2], він вагомо розширив своїми напрацюваннями сучасне маланюкознавство. Вчений висвітлює есеїста у двох аспектах: біографічний з акцентом на феноменальній згармонізованості «емоціо» та «раціо»; портретний з оцінкою особистості Маланюка як носія поетичного слова, зарядженого національною ідеєю. Загалом праці відзначаються концептуальним підходом до вивчення есеїстичної спадщини Маланюка.

Історичну публіцистику аналізував В. Панченко [5], приділивши увагу тому, як Маланюк визначив постать гетьмана Мазепи в проекції на майбутнє української історії. Це вирізняє ключове питання історичних есеїв – екстраполяція світових процесів на українську історію в її розвитку.

Висвітлення шевченкіани Маланюка у публицистичному дискурсі знайшло відображення у розвідці Г. Грабовича «Шевченко у критиці Євгена Маланюка» [1]. Г. Грабович визначає Маланюка у двох іпостасях: Маланюк-поет та Маланюк-публіцист і критик. Окрім того, науковець звертає увагу, як на початку Маланюк ретранслює ідеї Донцова, а в подальшому – в чому виявилася їх розбіжність.

Есеїстика Маланюка – глибоко осмислене явище, яке репрезентує його спадщину як інтелектуальну самобутню позицію зосередження на національному питанні. Його націософія, мистецька в своїй основі, побудована на літературно-теоретичній концепції, яку Маланюк сформував у власній есеїстиці, що виникла на певному маргінесі його життя. Його біографічний шлях від вояка УНР до есеїста-інтелектуала демонструє

націософський сенс такого вибору з метою демонстрування активної життєздатності ідейного пошуку українців. Особливістю есеїстичних текстів Маланюка є їх діалогічність. Він нерідко ставить питання, ніби чекаючи відповіді, яку адресат зобов'язаний прозвітувати перед суспільством. Така універсальність спілкування допомагає разом осмислювати (навіть у ретроспективі, що наразі надважливо) проблеми, визначати їх – така собі модель активізації суспільства. Його есеїстика працювала та, найголовніше, й зараз здатна працювати як зброя у двох напрямках: з одного боку, спрямована на колоніальну (а наразі – постколоніальну) свідомість материкових українців; з другого - позиціонування та сприйняття України іншим духовним середовищем на інших континентах (міжнародний брендинг у світовому духовному вимірі). Така позиція стала для Маланюка провідною: небайдужість, художньо-естетичне покликання, національна ідейність характеризують есеїстичний доробок поета-інтелектуала. Під критичне слово есеїста підпадали конкретні адресати: російський тоталітаризм, малоросійство, більшовизм.

Маланюк ніколи не був забутий, незважаючи на еміграцію. Європа, а далі Америка стали визначенням його місця у світі, де він знайшов можливість працювати, розвиватися духовно вільно, без примусу та з непохитністю бути присутнім у літературі, інтелектуально-духовному вимірі світових митців. Таке біографічне обрамлення додає творчій есеїстиці Маланюка увиразнення думки, власної позиції у літературному житті в еміграційних умовах, що знайшло відбиток у літературно-критичних статтях-есеях. Літературна есеїстика Маланюка представлена доволі різними текстами з різною тематикою, комунікативною стратегією, але спрямована на стереотипи, що склалися як у колоніальній Україні, так і в сприйнятті антиколоніальної філософії вільного світу. «Книга спостережень» - літературно-критичні статті, які носять науково-дослідницький характер. «Нотатники» - щось на зразок блогерських дописів, рефлексія на щодень. Але так чи так – усі ці тексти по-своєму спорадично працюють як суспільна публіцистика, що активно побутує у світі. Це різноформатна реакція Маланюка на більш, а іноді менш важливі проблеми. Ситуація прояву певної позиції, тип художнього мислення, центризм якого – у постаті митця, Маланюка-громадянина світу, українця за походженням та духом. За поезією Маланюка стоїть високий талант митця, з текстів же есеїстики оприявнюється літературний портрет самого автора, його позиція, критичність думок. На відміну від поезії, хоча строфа й визнана «залізною», критичність думок в есеях досягає піку щирості Маланюка та градусу аналітичного дискурсу. Якщо поезія для Маланюка – місія, то есе – життєво необхідна функція існування митця, реалізація політичного, історичного, суспільного, громадянського досвіду. Есе – жанр вільних людей, у яких відсутня догматичність. Тому Маланюк активно, поруч з поезією, створював подібні записи. Йому притаманний процес осмислення, оскільки він завжди, з молодих років вояка УНР і до останнього подиху в нью-йоркській квартирі, належав до української світової еліти, був чутливим до всього, що відбувалося. Такий екзистенційний досвід Маланюка пов'язаний насамперед з тим, що він жив на зламі суспільних та соціальних потрясінь, глобальних світових змін, особливо тих, які стосувалися життєво важливих речей: ідеологія, світогляд, духовний вимір буття.

Висновки з даного дослідження і перспективи. На європейському континенті на початку 20 ст. відбувалися радикальні політичні процеси (війни, революції), які призвели до глобальних змін співіснування країн. Це вплинуло на те, що поява ідеологічного протиборства штучно створеного Радянського Союзу з іншими державами у 20-х роках 20 ст. несвідомо зробило частину прогресивних українців громадянами світу – емігранти з України шукали прихисток своїх духовних ідей в інших країнах. Процеси, пов'язані з асиміляцією емігрантів, у свою чергу, донесли істину світовій спільноті, носіями цієї істини стали такі постаті, зокрема, як Маланюк. Більшовицька ідеологія в Україні створила кризу національного духу, тому всі, хто позбавився через це свободи творчої думки, перебували у пошуку її реалізації. Скрута національної ідеї створила суспільство емігрантів, яке об'єднало особисті національні смисли та візії з Америки. Звідси беруть початок аксіологічні думки Маланюка про лікування хвороби малоросійства. Та й сам Маланюк, поміж інших, привертає увагу світової спільноти до власної постаті саме гострою есеїстикою, палкістю висловів, критичністю думок. Його, як і багатьох інших, притягує тема історизму, аналізу та дошукування історичних помилок і уроків. Інтелектуальна праця, вкладена в есеї, приваблює літературним словом, хоча, разом з тим, знаходиться у науковій площині. Позиція чину воїна складає державницьку лінію людини, яка була вояком, але остаточно утвердилася в боротьбі за ідею влучним словом. Осягнення есеїстики Маланюка викликає посилений інтерес та стає предметом наукових досліджень. Зокрема, розкриття ступеню відвертості автора в есеїстиці та у спорідненому й суголосному, за історіософським та націософським аспектом, поетичному викладі тих же концептуальних речей. Есеїстика Маланюка в Україні наразі набирає нових ідеологічних обертів, вона нарешті саме в Україні створює той бажаний ефект, що отримав сучасне трактування – боротьба під час інформаційної війни.

Список літератури:

1. Грабович Г. Шевченко у критиці Євгена Маланюка. *Критика*. 2000. № 3–4. С. 29–34.
2. Клочек Г. Євген Маланюк: «Проза» поета. Київ : Український пріоритет, 2019. 264 с.
3. Куценко Л. Dominus Маланюк: тло і постать. Кіровоград : Центрально-Українське видавництво, 2001. 264 с.
4. Маланюк Є. Малоросійство. Нариси з історії нашої культури. Київ : Українська прес-група, 2012. 72 с.
5. Панченко В. Іван Мазепа в історичній публіцистиці Євгена Маланюка. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Філологічні науки*. 2009. Вип. 85. С. 291–299.

References:

1. Grabovich, G. (2000). Shevchenko u krytytsi Yevhena Malaniuka [Shevchenko in criticism of Yevhen Malanyuk]. *Criticism*, vol. 3–4, pp. 29–34.
2. Klochek, G. (2019). Yevhen Malaniuk: «Proza» poeta [Yevhen Malanyuk: "Prose" of the poet]. Kyiv: Ukrainian priority. (in Ukrainian)
3. Kutsenko, L. (2001). Dominus Malaniuk: tlo i postat [Dominus Malanyuk: background and figure]. Kirovograd: Central Ukrainian Publishing House. (in Ukrainian)
4. Malaniuk, E. (2012). Malorosiistvo. Narysy z istorii nashoi kultury [Little Russia. Essays on the history of our culture]. Kyiv: Ukrainian Press Group. (in Ukrainian)
5. Panchenko, V. (2009). Ivan Mazepa v istorychnii publitsystytsi Yevhena Malaniuka [Ivan Mazepa in the historical journalism of Yevhen Malanyuk]. *Scientific notes of Kirovohrad State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko. Series: Philological Sciences*, vol. 85, pp. 291–299.

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-17
УДК 811.161.2'22:070(477.53)

Ніколашина Т.І.
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка

СЕМІОТИКА ПОЛТАВСЬКИХ ЗМІ В ГЕНДЕРНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню проблеми взаємозв'язку і взаємопроникнення семіотичного і гендерного дискурсів. Основним мовним рівнем репрезентації гендера є лексичний рівень в поєднанні з семантичним, тому що в лексиці вербалізовано змістові параметри мовної картини світу. Доведено, що журналісти інтернет-видання «Коло» за допомогою фемінітивів вирішують низку завдань, зумовлених інституційними параметрами медіадискурсу, які зумовлені контекстом і об'єднані в чотири групи: соціальні, культурно-світоглядні, комунікативні, семіотичні. Сформульовано загальні тенденції функціонування фемінітивів як у заголовках, так і в текстах: формування суспільної думки (апелювання до сформованих стереотипів); підпорядкування планів вираження та змісту умовам масового комунікаційного середовища (питання про взаємодію мовних знаків із знаками інших типів); встановлення та підтримка довіри до відправника інформації з боку реціпієнта з метою забезпечення репутації ЗМІ (відповідність до вимого гендерно чутливого середовища); збереження або порушення правових, культурних, етичних норм, світоглядної парадигми та картини світу (відповідність та вплив на концептуальну парадигму світу). Експліцитно-марковані елементи гендера переважно утворюють наступні лексико-семантичні групи: назви осіб за професійною діяльністю, родом занять, назви осіб за етнічною, національними ознаками, релігійною належністю та віросповіданням, територією проживання, посадою, рангом, належністю до політичних груп, партій, характером стосунків з особами протилежної статі. Визначено, що словотворчий формант (-к-, -иц-, -ин-) в іменниках назв осіб жіночої статі є основним фемінізувальним маркером.

Ключові слова: гендер, гендерний дискурс, семіотика, фемінітив, словотворчий формант, інтернет-видання.

Nikolashyna Tatyana
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

SEMIOTICS OF POLTAVA MEDIA IN GENDER DISCOURSE

Summary. The article studies the problem of interconnection and interpenetration of semiotic and gender discourses. The main linguistic level of gender representation is the lexical level in combination with the semantic one because the semantic parameters of the linguistic picture of the world are verbalized in the vocabulary. It is proved that with the help of feminine words the online newspaper Kolo solves a number of problems due to the institutional parameters of media discourse, which determine its context and represent four groups: social, cultural, ideological, communicative, semiotic. The general tendencies of the functioning of feminine words both in headings, and in texts are formulated: formation of public opinion (appeal to the formed stereotypes); subordination of plans of expression and content to the conditions of the mass communication environment (the question of interaction of language signs with signs of other types); establishing and maintaining trust in the sender of information by the recipient in order to ensure the reputation of mass media (compliance with the requirements of a gender-sensitive environment); preservation or violation of legal, cultural, ethical norms, worldview paradigm and picture of the world (correspondence and influence on the conceptual paradigm of the world). Gender discourse is presented in materials about the historical past, political, socio-economic, socio-domestic, cultural, sports, family life, criminal chronicle, health. Explicitly marked elements of gender form mainly the following lexical and semantic groups: names of persons by professional activity, occupation, names of persons by ethnicity, nationality, religion and belief, a territory of residence, position, rank, belonging to political groups, parties, character relationships with people of the opposite sex. Modern media realia make new demands on the online newspaper as: the publication of news in the form of a post, so it should be visible in the news feed. This task is realized by influencing through two channels of perception simultaneously: visual (image) and verbal (text). The course of all information processes takes place with the use of signs and sign systems. The visual content of the issues of the online newspaper Kolo includes illustrations – photos of men and women, as well as shared photos, gender accents are shifted to the female component. It is determined that the Ukrainian word-forming formant (-к-, -иц-, -ин-) in nouns of female names is the main feminine marker.

Keywords: gender, gender discourse, semiotics, feminine word, word-forming formant, online newspaper.

Постановка проблеми. На сьогодні питання, пов'язані зі специфікою появи, представлення і функціонування понять «знак», «мова», «смисл», «гендер» у полтавських ЗМІ, є актуальними, оскільки Полтавщина – це духовна столиця України, тому журналісти повинні забезпечувати реалізацію конституційних положень про державний статус української мови та зреалізовувати чинні мовні норми «Українського правопису» [28].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання гендерної лінгвістики, зокрема терміносистему та методологію, лексичну і граматичну систему гендерної асиметрії, гендерні стереотипи, сексизм, назви осіб за статтю, стратегії фемінізації досліджували А. Архангельська [1; 2], О. Безпояско [3], І. Білоус [4], М. Брус [6], Н. Гоца [12], К. Дегтярьова [13], О. Дмитрик [14], Т. Космеда [19], С. Єрмоленко [16], Г. Лиса [20], А. Нелюба [24], С. Семенюк [26], А. Шеремет [29] та ін.; варто згадати студії гендерно чутливої журналістики Я. Бондаренко [5], І. Жеребкіної [15], Н. Клименко [17], О. Поди [25] та інших дослідників.

© Ніколашина Т.І., 2020

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність роботи полягає в тому, що ми передбачаємо вивчення гендерного питання на мовному рівні. Цікавою для аналізу є проблема взаємозв'язку і взаємопроникнення семіотичного і гендерного дискурсів.

Аналізуючи гендерні дослідження, сьогодні ми констатуємо, що проблема нерівності набагато глибша, ніж уявляємо, що спирається на нерівності можливостей. Гендерні дослідження вивчають динаміку змін чоловічих і жіночих ролей у суспільстві й культурі, уможливлюють перспективну стратегію досягнення фактичної рівності жінок і чоловіків.

Проведення гендерних досліджень і розвиток гендерної освіти є вкрай актуальним і необхідним для України як визначальної передумови розвитку громадянського суспільства.

Основним мовним рівнем репрезентації гендера є лексичний рівень в поєднанні з семантичним, тому що в лексиці вербалізуються змістові параметри мовної картини світу, зокрема з уведенням нової редакції «Українського правопису» (2019) змінюються акценти щодо гендерного аспекту в суспільстві, дзеркальним відображенням цього процесу слугує усне та писемне мовлення полтавських журналістів.

Формулювання мети статті. Мета наукової розвідки полягає в характеристиці семіотичного аспекту полтавських ЗМІ в гендерному дискурсі на теренах української ментальності.

Фактичний матеріал дібрано методом суцільної вибірки впродовж 2019–2020 років, проведено візуальний контент, контент-аналіз текстів і текстових масивів, застосовано описовий метод дослідження.

Виклад основного матеріалу. Контент друкованих ЗМІ дозволяє накопичувати, зберігати і передавати з покоління в покоління словесну і візуальну інформацію. Цікавим у цьому аспекті є аналіз полтавських ЗМІ, зокрема інтернет-видання «Коло» [18], яке висвітлює новини України, важливу інформацію про Полтавщину та Полтаву в рубриках «Влада», «Суспільство». «Дозвілля», «Кримінал», «Бізнес», «Ситуація», «Спорт», « Здоров'я», «Освіта», «Допомога», «ООС (АТО)», «Життя після децентралізації», «Вибори – 2020», «Коронавірус» та ін.

Розуміння суті семіотики як науки про знаки, знакові системи є важливими. У «Словнику української мови» запропоновано дефініцію «семіотика – це наука про різні знаки й системи знаків (мовні й немовні), які використовують у людському суспільстві для передачі інформації…» [27].

Наголосимо на тому, що сучасна семіотика має розвинену теорію та методи, які дозволяють аналізувати найрізноманітніші сфери людської діяльності. Ю. Лотман розкрив суть розуміння та взаємозв'язку таких понять, як «мова», «знак», «семантичне значення» та стверджував про те, що «мова – упорядкована комунікативна… знакова система» [20]. Учений підкреслював, що «мова не є механічним набором окремих знаків… те, що знаки не снують як окремі, розрізнені явища, а є організованими системами – одна з основних упорядкованостей мови» [20].

Знаки як організовані системи діють у певному просторі – семіотичному, протягом історичного розвитку людства функціонують два незалежних і рівноправних культурних знаки – слово і малюнок.

Гендер – «це стійка і водночас мінлива система (точніше, комплексний перетин) відносин і взаємодій, що утворюють фундаментальну складову соціальних зв'язків, які є основою стратифікації суспільства за ознакою статі й ієрархізації її представників. Саме ця система відносин, закріплюючись у культурі, дозволяє створювати, підтверджувати і відтворювати уявлення про «чоловіче» і «жіноче» як категорії соціального порядку, наділяти владою одних (як правило, чоловіків) і субординувати інших (жінок, так звані сексуальні меншини тощо)» [9].

Парадоксальність гендера як феномена в мові полягає в тому, що практично у всіх лінгвістичних дисциплінах є місце для його вивчення: у соціолінгвістиці, що надає великий матеріал про функціонування у групах людей за різними ознаками (вік, стать, професія); у психолінгвістиці, яка досліджує специфіку чоловічих і жіночих асоціацій; у лінгвокультурології, що вивчає культурну специфіку гендера, загальне та особисте у його конструюванні залежно від мови і культури певного суспільства тощо.

Гендерне питання цікавило людство завжди, однак системне вивчення пов'язане з другою половиною XX століття (особливо щодо усвідомлення своєї ролі в суспільстві, самопізнання, самореалізації, самоутвердження, самовдосконалення). Це зумовлено руйнуванням певних патріархальних підвалин:

– жінки на рівні з чоловіками обіймають найвищі посади в політичній ієрархії (підтвердженням цьому стало обрання, наприклад, Ангели Меркель на посаду канцлера Німеччини або участь у передвиборчому марафоні США на посаду президента країни Хілларі Клінтон чи в Україні Юлії Тимошенко);

– «суто чоловічі професії» поповнюються жінками, а так звані «суто жіночі професії» чоловіками (наприклад: *медсестра – медична сестра – медичний брат; дояр – доярка; офіціант – офіціантка; учитель – учителька* тощо).

У XIX столітті та в першій половині XX століття жінки досягли юридичної рівності, виборчих прав, зайнятості у виробництві, проте складність «жіночого питання» не зникла, а стала ще актуальнішою. Тому ідеологи жіночої емансипації підкреслюють необхідність глибшого соціокультурного аналізу дискримінації, гендерних стереотипів.

Гендерні дослідження вивчають суспільні інститути, які формують «традиційні» ролі й культурні норми: державу, сім'ю, систему освіти, церкву, мову, законодавство, механізм суспільного розподілу праці, засоби масової комунікації. Вони уможливлюють розкриття соціальних і культурних механізмів, за допомогою яких у традиційному суспільстві формується нерівність людей на основі їхньої біологічної статі. Гендерні дослідження, що становлять важливий розділ сучасного суспільствознавства, на відміну від біології статевого диморфізму, вивчають соціальні і культурні відмінності в соціальному становищі, поведінку чоловіків і жінок у конкретному соціокультурному середовищі, безпосередньо пов'язані з реалізацією прав людини.

Існує певна «гендерна асиметрія мови» – це нерівномірність, «непропорційність» відбиття в самій мові (у лексиці, граматиці) особливостей жінок і чоловіків. Таке явище простежується і в українській мові. Передусім це пов'язано із родовою диференціацією. Система категоріальних значень семантично мотивованих іменників – назв осіб складається з двох членів: грамеми чоловічого і грамеми жіночого роду. Доведено, що у всіх мовах, що мають граматичну категорію роду, переважають іменники чоловічого роду. Наприклад, у всіх слов'янських мовах серед іменників більше слів чоловічого роду. Загальновідомо, що початкова форма прикметників, займенників, дієприкметників – це чоловічий рід. Більшість іменників утворюють бінарну опозицію (іменники жіночого роду походять від іменників чоловічого роду).

Проаналізуємо статистику лексико-семантичної групи іменників «Особи чоловічої і жіночої статі», яка запропонована В. Літвіновою: іменники чоловічого роду – 59,9%, іменники чоловічого і жіночого роду з відмінною семантикою – 3,2%, іменники чоловічого і жіночого роду з однаковою семантикою – 34,1%, іменники жіночого роду – 2,6% [8].

Результати, безумовно, вражають. Які ж матеріали, надруковані в інтерне-виданні можна схарактеризувати як гендерні? По-перше, ті, що розкривають специфіку гендерних трансформацій доби; по-друге, ті, у яких висвітлена доля жінки; по-третє, ті, у яких змальовано життєві віхи – чоловічі або жіночі – на тлі сучасності, на теренах України, Полтавщини, Полтави.

З-поміж різних тем гендерно маркованими були такі:

1. Чоловік (громадсько-політичні – образ «чоловік-політик», «чоловік громадський діяч», соціально-економічні – «чоловік-підприємець», культурне – «чоловік-артист», родина – «чоловік-батько», кримінальні – «чоловік-злодій» та ін.), напр.: На Полтавщині *чоловік* обкрадав гаражі (18 травня 2020 р.) [18].

2. Жінка (громадсько-політичні – образ «жінка-політик», «жінка-міністерка», «жінка-поліціянтка», «жінка-президентка», «жінка-юристка», «жінка-діячка», соціально-економічні – «жінка-керівниця», «жінка-радниця», «жінка-директорка», «жінка-кондукторка», культурне – «жінка-артистка», «жінка-художниця», «жінка-мисткиня», родина – «жінка-мати», кримінальні – «жінка-злодійка», «жінка-шахрайка» та ін.), напр.: У Полтаві вночі *жінка* розгромила три автівки (7 червня 2020 р.) [18].

У контексті проєкту «Гендерно чутливий простір сучасної журналістики» переважають інтерв'ю з Наталією Гранчак (8 квітня 2020 р.), керівницею «Батальйону небайдужих»; з Надією Гординською, *засновн**иц**ею* та *президент**к**ою* громадської організації «Збережи життя» (13 березня 2020 р.); Наталкою Сіробаб, *поліціянт**к**ою* (20 березня 2020 р.); Мариною Бардіною, народною *депутат**к**ою* від «Слуги народу» (19 березня 2020 р.) [18]та ін.

Візуальний контент, що представлено на шпальтах відання, зазвичай активно віддзеркалено всі гендерні зміни, які відбуваються в державі, області, місті. До візуального контенту номерів інтернет-видання «Коло» (зокрема йдеться про ілюстрації – фотографії та малюнки) зараховувався ілюстративний супровід текстових матеріалів, рекламний матеріал до уваги не брали. Одиницями підрахунку слугували фотографії, на яких зображені чоловіки, жінки (відповідно – хлопці, дівчата) Зазначимо, що із загальної кількості ілюстрацій – 392, розміщених у серпні 2019 р. – у серпні 2020 р.: чоловічі образи представлено – 120 світлинах, жіночі образи – 160 світлинах, спільне представлення на одній світлині чоловіка і жінки – 112. Зважаючи на підрахунки, на рівні візуальному, тобто представленості ілюстративного контенту, очевидною є гендерна асиметрія, зокрема, зображення жінок перевищують кількість чоловічих зображень: на 48, що становить 13% від загальної кількості.

Смисли, репрезентовані через текст й ілюстрацію інтернет-видання «Коло», дозволяють зчитувати трансльовану в соціальному хронотопі інформацію на різних рівнях: світоглядному, соціальному, ідеологічному тощо. Перебіг усіх інформаційних процесів відбувається з використанням знаків і знакових систем.

Дослідниця іменних граматичних категорій О. Безпояско стверджує: «Лексеми у функції означеної особи утворюють підсистему граматичних одиниць, структурні компоненти яких репрезентують семантичні функції аргументів при предикатах дії або стану у предикатних-непредикатних знаках семантичного рівня, напр.: *друкарка* – та, що друкує текст; *гардеробниц**я*** – та, що працює в гардеробі; *віолончелістка* – та, що грає на віолончелі; *порадниц**я*** – та, що радить щось, дає поради. Аналіз семантичної наповненості структури змісту цих одиниць вказує на присутність семи статі і семи особи-діяча. Причому за комунікативними настановами висловлення у фемінізмах відчутна логічна наголошуваність, своєрідна семантична домінантність інформації статі особи і другорядність, віддаленість інформації про особу. У найменуваннях осіб чоловічої статі на комунікативному рівні виявляється протилежна, полярна орієнтація спершу на особу – чинника дії або стану, а сема належності до статі в умовах спілкування «відходить» з центральних позицій сприйняття акту повідомлення» [3, с. 90]. Отже, словотворчий формант в іменниках назв осіб жіночої статі є основним фемінізувальним маркером. У модифікаційних дериватах фемінізувальний суфікс завжди є однозначним і виражає лише словотвірне значення жіночості.

А. Нелюба зосереджує особливу увагу на новітньому українському жіночому словотворі і визначає активно задіяні словотворчі форманти: -к(а) (половина від загальної кількості), -ин(я) (35 номенів), -иц(я), (25 номенів), -ес(а) (10 номенів), -их(а) (8 номенів), також форманти -ш(а), -івн(а), j(а) – разового використання [24, с. 136].

На шпальтах видання функціонують фемінітиви, які утворені за допомогою фемінізувальних суфіксів -к-, -иц-, -ин-, напр.: На Полтавщині побили *кондуктор**ку*** [18]; На Полтавщині *водій**ка*** збила підлітка на велосипеді та втекла з місця події [18]; На Полтавщині *кухар**ка*** ліцею впала в погріб на роботі: жінка в тяжкому стані [18]; Про це повідомила Наталія Гранчак, *керівн**иц**я* «Батальйону небайдужих» [18]; До призначення на посаду *керівн**иц**і* Департаменту освіти і науки Полтавської

ОДА Віта Ковальська була *радн**иц**ею* голови облдержадміністрації з питань освіти та науки [18]; Візьміть куркуму, додавайте її в різні страви, – зауважила *фахівч**ин**я* [18]; *Плавч**ин**я* з Горішніх Плавнів – серед десяти кращих спортсменок чемпіонату України [18]; *Психолог**ин**я* розповіла про те, що корисно знати батькам підлітків про ЛГБТ [18].

У фемінітивах найпродуктивнішим є суфікс -к- (*активіст**к**а*, *визволитель**к**а*, *водій**к**а*, *директор**к**а*, *діяч**к**а*, *інфекціоніст**к**а*, *кандидат**к**а*, *касир**к**а*, *кременчужан**к**а*, *кухар**к**а*, *лікар**к**а*, *міністер**к**а*, *нардеп**к**а*, *освітян**к**а*, *поліціянт**к**а*, *полтав**к**а*, *президент**к**а*, *рекордсмен**к**а*, *співмешкан**к**а*, *учитель**к**а*), напр.: На Полтавщині *директор**к**у* дитсадка звинувачують у розтраті майна та підробці документів [18]; Анна Скороход, народна *депутат**к**а* України, повідомила про свої плани [18]; *Керамість**ц**і* з Опішні присвоїли звання заслуженого майстра народної творчості, *учитель**ц**і* гончарства Державної спеціалізованої художньої школи-інтернат I–III ступенів [18]; Головною *освітян**к**ою* Полтавщини стала *юрист**к**а*… [18]; Водночас Олена Зеленська разом з *міністер**к**ою* (нині вже екс) освіти і науки Ганною Новосад почала особисто відвідувати школи [18].

Наголосимо на тому, що журналісти інтернет-видання «Коло» не завжди послідовно дотримуються вимог щодо використання фемінітивів у медійному дискурсі, а це уможливлює порушення мовної норми і слугує відображенням у мові «нормативності» чоловічого і «другорядності» жіночого, передусім через використання іменників чоловічого роду для позначення осіб обох статей, напр.: Оксана Кальна, *учасн**иц**я* й *переможець* (замість *переможн**иц**я*) регіонального конкурсу… [18]; Колишня *міністер**к**а* охорони здоров'я Уляна Супрун… веде свою діяльність як *громадський діяч* (замість *громадська діяч**к**а*); Вікторія Лоза, *директор* (замість *директор**к**а*) Департаменту охорони здоров'я та соціального розвитку Полтавської міськради [18].

Журналісти інтернет-видання «Коло» за допомогою фемінітивів вирішують низку завдань, зумовлених інституційними параметрами медіадискурсу, що визначають його контекст і репрезентують чотири групи: соціальні, культурно-світоглядні, комунікативні, семіотичні [21, с. 152].

Сформулюємо загальні тенденції функціонування фемінітивів як у заголовках, так і в текстах:

1) формування суспільної думки (апелювання до сформованих стереотипів), напр.: Там *бійчині*, *лікарки*, які були в АТО, розповідали особисті історії [18];

2) підпорядкування планів вираження та змісту умовам масового комунікаційного середовища (питання про взаємодію мовних знаків із знаками інших типів), напр.: *ITBabushka*: в Україні започаткували онлайн-курс для літніх людей [18];

3) встановлення та підтримка довіри до відправника інформації з боку реципієнта з метою забезпечення репутації ЗМІ (відповідність до вимого гендерно чутливого середовища), напр.: Тетяна Котелевська, *кандидатка* медичних наук УМСА, *інфекціоністка*, відповіла на питання полтавців [18];

4) збереження або порушення правових, культурних, етичних норм, світоглядної парадигми та картини світу (відповідність та вплив на концептуальну парадигму світу), напр.: На Полтавщині *директорку* дитсадка звинувачують у розтраті майна [18].

Сучасні медійні реалії висувають ЗМІ нові вимоги: публікації новини у вигляді посту, тому вона повинна бути помітною у стрічці новин. Таке завдання реалізується за допомогою впливу через два канали сприйняття одночасно: візуального (зображення) та вербального (текст).

Висновки й перспективи. Проведений аналіз дозволяє зробити висновки та узагальнення, перебіг усіх інформаційних процесів відбувається з використанням знаків і знакових систем, до візуального контенту номерів інтернет-видання «Коло» зараховуємо ілюстрації – фотографії чоловіків та жінок, а також спільні світлини, гендерні акценти зміщуються на жіночу складову.

Гендерний дискурс представлено в матеріалах про історичне минуле, політичне, соціально-економічне, соціально-побутове, культурне, спортивне, родинне життя, кримінальну хроніку, здоров'я. Експліцитно-марковані елементи гендера переважно утворюють наступні лексико-семантичні групи: назви осіб за професійною діяльністю, родом занять, назви осіб за етнічною, національними ознаками, релігійною належністю та віросповіданням, територією проживання, посадою, рангом, належністю до політичних груп, партій, характером стосунків з особами протилежної статі.

Перспективними є дослідження гендерних аспектів у вимірах гендерної асиметрії в системі мови, соціолінгвістики, психолінгвістики, лінгвокультурології.

Список літератури:

1. Архангельська А. М. Маскулінність та фемінінність як соціокультурні категорії на тлі слов'янського антропонімікону. *Мовознавство*. 2006. № 1. С. 83–92.
2. Архангельська А. М. Фемінінні інновації в новітньому українському назовництві. *Мовознавство*. 2014. Вип. 3(376). С. 34–51.
3. Безпояско О. К. Іменні граматичні категорії. Київ : Наук. думка, 1991. 171 с.
4. Білоус І. М. Лінгвокомунікативні аспекти гендерних конструктів у фразеологічному просторі. *Англійська філологія: проблеми лінгвістики, літературознавства, лінгвометодики* : зб. наук. праць / Полтав. держ. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, Фак-т філології та журналістики, Каф. англ. філології. Полтава, 2008. Вип. 2. С. 8–15.
5. Бондаренко Я. Феномен жіночого лідерства в контексті сучасних гендерних стереотипів. *Громадський сектор та студентське самоврядування як складова розвитку українського суспільства* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. студ. конф., (Тернопіль, 27-29 квіт. 2012 р.). Тернопіль, 2012. С. 105–110.
6. Брус М. Фемінітиви української мови в переплетенні давніх і сучасних тенденцій. *Вісник Львівського університету. Серія філологія*. 2009. Вип. 46. Ч. 1. С. 61–69.
7. Великий тлумачний словник української мови. URL: http://sum.in.ua/s/slovnuk/electroniklibrary «Ukrainica».
8. Гендерна лінгвістика. Гендерна експертиза підручника. URL: http://undip.org.ua/ep/files/.pdf. (дата перегляду: 17.10.2019). Назва з екрана.

9. Гендерна лінгвістика. *Вікіпедія*: вільна енцикл. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/ (дата перегляду: 17.10.2019). Назва з екрана.
10. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика : кол. монографія / за ред. Т. А. Космеди. Харків ; Дрогобич : Коло, 2014. 472 с.
11. Гендерний портрет України: суспільство має змінюватися на краще. *Україна – Євросоюз у деталях*. 2010. № 2. С. 6–7.
12. Гоца Н. Вивчення мови крізь призму гендерних теорій. *Мандрівець*. 2013. № 5. С. 55–58.
13. Дегтярьова К. В. Гендерні аспекти мовленнєвої комунікації. *Через опанування іноземних мов, культур і демократичний вибір до взаєморозуміння, співробітництва та стабільності на планеті XXI століття* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Полтава, 23-24 жовт. 2002 р.). Полтава, 2003. С. 173–178.
14. Дмитрик О., Шепета О. Гендерні відмінності мовної особистості [студентів]. *Відкритий урок : розробки, технології, досвід*. 2015. № 5. С. 32–33.
15. Жеребкина И., Пушкарева Н., Кон И., Темкина А., Крипс Г. Обсуждение темы «Проблемы и перспективы развития гендерных исследований в бывшем СССР». *Гендерные исследования*. 2000. № 5. С. 8–42.
16. Єрмоленко С. Гендерне питання в мовному та методичному аспектах. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2008. № 3. С. 36–43.
17. Клименко Н. О. Стереотипізація в гендерномаркованих журнальних виданнях: ефекти масової поведінки. *Історія. Теорія, методологія й практика соціальних комунікацій у дискурсі університетської освіти* : кол. монографія / [С. А. Панченко, Т. В. Хітрова, Ю. Г. Полєжаєв та ін.] ; за ред. О. Ю. Поди. Дніпропетровськ : ЛІРА, 2016. С. 50–73.
18. Коло. URL: www.kolo.news/category/interview/17158
19. Космеда Т. А., Саліонович Л. М. Витоки гендерної лінгвістики в Україні: відображення категорії гендеру в лінгвофілософській концепції І. Франка. *Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика* : кол. монографія / за ред. Т. А. Космеди. Харків ; Дрогобич, 2014. С. 23–41.
20. Лиса Г. І. Динаміка сучасної родової категоризації іменника та її лексикографічна інтерпретація. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія : Філологія. Педагогіка. Психологія*. 2015. Вип. 31. С. 287–294.
21. Лотман Ю. Семиотика кино и проблемы киноэстетики. Таллинн : Ээсти Раамат, 1973. URL: www.etnolog.org.ua/pdf/e.../lotman_yu_semiotika_kino_i_problemy_kinoestetiki.pdf
22. Негришев А. О. Текст у перспективі стилістики. Stylistyka XXIII. Dyskurs i styl [Discourse and style]. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego. 2014. 546 s.
23. Малюга Н. М. Продукування фемінативів як спосіб подолання гендерної асиметрії в мові. *Філологічні студії*. 2015. Вип. 12. С. 162–168.
24. Нелюба А. М. «Гендерна лінгвістика» і малопродуктивні словотворчі засоби. *Лінгвістика*. 2011. № 1(22). С. 135–142.
25. Пода О. Ю. Семіотика соціальних комунікацій у гендерному дискурсі. *Історія. Теорія, методологія й практика соціальних комунікацій у дискурсі університетської освіти* : кол. монографія / [С. А. Панченко, Т. В. Хітрова, Ю. Г. Полєжаєв та ін.] ; за ред. О. Ю. Поди. Дніпропетровськ : ЛІРА, 2016. С. 74–88.
26. Семенюк С. П. Формування словотвірної системи іменників з модифікаційним значенням жіночої статі в новій українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Запоріжжжя, 2000. 17 с.
27. Семіотика. *Словник української мови* : в 11 т. Київ, 1978. Т. 9. С. 123. URL: http://sum.in.ua/s/semiotyka
28. Український правопис / ред.: Є. І. Мазніченко, В. Є. Македон, С. В. Шарабанова, І. Л. Яловчина ; НАН України. Київ : Наукова думка, 2019. 391 с.
29. Шеремет А. Фемінативи в заголовках інтернет-новин. *Соціум. Документ. Комунікація. Серія : Філологічні науки* : зб. наук. ст. / Держ. вищ. навч. закл. «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди», Каф. документознавства ; редкол.: М. І. Навальна, О. Б. Скляренко, О. Д. Ісайкіна [та ін.]. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 6. С. 74–91.

References:

1. Arkhanhelska, A. M. (2006). Muskulinnist ta femininnist yak sotsiokulturni katehorii na tli slov'ianskoho antroponimikonu [Masculinity and femininity as sociocultural categories against the background of the Slavic anthroponymicon]. *Movoznavstvo [Linguistics]*, 1, 83–92. (in Ukrainian)
2. Arkhanhelska, A. M. (2014). Femininni innovatsii v novitnomu ukrainskomu nazovnytstvi [Feminine innovations in the latest Ukrainian nomenclature]. *Movoznavstvo [Linguistics]*, 3(376), 34–51. (in Ukrainian)
3. Bezpoiasko, O. K. (1991). *Imenni hramatychni katehorii [Nominal grammatical categories]*. Kyiv: Nauk. dumka. (in Ukrainian)
4. Bilous, I. M. (2008). Linhvokomunikatyvni aspekty hendernykh konstruktiv u frazeolohichnomu prostori [Linguocommunicative aspects of gender constructs in phraseological space]. *Anhliiska filolohiia: problemy linhvistyky, literaturoznavstva, linhvometodyky [English philology: problems of linguistics, literary criticism, linguistics]*: zb. nauk. prats (Is. 2, pp. 8–15). Poltava. (in Ukrainian)
5. Bondarenko, Ya. (2012). Fenomen zhinochoho liderstva v konteksti suchasnykh hendernykh stereotypiv [The phenomenon of female leadership in the context of modern gender stereotypes]. *Hromadskyi sektor ta studentske samovriaduvannia yak skladova rozvytku ukrainskoho suspilstva [Public sector and student self-government as a component of the development of Ukrainian society]*: zb. materialiv mizhnar. nauk.-prakt. stud. konf. (pp. 105–110). Ternopil. (in Ukrainian)
6. Brus, M. (2009). Feminityvy ukrainskoi movy v perepletenni davnikh i suchasnykh tendentsii [Feminities of the Ukrainian language in the intertwining of ancient and modern trends]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filolohiia [Bulletin of Lviv University. Philology series],* 46, 1, 61–69. (in Ukrainian)
7. *Velykyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Large explanatory dictionary of the Ukrainian language]*. Retrieved from: http://sum.in.ua/s/slovnuk/electroniklibrary «Ukrainica»
8. *Henderna linhvistyka. Henderna ekspertyza pidruchnyka [Gender linguistics. Gender examination of the textbook]*. Retrieved from: http://undip.org.ua/ep/files/.pdf
9. Henderna linhvistyka [Gender linguistics]. *Vikipediia [Wikipedia]*: vilna entsykl. Retrieved from: https://uk.wikipedia.org/wiki/
10. Kosmeda, T. A. (Ed.). (2014). *Henderna linhvistyka v Ukraini : istoriia, teoretychni zasady, dyskursyvna praktyka [Gender linguistics in Ukraine: history, theoretical principles, discursive practice]*. Kharkiv; Drohobych: Kolo. (in Ukrainian)

11. Hendernyi portret Ukrainy: suspilstvo maie zminiuvatysia na krashche [Gender portrait of Ukraine: society must change for the better] (2010). *Ukraina – Yevrosoiuz u detaliakh [Ukraine – the European Union in detail],* 2, 6–7. (in Ukrainian)
12. Hotsa, N. (2013). Vyvchennia movy kriz pryzmu hendernykh teorii [The study of language through the prism of gender theories]. *Mandrivets [Traveler],* 5, 55–58. (in Ukrainian)
13. Dehtiarova, K. V. (2003). Henderni aspekty movlennievoi komunikatsii [Gender aspects of speech communication]. *Cherez opanuvannia inozemnykh mov, kultur i demokratychnyi vybir do vzaiemorozuminnia, spivrobitnytstva ta stabilnosti na planeti XXI stolittia [Through the mastery of foreign languages, cultures and democratic choices for mutual understanding, cooperation and stability on the planet of the XXI century]*: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 173–178). Poltava. (in Ukrainian)
14. Dmytryk, O., & Shepeta, O. (2015). Henderni vidminnosti movnoi osobystosti [studentiv] [Gender differences in language personality [students]]. *Vidkrytyi urok: rozrobky, tekhnolohii, dosvid [Open lesson: developments, technologies, experience],* 5, 32–33. (in Ukrainian)
15. Zherebkina, I., Pushkareva, N., Kon, I., Temkina, A., & Krips, G. (2000). Obsuzhdenie temy «Problemy i perspektivy razvitiia gendernykh issledovanii v byvshem SSSR» [Discussion of the topic «Problems and prospects for the development of gender studies in the former USSR»]. *Gendernye issledovaniia [Gender Studies],* 5, 8–42. (in Russian)
16. Yermolenko, S. (2008). Henderne pytannia v movnomu ta metodychnomu aspektakh [Gender issues in linguistic and methodological aspects]. *Ukrainska mova y literatura v serednikh shkolakh, himnaziiakh, litseiakh ta kolehiumakh [Ukrainian language and literature in secondary schools, gymnasiums, lyceums and colleges]*, 3, 36–43. (in Ukrainian)
17. Klymenko, N. O. (2016). Stereotypizatsiia v hendernomarkovanykh zhurnalnykh vydanniakh: efekty masovoi povedinky [Stereotyping in gender-labeled journals: effects of mass behavior]. In O. Yu. Pody (Ed.), *Istoriia. Teoriia, metodolohiia y praktyka sotsialnykh komunikatsii u dyskursi universytetskoi osvity [History. Theory, methodology and practice of social communications in the discourse of university education]*: kol. monohrafiia (pp. 50–73). Dnipropetrovsk: LIRA. (in Ukrainian)
18. *Kolo [Circle]*. Retrieved from: www.kolo.news/category/interview/17158
19. Kosmeda, T. A., & Salionovych, L. M. (2014). Vytoky hendernoi linhvistyky v Ukraini: vidobrazhennia katehorii henderu v linhvofilosofskii kontseptsii I. Franka [Origins of gender linguistics in Ukraine: reflection of the category of gender in the linguistic-philosophical concept of I. Franko]. In T. A. Kosmeda (Ed.), *Henderna linhvistyka v Ukraini: istoriia, teoretychni zasady, dyskursyvna praktyka [Gender linguistics in Ukraine: history, theoretical principles, discursive practice]*: kol. Monohrafiia (pp. 23–41). Kharkiv; Drohobych. (in Ukrainian)
20. Lysa, H. I. (2015). Dynamika suchasnoi rodovoi katehoryzatsii imennyka ta yii leksykohrafichna interpretatsiia [Dynamics of modern generic categorization of nouns and its lexicographic interpretation]. *Naukovyi visnyk kafedry Yunesko KNLU. Seriia: Filolohiia. Pedahohika. Psykholohiia [Scientific Bulletin of the UNESCO Department of KNLU. Series: Philology. Pedagogy. Psychology]*, 31, 287–294. (in Ukrainian)
21. Lotman, Iu. (1973). *Semiotika kino i problemy kinoestetiki [Semiotics of cinema and problems of cinema aesthetics]*. Tallinn: Eesti Raamat. Retrieved from: www.etnolog.org.ua/pdf/e.../lotman_yu_semiotika_kino_i_problemy_kinoestetiki.pdf
22. Nehryshev, A. O. (2014). Tekst u perspektyvi stylistyky [Text in perspective stylistics]. *Stylistyka XXIII. Dyskurs i styl [Discourse and style]*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego. (in Ukrainian)
23. Maliuha, N. M. (2015). Produkuvannia feminnatyviv yak sposib podolannia hendernoi asymetrii v movi [Production of femininities as a way to overcome gender asymmetry in language]. *Filolohichni studii [Philological studies]*, 12, 162–168. (in Ukrainian)
24. Neliuba, A. M. (2011). «Henderna linhvistyka» i maloproduktyvni slovotvorchi zasoby [«Gender Linguistics» and unproductive word-formation tools]. *Linhvistyka [Linguistics]*, 1(22), 135–142. (in Ukrainian)
25. Poda, O. Yu. (2016). Semiotyka sotsialnykh komunikatsii u hendernomu dyskursi [Semiotics of social communications in gender discourse]. In O. Yu. Pody (Ed.), *Istoriia. Teoriia, metodolohiia y praktyka sotsialnykh komunikatsii u dyskursi universytetskoi osvity [History. Theory, methodology and practice of social communications in the discourse of university education]*: kol. monohrafiia (pp. 74–88). Dnipropetrovsk: LIRA. (in Ukrainian)
26. Semeniuk, S. P. (2000). *Formuvannia slovotvirnoi systemy imennykiv z modyfikatsiinym znachenniam zhinochoi stati v novii ukrainskii movi [Formation of word-forming system of nouns with modifying meaning of female gender in the new Ukrainian language]*. (Extended abstract of PhD diss.). Zaporizhzhzhia. (in Ukrainian)
27. Semiotyka [Semiotics] (1978). In I. K. Bilodid (Ed.), *Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]* (Vol. 9, p. 123). Kyiv. Retrieved from: http://sum.in.ua/s/semiotyka
28. Maznichenko, Ye. I., Makedon, V. Ye., Sharabanova, S. V., & Yalovchyna, I. L. (Eds.). (2019). *Ukrainskyi pravopys [Ukrainian spelling]*. Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian)
29. Sheremet, A. (2018). Feminatyvy v zaholovkakh internet-novyn [Femininates in Internet news headlines]. In M. I. Navalna, O. B. Skliarenko, O. D. Isaikina et al. (Eds.), *Sotsium. Dokument. Komunikatsiia. Seriia: Filolohichni nauky [Society. Document. Communication. Series: Philological Sciences]*: zb. nauk. st. (Is. 6, pp. 74–91). Pereiaslav-Khmelnytskyi. (in Ukrainian)

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-18
УДК 316.772.4+323.28

Павленко Л.Г.
кандидат наук із соціальних комунікацій

ПРОБЛЕМАТИКА ВИСВІТЛЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ ЗАГРОЗ У НОВИНАХ: ВПЛИВ НА ІНФОРМУВАННЯ АУДИТОРІЇ ПРО ІНШІ СУСПІЛЬНО ВАЖЛИВІ ТЕМИ (НА ПРИКЛАДІ ВИПУСКІВ НОВИН ПЕРШОГО КАНАЛУ УКРАЇНСЬКОГО РАДІО НАЦІОНАЛЬНОЇ СУСПІЛЬНОЇ ТЕЛЕРАДІОКОМПАНІЇ УКРАЇНИ)

Анотація. Предметом дослідження запропонованої статті є процес виробництва та розповсюдження новин у момент надзвичайної події, а саме, повідомлення про терористичну загрозу. У дослідженні порушено проблему взаємозв'язку та взаємовпливу тероризму та засобів масової інформації, на прикладі випусків новин Українського радіо Національної суспільної телерадіокомпанії України проаналізовано процес розповсюдження інформації про існування терористичної загрози, зафіксовано тенденцію витіснення з інформаційного простору повідомленням про терористичну загрозу інших соціально важливих новин в період перебігу надзвичайної події. Також відзначено здатність витісняти суспільно значимі новини загальнодержавного масштабу повідомленням про локальну терористичну загрозу.

Ключові слова: медіа-тероризм, засоби масової інформації, стандарти інформаційного мовлення, новини, інформаційний простір.

Pavlenko Liudmyla
Candidate of Sciences in Social Communication

THE PROBLEM OF COVERING TERRORIST THREATS IN THE NEWS: INFLUENCE ON INFORMING THE AUDIENCE ABOUT OTHER SOCIALLY IMPORTANT TOPICS (ON THE EXAMPLE OF NEWS RELEASES OF THE FIRST CHANNEL OF THE NATIONAL PUBLIC BROADCASTING COMPANY OF UKRAINE)

Summary. The subject of the study of the proposed article is the process of production and dissemination of news at the time of an emergency, namely, the notification of a terrorist threat. The study raises the issue of the relationship and interaction of terrorism and the media, on the example of Ukrainian Radio news releases of the National Public Broadcasting Company of Ukraine. The process of disseminating of the information about the terrorist threat was analysed and there was recorded a tendency to oust other socially important news from the information space by reporting the terrorist threat during the emergency. The ability to displace socially significant news on a national scale with reports of a local terrorist threat was also noted. Terrorist threats have recently became much more real in Ukraine. Conflict in the east of the country, numerous fake mine reports, real terrorists with weapons and explosives on the streets of peaceful cities. Therefore, the media react much more intensely to repots of terrorist threats. On July 21, 2020, in Lutsk, a man seized and held a bus with hostages during the day. This situation will be the object of analysis in this article. On the example of this event and the information wave created by it, we will consider the possibilities of creating an algorithm for covering emergency news, which will allow a balance between the need for prompt coverage of an emergency event and coverage of other socially significant topics. As the level of terrorist threat in Ukraine is assessed in international rankings as "high", it is obvious that certain ethical principles of covering terrorist threats in the media need to be developed. The starting point for the formation of such principles, according to the author of this article, may be, in particular, the assessment of the appropriateness of the scale of such a threat and the extent of coverage of the audience by their media. Purpose of the article: to analyse the coverage of the terrorist threat (on the example of UA news: Ukrainian Radio), to demonstrate on a specific example how the message about the terrorist threat displaces other socially important news from the information field and to consider possibilities for creating an algorithm the need for prompt coverage of the emergency and coverage of other socially significant topics.

Keywords: media-terrorism, mass media, information broadcasting standards, news, information space.

Постановка проблеми. Новини про терористичні загрози в Україні з початком російської агресії 2014 року з'явилися, почастішали і стали характерною ознакою вітчизняного інформаційного простору. Періодично з'являються повідомлення про начебто замінування об'єктів інфраструктури. Вони найчастіше виявляються хибними і поступово медіа перестають на них реагувати – не квапляться повідомляти відповідну інформацію аудиторії, за виключенням тих випадків, які спричиняють масову евакуацію чи зупинку транспорту. Однак, останнім часом терористичні загрози стали більш реальними: почали з'являтися справжні терористи зі справжньою вибухівкою та зброєю. Тому медіа інтенсивніше реагують на повідомлення про терористичні загрози. Так, 18 вересня 2019 року чоловік зі зброєю погрожував підірвати міст Метро у Києві. Тоді правоохоронці розгорнули спецоперацію, а журналісти ретельно інформували про все, що відбувалося. Новина про цю подію була на перших позиціях новинних телевізійних та радіовипусків, поширилася на діджиталплатформах. Надзвичайна подія була у медіа пріоритетною і наступного дня, адже аудиторію цікавили подробиці біографії затриманого, міра запобіжного заходу, обрана йому судом тощо. Відтак, саме ця тема була в топі новин не мен-

© Павленко Л.Г., 2020

ше доби, витіснивши з інформаційного поля інші важливі, але не такі сенсаційні теми. Ця ситуація в українському інформаційному полі згодом неодноразово повторилася. Зокрема, 21 липня 2020 року, коли в Луцьку чоловік захопив і упродовж дня утримував автобус із заручниками. Саме ця ситуація і буде об'єктом аналізу у нашій статті. На прикладі цієї події та створеної нею інформаційної хвилі розглянемо можливості для створення алгоритму висвітлення надзвичайних новин, який уможливить баланс між необхідністю оперативного висвітлення надзвичайної події та висвітленням інших соціально значущих тем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про сутність тероризму, взаємозв'язок і взаємодію тероризму й медіа писали у своїх наукових працях Г. Почепцов, С. Кара-Мурза, М. Маклюен, Дж. Джексон, О. Гриценко, М. Требин, В. Циганов, П. Біленчук. Цієї теми торкаються у своїх дослідженнях представники таких наукових галузей, як право та психологія.

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Водночас при наявності широкого кола теоретичних досліджень різних аспектів проблематики взаємодії ЗМІ та тероризму, бракує наукових напрацювань та прикладних досліджень, котрі стали б основоположними принципами у роботі новинарів, які безпосередньо оперативно висвітлюють події, пов'язані з терористичними загрозами.

Мета статті проаналізувати висвітлення терористичної загрози (на прикладі новин UA: Українське радіо), продемонструвати на конкретному прикладі, як повідомлення про терористичну загрозу витісняє з інформаційного поля інші соціально важливі новини та розглянути можливості для створення алгоритму висвітлення надзвичайних новин, який дозволяє тримати баланс між необхідністю оперативного висвітлення надзвичайної події та висвітленням інших соціально значущих тем.

Виклад основного матеріалу. Поняття тероризму має багато визначень, тут наведемо формулювання Статті 1. Закону України "Про боротьбу з тероризмом": тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей.[2] Медіатероризм – це вплив на свідомість людини завдяки розповсюдженню певної інформації через ЗМІ, як правило, негативної (за визначенням В. Циганова) [10]. В момент терористичної загрози, коли ЗМІ, виконуючи свою безпосередню функцію інформування, починають масово тиражувати подробиці надзвичайної події, об'єктом терористичної атаки стають не лише ті люди, яким терорист загрожує фізично, а й уся аудиторія медіа, яка чує, бачить, читає інформацію про таку подію. Наслідком цього процесу стає брак інформації у ЗМІ про інші соціально важливі теми, бо в такі моменти медіа переключаються на якнайповніше інформування про терористичну загрозу, а інші новини відходять на другий план. Як цей процес виникає, набирає обертів і завершується, продемонстровано у запропонованій статті на прикладі випусків новин Першого каналу Українського радіо Національної суспільної телерадіокомпанії України (UA: Українське радіо). Об'єктом дослідження обрано саме це медіа, оскільки, по-перше розвиток подій зручно демонструвати в динаміці, бо випуски виходять в ефір щодня щогодини з 6.00 до 00.00, а по-друге, тому що новини Українського радіо готуються та виходять в ефір відповідно до інформаційних стандартів Суспільного мовлення, що унеможливлює будь-які маніпуляції в процесі інформування аудиторії. Предметом дослідження є новини про захоплення заручників у Луцьку 21 липня 2020 року, а також повідомлення про загибель українських військових на Донбасі та домовленість на цьому фоні в рамках тристоронньої контактної групи у Мінську про оголошення чергового перемир'я на сході країни. Суб'єкт дослідження – масмедійний процес, що відбувається в момент надзвичайної події.

21 липня 2020 року, на підконтрольну уряду України територію було передано тіло одного з трьох військовослужбовців, поранених 13 липня під час обстрілу евакуаційної групи під Зайцевим на Донбасі. Українські військові мали здійснити евакуацію тіла загиблого раніше бійця поблизу населеного пункту Зайцеве. Отримавши підтвердження "режиму тиші", група евакуації в білих шоломах із розпізнавальними знаками не встигла дійти до тіла загиблого, як ворог відкрив вогонь на ураження. Евакуаційна група відійшла, але військовий медик з її складу не відступив, прямуючи до пораненого, щоб надати йому допомогу. Противник знову відкрив вогонь: унаслідок обстрілу військовий медик загинув, двох військовослужбовців було поранено. 15 липня в штабі ООС повідомили, що тіло бійця, який загинув 13 липня 2020 року на Донбасі, повернули на підконтрольну Україні територію. 20 липня результати експертизи ДНК засвідчили, що військовий, тіло якого передали на неокуповану територію, – медик-сержант громадянин Естонії. А 21 липня ЗМІ поширили інформацію, що російські окупанти на Донбасі здійснили наругу над тілом військового медика, який загинув біля Зайцевого і тіло якого було передано пізніше українській стороні [5]. На цьому фоні влада анонсувала засідання ТКГ у Мінську, результатом якого мала стати домовленість про оголошення перемир'я на Донбасі [3]. Відтак, саме події на Донбасі мали стати 21-22 липня топ-темами для висвітлення у медіа.

Та в топ новин несподівано вийшла новина з Волині. Так, 21 липня об 11.00 новини Українського радіо повідомили, що в центрі Луцька чоловік забарикадувався в автобусі й почав стрілянину. Подробиці з місця надзвичайної події розповів кореспондент в прямоефірному включенні. Починаючи з 11-ої години ця новина була на перших позиціях усіх наступних випусків новин цього дня, інформація оновлювалася щовипуску згідно з вимогами оперативності Редакційних засад інформаційного мовлення Національної суспільної терерадіокомпанії [6].

12.00: *У захопленому в Луцьку автобусі, за попередніми даними, перебуває 20 заручників. Про це повідомили у відділі комунікації ГУПН Волинської області у фейсбуці. У центрі Луцька*

чоловік захопив автобус при собі має вибухівку та зброю. В області введено оперативний план «Заручник». На місті перебуває наш кореспондент Віктор Папко, Вікторе, шо відомо на цю хвилину? чи оголосив свої вимоги чоловік який узяв заручників? Включення кореспондента з місця події.

Постраждалих серед заручників пасажирського автобуса – немає. Про це повідомив Начальник головного управління національної поліції у Волинській області Юрій Крошко. За його словами, чоловік має при собі вибухівку та зброю. Поліція намагається вести перемовини з чоловіком та з 'ясувати його вимоги. Говорить Юрій Крошко.

13.00: *Поліція веде переговори з чоловіком, який тримає заручників у центрі Луцька. Вранці чоловік забарикадувався в автобусі. Автобус із простреленими вікнами стоїть біля театру. Вимоги чоловіка "дуже загальні", розповіла в коментарі Суспільному речниця патрульної поліції на Волині Ольга Бузулук. Наш кореспондент Віктор Папко, перебуває на місці події Вікторе, шо знаєш на цю хвилину? Включення кореспондента з місця події.*

На місце події прибув міністр внутрішніх справ Арсен Аваков, – повідомляється на офіційній інтернет-сторінці МВС. За фактом захоплення автобуса із заручниками у Луцьку поліція відкрила кримінальне провадження. Про це Суспільному повідомила речниця управління патрульної поліції у Волинській області Ольга Бузулук.

У випуску новин о 14-ій годині в топі залишається захоплення заручників у Луцьку. З місця події з'являються додаткові подробиці про розвиток ситуації. Стають відомі вимоги чоловіка, який тримає у заручниках людей в автобусі. Головна вимога – якнайбільший розголос у засобах масової інформації.

14.00: *Чоловік, який захопив заручників у Луцьку, вимагає від їх родичів зв'язуватися з журналістами. Ситуацію відстежує журналіст Суспільного Віктор Папко. Вікторе, розкажи, що відбувається зараз поблизу автобуса?Включення кореспондента з місця події.*

У СБУ повідомили, що всередині автобуса – десятеро пасажирів, до цього в поліції говорили про двадцятьох. Як розповів заступник міністра внутрішніх справ Антон Геращенко – чоловік кілька разів вистрілив всередині автобуса, розбив вікна і викинув назовні гранату. До поліції зателефонував сам – представився Максим Плохой. За словами Геращенка – це ім'я автора книги під назвою "Психологія злочинця". Нині із чоловіком ведуть переговори. Автобус, в якому і захопили заручників – їхав із Берестечка до Краснилова – між ними 205 кілометрів. За розкладом о 9.05 автобус заїхав на першу зупинку в Луцьку, а за пів години опинився на Театральному майдані, хоча маршрут через центр міста не йде. Ось що розповіла Руслана Єленіна – диспетчерка автовокзалу, на який заїжджав автобус за 20 хвилин до того як стало відомо про захоплення заручників. Говорить Руслана Єленіна.

За даними видання "Слідство. Інфо", чоловіка, який захопив автобус із пасажирами в центрі Луцька, звати Максим Кривош. Йому 44 роки, проживає в Луцьку. У 2005 році чоловік був засуджений до 8,5 років в язниці за статтями: незаконне зберігання та поводження зі зброєю, а також бандитизм та вимагання, пише видання.

У наступному випуску новин о 15.00 аудиторії надається максимум інформації, яка відома журналістам на цей час про подію та людину, яка утримує заручників. варто зауважити, що терористом його новини Суспільного мовника не називають. Згідно з інформаційними стандартами НСТУ таке визначення можна вживати лише після відповідного судового вироку.

15.00: *Майже 6 годин озброєний чоловік утримує в заручниках людей у Луцьку. За уточненими даними – всередині захопленого автобуса від 10-ти до 20-ти людей. Час від часу чути постріли. Як розповів заступник міністра внутрішніх справ Антон Геращенко – у чоловіка є зброя та вибухівка. Близько десятої ранку він розбив скло всередині автобуса та викинув гранату назовні. Центр Луцька оточили поліцейські та військові. Інформації про поранених наразі немає. З нами на зв'язку луцький журналіст Суспільного Віктор Папко. Вікторе, розкажи, що відбувається зараз, чи є якісь відомості про людей, які залишають в автобусі? Включення кореспондента з місця події.*

Свої вимоги чоловік розмістив в мікроблозі Twitter. Особа під псевдонімом Максим Плохой пише, що вимагає, щоб голови судів, міністерств, прокуратури, Верховної Ради, церков, олігархи записали і виклали в YouTube заяви про те, що вони – терористи в законі. Зараз в Луцьку оголошено дві спецоперації: "Заручник" і "Бумеранг". Територію центру міста перекрили з метою забезпечення безпеки громадян. На місці працюють усі служби поліції. Поліція вже відкрила кримінальне провадження. За захоплення заручників чоловікові загрожує від семи до 15-ти років за ґратами. Щоб на місці координувати дії правоохоронців. До Луцька прилетів міністр внутрішніх справ Арсен Аваков.

Також у випуску з'являється ще одне повідомлення про терористичну загрозу в Києві: *Два саморобних вибухових пристрої на столичному ринку «Мінський» знешкодили сьогодні в обід вибухотехніки. Про це повідомив міський голова Києва Віталій Кличко. За його словами, пополудні анонім повідомив на лінію 102 про замінування двох автокіосків за адресою Оболонський проспект, 26. Правоохоронці й вибухотехніки перевірили цю інформацію та виявили небезпечні предмети. Всіх людей терміново евакуювали. Периметр навколо кіосків взяли під контроль правоохоронці і рятувальники. Вибухівку, закріплену між легковою автівкою та автокіосками, знешкодили.*

У випуску о 16.00 Українське радіо продовжує, насамперед, подавати оновлену інформацію про ситуацію в Луцьку. У полі посиленої уваги й повідомлення про терористичну загрозу в Києві.

16.00: *Майже 6 годин перебувають люди в заручниках в автобусі в Луцьку. Театральна площа, де стоїть автобус, оточена спецпризначенцями з автоматами. Людей просять дотримуватися правил безпеки. Про це повідомляє журналіст Суспільного Віктор Папко. Він з нами на прямому зв'язку. Вікторе, розкажи, що відбуваєть-*

ся зараз, чи є якась інформація про заручників? Включення кореспондента з місця події.

У поліції кажуть – що саме потрібно чоловікові й які в нього вимоги – досі достеменно не відомо. Перші постріли пролунали о пів на 10-ту ранку – про те, як розвивалися події сюжет Віктора Пономарьова.

Два саморобних вибухових пристрої на столичному ринку «Мінський» знешкодили сьогодні в обід вибухотехніки. Про це повідомив міський голова Києва Віталій Кличко. За його словами, пополудні анонім повідомив на лінію 102 про замінування двох автокіосків за адресою Оболонський проспект, 26. Правоохоронці й вибухотехніки перевірили цю інформацію та виявили небезпечні предмети. Всіх людей терміново евакуювали. Периметр навколо кіосків взяли під контроль правоохоронці і рятувальники. Вибухівку, закріплену між легковою автівкою та автокіосками, знешкодили.

Також зрештою з'являється й інформація про ситуацію на Донбасі, зокрема, щодо вбивства українських військових: *Двоє військових дістали осколкові поранення на передовій. Російсько-окупаційні війська двічі порушили режим тиші. Про це під час брифінгу повідомив речник Міноборони Дмитро Гуцуляк. За його словами, біля Павлополя окупанти обстріляли позиції захисників із автоматичних станкових гранатометів. З ручних протитанкових гранатометів окупанти порушили режим тиші поблизу Гнутового. Російські окупанти передали ще одне тіло загиблого захисника на підконтрольну уряду України територію. Поки що, особу загиблого не ідентифіковано. Ймовірно, це – третій військовослужбовець, якого до цього часу вважали пораненим після вбивства морських піхотинців 13 липня поблизу населеного пункту Зайцеве, Донецької області.*

Вбивство медика на Донбасі є воєнним злочином. Україна спілкувалась з міжнародними партнерами. Про це сказав міністр закордонних справ Дмитро Кулеба під час брифінгу. Нагадаємо, 13 липня незаконні збройні формування на Донбасі обстріляли групу українських військових, які проводили евакуацію тіла бійця ЗСУ в районі Зайцевого. Внаслідок ворожого вогню військовий медик загинув, одного військового було поранено, ще одного – травмовано.

Повідомлення про події на Донбасі та інформація щодо вбивства українських військових з'явилася в ефірі Українського радіо, як тільки з'явився інформаційний привід. У звичайній ситуації за відсутності надзвичайних подій, редакторська випускова група мала б час розробляти цю тему від самого початку робочого дня – зв'язуватися з джерелами інформації, записувати фахові коментарі, з'ясувати стан справ за темою. Однак, за наявності надзвичайних подій, саме про їхнє оперативне всебічне висвітлення журналісти мають подбати невідкладно. Інші теми автоматичного відходять на другий план. цього вимагає сам розвиток подій, стандарти інформаційного мовлення. Відтак, у наступні кілька годин у топі новин і надалі перебуває ситуація в Луцьку. В ефірі з'являється синхрон чоловіка, який утримує заручників. У полі зору тримається й інформація про терористичну загрозу в Києві, а також у Харкові.

17.00: *Чоловік 7-му годину продовжує утримувати людей в заручниках в автобусі в Луцьку. За різними даними, заручників від 10-ти до 20-ти. Захоплений автобус їхав із села Красилівка Камінь-Каширського району, на "Луцькій автостанції №2" на цей рейс купили квитки двоє людей. Далі автобус рушав до міста Берестечка Горохівського району, дорогою мав заїхати на "Луцьку автостанцію № 1", що на вулиці Львівській, а опинився на Театральному майдані із заручниками. Що відбувається зараз там, розпитаємо нашого Віктора Папка. Він на зв'язку. Вікторе, яка ситуація біля автобуса із заручниками? Яку останню інформацію маєш? Включення кореспондента з місця події.*

Міністр внутрішніх справ Арсен Аваков спростував інформацію, що чоловік, який захопив людей в заручники лікувався в психіатричній лікарні. Це не відповідає дійсності, сказав він. Нині з чоловіком проводять переговори. Про те, як розвивалися події сюжет Віктора Пономарьова.

18.00: *Енергетики у Луцьку вимкнули FM-мовлення. Про це повідомили джерела Суспільного. Інформацію підтвердив член правління НСТУ з радіомовлення Дмитро Хоркін. Як повідомили Суспільному у луцькій філії Концерну радіомовлення, радіозв'язку та телебачення, частину міста, де чоловік захопив заручників, було знеструмлено. У Концерні зазначили, що на території області мовлення каналів та FM-радіостанцій вже поновили, найближчим часом вони запрацюють і в місті. Міністр внутрішніх справ Арсен Аваков сказав журналістам, що терорист Максим Кривош, який захопив заручників в автобусі в Луцьку, стежить за всім, що кажуть журналісти, по своєму смартфону. Наш журналіст Віктор Папко відстежує ситуацію із заручниками в автобусі у Луцьку. Він на зв'язку. Вікторе, що відомо тобі на цю хвилину? Включення кореспондента з місця події.*

Після того, як чоловік захопив заручників – він сам зателефонував до поліції. Представився – Максим Плохой. Подзвонив він і головному редактору видання "Цензор. Нет" Юрію Бутусову. Вимагав, щоб на місце приїхали журналісти, а також поширили його вимоги до влади. Про це розповів Юрій Бутусов.

Чоловіка, який імовірно захопив заручників – звуть Максим Степанович Кривош. Раніше вже двічі потрапляв за ґрати за розбій та бандитизм – у в'язниці провів близько 10-ти років – повідомив заступник міністра внутрішніх справ Антон Геращенко. Чоловік, який представився поліції як Максим Плохой – це автор книги, яка написана від імені злочинця. В одній з соцмереж є сторінка із таким ім'ям. Те, що це саме він замовляв друк своєї книги – нам підтвердили у видавництві Волинь Поліграф. 2015 року Кривош зареєстрував торговельний знак з підписом "Я можу". Цей знак зображено й на його книзі. У творі чоловік пише про життя за ґратами. Розповідає журналістка "Слідства. інфо" Марія Горбань.

Поліція Харкова близько 15-ої години отримала електронного листа про мінування лікарень, супермаркетів, торговельних центрів, банків, готелів та вокзалів. Про це повідомила речниця обласної поліції Олена Баранник. Зараз

поліцейські оглядають вказані об'єкти. В Одесі телефоном невідомі повідомили про закладену вибухівку в двох судах – МалинОвському та Київському, а також у кількох об'єктах соціальної сфери. У Києві до правоохоронців надійшла інформація про замінування залізничного вокзалу та аеропорту "Київ". Столичний вокзал вже перевірили, жодних небезпечних об'єктів не виявили. Він відновив роботу.

У випуску о 19.00 з'являється інформація про передачу українській стороні тіла загиблого на Донбасі українського військового. Та на перших позиціях випуску залишаються повідомлення про ситуацію в Луцьку та терористичну загрозу в інших містах: *З дев'ятої ранку в Луцьку озброєний чоловік утримує заручників в автобусі на центральній площі міста. Поліція проводить спецоперацію "Заручник". Правоохоронці пропонували передати людям в автобусі – воду, але чоловік відмовив. За даними Служби Безпеки – всередині з десяток людей. У чоловіка, крім зброї, є вибухівка. Близько десятої ранку він розбив шибку автобуса й викинув гранату. Центр Луцька оточений поліцією та військовими. Інформації про поранених немає. Міністр внутрішніх справ Арсен Аваков сказав, що Максим Кривош, який захопив заручників, за допомогою смартфона стежить за всім, що кажуть журналісти. Він також спростував повідомлення про те, що чоловік лікувався в психіатричній лікарні. ГоворЯть Арсен Аваков та перший заступник голови Служби безпеки України Руслан Баранецький.*

Центр Луцька залишається перекритим. Навколишні будівлі та організації не працюють, повідомив Суспільному патрульний поліцейський Дмитро Дудар. Весь центр міста обгороджений стрічкою. Тимчасово заборонений прохід до Театрального майдану міста, зупинений рух транспорту, закриті магазини. Наш луцький кореспондент Віктор ПапкО зараз в центрі міста. Він на зв'язку. Включення кореспондента з місця події.

Чоловік дозволив передати заручникам воду, це перші результати переговорів, – розповів заступник міністра внутрішніх справ Антон Геращенко. Воду заручникам передав перший заступник голови Нацполіції Євгеній Коваль. Нагадаю, сьогодні зранку озброєний чоловік забарикадувався разом із людьми у автобусі в центрі Луцька та висунув вимоги. Докладніше – в сюжеті Юлії Конішевської.

Повідомлення про замінування отримали і перевіряли правоохоронці кількох міст України. Поліція Харкова близько 15-ої години отримала електронного листа про замінування лікарень, супермаркетів, торговельних центрів, банків, готелів та вокзалів. Про це повідомила речниця обласної поліції Олена Баранник. Зараз поліцейські оглядають вказані об'єкти. В Одесі телефоном невідомі сповістили про закладену вибухівку у двох судах – МалинОвському та Київському, а також на кількох об'єктах соціальної сфери. У Києві до поліції надійшла інформація про замінування двох кіосків біля станції метро "Мінська" – там виявили коробку і знешкодили. Уламки пристрою, який у ній був-віддали на експертизу. Також столичні правоохоронці перевіряли інформацію про замінування залізничного вокзалу та аеропорту "Київ". Ніяких небезпечних об'єктів там не виявили. Вони відновили роботу, – повідомив кореспондент Суспільного Євгеній Шульгат.

Двоє військових зазнали осколкових поранень поблизу Павлополя на Донеччині. Там збройні формування Росії обстріляли наші позиції з автоматичних станкових гранатометів, повідомляє пресцентр Об'єднаних Сил. Українські воїни відкрили вогонь у відповідь. Втрати противника уточнюють. Сьогодні ж окупанти передали ще одне тіло загиблого захисника Україні. Як повідомив штаб Об'єднаних Сил, це може бути військовий, якого досі вважали пораненим після загибелі морських піхотинців поблизу Зайцевого Донецької області. 13 липня ворог обстріляв гуманітарну групу, яка мала евакуювати тіло загиблого командира взводу. Перед тим українські військові отримали гарантії тиші, але в сірій зоні була влаштована засідка. Внаслідок обстрілу військовий медик Микола Ілін загинув, а сержант був поранений. Його не вдалося евакуювати. Тіло командира взводу – лейтенанта Дмитра Красногрудя – незаконні збройні формування віддали 15 липня.

У випуску о 19.00 повідомляється про те, що один із військовослужбовців, поранений поблизу Павлополя на Донеччині, помер у лікарні від осколкових поранень. Однак, ця інформація не звучить першою у випуску, як було би за відсутності надзвичайних подій. Натомість спочатку повідомляється про розвиток ситуації у Луцьку. Також стає відомо, що за фактом захоплення заручників у Луцьку Служба безпеки України відкрила кримінальне провадження за статтею "терористичний акт". Варто зазначити, що згідно з інформаційними стандартами Суспільного мовлення це не є підставою для того, аби чоловіка, який утримує заручників можна було назвати терористом, оскільки таке визначення вживається лише після відповідної ухвали суду. При цьому переважна більшість інших ЗМІ, окрім Суспільного мовлення, називають його саме терористом.

20.00: *Воду передали заручникам, у Луцьку. Це перші результати переговорів, – повідомив заступник міністра внутрішніх справ Антон Геращенко. З дев'ятої ранку в Луцьку озброєний чоловік тримає людей у приміському автобусі. Він стоїть на центральній площі міста. Поліція запровадила спецоперацію "Заручник". За даними Служби Безпеки – всередині з десяток людей. У чоловіка, окрім зброї, є й вибухівка. Близько десятої ранку він розбив шибку автобуса й викинув гранату. Центр Луцька оточили поліцейські та військові. Інформації про поранених немає. Що відбувається на місці події зараз дізнаємося від кореспондента Суспільного Віктора Папка. Включення кореспондента з місця події.*

Один із військовослужбовців, який сьогодні був поранений поблизу Павлополя на Донеччині, – помер у лікарні від осколкових поранень-повідомляє штаб ОС. Іншому пораненому продовжують надавати лікування. Станом на 17-ту годину, російські окупанти тричі відкривали вогонь по українських позиціях: біля Новотошківського з мінометів 120-го калібру, з автоматич-

них станкових гранатометів-біля Павлополя, з ручних протитанкових гранатометів-поблизУ Гнутового. Українські військові дали відповідь вогнем. Втрати противника уточнюються.

Це була остання згадка про події на Донбасі, крім традиційних поточних зведень про обстріли з боку російських окупантів, які розміщувалися в другій частині випусків новин. Новини о 21.00 – чергове оновлення інформації про події В Луцьку. Повідомляється про кількох звільнених людей і основну вимогу чоловіка, який утримує заручників: запис спеціального відеозвернення президентом України Володимиром Зеленським. **21.00:** *Троє людей вийшли із захопленого чоловіком автобуса у Луцьку. Відпустили жінку, дитину та літню жінку. Про це повідомив заступник керівника офісу Президента Кирило Тимошенко. Нагадаю,озброєний чоловік, ідентифікований як Максим Кривош, утримує з 9-ї ранку в автобусі у Луцьку людей з 9-ої ранку. Автобус з людьми стоїть на центральній площі Луцька. За даними СБУ, всередині – з десяток людей. У чоловіка крім зброї є й вибухівка. Час від часу протягом дня лунають постріли та вибухи. До операції зі звільнення заручників залучені близько сотні нацгвардійців і спецтехніка. Свої вимоги Максим Кривош озвучив ще зранку. У своєму твіттері, поки сторінка була доступна, – написав: вимагає, аби голови судІв, міністерств, прокуратури, парламенту, церков, а також українські олігархи записали й виклали на своїх сторінках у соцмережах і в Youtube заяви про те, що вони – терористи в законі. Також Кривош вимагає, аби відеозвернення записав Володимир Зеленський. У ньому президент має закликати всіх подивитися документальний фільм про проблеми експлуатації тварин для розваг, наукових досліджень, виробництва одягу. Служба Безпеки України відкрила провадження за фактом захоплення заручників у Луцьку. Подію розслідують, як терористичний акт. Що відбувається на місці події зараз дізнаємося від кореспондента Суспільного Віктора Папка. Включення кореспондента з місця події.*

Випуск новин Українського радіо о 22-ій годині став піковим у висвітленні ситуації в Луцьку, – повідомляється про звільнення заручників: *Заручників у Луцьку звільнено. Чоловіка, який їх утримував затримали. Про це повідомив міністр внутрішніх справ Арсен Аваков. Служба Безпеки України відкрила провадження за фактом захоплення заручників у Луцьку. Подію розслідують, як терористичний акт. На місці перебуває кореспондента Суспільного Віктор Папко. Включення кореспондента з місця події. Озброєний чоловік у Луцьку утримував людей з 9-ої ранку. Автобус з людьми стояв на центральній площі міста. У чоловіка крім зброї була й вибухівка. До операції зі звільнення заручників були залучені близько сотні нацгвардійців та спецтехніка.*

В наступному випуску аудиторія Українського радіо почула, як вимогу терориста виконав президент України Володимир Зеленський, записавши відповідний ролик. **23.00:** *У Луцьку звільнено 13-х заручників, яких утримував цілий день в автобусі, озброєний чоловік – Максим Кривош. Серед заручників ніхто не постраждав. У спецоперації брали участь співробітники Центру спеціальних операцій «А» СБУ спільно з Національною поліцією. Про це повідомив міністр внутрішніх справ Арсен Аваков.*

Раніше президент України Володимир Зеленський виконав одну із вимог чоловіка, який утримував заручників. Глава держави записав коротке відео, в якому російською закликав дивитися фільм «Земляни» – що порушує проблему експлуатації тварин задля розваг, наукових досліджень та виробництва одягу, та виклав його на своїй сторінці у «Фейсбуці», але невдовзі цей допис було видалено. Пропонуємо його Вашій увазі. Говорить Володимир Зеленський.

Про те, як розвивалися сьогодні події із захопленням заручників у Луцьку сюжет Юлії Конішевської.

Останній випуск новин Українського радіо 21 липня о 23.57 – переважно про все, що стосується захоплення заручників у Луцьку.

Наступний інформаційний день о 6.00 почався розвитком теми навколо подій, що відбулися у Луцьку. Та вже з 8.00 у випусках вперше за поточну інформаційну добу інформація про події в Луцьку відходить на другий план, випуск почався з повідомлення про ситуацію на Донбасі та про те, що відбудеться прощання із загиблим на Донбасі військовим медиком. Надалі інформаційна хвиля, викликана захопленням заручників у Луцька пішла на спад, оскільки новин про цю подію було все менше, інтерес аудиторії до неї втрачався. Так, у випуску о 10.00 вже жодної інформації про це. Об 11.00 у випуск новин Українського радіо вже починався з повідомлення про ситуацію на Донбасі та про прощання із військовим медиком на позивний "Естонець", який загинув 13 липня поблизу Зайцевого, коли у складі групи евакуації намагався забрати тіло українського військового. В наступних випусках інформація (обговорення деталей спецоперації зі звільнення заручників, оголошення підозри, обрання підозрюваному в тероризмі запобіжного заходу, нові дані про спільника, враження тих, хто побував у заручниках, ситуація в Луцьку тощо) за мірою надходження з'явилася у випусках, але топові позиції утримувала лиш у поодиноких випусках. Загалом стабільний інтерес до події тримався близько двох діб. Натомість ситуація на Донбасі повернулась у випусках новин на топові позиції, надто ж, коли йшлося про поранення чи загибель українських військових. Зокрема, 22 липня в більшості випусків новин Українського радіо звучала інформація про поранення двох українських військових поблизу Богданівки на Донеччині та про прощання у Києві з військовим медиком, загиблим на Донбасі. О 20.00 та 23.00 також прозвучав репортаж із Вінниці про акцію біля місцевої ОДА «Як звати бійця Збройних Сил України, який кілька днів помирав на полі бою, і чому його не врятували?!». Йдеться про одного з трьох поранених внаслідок обстрілу російськими окупантами 13-го липня. В останньому випуску новин Українського радіо о 23.48 інформація про розвиток ситуації навколо інциденту в Луцьку змістилася на другу частину випуску. Натомість починався випуск повідомленням про третього пораненого окупантами впродовж поточного інформаційного дня укра-

їнського військового на Донбасі. На цьому фоні і повідомлення (очікуване, бо раніше анонсоване владою) про домовленість у Мінську в рамках ТКГ оголосити перемир'я на Донбасі з 27 липня.

У топі вранішніх випусків 23 липня знову ситуація на Донбасі. Інформація про поранення військових оновилася: за минулу добу було поранено чотирьох українських військових на Донбасі. Разом з тим почали з'являтися подробиці умов перемир'я, оголошеного за підсумками перемовин в рамках ТКГ з мирного врегулювання на Донбасі напередодні. При тому, що 23 липня суд обирав запобіжний захід Максиму Кривошу, який 21 липня утримував заручників у Луцьку, інтерес до цієї теми помітно зменшився і інформація, відповідно, звучала переважно в середині випусків новин. Як і 21 липня, були всі передумови для, того, аби в топ новин вийшли повідомлення про ситуацію на Донбасі та все, що пов'язане з цією темою. Однак, з'явилася нова терористична загроза. Тепер вже у Полтаві. **11.00:** *Біля Полтавського адміністративного суду правоохоронці намагаються затримати чоловіка. Він погрожує підірвати гранату, повідомляють в обласній поліції. Як розповів речник поліції Полтавщини Роман Грішин, чоловіка, якого хочуть затримати, підозрюють у незаконному заволодінні машиною. З ним ведуть перемовини. На місці працюють вибухотехніки, слідчо-оперативна група, працівники Там зараз перебуває наш кореспондентка Лілія Пархоменко. Включення кореспондента з місця події.*

У Полтаві чоловік, який погрожував підірвати гранату біля Полтавського адміністративного суду, поїхав з місця події на автомобілі Богдан. Про це у фейсбуці повідомив заступник голови МВС Антон Геращенко.За його словами, під час затримання чоловік дістав гранату РГД-5, яку погрожував підірвати. За руку він тримував співробітника поліції. Після перемовин він обміняв утримуваного працівника карного розшуку на начальника УКР ГУНП в Полтавській області полковника поліції Шияна, з яким він поїхав на автомобілі Богдан, саме цей автомобіль вимагав чоловік. Як пише Антон Геращенко переговори тривають. Введено в дію поліцейську спеціальну операцію «Грім». Подробиці у наступних випусках.

Тож надалі кожен випуск новин починався інформацією про пошуки втікача-зловмисника, новинарі ретельно відстежували будь-яку інформацію про втечу озброєного чоловіка, який згодом відпустив заручника і переховувався від правоохоронців ще кілька днів. Лише в кількох випусках 23 липня в новинах Українського радіо прозвучала інформація про те, що сержанта 35 бригади Ярослава Журавля поховали цього дня у його рідному селі на Дніпропетровщині. Згідно з вимогою стандарту повноти прозвучало й нагадування: *Сержант помер на полі бою на Донбасі. 13 липня разом із військовим медиком Ярослав мав винести тіло загиблого командира. Представники ОБСЄ домовилися з окупантами про режим тиші, але противник відкрив вогонь. Військовий медик загинув одразу. Сержанта Ярослава Журавля поранило, але евакуювати його бойовики не дали. Тіло окупанти віддали за тиждень.*

Наступного дня – 24 липня – у випусках новин все менше згадок про ситуацію з утриманням заручників у Луцьку, поступового зменшується кількість повідомлень про зловмисника-втікача з Полтави. Хоч його поки на той момент не знайдено, остання інформація про нього звучить у випуску о 21.00, адже оновлень з цієї теми немає. У подальші дні аж до повідомлення про його ліквідацію 1 серпня інформація у випусках новин звучить спочатку 1-2 рази на день, а потім 1 раз на 1-2 дні.

Упродовж декількох днів ситуація з інформаційною хвилею про терористичну загрозу, яка кардинально змінює характер вхідної інформації та є вирішальною для інформації, що виходить в ефір, повторилася тричі поспіль. Після Луцьку та Полтави, 3 серпня у столичному бізнес-центрі знову було захоплено заручника. Київський інцидент потребує окремого аналізу, оскільки представники медіа фактично спільно з силовиками брали участь у спецоперації зі знешкодження чоловіка, який утримував заручницю. Однак, динаміка і характер новинних процесів були аналогічними до процесу висвітлення попередніх описаних вище надзвичайних подій. Рамки дослідження цієї статті не передбачають пошуку відповіді на питання, чи були ці події кимось сплановані як технологія, чи це співпадіння, чи синдром Вертера, коли терористи наслідують один одного. Однак, очевидно: всі три події однаково позначилися на характері та динаміці інформаційних потоків медіа: повідомлення про терористичну загрозу виходить в топ новин, зміщуючи на другий план всі інші події. Таким чином чітко простежується не лише використання людьми з терористичними намірами медіа як інструменту для досягнення своїх цілей, а й тенденція різкої зміни характеристик і динаміки інформаційних потоків у разі появи у медіапросторі повідомлення про терористичну загрозу, навіть якщо не йдеться про загрозу масову, а лише локальну, як у описаних прикладах. Адже увага й інтерес аудиторії в такі моменти прикутий до саме таких подій завдяки ефекту “тут і зараз” [1, ст. 62]. У такі моменти терористи стають “ньюзмейкером”, постачальниками свіжих, “гарячих” новин і завдяки інтересу медіа до них. При цьому, хоч і на короткий період, але йдеться про фактично безальтернативних ньюзмейкерів. У таких ньюзмейкерах, як цинічно це не звучало би, ЗМІ самі зацікавлені. Такий висновок випливає з того, наскільки оперативно й ретельно медіа висвітлюють терористичні загрози навіть найменш локального характеру. Аргументами такої зацікавленості можна визначити і прагнення високих рейтингів, і турботу про поінформованість аудиторії. Однак, тут ми не говоримо про причини, а лише фіксуємо наявність певного явища, яке полягає в тому, що після повідомлення про терористичну загрозу будь-якого характеру на певний період (у середньому йдеться про добу-дві) утворюється замкнене інформаційне коло, де залишається мало місця будь-якій іншій інформації, крім тієї, яка надає оперативні і повні новини про надзвичайну подію, що відбувається і транслюється засобами масової інформації у режимі “наживо”.

Висновки. Віднайти баланс у такій ситуації засобам масової інформації непросто, адже якщо

медіа не буде висвітлювати надзвичайну подію максимально повно та оперативно, то тим самим порушить стандарти інформаційного мовлення, не вважатиметься таким, що відповідає запитам аудиторії. Спроби пошуків шляхів розв'язання визначеної дилеми раніше відбувалися переважно у правовій площині та пов'язані з намаганням міжнародних організацій запобігти використанню терористами засобів масової інформації у власних цілях. Так, за результатами VIII Конгресу ООН з питань запобігання злочинності, що відбувся 7 вересня 1990 року, було ухвалено спеціальну резолюцію „Терористична злочинна діяльність". Цей документ запропонував державам розглянути питання про вироблення принципів для ЗМІ „з метою недопущення створення сенсацій та виправдання терористичного насильства, поширення стратегічної інформації про потенційні цілі і поширення тактичної інформації в той період, коли продовжуються терористичні акти, оскільки це може поставити під загрозу життя безневинного цивільного населення і співробітників правоохоронних органів чи перешкодити прийняттю ефективних правоохоронних мір з метою запобігання таких актів чи боротьби з ними й арешту правопорушників" [4, с. 177]. В резолюції також наголошується на можливості за доброї волі медіа формувати культурні рамки, що сприяли б запобіганню злочинності. А у травні 2002 року учасники конференції ЮНЕСКО „Тероризм і засоби масової інформації" (Маніла, Філіппіни) ухвалили резолюцію із закликом до медійних асоціацій вжити заходів з метою розширенню здатності ЗМІ професійно повідомляти про тероризм і сприяти толерантності, у тому числі через забезпечення можливостей для обговорення етичних проблем, що стосується висвітлення тероризму [8]. При цьому в обох резолюціях, як і в інших дотичних документах, які торкаються проблем висвітлення тероризму в медіа, наголошується на пріоритетності забезпечення аудиторії оперативною, достовірною, збалансованою інформацією та неприпустимості будь-яких обмежень для діяльності медіа під егідою урядових антитерористичних заходів. І саме право аудиторії бути всебічно поінформованою у випадку терористичної загрози є пріоритетним і таким, що не можу бути піддане сумніву, бо інакше виникають загрози, пов'язані з порушенням та обмеженням прав людини та свободи слова, що є неприпустимим [7].

Перспективи подальших досліджень. Оскільки рівень терористичної загрози в Україні оцінюється в міжнародних рейтингах як «високий» [9], очевидною є необхідність напрацювання певних етичних засад висвітлення терористичних загроз у медіа. Відправною точкою для формування таких принципів, на думку автора цієї статті, може стати, зокрема, оцінка редакторами відповідності масштабу такої загрози та масштабу охоплення аудиторії їхніми засобами масової інформації. Однак, це лише один з аспектів порушеної проблеми, яка вимагає проведення подальших досліджень, з тим, аби було запропоновано шляхи її розв'язання.

Список літератури:

1. Алексеева И.Ю. и др. Информационные вызовы национальной и международной безопасности / Под общ. ред. А.В. Федорова, В.Н. Цыгичко. Москва, 2001. 328 с.
2. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» № 3266-VI (3266-17) від 21.04.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15/en/ed20110519#Text (дата звернення: 22.08.2020).
3. Зеленський очікує, що 22 липня ТКГ ухвалить рішення про нове перемир'я на Донбасі. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelensky-tkg/30739287.html (дата звернення: 22.08.2020).
4. Маклюен М. Понимание медиа: внешние расширения человека / пер. с англ. В. Николаева. Москва, 2003. 464 с.
5. Окупанти здійснили наругу над тілом загиблого медика. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3067271-okupanti-zdijsnili-narugu-nad-tilom-zagiblogo-medika.html (дата звернення: 22.08.2020).
6. Редакційні засади інформаційного мовлення публічного акціонерного товариства «Національна суспільна телерадіокомпанія України». URL: https://corp.suspilne.media/media/documents/protokoli-pravlinnya/redaktsiini_zasady_informatsiinoho_movlennia_PAT_%C2%ABNSTU%C2%BB.pdf (дата звернення: 22.08.2020).
7. Рогова О. Тероризм як вид комунікативних технологій. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/74262/20-Rogova.pdf?sequence=1 (дата звернення: 22.08.2020).
8. Тероризм і засоби масової інформації. URL: http://khpg.org/index.php?id=1070546763 (дата звернення: 22.08.2020).
9. Україна займає 21 місце в світі за рівнем терористичної загрози. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2594563-ukraina-zajmae-21-misce-v-sviti-za-rivnem-teroristicnoi-zagrozi.html (дата звернення: 22.08.2020).
10. Цыганов В. Медиа-терроризм: терроризм и средства массовой информации : учеб. пособие. Киев,2004. 124 с.

References:

1. Alekseeva, I.Y. et al. (2001). *Informatsionnye vyzovy natsionalnoy i mezhdunarodnoy bezopasnosti* [Information challenges to national and international security] (eds. A.V. Fedorov, V.N. Tsygichko). Moscow. (in Russian)
2. Zakon Ukrayiny "Pro borotbu z teroryzmom" № 3266-VI (3266-17) vid 21.04.2011 [Law of Ukraine "On combating terrorism" no. 3266-VI (3266-17), 21 April 2011]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15/en/ed20110519#Text (accessed: 22 August 2020).
3. Zelenskyi ochikuye, shcho 22 lypnya TKH ukhvalyt rishennya pro nove peremyrya na Donbasi [Zelenskyi expects that on July 22 TCG will make a decision on a new truce in Donbass]. Available at: https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelensky-tkg/30739287.html (accessed: 22 August 2020).
4. McLuchan, M. (2003). *Ponimaniye media: vneshniye rasshyreniya cheloveka* [Understanding media: the extensions of man] / transl. from Engl. by V. Nikolaev. Moscow. (in Russian)
5. Okupanty zdiysnyly naruhu nad tilom zahybloho medyka [The occupiers abused the body of a fallen medic]. Available at: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3067271-okupanti-zdijsnili-narugu-nad-tilom-zagiblogo-medika.html (accessed: 22 August 2020).
6. Redaktsiyni zasady informatsiynoho movlennya publichnoho aktsionernoho tovarystva "Natsionalna suspilna teleradiokompaniya Ukrayiny" [Editorial principles of information broadcasting of the public joint-stock company "National public television and radio company of Ukraine"]. Available at: https://corp.suspilne.media/

media/documents/protokoli-pravlinnya/redaktsiini_zasady_informatsiinoho_movlennia_PAT_%C2%ABNSTU%C2%BB.pdf (accessed: 22August 2020).
7. Rohova, O. Teroryzm yak vyd komunikatyvnykh tekhnolohiy [Terrorism as a type of communication technologies]. Available at: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/74262/20-Rogova.pdf?sequence=1 (accessed: 22 August 2020).
8. Teroryzm i zasoby masovoyi informatsiyi [Terrorism and media]. Available at: http://khpg.org/index.php?id=1070546763 (accessed: 22 August 2020).
9. Ukrayina zaymaye 21 mistse v sviti za rivnem terostychnoyi zahrozy [Ukraine ranks 21st place in the world by the level of terrorist threat]. Available at: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2594563-ukraina-zajmae-21-misce-v-sviti-za-rivnem-teroristicnoi-zagrozi.html (accessed: 22 August 2020).
10. Tsyganov, V. (2004). *Media-terrorizm: terrorizm i sredstva massovoy informatsii: ucheb. posobie* [Media terrorism: terrorism and media: a textbook]. Kiev. (in Russian)

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-19
УДК 81

Самсон Ю.П.
Олімпійський коледж імені Івана Піддубного

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СПОРТИВНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ У СУЧАСНИЙ ПЕРІОД

Анотація. У статті показано становлення української спортивної терміносистеми, що характеризується трансформаційними лексико-семантичними процесами. Визначено, що перші етапи до початку XXI століття засвідчують розвиток здебільшого синтетичного формування українських спортивних термінів, водночас сучасний період XXI століття започаткував динаміку взаємопроникнень іншомовних термінів. Дана тенденція пояснюється розвитком світового спорту, міжнародних комунікацій та домінуванням терміносистем іноземного походження. Українська спортивна терміносистема відображає комунікативні лексичні засоби у спортивному середовищі у контексті впливу глобалізаційних тенденцій. Водночас історія розвитку української спортивної терміносистеми засвідчує вплив різноманітних зовнішніх і внутрішніх факторів, котрі впливали і впливають на трансформацію національних рис терміносистеми спорту. Актуальність дослідження даних процесів зумовлена пошуком шляхів і засобів підвищення комунікативних властивостей української спортивної терміносистеми в умовах інтернаціоналізації спортивної термінології з одночасним збереженням автентичності лінгвістичних конструкцій та термінологічних феноменів.

Ключові слова: термінологія, лексика, терміносистема, дефініція, термінологія спорту.

Samson Iurii
Ivan Piddubny Olympic College

ESTABLISHMENT OF THE UKRAINIAN SPORTS TERM SYSTEM IN THE MODERN PERIOD

Summary. Recently, the prospects of research of linguistic analysis of various language tools in certain areas have become relevant, which requires conceptualization and search for patterns in transformations. The article shows the formation of the Ukrainian sports terminology, which is characterized by transformational lexical-semantic processes. It was determined that the first stages up to the beginning of the XXI century show the development of mainly synthetic formation of Ukrainian sports terms, the modern period of the XXI century has launched the dynamics of interpenetration of foreign terms. This trend is explained by the development of world sports, international communications and the dominance of term systems of foreign origin. The Ukrainian sports terminology system reflects communicative lexical means in the sports environment in the context of the influence of globalization tendencies. At the same time, the history of the Ukrainian language and its component sports terminology testifies to the influence of various external and internal factors that have influenced and continue to influence the transformation of national features of the sports terminology. The relevance of the study of these processes is due to the search for ways and means to improve the communicative properties of the Ukrainian sports terminology in the internationalization of sports terminology while preserving the authenticity of linguistic constructions and terminological phenomena. It is found that the genesis of the Ukrainian sports terminology is characterized by transformational lexical and semantic processes. The first stages to the beginning of the XXI century testify to the development of mostly synthetic formation of Ukrainian sports terms, at the same time the modern period of the XXI century began the dynamics of interpenetration of foreign terms. This trend should be explained by the development of world sports, international communications and the dominance of terminology of foreign origin. These characteristics necessitate the study of methodological aspects of the formation of the Ukrainian sports terminology.

Keywords: terminology, vocabulary, term system, definition, sport terminology.

Постановка проблеми. Розвиток української мови у різноманітні періоди своєї історії набував різноманітних форм, що виражалися від автохтонних термінологічних основ періоду Київської Русі, до мовних конструкцій під впливом тих держав та імперій, що поневолювали Україну у різні історичні періоди. Водночас це спричинило лінгвістичні зміни та сформувало новий мультикультурний термінологічний інструментарій, котрий найбільш змістовно відобразився на спортивній терміносистемі як на окремій мовній субстанції, що найбільш сприятлива для іншомовних запозичень. У таких умовах актуальності набуває дослідження сучасного періоду творення української спортивної терміносистеми в умовах інтернаціоналізації спорту та мовно-лінгвістичних трансформацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У період незалежності України спортивне словотворення отримало можливість відійти від кон'юнктурних вимог і зосередитись на збереженні автохтонності з урахуванням інтернаціоналізаційної динаміки суспільних процесів. Дослідженню цих проблем приділено увагу таких вчених, як О. Боровська, О. Романчук, Р. Коваль, О. Породько-Лях, М. Кудря, І. Янків та інших. У дослідженнях вказаних вчених потребує доповнення переосмислення динаміки взаємопроникнень іншомовних термінів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження феномену української спортивної терміносистеми зумовлене необхідністю удосконалення методів систематизації і кодифікації терміносистем, нормуванню лінгвістичних одиниць та осмисленню проблеми

© Самсон Ю.П., 2020

спотворення автентичності української термінології загалом. Своєрідним актуалізаційним фактором тут виступає потреба наукового аналізу зняття комунікативних бар'єрів під час спілкування із представниками інших культур та мовних груп, оцінки впливу іншомовних факторів та соціально-філософського дискурсу у сфері усвідомлення сенсу мультикультурного спортивного середовища.

Мета статті. Метою даної статті є узагальнення наукового досвіду щодо становлення української спортивної терміносистеми у сучасний період. Завданням статті є інтерпретація основних тенденцій розвитку української спортивної терміносистеми.

Виклад основного матеріалу. Дослідження феномену української спортивної терміносистеми зумовлена також необхідністю удосконалення методів систематизації і кодифікації терміносистем, нормуванню лінгвістичних одиниць та осмисленню проблеми спотворення автентичності української термінології загалом. Своєрідним актуалізаційним фактором тут виступає потреба наукового аналізу зняття комунікативних бар'єрів під час спілкування із представниками інших культур та мовних груп, оцінки впливу іншомовних факторів та соціально-філософського дискурсу у сфері усвідомлення сенсу мультикультурного спортивного середовища

З часів проголошення незалежності України пожвавилося укладання словників: В.Г. Осінчук, І.К. Попеску «Російсько-український словник спортивних термінів» (1991); укл. Д.М. Диновський та ін. «Короткий російсько-український словник з фізичної культури і спорту» (1993); В.Г. Осінчук, І.К. Попеску «Визначення основних спортивних термінів фізичної культури і спорту» (1995); укл. А.Р. Волинець, Ю.О. Гринь, Ю.О. Короп «Російсько-український фізкультурно-спортивний словник» (1995); «Російсько-український словник з фізичної культури і спорту» (1997); укл. Л.І. Чигиленко, Г.І. Довгаль, Ф.А. Непийвода «Російсько-український з фізичної культури і спорту (1997); Є.В. Білінський, В.А. Дудковський, О.В. Запорожанов; за ред. В.Ф. Гречка «Російсько-український словник спе-ціальних термінів» (1997); І.К. Попеску «Малий античний олімпійський словник» (1999); І. Янків «Словник-довідник труднощів перекладу спортив-них термінів» (2000); О. Мерзлікіна «Тлумачний словник термінів і словосполучень фізичної реабілітації» (2002); укл. М.Д. Зубалій, В.В. Сіркізюк «Короткий спортивний словник-довідник» (2003); О.В. Боровська «Короткий тлумачний словник термінів галузі фізичної культури та спорту» (2003); В.Г. Осінчук, Л.В. Левків «Українсько-російська, російсько-українська терміно-лексика спортивних ігор» (2003); І.В. Пущина, В.М. Зайцева «Сучасна українська спортивна термінологія» (2003); А.П. Гетьман «Термінологічний словник з предмета «Фізичне виховання і спорт» (2004); В. Наумчук «Словник-довідник з теорії та методики фізичного виховання» (2004); О.А. Свентьєв «Словник футбольних термінів» (2007); «Гімнастична термінологія» (2008). Також виходить ряд і перекладних словників [1].

Зокрема, 1991 року у Львові опубліковано російсько-український словник спортивних термінів, котрий був укладений О. Криштальським. Це перекладний двомовний алфавітний словник. Окрім перекладу, зроблено спробу систематизувати українські спортивні терміни згідно з програмою з фізичного виховання загальноосвітніх навчальних закладів. Словник складається з чотирьох розділів, до яких належать терміни з різних видів спорту. До першого розділу увійшли терміни з легкої атлетики, анатомії та фізіології; до другого – терміни з гімнастики та акробатики; до третього – терміни спортивних ігор; до четвертого – терміни з спортивної боротьби, лижної підготовки та плавання. Цей словник охоплює незначну ланку термінів фізичної культури та спорту [2, с. 273].

За два роки у Львові у видавництві «Світ» за редакцією кандидатів педагогічних наук В.Г. Осінчука та І.К. Попеску з'явився «Російсько-український словник з фізичної культури і спорту». Головну мету створення цієї праці автори вбачали в тому, щоб допомогти викладачам перейти на україномовне ведення занять в умовах, коли була відсутня навчально-мето-дична і наукова література українською мовою для студентів вищих і середніх спеціальних фізкультурних закладів. Словник складається з кількох розділів. У розділі «Визначення основних спортивних термінів теорії і методики фізичної культури і спорту» розкривається зміст понять спортивних термінів; розділ «Основні фізкультурно-спортивні терміни» містить термінологію, яка розкриває загальні основи теорії і методики фізичного виховання і спорту. Матеріал розділу «Основні медико-спортивні терміни» є невід'ємною частиною загальної спортивної термінології і термінології з анатомії, фізіології, медицини, біології. Врешті-решт розділ «Визначення основних спортивних термінів з видів спорту» присвячений російсько-українському перекладу термінів з практично півсотні видів спорту [3, с. 4]. Того ж року в Києві видано короткий українсько-російський словник з фізичної культури і спорту, укладений Д.М. Диньовським. Словник є невеликим за обсягом (20 сторінок) і налічує 700 термінів з різних напрямків фізичної культури і спорту, стройових команд та термінологічних зворотів, які використовуються в акробатиці, гімнастиці, боротьбі, легкій атлетиці, лижному спорті, плаванні, спортивних іграх з їх перекладом українською мовою. Це був перекладний двомовний словник, побудований за алфавітно-тематичним принципом [2, с. 274].

У цей час поглиблюється науковий підхід до української спортивної термінології, на основі яких виокремилися дві школи української спортивної термінології – Київська й Львівська, про результати вивчення яких свідчить праця О.Д. Кочерги і В.М. Кулик «Українські термінологічні словники довоєнного періоду в бібліотеках Києва і Львова» (1993) [1].

1995 року В.Г. Осінчук та І.К. Попеску видали навчальний посібник «Визначення основних спортивних термінів фізичної культури і спорту». Наступною спробою створення єдиної української фізкультурно-спортивної термінології став російсько-український фізкультурно-спортивний словник [4]. У ньому подається значна частина загальновживаних термінів, які використовують-

ся в галузі фізичної культури і спорту. Словник розрахований на вчителів фізичного виховання, керівників допризовної підготовки, науковців, тренерів, спортсменів, журналістів і працівників видавництв, шанувальників спорту, тобто за призначенням словник є академічним. За способом організації лексики даний словник є алфавітно-гніздовим. 1997 року в Києві вийшов друком російсько-український словник з фізичної культури і спорту. Цей словник налічує близько 5000 слів з різних ділянок фізичної культури та спорту. 2000 року з'явилося одразу два словники спортивних термінів: російсько-український словник спеціальних термінів [5] та словник-довідник труднощів перекладу [6]. Російсько-український словник спеціальних термінів містить близько 1200 термінів, специфічних для фізичної та бойової підготовки. У ньому зроблено спробу подати термінологію, що відповідає особливостям професійної підготовки працівників міліції у спеціалізованих навчальних закладах. Це перекладний двомовний словник, укладений за алфавітно-гніздовим принципом. Словник складається з двох частин. Перша частина містить стройові та спеціальні команди, які використовуються в навчальному процесі з фізичної та стройової підготовки. У другій – наведено найбільш розповсюджені терміни з цих дисциплін. Словник-довідник труднощів перекладу спортивних термінів містить близько 1000 слів і словосполучень, які, на думку автора, викликають труднощі при перекладі українською мовою. Словник складається з двох частин: команди й командні слова, які використовуються на заняттях з фізичного виховання, та спортивні терміни з різних ділянок фізичного виховання і спорту [2, с. 275].

Наукове обговорення пожвавилося з проведенням конференцій «Українська термінологія і сучасність» (Київ, з 1998 р.), «Проблеми укра-їнської термінології» (Львів, з 1995 р.), «Українська спортивна та військово-похідна термінологія» (Львів, з 1992 р.), на яких вченими висвітлюються лексико-семасіологічний (Ф.Т. Шалгін, М.М. Паночко), організаційно-методичний (А.Г. Кочур), історично-методичний (І.Т. Янків) аспекти розвитку термінології, специфіка формування української галузевої термінології (О.М. Вацеба, М.С. Герцик), особливості творення, номінації, унормування українських термінів (О.О. Боровська). Особливою віхою в історії розвитку української спортивної термінології відіграли розробки І частини «Єдиної спортивної класифікації України на 2001–2004 рр.», ІІ частини «Єдиної спортивної класифікації України на 2002–2006 рр.», ІІІ частини «Єдиної спортивної класифікації України на 2002–2006 рр.», виконаних робочою групою під керівництвом першого заступника Голови Державного комітету України з питань фізичної культури та спорту А.А. Власкова. Слід зауважити, що з урахуванням того, що в Україні було видано ряд ґрунтовних праць В.М. Платоновим та М.М. Булатовою російською мовою, і ці дослідження у тлумаченні термінологічних понять є взірцевими, тому ці джерела слід взяти за зразок для створення єдиного комплексного словника з української спортивної термінології [1].

2003 року В. Осінчук та Л. Левків опублікували словник «Українсько-російська, російсько-українська термінолексика спортивних ігор» накладом 500 примірників. У ньому був представлений російсько-український та українсько-російський переклад спортивних термінів з таких видів спорту: бадмінтон, баскетбол, волейбол, регбі, ручний м'яч, теніс, футбол (копаний м'яч), хокей (гаківка). Також у 2003 році у Львові вийшов друком вже згадуваний вище «Короткий тлумачний словник термінів галузі фізичної культури та спорту» (автор – О.В. Боровська) [7]. Серед інших перекладних словників спортивного напрямку варто сказати про ті, укладачами яких були викладачі Львівського державного інституту фізичної культури (тепер – університету): «Англо-український словник-мінімум спортивних термінів» (1992), «Німецько-український спортивний словник» (1993) та «Французько-український спортивний словник» (1995). Однак через невеликі наклади вони не були доступні для широкого кола користувачів. 2009 року відбулася помітна подія для усіх футбольних уболівальників, оскільки у видавництві «Українські технології» накладом 1000 примірників вийшов словник футбольної термінології «Мова футболу: ілюстрований шестимовний словник футбольної лексики» (близько 1000 термінів з української, російської, французької, іспанської, німецької та англійської мов), укладачами якого були Р.С. Помірко, М.Б. Дубяк, Т.Р. Іваньо та М.І. Проців [2, с. 275].

Висновки і пропозиції. Таким чином, ґенеза української спортивної терміносистеми характеризується трансформаційними лексико-семантичними процесами. Перші етапи до початку XXI століття засвідчують розвиток здебільшого синтетичного формування українських спортивних термінів, водночас сучасний період XXI століття започаткував динаміку взаємопроникнень іншомовних термінів. Дану тенденцією потрібно пояснити розвитком світового спорту, міжнародних комунікацій та домінування терміносистем іноземного походження. Зазначені характеристики зумовлюють потребу у дослідженні методологічних аспектів формування української спортивної терміносистеми.

Список літератури:

1. Породько-Лях О., Кудря М. Етапи розвитку української спортивної термінології. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2016. № 2. С. 82–85.
2. Романчук О., Коваль Р. Історія спортивної лексикографії. *Молода спортивна наука України*. 2012. Т. 1. С. 271–276.
3. Осінчук В.Г., Попеску І.К., Рябенко Є.М. та ін. Російсько-український словник з фізичної культури і спорту. Львів : Світ, 1993. 312 с.
4. Волинець А.Р., Гринь Ю.О., Короп Ю.О., Харчук О.В. Російсько-український фізкультурно-спортивний словник / за ред. Л. І. Мацько. Київ, 1995. 138 с.
5. Білінський Є.В., Дідковський В.А., Запорожанов О.В. та ін. Російсько-український словник спеціальних термінів / за ред. В.Ф. Гречка. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2000. 68 с.

6. Янків І.Т. Словник-довідник труднощів перекладу спортивних термінів : метод. рек. для працівників галузі фіз. культури і спорту. Львів, 2000. 26 с.
7. Боровська О. Короткий тлумачний словник термінів галузі фізичної культури та спорту. Львів : ЛДІФК, 2003. 54 с.

References:

1. Porodko-Lyach, O., & Kudrya, M. (2016). Etapy rozvytku ukrajinskoji sportyvnoji terminologiji [Stages of development of Ukrainian sports terminology]. *Teoriya i metodyka fizychnogo vychovannya ta sportu*, vol. 2, pp. 82–85.
2. Romanchuk, O., & Koval, R. (2012). Istoriya sportyvnoji leksykografiji [History of sports lexicography]. *Moloda sportyvna nauka Ukrajiny*, vol. 1, pp. 271–276.
3. Osinchuk, V.G., Popesku, I.K., Ryabenko, E.M. ta in. (1993). *Rosijsko-ukrajinskyj slovnyk z fizychnoji kultury i sportu* [Russian-Ukrainian dictionary of physical culture and sports]. Lviv: Svit. (in Ukrainian)
4. Volynets, A.R., Gryn, I.O., & Korop, I.O. (1995). *Rosijsko-ukrajinskyj fizkulturno-sportyvnyj slovnyk* [Russian-Ukrainian physical culture and sports dictionary]. Kyiv. (in Ukrainian)
5. Bilinskij, E.V., Didkovskyj, V.A., Zaporozhanov O.V. ta in. (2000). *Rosijsko-ukrajinskyj slovnyk spicialnych terminiv* [Russian-Ukrainian dictionary of special terms]. Kyiv: Natsionalna akademiya vnutrishnich sprav. (in Ukrainian)
6. Yankiv, I.T. (2000). *Slovnyk-dovidnyk trudnoshchiv perekladu sportyvnych terminiv: metod. rek. dlya pracivnykiv galuzi fiz. kultury i sportu* [Glossary of difficulties in translating sports terms: guidelines for employees in the field of physical culture and sports]. Lviv. (in Ukrainian)
7. Borovska, O. (2003). *Korotkyj tlumachnyj slovnyk terminiv galuzi fizychnoji kultury ta sportu* [A short glossary of terms in the field of physical culture and sports]. Lviv: LDIFK. (in Ukrainian)

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-20
УДК 821.161.2.09-92Славінська

Свалова М.І.
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка

АКТУАЛІЗАЦІЯ ВЛАСНОГО ДОСВІДУ ЯК УМОВА ВЗАЄМОДІЇ АВТОРА З ЧИТАЧЕМ У КНИЖЦІ І. СЛАВІНСЬКОЇ «МОЇ ЗАПАСНІ ЖИТТЯ»

Анотація. Досліджено способи актуалізації І. Славінською власного досвіду у книжці «Мої запасні життя» (Львів, 2019), здійснено аналіз особливостей представлення фактів, ситуацій та спогадів у контексті впливу на читача. Визначено, що авторка вдається до зміщення акцентів із самої проблеми на власне проживання цієї проблеми, поєднання типового й конкретного, уникає видимих логічних чи композиційних схем подачі матеріалу. Публіцистка ділиться роздумами про Голодомор і Голокост, знецінення прав людини, значення української мови, недосконалість системи освіти, сексизм та інші актуальні проблеми. Розкрито функцію образу пам'яті, який поєднує всі історії в цілісну картину, увиразнює ключову метафору «запасні життя», подану в назві. Окреслено перспективи подальшого аналізу книжки відомої медійної діячки, що полягають у дослідженні образної системи, композиційних і мовних особливостей.

Ключові слова: досвід автора, есеїстика, образ пам'яті, публіцистика.

Svalova Maryna
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

ACTUALIZATION OF OWN EXPERIENCE AS A CONDITION OF THE AUTHOR'S INTERACTION WITH READER IN THE BOOK «MY SPARE LIVES» BY I. SLAVINSKA

Summary. The methods of actualization of I. Slavinska's own experience in the book «My spare lives» (Lviv, 2019) are investigated, the features of presentation of facts, situations and memories in the context of influence on reader are analyzed in the current article. The relevance of this research work is due to the fact that I. Slavinska's debut book has not yet been the subject of a thorough analysis which it needs primarily at the level of ways to deal with socially significant topics and problems, presentation of life experience and composing of material. The author choosing a meditative-artistic and philosophical tone covers important issues in accordance with the tasks of journalism. I. Slavinska is a peculiar kind of chronicler whose activity is directed to the inner sphere, impressions, emotions and memories. Her book is a model of journalism that performs a therapeutic function, because it focuses on self-analysis, search and understanding of traumatic situations, primarily research of own history. The author engages the reader in the process of recollection through vivid metaphors, expressive, laconic details, specific composition of the material. Reproducing memories, raising acute topical issues the essay writer constructs a metaphorical reality, universal and concrete at the same time, and it can be considered as a common background for the exchange of senses, a form for filling special content and experience of each recipient. It is determined that the author shifts the emphasis from the problem itself to the actual course of this problem, combines typical and specific aspects, avoids visible logical or compositional schemes of material's presentation. The journalist shares her thoughts about the Holodomor and the Holocaust, the devaluation of human rights, the importance of the Ukrainian language, the imperfection of the education system, sexism and other current issues. Researcher reveled function of the memory's image which combines all the stories into a holistic picture and underlines the key metaphor of «spare lives» given in the title. The prospects for further analysis of the book of a well-known media figure in particular the study of the image system, compositional and linguistic features are outlined in the article.

Keywords: author's experience, essay writing, image of memory, journalism.

Постановка проблеми. Сучасне медійне середовище дуже різноманітне за способами впливу на аудиторію, тому різноманітними є наслідки та результати такого впливу. Сучасна публіцистика зорієнтована не тільки на актуалізацію певних проблем, на аналіз, прогноз і представлення позиції автора відповідно до обраного жанру, а й на рефлексію, занурення у внутрішній світ. Суспільство нині потребує якісних прикладів проговорювання травм, як історичних, так і особистих, адже в центрі уваги публіцистичного матеріалу – завжди людина та її взаємодія зі світом.

Книжка «Мої запасні життя» (Львів, 2019) – дебютна для І. Славінської, журналістки, перекладачки, продюсерки радіо «Культура», координаторки кампанії проти сексизму в медіа та політиці «Повага», членкині Українського ПЕН, лауреатки премії пам'яті Олександра Кривенка 2019 року. Подаючи міркування й спогади як мозаїчну історію (історії) власного життя, життя родини, роду, публіцистка прагне якщо не знайти відповіді на болючі запитання, то принаймні актуалізувати їх у цікавий спосіб, залучивши читача до співпереживання та спільного міркування, демонструючи неординарний досвід «публічного» самоаналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Жанр есею – надзвичайно гнучкий і в змістовому, й у формальному планах, тому навряд чи можна сформулювати його універсальне визначення. Т. Шевченко, досліджуючи есеїстику українських письменників як феномен літератури кінця XX – початку XXI ст., зазначає: «Складність осмислення есею також зумовлена тим, що процес цей відбувається одночасно в багатьох галузях гуманітаристики: філософії, художньої літератури, науки, публіцистики, культурології, педагогіки тощо» [6, с. 20]. Актуальними нині

© Свалова М.І., 2020

є напрацювання таких дослідників і дослідниць, як М. Балаклицький, В. Здоровега, М. Гнатюк, О. Гук, Н. Мирошкіна, І. Михайлин, К. Сільман, О. Ципоруха, С. Шебеліст, Т. Шевченко та ін. Інтерес науковців свідчить про складність есеїстики як різновиду творчості, адже в есеї автори завжди мають широкі можливості для креативного самовираження. Нам близька думка О. Гук, що «есе – це багатогранне, складне жанрове утворення, в природі якого закодовані найрізноманітніші чинники пізнання» [2, с. 38].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність цієї розвідки зумовлена тим, що дебютна книжка І. Славінської ще не була предметом ґрунтовного аналізу, якого вона потребує насамперед на рівні способів опрацювання суспільно значущих тем та проблем, на рівні представлення життєвого досвіду авторки, а також на рівні компонування матеріалу. М. Гнатюк наголошує на метажанровій природі есею [1], ми ж можемо констатувати: І. Славінська, обравши медитативно-художній, філософський тон, висвітлює актуальні проблеми – відповідно до завдань публіцистики.

Я. Карпець (інтернет-видання «Український інтерес») так відгукується про книжку І. Славінської: «Якщо окреслити одним словом, чим була для мене презентація, потім читання й висновки про книжку, то це слово звучить так – пам'ять. Пам'ять про рід, його ментальні й історичні особливості розвитку й стагнації. Для есеїстки це питання першочергове, наріжним каменем стоїть у книжці. В одному з есеїв журналістка копає інформацію про власний родовід. Цим подає нам, сучасникам, приклад для наслідування: копайте і ви докопаєтесь до істини. Звідки ти? Який твій рід? Де твій пуп заритий» [3]. На нашу думку, саме образ пам'яті поєднує всі тексти (які не мають заголовків), увиразнює ключову метафору «запасні життя», подану в назві.

Мета статті. Основною метою розвідки є визначення способів актуалізації авторкою власного досвіду у книжці «Мої запасні життя», аналіз особливостей представлення фактів із біографії та їхнього значення для впливу на читача. Реалізація мети передбачає виконання таких завдань: 1) виділити ключові проблемні питання, що стали предметом роздумів есеїстки; 2) окреслити пізнавальне й естетичне навантаження образу пам'яті у книжці І. Славінської; 3) розглянути взаємодію «автор-читач», яка відбувається на основі актуалізації авторкою власного життєвого досвіду.

Виклад основного матеріалу. Публіцистичний та естетичний простір книжки «Мої запасні життя» – багатоплановий. З одного боку, І. Славінська відтворює спогади, розгортає міркування на актуальні, злободенні й гострі теми, описує упізнавані чи несподівані ситуації, з іншого, конструює метафоричну реальність, універсальну й конкретну водночас, що її можна вважати спільним фоном для обміну смислами, формою для наповнення особливими змістом та досвідом кожного читача.

Розпочинає есеїстка свою історію (яка потім розпадається на кілька історій) спогадом про перший досвід сприйняття власного голосу, переплітаючи акустичний та метафоричний аспекти: «Звук власного голосу, коли чуєш його вперше, вражає. Він не схожий на те, що я чую зазвичай, бо зазвичай я чую те, що резонує всередині черепа, – це вже батьки пояснюють. Ще якийсь час займе розуміння: на записі голос також не звучить так, як є "насправді". Звук залежить від мікрофонів, носія, приміщення, повітря, настрою» [4, с. 5–6]. Читач розуміє, що звучання, голос, звук – ключові слова, наділені багатьма значеннями. Пригадати, озвучити (назвати, відшукавши найвиразніший відповідник внутрішньому мовленню) – основне пізнавальне, естетичне й комунікативне завдання авторки. Вона демонструє читачеві низку спогадів і концептів, прагнучи до найточнішого називання, пояснення деяких процесів, актуалізуючи і читацький, і перекладацький досвід. І. Славінська виводить важливі теми з особистої площини, і саме в цьому полягає ефективність впливу на реципієнта: «Натомість зі мною говорять друзі. Їхні сімейні історії уривчасті, як і мої. Коли ми зустрічаємося, то збираємо пазл. <…> Твоя історія про Голокост доповнює мою історію про Голодомор, доповнює її історію про депортацію» [4, с. 7].

Із процесом озвучування родинних, особистих історій, природно, тісно пов'язаний процес пригадування, до якого авторка залучає і читача через яскраві метафори, виразні, лаконічні деталі, хаотичне компонування матеріалу, у якому нелегко знайти ключові точки чи сюжетні вузли. Пам'ять – це те, що допомагає І. Славінській поступово реконструювати реальність, і особисту, й соціальну, читач може пересвідчитися, наскільки цей процес захопливий, цікавий, але й болісний: «Вся моя пам'ять – суцільна клаптикова ковдра, і я заздрю тим, хто знає родовід, і те, що на споді, і як усе скроїли, вирізали та підрубили, з якими припусками на шви. Мені ж від ковдри залишилися плями відбілювача, полинялі місця, поїдені міллю дірки <…>» [4, с. 9]. Отже, образ пам'яті об'єднує всі порушені проблеми, усі спогади, враження, факти й ситуації в єдину строкату картину внутрішнього світу молодої людини, активної, іронічної, але надзвичайно чутливої до світу зовнішнього. Особливо гостро звучить проблема відсутності спільної пам'яті, запитання: «Який кат позбавив пам'яті мою родину?» [4, с. 10] стосується не лише тиранів, наприклад, Сталіна та інших вождів, а й членів родини, які роками замовчували щось, уникали розмов, відвертали увагу дітей від дражливих тем, самої авторки – представниці свого покоління, яке має згадати все й неодмінно розказати згадане. І. Славінська – своєрідна хронікерка, чия діяльність спрямована саме у внутрішню площину, площину вражень, емоцій, спогадів, забутих деталей, випадкових нюансів, несподіваних асоціацій.

Правда як множина варіацій – цей парадокс найбільше цікавить публіцистку, вона ставить собі низку запитань, на які має відповісти й читач, вона шукає саме таку правду в багатьох аспектах; гендерна рівність, біль від історичної травми, приховані й забуті моменти родинного життя, дорослішання, патріотизм, права людини – усі ці питання авторка осмислює аналітично-критично, намагаючись відійти від стереотипів, визначити і зрозуміти приховані зв'язки:

«Офіційна історія, як на моє око, воліє створювати галерею портретів і сцен житія, але уявімо історію України, розказану дружиною дисидента. Якщо він герой і мученик, то хто вона? Можливо, сексотка? Можливо, сама ув'язнена чи у вигнанні? Можливо, "солом'яна" вдова? Можливо, розлучена? Можливо, безробітна?» [4, с. 29]. В історії І. Славінської багато таких риторичних «можливо?», і подумати про можливі варіанти добре відомого та, на перший погляд, однозначного вона без пафосу й моралізаторства спонукає читача. Авторка прагне не засуджувати, а знати, не оцінювати, а шукати й аналізувати факти, адже питання, пов'язані з будь-яким «героїчним минулим», часто потребують серйозних уточнень: «Мені було би цікаво більше читати та чути про досвіди колаборації (особливо з радянською владою) в Україні: таку історію, напевно, може перетравити покоління онуків і правнуків тих, хто були колаборантами. Та є суттєва вада: про своїх предків хочеться пам'ятати як про чистих і добрих» [4, с. 112–113].

Наскрізною у книжці «Мої запасні життя» є тема історичних трагедій, закріплених у досвіді авторки, сприйнятих суб'єктивно, але завжди актуальних. Авторка скрупульозно «препарує» свій досвід сприйняття Голодомору, констатуючи, проте, що не пам'ятає, коли вперше про нього щось почула, вона згадує заборони брати їжу в чужих, звичку ретельно все доїдати, вироблену старшими поколінням, тексти на цю тему зі шкільної «Читанки», почуття провини. Авторка ретельно фіксує спогади й доводить, що ця трагедія – завжди з нами, бо проживаємо ми її постійно, вона актуальна для всіх поколінь українців: «Від набутої звички доїдати доводиться позбуватися: поступово вчишся не їсти те, що не смакує, та не переживати, якщо в ресторані не можеш закінчити замовлену страву. З почуттям провини вдається боротися: з хліба, що лишився, можна сушити сухарі, а влітку той черствий хліб знаходить собі вжиток у гаспачо» [4, с. 43].

Для налагодження комунікації з читачем, потужнішого емоційного впливу авторка вдається до різноманітних способів актуалізації власного досвіду. Насамперед І. Славінська осмислює не проблему чи ситуацію, а себе, власну причетність до порушених питань, не претендуючи на універсальність висновків (та й не формулюючи їх). Звертаючись до спогадів про дитинство, актуалізуючи читацький досвід, наводячи приклади зі своєї перекладацької та журналістської діяльності, І. Славінська пише про Голодомор і Голокост, захист прав людини та діяльність церков, пропаганду мови ненависті, недосконалість системи освіти, осмислює проблему перекладу інформації про національні трагедії, донесення її до аудиторії іншими мовами, аналізує гендерні стереотипи, ділиться думками про сексизм, жіноче тіло й жіночність тощо. До прикладу, надзвичайно важливим для авторки є мовне питання, не тільки в патріотичному контексті, її цікавлять стосунки людини і мови, сфери мовлення, впливи, яких зазнає людина, перебуваючи в певній мовній системі.

У «Моїх запасних життях» І. Славінська надзвичайно різна – і російськомовна дитина, яка контактувала переважно з російськомовними каналами комунікації, але перед початком шкільного навчання чомусь вирішила заговорити українською, і філологиня, журналістка, людина з багатим комунікативним досвідом, яка розуміє, що мова – це дуже складний і потужний механізм: «Обговорювати якісь побутові штуки та справи родичів легше російською, про літературу краще говорити українською чи французькою, натомість про вино та їжу – найкраще французькою, а от на конференціях виступати простіше англійською, чи то пак на *globish*» [4, с. 48]. Отже, перший спосіб представлення свого досвіду – це зміщення акцентів із самої проблеми на власне проживання цієї проблеми, і прикметно, що для авторки немає менш значущих чи актуальніших питань, важливість кожного з них – незаперечна.

Другий спосіб актуалізації власного досвіду есеїсткою – це поєднання в описаних ситуаціях типового й конкретного, тому узагальнений «дух часу» набуває в її книжці чітких ознак і характеристик, за якими читач може і впізнати загальну картину, й максимально чітко уявити її, «підставивши» схожі чи протилежні деталі зі свого життя: «Школа швидко навчає толерувати насильство. Для цього вигадується низка "причин". Публічно ображають однокласницю-трієчницю, бо вона яскраво фарбує губи. А цю бачили в парку з хлопцями. А цей ніс у руках пляшку пива і трапився на очі вчительці. І той трохи повільний, його називають "страус". А ту – "вівця". Мене теж так називали, як і інших дівчат: вододіл лежав між "вівцею" та "бичкою"» [4, с. 99].

Проблеми усвідомлення власного вибору, готовності до протистояння, розуміння чиєїсь інакшості й меж особистого простору (емоційного, фізичного, духовного тощо) хвилюють авторку протягом усієї її історії, вона підводить читача до висновку про необхідність критично оцінювати ті стереотипні образи і правила, які завжди пропонує оточення: «Щось глибоко радянське, а може, й пострадянське містить віра у всемогутнє начальство без назви, імені, прізвища та посади. У те, що міністр може самостійно вершити долі, змінюючи правила гри під час гри? Чи, може, президент?» [4, с. 102].

Третій спосіб звернення до власного досвіду – це сама структура історії, яка складається з багатьох історій, що між ними й на рівні змісту, й на рівні композиції немає чіткого зв'язку. Авторка наче говорить сама з собою, не дотримуючись якихось видимих логічних чи композиційних схем, проте така комунікація дає читачеві свободу – пригадати, посміхнутися, помітити несподіваний зв'язок між деталями, спогадами, випадковими враженнями чи фактами та подіями. Образ клаптикової ковдри – це ключ до розуміння і манери викладу, і специфічної автобіографічності, і комунікативного завдання есеїстки, адже наприкінці історії авторка розшифровує назву книжки: «Історії інших – це мої запасні життя. В них, як і в прочитаних книжках, маю можливість прожити більше років, більше епох і більше досвідів. Є ті, що дарують тобі факти та знання, є ті, що дарують емоційний досвід, який неможливо було би здобути інакше» [4, с. 151].

Висновки і пропозиції. Отже, І. Славінська демонструє цікавий приклад есеїстичного само-

аналізу. Публіцистка в медитативно-художній формі міркує про Голодомор і Голокост, знецінення прав людини, значення української мови, недосконалість системи освіти, гендерні стереотипи та інші актуальні проблеми. Для налагодження контакту з реципієнтом, наводячи приклади зі свого життя, вона вдається до зміщення акцентів із самої проблеми на власне проживання цієї проблеми, поєднання типового й конкретного, уникає видимих логічних чи композиційних схем подачі матеріалу. Важливим у книжці є образ пам'яті, який поєднує всі історії в цілісну картину, увиразнює ключову метафору «запасні життя», що подана в назві. Перспективи подальшого аналізу книжки «Мої запасні життя» полягають у глибшому дослідженні образної системи, а також у визначенні композиційних і мовних особливостей.

Список літератури:

1. Гнатюк М.М. Жанрово-тематична парадигма сучасної есеїстики. *Літературознавчі студії.* 2015. Вип. 1 (1). С. 96–104.
2. Гук О.В. Становлення ідентичності жанру есе: методологічний аспект. *Молодий вчений.* 2018. № 9.1 (61.1). С. 35–39.
3. Карпець Я. Кожному Андрію Бондарю потрібна своя Ганна Улюра. *Український інтерес.* URL: https://uain.press/blogs/kozhnomu-andriyu-bondaryu-potribna-svoya-ganna-ulyura-1095658 (дата звернення: 22.08.2020).
4. Славінська І. Мої запасні життя: мала проза. Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. 152 с.
5. Шебеліст С. Теоретичні аспекти жанру есею. *Слово і Час.* 2007. № 11. С. 48–56.
6. Шевченко Т. Есеїстика українських письменників як феномен літератури кінця XX – початку XXI ст. : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 584 с.

References:

1. Hnatiuk, M.M. (2015). Zhanrovo-tematychna paradyhma suchasnoyi eseyistyky [Genre-thematic paradigm of the modern essay writing]. *Literaturoznavchi studiyi*, vol. 1 (1), pp. 96–104.
2. Huk, O.V. (2018). Stanovlennya identychnosti zhanru ese: metodologichnyi aspekt [Formation of the identity of essay genre: methodological aspect]. *Molodyi vchenyi*, no. 9.1 (61.1), pp. 35–39.
3. Karpets, Ya. (2019). Kozhnomu Andriyu Bondaryu potribna svoya Hanna Ulyura [Every Andriy Bondar needs his own Hanna Ulyura]. *Ukrayinskyi interes*. Available at: https://uain.press/blogs/kozhnomu-andriyu-bondaryu-potribna-svoya-ganna-ulyura-1095658 (accessed: 22 August 2020).
4. Slavinska, I. (2019). *Moyi zapasni zhyttya: mala proza* [My spare lives: short prose]. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva. (in Ukrainian)
5. Shebelist, S. (2007). Teoretychni aspekty zhanru eseyu [Theoretical aspects of essay genre]. *Slovo i Chas*, no. 11, pp. 48–56.
6. Shevchenko, T. (2019). *Eseyistyka ukrayinskykh pysmennykiv yak fenomen literatury kintsya XX – pochatku XXI stolit: monohrafiya* [Essays of Ukrainian writers as a phenomenon of literature of the late XX – early XXI centuries: monograph]. Kyiv: Vydavnychyi dim Dmytra Burago. (in Ukrainian)

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-21
УДК 82-92(477-87)Косач:792

Семенко С.В.
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка

ПУБЛІЦИСТИЧНІ ВИСТУПИ ЮРІЯ КОСАЧА ПРО ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТЕАТР НА СТОРІНКАХ ЕМІГРАЦІЙНОЇ ПЕРІОДИКИ

Анотація. У статті висвітлюється одна з граней творчої діяльності Юрія Косача: уважного літературного критика світової драматургії. Досліджуються публіцистичні виступи Юрія Косача про особливості розвитку європейського театру, специфіку розвитку нової модерної драми, опубліковані на сторінках еміграційної періодики. У розвідці акцентується увага на індивідуальній манері Косача-критика: органічному поєднанні наукового аналізу та публіцистичної пафосності у дослідженні знакових драматургічних явищ зарубіжного письменництва, енциклопедичній ерудиції, точності теоретичних дефініцій. З'ясовано окремі складові театрознавчої концепції публіциста; виокремлено елементи новаційних підходів Юрія Косача у висвітленні важливої світоглядної проблеми. Зроблено акцент на актуальності ідейного звучання публіцистики Косача для розвитку сучасної письменницької публіцистики.

Ключові слова: Юрій Косач, європейський театр, нова драма, екзистенціалізм, еміграційна періодика.

Semenko Svitlana
Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko

PUBLICIST SPEECHES OF YURIY KOSACH ABOUT THE EUROPEAN THEATER IN THE PAGES OF EMIGRATION PERIODICALS

Summary. The purpose of the scientific study is a comprehensive analysis of theatrical concept of Yuriy Kosach through the prism of his culturological journalism, which was published in the pages of emigration journals. The study emphasizes that Yuriy Kosach's theatrical publications are a logical continuation of the theatrical critique of the Drahomanov-Kosach family, which formed the spiritual tastes of Ukrainians and generated their socio-political guidelines in light of development of the latest social sentiments in Europe and the world. The article highlights one of the facets of Yuri Kosach's journalistic activity: an attentive literary critic of world drama. Yuri Kosach's journalistic speeches on the peculiarities of the development of European theater, the specifics of the development of a new modern drama, published in the pages of emigration periodicals, are studied. The research focuses on the individual manner of Kosach-critic: the organic combination of scientific analysis and journalistic pathos in the study of significant dramatic phenomena of foreign literature, encyclopedic erudition, the accuracy of theoretical definitions. It is emphasized that the organic combination of journalistic talent and original creative practice in the field of drama made it possible to immerse deeply into the creative laboratory of foreign playwrights, to highlight the best that could contribute to the renewal of the Ukrainian theater. Some components of the theatrical concept of the publicist are clarified; elements of Yuriy Kosach's innovative approaches in covering an important worldview problem are highlighted. The article focuses on the publicist's theoretical reflections on the leading style in European drama of the postwar period and the secrets of the creative laboratory of the leading creators of modern drama in Western Europe in the second half of the twentieth century. The author of the article notes that the literary journalism of Yuri Kosach on the development of world drama is a reflection of his worldview, explains the heterogeneity of its ideological accents. Emphasis is placed on the relevance of the ideological sound of Kosach's journalism for the development of modern literary journalism.

Keywords: Yuriy Kosach, European theater, new drama, existentialism, emigration periodicals.

Постановка проблеми. Серед різнобічної громадської-політичної й культурницької діяльності Юрія Косача маловивченою залишається його постать як театрального критика, наукові студії якого й понині можуть слугувати джерелом до розуміння розвитку європейської драматургії другої половини XX століття. Упродовж усієї своєї публіцистичної практики, він продовжував традиції свого роду в царині театральної критики, що, вбираючи публіцистичну стилістику, формувала духовні смаки й генерувала суспільно-політичні орієнтири у світлі розвитку новітніх суспільних настроїв у Європі та світі. Спільним для Олени Пчілки, Лесі Українки та Юрія Косача було й те, що вони водночас були і театральними критиками й творцями драматургії, що давало змогу глибоко проникати у творчу лабораторію зарубіжних драматургів, виокремлювати краще, що могло б сприяти оновленню національного театру.

Будучи автором таких популярних в еміграційному середовищі драматичних творів як-то: «Володарка Понтиди», «Ворог», «Облога», Ю. Косач розумів важливість художньо довершеної драматургії і театру формування кожної зрілої європейської нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Натепер публіцистична спадщина організатора багатьох журналістських проєктів в еміграції порівняно з його літературною діяльністю залишається малодослідженою. Окремі моменти публіцистичної діяльності Ю. Косача вивчалися здебільшого у зв'язку з його діяльністю у МУРІ (Ю. Шерех [12], С. Павличко [8]) і письменницькою творчістю (В. Агеєва [1], С. Романов [10], Р. Радишевський [9]), а співпрацю пресового діяча з окремими еміграційними виданнями досліджували Н. Сидоренко [11], С. Кравченко [7]. Так, Юрій Шерех, означуючи публіциста як єв-

© Семенко С.В., 2020

ропеїста, консеквентного захисника української ідеї, «непримиренного ворога большевизму», одним із перших піддає критиці демагогічність і нічим не підтверджену декларативність основних положень його публіцистичних виступів. Пізніше з думкою Шереха погоджується й Соломія Павличко, яка підкреслювала, що в публіцистиці «Косач віддає перевагу визначенню через заперечення» [12, с. 293]. Віра Агеєва зосереджує увагу на екзистенціалізмі публіцистики Юрія Косача: «З екзистенціалістських позицій він оцінює стан української культури як кризовий, багато роздумує над проблемами переоцінки цінностей, філософської періорієнтації» [1, с. 10]. Р. Радишевський, відзначаючи, що у літературній і публіцистичній діяльності відомий еміграційний діяч «витворив новий історичний стиль, основою якого було успішне поєднання глибокої філософської думки, базованої на всебічному науковому дослідженні історичних подій минулого з відчутним духом доби й мистецьким його втіленням [9, с. 43]. Сергій Романов переконує наукову спільноту, що «публіцистична сторінка діяльності Ю. Косача найяскравіше репрезентована саме в еміграційний період [10, с. 41].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасному науковому дискурсі публіцистичні виступи Юрія Миколайовича Косача про специфіку модерного європейського театру ще не були предметом спеціального наукового аналізу, тому *актуальність* пропонованої статті зумовлена, по-перше, необхідністю заповнити цю лакуну, по-друге, важливістю окремих положень театрознавчої публіцистики Юрія Косача для сучасного розвитку письменницької публіцистики.

Метою наукової студії є комплексний аналіз театрознавчої концепції Юрія Косача крізь призму його культурологічної публіцистики, що була видрукувана на сторінках еміграційних видань («Рідне слово», «Арка», «Час», «За синім океаном»).

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

– з'ясувати ключову проблематику театрознавчих виступів Юрія Косача на сторінках еміграційної періодики:

– виокремити новаційні підходи публіциста у висвітленні знакових драматургічних явищ зарубіжного письменництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. У культурологічних публікаціях еміграційного періоду Юрій Косач, суголосно ідеям своїх славних предків, дотримується концепції: духовна культура формує світогляд народу і сприяє політичним та економічним перетворенням, цю тезу яскраво ілюструють й театрознавчі студії публіциста.

У 1946 року на сторінках журналу «Рідне слово» Ю. Косач виступає із розлогою публікацією «Театр таїни», в якій намагається вияснити питання провідного стилю в драматургії повоєнного періоду. Публіцист, погоджуючись з тим, що кожна нова епоха чекає від митців новаторського підходу до художнього відображення дійсності, разом засуджує псевдоноваторство обивателів від літератури, про що й зауважує іронічно: «Філістер розуміє, що йдеться про новий стиль. Філістер знає, що треба йти «в ногу з добою» – розпаду атома, теорії квантів, теорії одности фізичного й духового тощо. Він наспіх складає формули нового стилю, але надаремно – цей стиль неорганічний. Відкриття нема, залишається наслідування, повторення, підмінювання». Косач переконує мистецьку еліту, що нова епоха, позначена не тільки певним хаосом в суспільстві, спричиненим динамікою воєнного лихоліття, а й новим типом людини, котра виборола в екстремальних умовах право на життя, право бути героєм, інтелект якої з розвитком наукових відкриттів неупинно зростає, тому сучасним драматургам необхідно щонайперше врахувати цю обставину у своїх творчості [4, с. 11].

Визначальною рисою для драматичного твору в перцепції Юрія Косача є «трагедія для пережиття», «трагедія як дійство душі», він упевнений, що «момент чарування й потрясіння» є рівночасно засадничою складовою для розуміння природи театру й фактором стилю, поряд з цим афектовані новації у площині тематики й проблематики, епатажу в акторській грі й декораціях – є другорядним. Акцентує увагу публіцист і на такій важливій складовій театру як майстерності акторської гри, вміння артиста злитися воєдино зі своїм героєм, відтворити прозріння душі свого персонажа.

І все-таки публіцист не втримується від спокуси дати власну дефініцію новому стилю нового періоду – «ірреалізм», хоча відразу наголошує на тому, що пропонований термін є невлучним і «плоско-вузьким», але це визначення, за його суб'єктивним спостереженням, розкриває основну суть театру віддзеркалювати не реальність дійсності, а реальність душі. Автор публікації, що пропонований стиль здатний створити «візіонерський театр дійства духу», п'єси, котрого зможуть «розколоти віртуальну пам'ять природного стереотипу».

У розвідці «Театр екзистенціалізму», надрукованій у мурівській «Арці» в 1947 році, Косач намагається осмислити роль філософської системи сартризму на розвиток європейської драматургії та театру. Зі знанням справи у публікації проаналізовано інновації у драматургічній спадщині як самого Ж. П. Сартра, так і провідних французьких і німецьких драматургів. Він вважає, що «театр екзистенціалізму замість долі висуває на головного героя душу людини, парадоксальне, роззброєне іноді своїм цинізмом вчення сартризму, якесь вічне «так і ні» самопожираючої діалектики породжує й рівновартнісні форми драматургії. Прості, оголені, крайньо суб'єктивістичні» [3, с. 8]. Публіцист виділяє найістотнішу стильову й ідеологічну засаду екзистенціоналізму – проповідування місійності людини щодо світу, в котрому вона примушена екзистувати, тому, за його спостереженням, драматургія Сартра, Камюса, Ануї, Сімони де Бовуар головно ставить завданням зобразити людину «в її нагості, віч-на-віч з потворною правдою свого загину, на який вона приричена від уродження, або, в разі перемоги, свого утвердження [3, с. 8]. У «Театрі екзистенціалізму» зроблено короткий аналіз знакових п'єс П. Сартра, Камюса, Ж. Ануї, Сімони де Бовуар. Юрій Косач висновує, що «ахілловою п'ятою театру екзистенціялізму є те, що він, користаючи все ще, хоч і проти власної волі, з традиційної

форми драматичного твору, проштовхує зміст, що є, властиво, не мистецтвом, а філософічним метикуванням…» [3, с. 9].

У театральній рецензії «Шовковий черевичок» П. Клоделя. (До постави в Мюнхенському театрі) об'єктом аналізу вкотре стає власне драматургічна спадщина французького митця Поля Клоделя. Власне розгляду режисерської роботи та рівня акторської гри трупи Мюнхенського театру в рецензії відводиться значно менше місця, аніж з'ясування новаторства П. Клоделя в царині європейської драматургії. Публіцист наголошує, що «монументально-могутня» творчість французького драматурга є предметом постійних дискусій поважних літературних критиків, яким були не прийнятні яких не вдовольняє «ідеал форми», стильова еклектика, новаторство у формі композиції твору, при цьому, підкреслює автор театральної рецензії, драматургія письменника «відкриває можливості не лиш широким студіям в напрямку її пізнання й тлумачення, але відкриває й шляхи до пізнання духовності сучасної доби». Неважко помітити, що для Косача французький драматург є зразком письменника нової європейської повоєнної формації, про що свідчить піднесено-патетичний тон його рецензії, цілий каскад позитивно-оцінних епітетів: «…Цей… творець… пломінний, вірний, безкомпромісний і фанатично відданий член своєї конфесійної спільноти виявив себе у своїй творчості, зокрема драматургійній, як руйнувач усіх літературних традицій, жанрів, канонів…» [6, с. 5]. Зосереджуючи увагу на п'єсі Клоделя «Шовковий черевичок», публіцист привертає увагу читачів до тих чинників, які визначають твір як зразок європейської модерної драми, закоріненої в кращі традиції театру попередніх епох та помноженої на художні новації Поля Клоделя у царині драматургії: «Цей твір посів уже передове місце у всесвітній драматургії як чіткістю провідної, ошляхетнюючої ідеї, так і силою нових мистецьких засобів. Це не лиш драматизований образ світу у взнеслому, палахкотіючому світлі католицизму, але й резолюція в драматичному мистецтві» [6, с. 5]. Скрупульозний аналіз п'єси «Шовковий черевичок» дає право Косачеві заперечити усталену сентенцію про твір як нове слово в розвитку світової драми, доводячи правомірність своєї позиції і не відкидаючи при цьому драматургічного таланту Клоделя: «Тяжко думати, щоб цей твір визначив майбутній розвиток драматургії. Радше він залишився свідченням того, якою своєрідною може стати мистецька сентенція доби, коли її реалізує майстер незвичайної своєрідности й індивідуальности, до того ж майстер, що своїм творчим корінням росте з попередньої доби. А з другого боку, він показує, як багато в наші дні може дати мистецтву філософія й ідеологія християнства, як по-новому може її розкрити мистець, озброєний умілістю свого часу, стилем своєї епохи» [6, с. 5].

Косач, спостерігаючи процес провінціалізації та орієнтальне спрямування творчості окремих творців національного театрального дискурсу на еміграції, прагнув, щоб українська письменницька еліта вивчала й опановувала секрети творчої лабораторії таких провідних творців модерної літератури Західної Європи як Поль Клодель.

У цікавій формі «патетичного послання» збірного образу драматурга-маски до типового образу європейської актриси Ельвіри де Ґравальос Альфара на сторінках збірника «МУР» Юрій Косач висловлює свої погляди на шляхи розвитку театру у повоєнний період в Європі – такий прийом дозволяє авторові «мандрувати» у часі, висвітлюючи своєрідність розвитку драматургії й театрального мистецтва у різні знакові для українського і європейського театру періоди. На початку публікації він чітко означує культурну романтичного театру до канонічного класицистичного, зокрема, звертаючись до актриси він наголошує: «… ми різнимося з вами тільки смаками щодо двох основних стилів світового театру… ви схильні протегувати класицизм, я – романтизм» [2, с. 45].

Публіцист толерантно доводить своїй візаві, що для нього як драматурга чужі теоретичні трактати про естетичні канони мистецтва, розмірковування про техніку створення творів відповідно до вимог стилю, як і чужа йому регламентованість класицизму, який є, на його думку мистецьким блефом, спекулятивною конструкцією, позбавленої таких визначальних рис літературного твору як пристрасть, таїна, «буревійне» новаторство, магічність слова. Косач переконує адресата свого послання: «Нехай романтизм розпадеться на десятки напрямків формалістичного шукання – символізм, футуризм, експресіонізм, сюрреалізм – це не важливе, сутнє лиш: клімат театрального твору, клімат його проблемності, його колізій, його напруження, його ідеологічного змісту й психологічної ґенези, а це все, обняте відсвітом революційності зокрема, становитиме вічний і єдиновирішальний для звучання театрального твору романтичний круг всесвітньої драматургії» [2, с. 51].

Стосовно ж головної специфіки драматичного твору, то для Косача вона бачиться у боротьбі ідей, які б сприяли оновленню театрального ритму, народженню нового стилю суголосного потребам доби та духовним запитам нації, а це, суголосно його театрознавчій концепції, не по силі класицизму з його «скам'янілістю мертвих канонів», «ув'язнюючи усяку творчу думку штампом «зразковості».

В аналізованому виступі Косач найбільш розлого означив не тільки завдання сучасного європейського театру, а й свою естетичну театрознавчу концепцію. Говорячи про ті атрибути, котрі сприятимуть оновленню драматургії, в тому числі й національної, Косач на перше місце ставить безпартійність, яка сприятиме об'єктивному висвітленню на театральній сцені актуальних проблем сучасності, без зайвого політичної пропаганди й упередженості, позаяк талановите слово драматурга мовлене з вуст не менш талановитого актора здатне осяяти людину зсередини, підтвердити або заперечити її розуміння сучасних суспільних і культурних тенденцій у житті нації, здатне впливати на моральне здоров'я нації. Визначальними для повноцінної драми «атомової» доби, на глибоке переконання публіциста, є: моральна відповідальність драматурга за своє слово, оскільки «ця соціальна функціональність, ця служба моральному законові – це істота театру»; вміння кликати глядача «до бою», бо «експлозивність драми відповідає експлозивності суспіль-

ства, що ніколи не перебуває в статичному стані». Конститутивною для публіциста є етнозахисна функція театру, який в умовах бездержавності є речником нації, вихователем кращих патріотичних почуттів, дзеркальним відображенням боротьби української нації за становище суб'єкта історії.

Юрій Миколайович Косач торкається й проблеми особистості митця, який здатний витворити новий стиль театру на перехресті експресіонізму й реалізму «театр душі, театр таїни, театр магії», не вдаючись до сліпого наслідування чи епігонства, які в повоєнний період на еміграції мали місце у творчості українських митців. Він цілком справедливо зауважує: «Можна до одуріння наслідувати манеру Дж. Джойса чи Гемінгвея, але бути водночас на сто сот миль віддаленим від їхнього генія. Але вистане однієї іскри, вистане, щоб піднесена проблема так реально знялася над хащею мово-стилю, над клубовинням звукових ребусів, що ці ребуси вмить стануть об'явленням. Вирішає тут щирість мистця, сила його особистості, його, скажімо, за екзистенціалістами, жаги свободи» [2, с. 51].

Свій діалог-гротеск Косач традиційно для публіцистичних виступів у мурівський період завершує оптимістичним прогнозом розвитку національного театру з новим стилем, якому будуть притаманні такі атрибути як-то: посилення романтичної іронії, забавляння з дійсністю, казковість, які помножені на вільний від політичного тиску талант драматурга витворять нове мистецтво театру.

У совєтофільський період творчості Косач на сторінках журналу «За синім океаном» друкує критичну розвідку «Театр Теннесі Вілліамса», в якій позитивно оцінюючи творчу плодовитість молодого американського драматурга, відзначає художню довершеність архітектоніки його п'єс, багатство атмосфери творів, майстерність у створенні характерів персонажів, у той же час публіцистові, для якого визначальним було гуманістичне начало мистецтва, не прийнятна провідна тема драматургії Т. Вілліамса – «звіринність людини». Наголошуючи, що «американскість» митця, хоча й визначається «лірично-натуралістичним стилем… і деякими художніми засобами, питоменними лише традиції американського драматичного мистецтва», назвати його національним письменником не можна, насамперед через антигуманність його творів: «Порочність драматургії Вілліамса, при всій її майстерності, навіть художності, мабуть в тому, що їй недостає глибинної філософської підоснови, а якщо вона і є, то її елементи разюче антилюдські, а через те, звичайно, і антисуспільні й антинаціональні» [5, с. 14].

Висновки і перспективи Таким чином, театрознавчі виступи Юрія Косача в еміграційній періодиці другої половини XX століття свідчать про його глибоку ерудицію ґрунтовне знання розвитку світової літератури, її стильових тенденцій, розуміння специфіки ідиостилю кожного з досліджуваних митців, вміння давати теоретичні дефініції складним явищам театрального мистецтва і драматургії, шукати в складних перипетіях світової драматургії шляхи оновлення української літератури. Письменницька публіцистика Юрія Миколайовича Косача є віддзеркаленням його світоглядних пошуків, тому вона така неоднорідна за своїми ідеологічними акцентами. Проте, переважна більшість його театрознавчих розвідок не втратила своєї актуальності й до сьогодні, і по праву становить золоту спадщину письменницької публіцистики України.

Список літератури:

1. Агеева В. Між екзотизмом і традицією // Юрій Косач. Проза про життя інших: Тексти, інтерпретації, коментарі. Київ, 2003. С. 7–15.
2. Косач Ю. До доньї Ельвіри де Ґравальос Альфара, незрівняної Амаріллiс у королівському театрі Ля Монтерія. *Мур*. 1947. №3. С. 45–51.
3. Косач Ю. Театр екзистенціалізму. *Арка*.1947. № 1. С. 7–9.
4. Косач Ю. Театр таїни. *Українське слово*. 1946. Ч. 32. С. 6.
5. Косач Ю. Театр Теннесі Віліамса. *За синім океаном*. 1962. Ч. 4. С. 12–14.
6. Косач Ю. «Шовковий черевичок» П. Кльоделя. *Час*. 1947. Ч. 50. С. 5.
7. Кравченко С.І. Періодичні видання Польщі 20-30-их років XX століття у світлі суспільно-культурних процесів міжвоєнної доби: літературна комунікація, польсько-український діалог. Луцьк, 2009. 508 с.
8. Павличко С. Модернізм у контексті мистецького українського руху // Павличко С. Теорія літератури. Київ, 2002. С. 277–38.
9. Радишевський Р. Юрій Косач: література як голос нації. Київ, 2018. 384 с.
10. Романов С. «Портрет митця замолоду»: штрихи до життєвого і творчого шляху Юрія Косача. *Слово і час*. 2009. № 12. С. 29–42.
11. Сидоренко Н. Національно-духовне самоствердження: У 3 ч. Київ, 2000. Ч. 3. 160 с.
12. Шерех Ю. Українська еміграційна література в Европі 1945–1949. Ретроспективи й перспективи // Шевельов Ю. Вибрані праці: У 2 кн. Кн. II. Літературознавство. Київ, 2009. С. 633–678.

References:

1. Aheyeva, V. (2003). Mizh ekzotyzmom i tradytsiieiu [Between exoticism and tradition]. *Yuriy Kosach. Proza pro zhyttia inshykh: Teksty, interpretatsii, komentari* [Yuriy Kosach. Prose about lives of others: Texts, interpretations, commentaries]. Kyiv: Fakt, pp. 7–15.
2. Kosach, Y. (1947). Do doni Elviry de Gravalos Alfara, nezrivnianoi Amarillis u korolivskomu teatri Lia Monteriia [To Dona Elvira de Gravalos Alfara, the incomparable Amaryllis at the Royal Theater of La Monteria]. *Wall*, no. 3, pp. 45–51.
3. Kosach, Y. (1947). Teatr ekzystentsializmu [Theater of Existentialism]. *Arch*, no. 1, pp. 7–9.
4. Kosach, Y. (1946). Ukrainske slovo [Theater of Mystery]. *Ukrainian word*, no. 32, p. 6.
5. Kosach, Y. (1962). Teatr Tennesi Viliamsa [Tennessee Williams Theater]. *Over the blue ocean*, no. 4, pp. 12–14.
6. Kosach, Y. (1947). «Shovkovyi cherevychok» P. Klodelia ["Silk shoe" by P. Claudel]. *Time*, no. 50, p. 5.
7. Kravchenko, S.I. (2009). *Periodychni vydannia Polshchi 20-30-ykh rokiv XX stolittia u svitli suspilno-kulturnykh protsesiv mizhvoiennoi doby: literaturna komunikatsiia, polsko-ukrainskyi dialoh* [Periodicals of Poland in the

1920s and 1930s in the light of socio-cultural processes of the interwar period: literary communication, Polish-Ukrainian dialogue]. Lutsk.
8. Pavlychko, S. (2002). Modernizm u konteksti mystetskoho ukrainskoho rukhu [Modernism in the context of the Ukrainian artistic movement]. *Teoriia literatury* [Theory of Literature]. Kyiv, pp. 277–38.
9. Radyshevsky, R. (2018). *Yurii Kosach: literatura yak holos natsii* [Yuriy Kosach: literature as the voice of the nation]. Kyiv.
10. Romanov, S. (2009). «Portret myttsia zamolodu»: shtrykhy do zhyttievoho i tvorchoho shliakhu Yuriia Kosacha ["Portrait of a young artist": touches to the life and career of Yuri Kosach]. *Word and time,* no. 12, pp. 29–42.
11. Sidorenko, N. (2000). *Natsionalno-dukhovne samostverdzhennia: U 3 ch.* [National-spiritual self-affirmation: In 3 parts]. Kyiv, part 3.
12. Sherekh, Y. (2009). Ukrainska emihratsiina literatura v Evropi 1945–1949. Retrospektyvy y perspektyvy [Ukrainian emigration literature in Europe 1945–1949. Retrospectives and perspectives]. *Shevelov Yu. Vybrani pratsi: U 2 kn. Kn. II. Literaturoznavstvo* [Shevelyov Yu. Selected works: In 2 books. Book II. Literary Studies]. Kyiv, pp. 633–678.

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-22
УДК 007:304:070(477)(09)

Сидоренко Н.М.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СТАНОВЛЕННЯ ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ ОСВІТИ НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Анотація. У статті розглянуто перші кроки підготовки фахових працівників преси на початку XX ст. у Російській імперії. Мета статті – з'ясувати умови й особливості створення професійних курсів для журналістів у Москві та Одесі, відтворити біографічні й творчі досягнення засновників цих осередків журналістської освіти. З'ясовано особливості функціонування «наукових і практичних курсів для журналістів» у Москві (1905) під керівництвом доктора кримінального права, адвоката, уродженця Полтавщини Л. Владимирова, а також курсів практичної газетної техніки в Одесі (1905; засновник – редактор-видавець і літератор А. Рабинович). Внесок професора Л. Владимирова та фахівця редакційно-видавничої галузі А. Рабиновича (Чивонибара) у формування засад професійної журналістської освіти ще мало поціновані в Україні.

Ключові слова: журналістська освіта, курси практичної газетної техніки, програма навчання, «правова творчість», газета як «навчальний полігон».

Sydorenko Nataliia
Taras Shevchenko National University of Kyiv

FORMATION OF JOURNALISM EDUCATION IN THE EARLY XX CENTURY

Summary. The article considers the first steps of training professional journalists in the early XXth century in the Russian Empire. The aim of the investigation is to find out the conditions and features of creating courses for journalists in Moscow and Odesa (1905), to clarify the biographical and creative achievements of the founders of these centers of journalism education. The peculiarities of the functioning of the «scientific and practical courses for journalists» in Moscow (1905) under the guidance of Doctor of Criminal Law, lawyer, a native of Poltava region L. Vladimirov, as well as the courses of «practical newspaper technology» in Odesa (1905; editor, publisher and writer A. Rabinovych as the founder of these courses) were analyzed. Professor L. Vladimirov based his journalism curriculum on «systematic ethical and legal knowledge», necessary for the study and discussion of issues of public life in terms of writing a journalistic (publicistic) text. At the same time the editor-publisher A. Rabinovych (Chyvonibar) focused on the practical implementation of acquired knowledge, offering his students to bring their publications in the two consecutive newspapers – «Reporter» and «Odesskaya Zhizn / Odessa Life» (1906), where reports, notes, feuilletons, articles, essays of the journalists-beginners were published. There were students not only from Odesa and the nearest regions, but also from Moscow, St. Petersburg, Siberia and other cities and territories of Russia; they studied full-time and part-time, received a certificate of education and recommendations for work in press. The contribution of Professor L. Vladimirov (he studied at Kharkiv University, later worked here as private-docent, extraordinary and honored professor at the department of criminal law and judiciary), as well as editorial and publishing specialist A. Rabinovych (Chyvonibar) to the formation of professional journalism education is still little appreciated in Ukraine. The biographical and publishing aspects of A. Rabinovych's activity in Odesa and the functioning of his courses (probably existed until 1917) also are not clarified.

Keywords: journalism education, courses in practical newspaper technology, curriculum, «legal creativity», newspaper as a «training ground».

Постановка проблеми. Неухильний прогрес преси, зростання не тільки назв періодичних видань, а й їхніх тиражів, проникнення реклами в творчу атмосферу новинної журналістики, розвиток фотографії, розширення поліграфічних можливостей, поява радіо наприкінці XIX ст. сприяли настійній потребі редакцій у кваліфікованих співробітниках. Нестача репортерів, оглядачів, коментаторів, рецензентів особливо відчувалась у провінції. Випадкові співробітники, що не володіли навичками пошуку, відбору та опрацювання фактів, не могли врятувати періодику, що потребувала як освічених літераторів, так і знавців правових засад функціонування журналістики, методів здобуття суспільно вагомої інформації, принципів впливу на громадську думку тощо.

На межі XIX–XX ст. у багатьох країнах світу (Німеччині, Англії, Швейцарії, Італії, США, Японії, Китаї) почали з'являтися журналістські курси та школи. Це передусім школи репортерів при редакціях великих газет, курси з журналістики в університетах – Пенсільванському (1893, США) та Цюріхському (1903, Швейцарія), окремі журналістські програми на юридичних факультетах у Вашингтоні, Філадельфії, Чикаго. Початок університетської освіти для журналістів поклав американський медіамагнат Дж. Пулітцер. Випробовуючи власні методи завоювання читача (сенсаційні кримінальні повідомлення, злободенні коментарі й огляди, «безперервність і цілісність» фактів), він став наприкінці XIX – на початку XX ст. родоначальником «нового журналізму» і «батьком жовтої преси». За кілька років до завершення свого земного буття видавець і журналіст склав заповіт, за яким залишив кошти Колумбійському університету в Нью-Йорку на створення Вищої школи журналістики (30 вересня 1912 р. 79 студентів розпочали навчання, серед них було з десяток жінок) та заснування премії в галузі журналістики, літератури, музики й театру в США.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До перших кроків упровадження освіти праців-

© Сидоренко Н.М., 2020

ників преси здебільшого зверталися науковці Росії, зокрема В. Семиков, Т. Владимирова, В. Кіхтан, Д. Дунас, В. Таловов; історики й теоретики преси – Б. Єсін, О. Бережной, С. Корконосенко, Р. Овсепян, Л. Світич, В. Ворошилов та ін., чиї дослідження стосувалися перших спроб виховання журналістських кадрів із 80-х рр. XIX ст., видання брошур, посібників і порадників про те, як «підготувати кореспондентів» і як «кореспондувати до газет і журналів». Деякі етапи журналістського вишколу в XX ст. й вимоги до сьогоденної медіаосвіти простежували українські вчені – В. Здоровега, І. Михайлин, В. Різун, С. Квіт, Н. Габор, Л. Деркач та ін. Так, І. Михайлин звернувся до витоків фахового навчання працівників преси в Харкові [1]; В. Різун неодноразово аналізував практику діяльності українських та європейських медіашкіл [2], формування навчальних засад у сфері журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка [3]; Н. Ґабор простежувала новітні вимоги до освіти журналістів «епохи Web.3.0» [4]; Л. Деркач зосередила увагу на перспективах розвитку підготовки фахівців для мас-медіа [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Навіть при існуванні низки досліджень, які дотично чи цілеспрямовано торкалися проблем розгортання шкіл, курсів чи й окремих факультетів для «прищеплення» професійних компетенцій потенційним працівникам преси, все ж українське підґрунтя цієї теми вивчене недостатньо, часом існує плутанина фактів, маловідомими лишаються важливі деталі в сфері підготовки кореспондентів, репортерів, рецензентів, загалом освічених працівників, які б володіли вагомими суспільними знаннями, були здатні світоглядно орієнтуватися в різних ситуаціях для висвітлення їх у пресі.

Мета статті – з'ясувати умови й особливості створення перших професійних курсів для працівників преси на території Російської імперії, передусім в Москві та Одесі, відтворити біографічні й творчі досягнення засновників цих осередків журналістської освіти (Л. Владимиров, А. Рабинович).

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідея створення журналістських курсів, а потім шкіл та окремих освітніх закладів активно обговорювалась у літературному середовищі Росії другої половини XIX ст.; насамперед «школа журналістів» стала предметом суперечок у літературних гуртках, видавництвах, редакціях. Більшість констатувала потребу освіченого, різнобічно підготовленого журналіста [6; 7].

До активних громадських дискусій спонукали й брошури «Питання преси (1896), «Напередодні XX століття» (1898), «Преса як влада сучасного над майбутнім» (1899) російського журналіста й банкіра К. Трубникова, засновника першого телеграфного агентства в Росії, видавця і редактора низки авторитетної петербурзької періодики («Биржевые ведомости», «Новое время», «Записки для чтения», «Экономические ведомости», «Телеграф», «Мировые отголоски» та ін.). Серед прихильників створення школи журналістів був публіцист П. Берлін (народився в Ростові-на-Дону, що на той час належав до Катеринославської губернії), який відстоював західні тенденції формування школи журналістів для «підвищення освітнього рівня» працівників цієї сфери, вважаючи передумовою професійного успіху здобуття знань, ґрунтовну обізнаність у важливих сферах суспільного життя, без чого важко уявити професійного газетяра. Здобувши дві вищі освіти (медичну в Цюріхському університеті, юридичну – в Берлінському університеті), П. Берлін активно долучився до російської преси як член редколегії «Современного слова», автор журналів «Жизнь», «Образование», «Научное образование», «Народное хозяйство», «Вестник Европы», «Русская мысль», «Современный мир», «Еврейский мир» тощо.

Нині найвідомішими вважаються журналістські курси Л. Владимирова у Москві та А. Рабиновича в Одесі, що виникли 1905 р. У Росії існували інші подібні проекти, зокрема гурток петербурзьких журналістів намагався відкрити школу журналістів 1902 р. У 1913 р., зазначає дослідник В. Семиков, Товариство діячів преси у своєму періодичному органі «Журналист» повідомило про проект створення курсів газетної техніки, на яких можна було отримати професійні знання з «усіх галузей газетної, журнальної, поліграфічної і видавничої справи» й поповнити свою загальну освіту. Ідея не була реалізована. Цей період (з кінця XIX і до 30-х рр. XX ст.) доктор педагогічних наук Т. Владимирова визначила як *ремісничий* у сфері підготовки журналістів-практиків, безпосередньо у редакціях чи на короткотермінових курсах [8, с. 11].

У жовтні 1904 р. Міністерство народної просвіти Росії розглянуло програму проф. Л. Владимирова про відкриття в Москві «наукових і практичних курсів для журналістів». Відповідь установи була позитивною, тож 9 листопада 1904 р. ініціатор виступив із доповіддю про створення курсів журналістів на засіданні московського відділення Російського товариства діячів видавничої справи, підкреслюючи назрілу потребу навчання «газетних працівників», особливо у провінції. Готуючи документи для отримання дозволу, Л. Владимиров зіткнувся з нерозумінням «цієї потреби часу» серед чиновників; навіть міністр народної просвіти в розмові з професором назвав його ідею «малоуспішною». Все ж авторитет ученого-юриста, відомого московського адвоката переважив думки тих, хто вважав виключно літературні здібності підставою для роботи в пресі.

Варто наголосити, що Леонід Євстахійович Владимиров (Володимиров; 1844 (1845)–1917) народився на Полтавщині, навчався в Харківському університеті, згодом працював тут як приват-доцент, викладаючи юриспруденцію. В цьому навчальному закладі він захистив кандидатську («Про значення лікарів-експертів у кримінальному процесі») й докторську («Суд присяжних») дисертації, здобув науковий ступінь доктора кримінального права. Обраний екстраординарним професором на кафедрі кримінального права та судочинства, 1893 р. здобув звання заслуженого професора. Свою кар'єру Л.Владимиров продовжив у Москві як адвокат, не полишаючи наукових досліджень у галузі кримінального судочинства та кримінального права. Він став автором посібників із прове-

дення захисту в кримінальних справах, одного з перших підручників із загальної частини кримінального права. Невипадково Л. Владимиров в основу журналістської освіти ставив «систематичні етико-юридичні знання», необхідні для вивчення й обговорення питань суспільного життя, що визначали суть публіцистики.

Тож, 8 лютого 1905 р. стараннями проф. Л. Владимирова в Москві відкрилися перші журналістські курси на території Росії. Програма курсів включала такі дисципліни, як пропедевтика законознавства, філософія, право, етика, політична економія, загальна історія літератури, російське державне право з коротким оглядом державних установ деяких закордонних держав, фінансове право, статистика, цивільне, торгове, поліцейське й судове право. Серед практичних дисциплін, пов'язаних із безпосереднім функціонуванням преси та журналістськими навичками, вирізнялися загальна історія преси, історія мистецтва, репортаж, стилістика, стенографія, фотографування, рахівництво, коректура.

Засновник курсів особисто виступав перед студентами, передаючи свої глибинні знання в царині правознавства й закликаючи до вдумливого застосування закону в журналістській діяльності. Результатом прочитаних лекцій заслуженого професора Л. Владимирова стала брошура «Правова творчість» (Москва, 1905), у надзаголовку якої позначено «Курси журналістів. Перший семестр січень – червень 1905». Автор детально розглядав такі питання, як мета правотворчості, розуміння особистості («особистість це ідея, а ця ідея – уявлення людини про себе, як *поєднання* відомих духовних і фізичних властивостей…» [9, с. 4]), моральність і право («завдання моралі – регулювати внутрішнє виявлення людських взаємин» [9, с. 6]), основні завдання права («встановлення міри свободи людини в суспільстві [9, с. 6]), прерогативи особистості, основні умови правотворчості, місія законодавства («допомогти народженню духовної особистості» [9, с. 14]), загальнолюдська гідність, значення народної правосвідомості, громадська думка, правотворчість у галузі науки тощо.

Навчання було розраховано на три семестри (по 4 місяці в кожному). Дисципліни розподілилися таким чином: у першому семестрі – енциклопедія права, етика, політекономія, загальна історія літератури; в другому – державне, кримінальне і торгове право, цивільне право, судочинство; третій семестр відводився для вивчення міжнародного, поліцейського та фінансового права, історії мистецтв тощо. Паралельно з етико-правовими дисциплінами читалися курси практичного спрямування: стенографія, рахівництво, написання рецензій, звітів, репортажів і т.д. Студенти могли отримати такі практичні завдання, як підготовка рефератів із літератури, вправи з малювання, стенографії, фотографування; написання літературних статей, судових звітів, рецензій, бібліографічних заміток. До педагогічного складу були запрошені фахівці з права, статистики, етики, літератури, кілька письменників згодилися поділитися своїми творчими досягненнями на ниві публіцистики.

Заняття відбувались увечері, тривали з 18 до 20 години. Події першої російської революції 1905 р. стали на заваді успішного завершення запланованої програми. З незначною перервою третій триместр продовжився в січні 1906 р., даючи змогу опанувати як теорію суспільно вагомих дисциплін, так і практику газетної справи. Вірогідно, ці курси проіснували до 1911 р.

Інші курси практичної газетної техніки як «успішний проект журналістської освіти» виникли в Одесі того ж року, що й московські, й функціонували з 1905 по 1917 р. Засновником став редактор-видавець газет «Репортер» та «Одесская жизнь» Адольф Харитонович Рабинович (1872 – ?; справжнє ім'я: Аврум Хаскел; літературний псевдонім Чивонибар – так читається прізвище Рабинович у зворотному порядку) [10, с. 104]. В переліку його редакційно-видавничих ініціатив гумористичний альбом із карикатурами «Одесситка» (1893), щоденне видання «Одесская правда» (1911), тижневик революційної сатири «Стрелы» (1917). Читачі мали змогу ознайомитись із трьома збірками оповідань і нарисів: «Рассказы Петра Ивановича», «Каторга. Тюрьма. Голод», «Босяки. Женщины. Деньги». Всі ці видання вже давно стали раритетними, але на одному з сайтів [11] можна ознайомитися зі змістом другої з зазначених книг. Нариси й оповідання про життя у в'язниці (Одеса, 1903, 135 с.) вийшли в світ у друкарні газети «Одесский листок» і складалися з понад 20 авторських матеріалів, серед яких «Наглядач Сахалінської в'язниці», «Каторжанин із капіталом», «Настрої у в'язниці», «Гнітючі думки», «Спогади прокурора» тощо. Саме на цю книгу одесита Чивонибара було надруковано рецензію М. С. Камнєва в журналі «Русское богатство» (1903. № 12. С. 29–30).

Свій досвід редакційно-видавничої і літературної праці А. Рабинович втілив у заснуванні перших на півдні Росії курсів газетної техніки. За його лекціями в Києві вийшла книга «Газетный корреспондент» (1908) із підзаголовком: «Первое в России практическое руководство, где и как добывать газетный материал, и техника корреспонденции». Хоча автор приховав своє справжнє ім'я під псевдонімом B. Rut, але вказав як першоджерело свого тексту фундатора одеських професійних курсів.

В Одесі було передбачено дві форми навчання: очну й заочну. Оголошення про набір на курси були надруковані не тільки в місцевій, а й у столичній пресі, поширювалися навіть спеціальні буклети. Кілька оголошень було вміщено на сторінках популярного ілюстрованого тижневика «літератури й сучасного життя» «Нива», призначеного для «сімейного читання». Як правило, рекламні повідомлення курсів газетної техніки мали скромне текстове розміщення зі скороченнями. Скажімо, в оригіналі перші одеські оголошення мали такий вигляд: «… для лиц обоего пола. Од., Дериб., д. № 21, Маркса. Лично и заочн. подгот. сотрудник. Выд. свидет., рекоменд. редакц. Подробн. за 7 к. марку. Курсист. минувш. вып. работ. в газет. за жалованье» (1906. № 35, № 36). В оголошеннях на шпальтах «Нивы» через два роки з'явились нові нюанси: зазначено, що це перші в Росії курси, існують третій рік; готують співробітників зі спеціалізацією: фейлетон, стаття, оповідання, кореспонденція, стенограма тощо. Повідомлялося, що на курсах

були слухачі з Москви, Санкт-Петербурга, Сибіру та інших міст Росії (1908. № 5).

Публікації оголошень на сторінках петербурзького журналу «Нива» в 1912 р. засвідчили появу конкурентів для курсів А. Рабиновича. Наприклад, читачів поінформовано про навчання «газетній і журнальній праці (статті, кореспонденції і т.п.)», що відбувалося заочно, обіцяло додатковий заробіток у газеті; подробиці надсилалися безкоштовно. Цією справою опікувалася редакція журналу «Сотрудник печати» (Санкт-Петербург, просп. Ліговський, 44-5) (1912. № 2). У кількох номерах «Нивы» подано пропозицію від київського «Південного видавництва» придбати книгу «Як кореспондувати в газети?» (ймовірно, мається на увазі видання, що складалося з 10 випусків, вийшло в світ у 1910–1911 рр. і було перевидано 1912 р.). Знову ж обіцяно «додатковий заробіток для кожного» (1912. № 8, 11, 14). Одеське оголошення теж не забарилося: підтверджено, що «колишні курсисти працюють у газеті за платню»; текст був схожий на попередній; змін зазнала тільки адреса курсів: Одеса, вул. Рішельєвська, 12 (1912. № 9). У 1908 і 1912 рр. зазначено в рекламі прізвище адресанта: Чивонибар.

Курси розраховувалися на чотири місяці й включали такі основні дисципліни: психологія, філософія, логіка, політекономія, законознавство; спеціальні дисципліни: історія журналістики, історія російської та зарубіжної літератури, історія мистецтва, статистика, техніка репортажу, фейлетону і белетристики, закони про пресу й авторське право, стилістика. Знання в сфері комерції, стенографії, коректури, редакторської та секретарської справи теж були незайвими. При поданні заяви кожен бажаючий міг вибрати певну спеціалізацію. Серед викладачів цих курсів називалися імена відомих письменників: Л. Андреєва, О. Купріна, О. Амфітеатрова. По закінченні навчання видавалися свідоцтва, а також рекомендаційний лист для роботи в редакціях.

Саме в Одесі відбулося поєднання як теорії, так і практики підготовки газетних працівників, адже газета «Репортер» (згодом «Одесская жизнь») була створена як «навчальний полігон», що супроводжував курси. Мету визначено так: «Друкувати роботи слухачів курсів газетної техніки з метою ознайомлення редакцій періодичних видань із ступенем підготовки курсистів… У нас – навички, учні, курсисти. Одне з завдань – підготовка газетних працівників… Дітище курсів – мініатюрна газета «Репортер» (1906. № 1).

Варто наголосити на певній плутанині, що виникла внаслідок побіжного ознайомлення сучасних журналістів із історією місцевої преси. Так, у двох (майже ідентичних) публікаціях видавця нині існуючої газети «Одесская жизнь» Г. Чабанова (він зареєстрував у 2007 р. «Бренд «Одесская жизнь») та власного кореспондента «Голосу України» В. Воронкова проводиться паралель між колишньою однойменною газетою та нинішньою, подається дата її створення – 13 березня 1906 р. [13]. Насправді, **12 березня** 1906 р. вийшла у світ газета «Репортер» (№ 1–6, 12 березня – 17 квітня), на зміну їй з'явилась «Одесская жизнь» (нумерація була продовжена, одразу вийшов № 7 за 18 квітня), що проіснувала до 29 травня 1906 р. У своїх публікаціях Г. Чабанов / В. Воронков пишуть про «відродження» газети з зазначеною назвою ще двічі – у 1909 та 1912 рр., називають це «першим» і «другим відродженням», родовід однойменної сучасної газети в Одесі ведуть від її «прапрапрабабусь» [13].

Можливо, невипадково медіаспільноту Одеси обурив факт подібної історичної спорідненості; 100 та 110-літні ювілеї «Одесской жизни» XXI ст. було названо «неправдивою інформацією», «самозванством», «шахрайством», «спекулюванням», «обманом читачів», «фактичним приписуванням чужих заслуг», «недобросовісною конкуренцією». Звернення до Антимонопольного комітету України лише частково усунуло проблему: редакція прибрала з логотипу дату «свого» заснування й «відновлення», але залишила посилання з зірочкою, де дрібним шрифтом надруковано: «З 2007 р. видається нова газета «Одесская жизнь» [13].

До цих непорозумінь певної «історичної дистанції» додається й те, що на початку XX ст. всі три газети з однаковою назвою не залежали одна від одної: перша «Одесская жизнь» продовжила існування «Репортера» за редакцією А. Рабиновича; з 30 травня по 30 червня 1909 р. редактор-видавець Мойсей Юхимович Школьник випускав у світ щоденну газету «Одесская жизнь»; згодом із 27 листопада по 10 грудня 1912 р. замість призупиненого видання «Еврей» (1912–1914) редактор-видавець Гірш Мовшевич Александр видав ще одну щоденну «Одесскую жизнь». Їхнє нетривале існування у сфері місцевої журналістики позначилося незначною кількістю номерів, відповідно: 6, 32 та 11.

Саме газета з професійною назвою «Репортер» була покликана в Одесі стати практичною школою для курсистів. Це була двотижнева літературна, політична й комерційна газета, редактором-видавцем якої в Одесі став засновник перших у Росії курсів газетної техніки з підготовки коректорів, репортерів і кореспондентів А. Х. Рабинович (Чивонибар). Контора газети знаходилась у центрі міста, на вул. Дерибасівській, 21; редакція й контора мали телефон № 18/40. За цією ж адресою приймалися оголошення. Окремий номер коштував 2 коп.

У редакційній статті «Перший крок» накреслювалися основні завдання «Репортера»: втілювати в життя «здорові основи», дбати про «добробут усіх народів», прагнути до прогресу народної освіти. З цією метою редактор-видавець обіцяв, що рядки видання будуть «глибоко продуманими й строго перевіреними», без «полемічного запалу і лихослів'я», мирні засоби використовуватимуться для вирішення проблемних питань. Цю редакційну політику мали підтримувати всі співробітники, а також новачки, курсисти й учні, які «несміливо виходили на "газетну арену"». Одне з важливих завдань одеського «Репортера» – «готувати газетних працівників» (1906. № 1). На цьому наголошувалося і в програмі періодичного видання. Тут друкувалися не тільки офіційні матеріали (здебільшого це розпорядження уряду й телеграми Петербурзького телеграфного агентства), а й ціла низка авторських повідомлень, статей, нарисів, дописів, довідково-комерційна інформація, малюнки, портрети й шаржі, оголошення.

У кількох номерах уміщено оголошення «Курси газетної техніки, засновані А. Х. Рабиновичем (Чивонибаром)», де роз'яснено місію газетної техніки – підготовка хроніки, кореспонденцій, рефератів – судових, думських, земських та інших зібрань; написання рецензій – театральних, художніх, бібліографічних; підбір передруків; скорочення, розробка і розподіл матеріалу. Проходження цього курсу передбачало значний розвиток особистості. На навчання запрошувалися особи обох статей, не молодші 17 років, зі знанням російської мови, які здобули освіту не нижче 6 класу міського училища. Оплата за три місяці складала 30 крб. Тим, хто успішно засвоїв техніку, видавалися сертифікати. Курси могли рекомендувати редакціям своїх випускників як співробітників. Важливу деталь цього оголошення надруковано наприкінці: для практичних занять курсистів засновано газету «Репортер» (1906. № 3).

Початкуючі автори могли виявити свої вміння в різних рубриках, зокрема «Хроніка Одеси», «Хроніка Росії», «Закордонне життя», «Огляд газет», «Судовий відділ», «Театр», «Кореспоненції», «Суміш» тощо.

Вже з першого номера газети з'явились публікації слухачів курсів – вони підписувалися як курсисти зі своїми прізвищами: Ангаров подав огляд преси, Г. Шапіро підготував замітку «В ломбарді», Павлова написала фейлетон «Підставний наречений», П. Скрильов опублікував есе «Маска». Своє співробітництво з «Репортером» вихованці А. Рабиновича продовжила й у наступних випусках. Скажімо, Павловій належить передова стаття «Вибори в Державну думу» (№ 2), Ангарову – огляд «Міське господарство» (№ 2), Петру Скрильову – есе «Розбита ваза» та зарисовка «Порт» (№ 2), Григорію Ш-ро (Шапіро) – бесіда «У виборця» (№ 5), Ф. Ф-лю (Ф. Ф., імовірно, Ф. Френкель) – закордонні огляди (№ 2, 6). Окрім конкретних імен і прозорих криптонімів, на сторінках «Репортера» трапляються і псевдоніми: курсист Diagnos (фейлетон «Блискітки», політичний фейлетон «Гапоніада», замітка «Займ»), Джек, Мимольотний, Капітан, Марк, Б. Лю-р, А. Ф., Ес, Х. та ін. Із зазначених імен курсистів у наступній газеті «Одесская жизнь» трапляються Ангаров («Чи потрібна спілка міським службовцям?») та Павлова (замітки в рубриці «Робітниче питання»). Додаються прізвища К. Мочарука, Андрія Людвигова, С. Ш. Анютіна, Б. Людмера, С. І. Анжело, але відсутні підстави, щоб зарахувати їх до курсистів редактора-видавця А. Рабиновича.

Висновки дослідження й перспективи. Таким чином, важливий внесок у розвиток журналістської освіти в межах Російської імперії на початку XX ст. здійснили уродженець Полтавщини, юрист Л. Владимиров та одесит, редактор-видавець А. Рабинович. На жаль, їхні заслуги в Україні мало поціновані. Зокрема, коротка біографія професора Л. Владимирова зафіксована в «Енциклопедії сучасної України», у фахових довідниках («Велика українська юридична енциклопедія», «Антологія української юридичної думки»), на сайті Наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; його професійні здобутки в царині юриспруденції неодноразово ставали об'єктом аналізу сучасних дослідників-правознавців. Але при цьому ширша інформація подається на довідкових і науково-популяризаторських сайтах РФ (Вікіпедія, «Російський біографічний словник», «Наука права: електронна бібліотека», «Юридична психологія і не тільки», «Конгрес криміналістів», факультету журналістики МДУ імені М. В. Ломоносова (рубрика «Витоки журналістської освіти в МДУ»), ігровий тест «Російська історія в портреті»), де Л. Владимиров представлений не тільки як юрист, а й засновник перших курсів для навчання журналістів. При цьому в російських та українських джерелах існують розбіжності в біографічних даних Л. Владимирова: 1844 чи 1845 р. народження (в українських довідниках – 30 січня 1844 р.); російська Вікіпедія подає дату смерті – 17 червня 1917 р., в українському варіанті – 8 вересня 1917 р. Ці дані потребують систематизації й уточнення.

Лишаються «відкритими» й біографічні та видавничі характеристики одесита А. Рабиновича та діяльності його курсів, що функціонували понад десятиліття в причорноморському місті.

Список літератури:

1. Михайлин І. Журналістська освіта і наука : підруч. Суми : Університетська книга, 2009.
2. Різун В. Ідея журналістської освіти в контексті дискурсу про університет. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. URL: http://journlib.univ.kiev.ua/Articles/ideya.pdf (дата звернення: 17.09.2019).
3. Вовк Т. А., Різун В. В. Становлення журналістської освіти в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. Відділення журналістики в документах і матеріалах (1947–1953). Київ : ВПЦ «Київ. ун-т», 2011.
4. Ґабор Н. Журналістська освіта епохи Web.3.0: дослідження, новітні навички, спроби перезавантаження. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика.* 2018. Вип. 43. С. 273–279. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Jur_2018_43_37 (дата звернення: 15.06.2019).
5. Деркач Л. М. Стан і перспективи розвитку української журналістської освіти. *Молодий вчений.* 2016. № 7(34). С. 329–334. URL: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/7/78.pdf (дата звернення: 02.08.2020).
6. Семиков В. С. Особенности возникновения и развития дореволюционной подготовки журналистских кадров (1880–1917 гг.) : автореф. дисс. … канд. филол. н.; спец. 10.01.10 – журналистика. Москва, 2006. 19 с. URL: https://static.freereferats.ru/_avtoreferats/01003306775.pdf (дата обращения: 12.08.2020); Семиков В. С. Первые шаги на пути к профессиональной подготовке журналистов в России. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия : литературоведение, журналистика.* 2007. № 3–4. С. 198–204. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/pervye-shagi-na-puti-k-professionalnoy-podgotovke-zhurnalistov-v-rossii (дата обращения: 21.08.2019); Семиков В. С. Первые российские практические пособия по журналистике. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия : литературоведение, журналистика.* 2003–2004. № 7–8. С. 198–204. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/pervye-rossiyskie-prakticheskie-posobiya-po-zhurnalistike (дата обращения: 02.08.2020).

7. Кихтан В. В. О развитии журналистского образования в России и за рубежом // RELGA: науч.-культуролог. ж-л. 2011. № 6(224). URL: http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=2885&level1=main&level2=articles (дата обращения: 02.08.2020).
8. Владимирова Т. Н. Дидактическая концепция профессиональной подготовки журналистов в высшей школе России : автореф. дисс. … д-ра пед. н. Москва, 2015.
9. Владимиров В. Правовое творчество: вступительная лекция заслуженого професора Л. Е. Владимирова. Москва, 1905 // Книжный архив: сайт. URL: https://www.klex.ru/sc3 (дата обращения: 02.08.2020).
10. Сидоренко Н. Сатирично-гумористична преса Одеси кінця XIX століття. *Образ*. 2018. Вип. 1(27). С. 100–110.
11. Russia Beyond Russia. The Andre Savine Digital Library. Available on: https://dc.lib.unc.edu/cdm/item/collection/rbr/?id=18291 (accessed 1 August 2020).
12. Чабанов Г. Как писалась история Одессы журналистами газеты «Одесская жизнь» 100 лет назад // Одесская жизнь. 2012.04.02. URL: https://odessa-life.od.ua/article/2562-kak-pisalas-istoriya-odessy-zhurnalistami-gazety-odesskaya-zhizn-100-let-nazad (дата обращения: 1.08.2020); Воронков В. «О мажорах, погромах, беспределе власти…» // Голос України. 2012. 18 мая. URL: http://www.golos.com.ua/rus/article/81885 (дата обращения: 01.08.2020).
13. Как запретить предпринимателю Геннадию Чабанову обманывать читателей газеты «Одесская жизнь»? // Інформаційне агентство «Одесса медиа»: сайт. URL: https://odessamedia.net/news/kak-zapretit-predprinimatelyu-gennadiyu-Chabanovu-obmanivat-chitatelei-gazeti-odesskaya-jizn- (дата звернення: 05.08.2020).

References:

1. Mychaylyn, I. (2009). Zhurnalistska osvita i nauka [Journalism education and science]. Sumy: Universytetska knyha.
2. Rizun, V. (2007). Ideya zhurnastskoyi osvity v konteksti dyskursu pro universytet [The idea of journalism education in the context of the discourse on the university]. Lutsk: Vezha of Lesia Ukrainka Volynskyy national University. Available at: http://journlib.univ.kiev.ua/Articles/ideya.pdf (accessed 17 September 2019).
3. Vovk, T. A., & Rizun, V. V. (2011). Stanovlenia zhurnalistskoyi osvity v Kyivskomu natsionalnomu universiteti imeni Tarasa Shevchenka. Viddilennia zhurnalistyky: v documentah i materialah [Formation of journalism education in Taras Shevchenko national university of Kyiv. Department of journalism in documents and materials (1947–1953)]. Kyiv: VPC «Kyiv University».
4. Gabor, N. (2018). Zhurnalistska osvita epohy Web.3.0: doslidzhennia, novitni navychky, sproby perezavantazhennia [Journalism education of era of Web.3.0: research, new skills, try to reboot]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: zhurnalistyka [Bulletin of Lviv university]. Series: Journalism*, iss. 43, pp. 273–279. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Jur_2018_43_37 (accessed 15 June 2019).
5. Derkach, L. M. (2016). Stan i perspektyvy zhurnalistskoyi osvity v Ukraini [State and prospects of Ukrainian journalism education]. *Molodyy vchenyy [Young scientist],* no. 7(34), pp. 329–33. Available at: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/7/78.pdf (accessed 2 August 2020).
6. Semikov, V. S. (2006). Osobennosti vozniknoveniya i razvitiya zhurnalistskogo obrazovaniya v dorevoliutsionnoy Rossii (1880–1917) [Special peculiarities of the origin and development of journalism education in pre-revolutionary Russia (1880–1917)]. (PhD thesis). Moscow: Lomonosov Moscow state university. Available at: https://static.freereferats.ru/_avtoreferats/01003306775.pdf (accessed 12 August 2019); Semikov, V. S. (2007). Pervyie shagi na puti k professionalnoy podgotovke zhurnalistov v Rossii [First steps towards professional training of journalists in Russia]. *Vestnik Rossiyskogo universiteta druzhby narodov. Seriya: literaturovedeniye, zhurnalistika* [Bulletin of the Peoples' Friendship University of Russia. Series: literary studies, journalism], no. 3–4, pp. 96–105. Available at: https://cyberleninka.ru/article/n/pervye-shagi-na-puti-k-professionalnoy-podgotovke-zhurnalistov-v-rossii (accessed 21 August 2019); Semikov V. S. (2003–200). Pervyie rossiyskiye prakticheskiye posobiya po zhurnalistike [The first Russian manuals on journalism]. *Vestnik Rossiyskogo universiteta druzhby narodov. Seriya: literaturovedeniye, zhurnalistika* [Bulletin of the Peoples' Friendship University of Russia. Series: literary studies, journalism], no. 7–8, pp. 198–20. Available at: https://cyberleninka.ru/article/n/pervye-rossiyskie-prakticheskie-posobiya-po-zhurna-listike (accessed 2 August 2020).
7. Kihtan, V. V. (2011). O razvitii zhurnalistskogo obrazovaniya v Rosii a za rubezhom [On the development of journalism education in Russia and abroad]. *RELGA,* no. 6(224). Available at: http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main? textid=2885&level1=main&level2=articles (accessed 2 August 2020).
8. Vladimirova, T. N. (2015). Didakticheskaya koncepciya professionalnoy podgotovki zhurnalistov v Rossii [Didactic concept of the professional training of journalists in the higher school of Russia. (Thesis of D. Sc. (Pedagogy). Moscow.
9. Vladimirov, V. (1905). Pravovoye tvorchestvo: vstupitelnaya kekciya zasluzhenogo professora L. E. Vladimirova [Legal Creativity: introductory lecture be honored professor L. E. Vladimirov]. Moscow. Available at: https://www.klex.ru/sc3 (accessed 2 August 2020).
10. Sydorenko, N. (2018). Satyrychna i humorystychna presa Odesy kintsia XIX stolittia [Satiric and humorous press of Odesa at the end of the XIX century]. *Obraz*, vol. 1(27), pp. 100–110.
11. Russia Beyond Russia. The Andre Savine Digital Library. Available at: https://dc.lib.unc.edu/cdm/item/collection/rbr/?id=18291 (accessed 1 August 2020).
12. Chabanov, G. (2012). Kak pisalas' istoriya Odessy zhurnalistami gazety «Odesskaya zhyzn'» 100 let nazad [How the history of Odesa was written by the journalists of the newspaper «Odessa Life» 100 years ago]. *Odessa Life.* 04.02. Available at: https://odessa-life.od.ua/article/2562-kak-pisalas-istoriya-odessy-zhurnalistami-gazety-odesskaya-zhizn-100-let-nazad (accessed 1 August 2020); Voronkov V. (2012) «O mazhorah, pogromah, bespredele vlasti…» [«About majors, pogroms, lawlessness of power…»]. *Holos Ukrainy* [Voice of Ukraine]. 18 May. Available at: http://www.golos.com.ua/rus/article/81885 (accessed 1 August 2020).
13. Kak zapretit' predprinimatelyu Gennadiyu Chabanovu obmanyvat' chitateley gazety «Odesskaya zhyzn'»? [How to prohibit entrepreneur Gennady Chabanov from deceiving readers of the newspaper «Odessa Life»?]. *Informational agency «Odesa media»: site.* Available at: https://odessamedia.net/news/kak-zapretit-predprinimatelyu-gennadiyu-Chabanovu-obmanivat-chitatelei-gazeti-odesskaya-jizn- (accessed 5 August 2020).

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-23
УДК 811.111-044.357:004.774.6(410)

Сіріньок-Долгарьова К.Г.
Запорізький національний університет

ПРОЯВИ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ В БРИТАНСЬКОМУ ОНЛАЙН-ВИДАННІ «DAILY MAIL»

Анотація. У статті досліджено прояви мови ворожнечі у британських онлайнових медіа на прикладі вебсайту «Mail Online» масового видання «Daily Mail». Визначено та типологізовано лексичні маркери мови ненависті. Прослідковано шляхи творення негативного образу щодо об'єктів мовлення, на яких спрямована мова ворожнечі, зокрема щодо релігійної нетерпимості до мусульман. Критичний аналіз медіатекстів виявив, що творення негативних образів етнічної або релігійної групи відбувається за допомогою негативно забарвленої лексики; поділу на «МИ–групу» і «ВОНИ–групу» з використанням конструкцій протиставлення і порівняння; сугестивних маніпулятивних прийомів виникнення негативних асоціацій: риторичних запитань, емоційних ключових слів-ярликів.

Ключові слова: мова ворожнечі, мова ненависті, мовна агресія, он-лайн-медіа, британський медіадискурс.

Sirinyok-Dolgaryova Katerina
Zaporizhzhia National University

HATE SPEECH MANIFISTATIONS IN BRITISH ONLINE MEDIA "DAILY MAIL"

Summary. Thearticle is devoted to the analysis of hate speech manifestations in British online mass media based on case of the tabloid *Mail Online* (national newspaper *Daily Mail's* web site). There have been defined and classified the lexical markers of hate speech. Although there are multiple definitions of the phenomenon provided by authors from different disciplines, hate speech remains one of the hot subjects of research in sociolinguistics and media studies. Its main feature is negative representation of all kinds of minorities (ethnic, racial, gender etc.), migrants, refugees, internally displaced persons, women, and any other social groups, which are not in mainstream social positions. Media discourse is being dehumanized and weaponized by usage of verbal aggression, which is seen as a social condition for committing hate crimes. In this paper, the author discusses the linguistic ways of creating of hate speech objects'negative images, in particular hate speech based on religious intolerance towards Muslims. Critical analysis of British media discourse showed that over past ten years the islamophobic rhetoric is widely present in UK press, especially in sensational mass tabloids like *Daily Mail*. The pool of analyzed texts proved that Muslims are often associated with criminals, terrorists, extremists, killers, less educated and unwilling to work, aggressive and dangerouspeople. Linguistic tools for creating such imagesare investigated in the article. First, using nouns and adjectives with highly negative connotations for describing Muslims. Second, using narrative styles for splitting society into 'ingroups' and 'outgroups' (so called 'WE-groups' and 'THEY-groups') by comparing and contrasting in sentence and word structures, where 'we-group' is always positive and 'outgroup' – negative. Third, using suggestive manipulative techniques for creating negative associations: rhetoric questions for imposing certain answers and highly emotional words-labels. The paper provides examples of hate speech manifestations and opens ground for further research of current infodemia caused by Covid-19 pandemic, which is being used for growing hate speech practices worldwide, especially in English-language online media as those with multimillion readership and geopolitical power.

Keywords: hate speech, verbal aggression, online media, British media discourse.

Постановка проблеми. Мова ворожнечі (чи, як її ще називають, мова ненависті) становить зростаюче джерело занепокоєння для фахівців у різних сферах. Зокрема, в онлайн-середовищі фіксується збільшення випадків застосування мови ненависті, що ґрунтується на етнічній, національній, расовій та релігійній нетерпимості. Однак, саме поняття мови ворожнечі залишається дуже суперечливим: відсутній консенсус щодо його точної дефініції та значення. Враховуючи масштаб поширення цього явища у світі і той вплив, який чинить мова ворожнечі у глобальному контексті на сучасну цивілізацію, досі мало відомо про лінгвістичні та комунікативні механізми, що лежать в основі поняття «мова ворожнечі» і його сприйняття у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оглянуті нами теоретико-методологічні джерела засвідчують, що термін «мова ворожнечі» є міждисциплінарним, оскільки вивчається і трактується у розрізі багатьох наукових дисциплін: передовсім лінгвістики (таких її розділів як психо- і соціолінгвістика, когнітивна лінгвістика), а також журналістикознавства (насамперед у дослідженнях на теми конфлікно-чутливої журналістики – англ. conflict sensitive journalism – прав людини та свободи слова), юридичних наук (щодо захисту прав і свобод, які стосуються дискримінації, захисту честі, гідності людини, часто паралельно з розглядом поняття hatecrime – від англ. злочини на ґрунті ненависті), психології і соціології та ін. Наукова думка також спродукувала дотичні, але не ідентичні поняття: «мовна агресія», «мовленнєва агресія», «мовний конфлікт», «мовне насилля», «мовленнєве насилля», «мовна демагогія», «мовна маніпуляція», «словесний екстремізм» тощо [2, с. 10].

Історія поняття «мова ворожнечі» бере свій початок у XX столітті. Першу згадку словосполучення «hatespeech» приписують американському вченому С. Волкеру у книзі "HateSpeech: The History of an American Controversy" [8]. Іншими помітними дослідженнями цього феномену у західній науковій парадигмі є праці К. Аллана і К. Баррідж, І. Еріксона, А. Вебер, А. Робака та інших. Дослідженням проявів мови ворожнечі у пострадянському просторі, зокрема, займа-

© Сіріньок-Долгарьова К.Г., 2020

лися такі науковці: мовознавці С. Жаботинська, О. Кузик, О. Шмельов; медіазнавці О. Бондаренко, М. Буткевич, Н. Виговська, Д. Дуцик, Г. Почепцов, О. Тараненко, Г. Шаповалова; соціологи О. Верховський, Й. Дзяложинський, Є. Таратута; правознавці Е. Дібрівна, О. Львова, М. Медведєва та інші. Очевидно, цей список не є вичерпним, оскільки поняття є актуальним і динамічно вивчається представниками багатьох дисциплін.

Дослідники Е. Дібрівна і Р. Кухарчук говорять про те, що єдиного визначення терміну «мова ненависті» не існує. Однак, зауважують, що «низка міжнародних правових документів визначає критерії розпізнавання «hatespeech». Це, зокрема, Конвенція про захист національних меншин; Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, присвячений протидії расизму і ксенофобії в Інтернеті, Рекомендація Ради Європи щодо «мови ненависті» № 97(20). Водночас, існує думка, що під категорію «hatespeech» має потрапляти не лише агресивна лексика, що закликає до дискримінації чи принижує, а й створення негативних стереотипів щодо певних соціальних груп населення» [1].

На найвищому міжнародному рівні визначення поняттю «мова ворожнечі» дає Організація Об'єднаних Націй, яка у травні 2019 року розробила «Стратегію і план дій щодо мови ворожнечі». У цьому документі говориться, що не існує офіційного міжнародно-правового визначення мови ненависті, а характеристики того, що є «ворожим», суперечливі. ООН розуміє мову ворожнечі як будь-який вид спілкування в мовленні, письмі чи поведінці, що атакує або використовує пейоративну чи дискримінаційну мову у відношенні до людини чи групи на основі того, хто вони є, іншими словами, виходячи з їх релігії, етнічної приналежності, національності, раси, кольору шкіри, походження, гендеру або іншого фактору, що визначає їх ідентичність. Це часто вкорінено в нетерпимість і породжує ненависть, а в певних контекстах може породжувати приниження і роз'єднування людей [10, p. 2].

Медіазнавці активно вивчають прояви мови ворожнечі у засобах масової інформації, особливо у контексті бурхливого розвитку інтернет-медіа і блогосфери, які є платформою інтерактивної взаємодії масової аудиторії. В Україні такі розвідки в основному присвячені аналізові мови ворожнечі як інструменту інформаційної війни в контексті російсько-української гібридного конфлікту (зокрема, праці В. Гнатюка, С. Жаботинської, Т. Ісакова, Г. Почепцова, Г. Прищепи та ін.).

Незважаючи на поширеність цього явища у багатьох сферах публічного та приватного життя на сьогодні дійсно досі не існує єдиного визначення того, що саме розуміють під «мовою ворожнечі» [3]. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № 97(20) про «мову ворожнечі» дає таке визначення: «Під терміном «мова ворожнечі» слід розуміти всі види висловлювань, котрі поширюють, розпалюють, підтримують або виправдовують расову ненависть, ксенофобію, антисемітизм та інші форми ненависті, викликані нетерпимістю, в тому числі нетерпимістю, що виявляється у формі агресивного націоналізму та етноцентризму, дискримінації меншин і ворожого ставлення до них, а також іммігрантів та осіб, що за своїм походженням належать до іммігрантів» [7]. У цьому сенсі «мова ворожнечі» поширюється на всі висловлювання, які спрямовані проти якоїсь однієї особи або певної визначеної групи осіб.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Різноманітність існуючих точок зору на сутність поняття «мова ворожнечі» свід-чить про його недостатню розробленість у сучасній науці. Особливого поширення це явище набуло у англомовному світі у зв'язку з бурхливим розвитком ІТ-технологій і онлайн-комунікації. Соціальні трансформації у Європі останній декількох років (наприклад, вихід Великої Британії зі складу Європейського Союзу – брексіт, масштабний наплив мігрантів із Африки, Близького Сходу і Азії, розвиток ЛГБТІК спільнот, расові протести руху за права чорношкірих під гаслом «Black Lives Matter» та інші) стали предметом обговорення у суспільстві і зокрема в інтернет-медіа і соціальних мережах. Такі соціальні перетворення призвели до нових хвиль поширення мови ворожнечі у мас-медійному дискурсі, що потребує детального вивчення і осмислення на рівні лінгвістичного втілення, використання комунікативних тактик і стратегій циркуляції мови ненависті у ЗМІ. Саме вивченню цього актуального явища присвячена ця праця.

Мета статті. Головною метою цієї статті є виявлення проявів мови во-рожнечі в англомовному медійному дискурсі на прикладі масового британського онлайн-видання Mail Online, що є вебсайтом національного таблоїду «Daily Mail» (2010–2020 рр.), а саме аналіз текстів зазначеного ЗМІ на предмет використання лінгвістичних маркерів мови ненависті, їх співвідношення з існуючими класифікаціями мовної агресії у мас-медіа.

Виклад основного матеріалу. Мас-медіа і соціальні мережі на разі є ос-новною платформою поширення хейту в суспільстві. Як зазначає дослідник Є. Пикалюк, «основне джерело мови ворожнечі – усне мовлення, явища так званого побутового расизму, націоналізму та інших видів соціальної ненависті, що супроводжуються висловлюваннями дискримінаційного характеру, можуть бути властиві і окремим особам, і групам осіб. Такі висловлювання можуть призводити до негативних соціальних наслідків у випадках, якщо їх транслюють у ЗМІ у вигляді коментарів, цитат тощо. У переважній більшості подібних випадків журналісти використовують дискримінаційні висловлювання не навмисно, а через низькі професійні навички та недотримання стандартів журналістики» [4, с. 139]. Якими б не були наміри журналістів, сплановане чи навпаки, ненавмисне, поширення мови ворожнечі має конкретні негативні наслідки для об'єктів вербальних образ і суспільства в цілому.

Так, європейські дослідники важливість вивчення мови ворожнечі вбачають передовсім у зв'язку мови і жорстокої поведінки у суспільстві. Зокрема про це пише австрійський учений Г. Поссел у статті «Can Hatred Speak? On the Linguistic Dimensions of Hate Crime», вказуючи на кореляцію між циркуляцією мови ворожнечі та скоєнням злочинів на ґрунті ненависті (hate crime) в сучасних соціумах [6]. Такої ж думки у своїх розвідках дотримуються і британські дослідники-криміналісти. Примітним у цьому плані є дослідження колективу вчених, умі-

щене в British Journal of Criminology«Hate in the Machine: Anti-Black and Anti-Muslim Social Media Posts as Predictors of Offline Racially and Religiously Aggravated Crime»[9], в якому аналізується співвідношення онлайн-текстів мови ворожнечі в соціальних мережах Твіттер і Фейсбук і випадків злочинів офлайнхейту, що зумовлені расовою і релігійною нетерпимістю проти чорношкірого і мусульманського населення в Лондоні. Автори роблять висновок, що мова ворожнечі в соцмережах прямо пов'язана з такими злочинами, більше того, є свого роду тригером, який підбурює на їх скоєння в реальному житті.

Аналіз сайту британського масового видання «Daily Mail» показує, що тексти зі згадками ісламської приналежності героїв публікацій є досить частим явищем у цьому виданні. Більше того, у ньому наявні тексти з проявами мови ворожнечі, спрямованої проти людей мусульманського віросповідання. Розглянемо деякі приклади таких текстів детально, застосувавши елементи методу критичного дискурс аналізу. Методом випадкової вибірки нами було відібрано тексти 2010–2020 рр. за ключовим словом «Muslim». Всього на сайті представлено більше 70 тис. публікацій, які містять це ключове слово.

Наприклад, у матеріалі «Mother-of-four's family slam her Muslim husband for murdering convert wife 'in such a brutal way' as he is jailed for 22 years for killing her with claw hammer then burning body» (Mail Online від 17.01.2018) неодноразово наголошується на мусульманському походженні чоловіка, який вчинив убивство своєї дружини-британки. При цьому його віросповідання прямо асоціюється зі злочином, оскільки згадка про це з'являється одразу в заголовку, підзаголовку і першому реченні статті, поряд із такою емоційно негативно забарвленою лексикою як "*brutally murdered*", "*killing her with claw hammer*", "*burning body*". Ім'я та прізвище злочинця, так само, як і ім'я та прізвище його подруги-мусульманки, яку також засуджено за це вбивство, постійно згадуються у публікації, перемежовуючись із репліками рідних убитої, що горюють з приводу її втрати: "Instead *the sevile people* murdered her in what must have been a *horrific ordeal*,and then treated her body *disgustingly* as they tried to cover up what they had done" (виділення наше – К. С.-Д.).У цьому тексті злочин, учинений на тлі сімейних чвар,за логікою сприйняття несвідомо асоціюється з релігійною приналежністю злочинців («мусульмани – жорстокі вбивці»), що фактично не підтверджено, адже жодної згадки, що віросповідання обвинувачених мало стосунок до вбивства, немає.

Мусульманська / ісламістська тематика регулярно є об'єктом висвітлення у виданні. Інший яскравий приклад публікація "Guilty? It's a badge of honour say Muslim hate mob (and because we're on benefits, the state will pay our costs)" (Mail Online від 12.01.2010). У статті йдеться про суд над групою мусульман у м. Лутон, котрі влаштовували мітинг на підтримку ісламу під час маршу британських військовослужбовців, які повернулися з Іраку: "The protest sparked a hostile stand-off with angry members of the public who had been cheering the soldiers". Вся публікація побудована на протиставленні і контрасті, де з одного боку – уряд країни, платники податків – громадяни Великобританії, тобто більшість читачів видання(позитивна сторона, так звана «МИ-група»), а з іншого боку – протестувальники-мусульмани (негативна сторона, так звана «ВОНИ-група»). При цьому, у контексті зображення мусульман (їх всіх у статті названо поіменно) використовувались такі словосполучення "*Muslim extremists*", "*went unpunished*", "*they defiantly declared*", "*preacher of hate*".

Аналізована стаття характеризується використанням тактики лінгвістичної сугестії. Для нагнітання негативного образу протестувальників видання подає у заголовку запитальне речення «Винні?» ("Guilty?"), яке явно є риторичним, підштовхує читача до очевидної відповіді – «так, винні», хоча сама публікація далі детально інформує про результати розгляду справи в суді. До того ж, декілька разів згадується про те, що демонстранти отримують соціальну допомогу від держави, а отже – за логікою, в читачів виникає асоціація: «невдячні: держава їх утримує, а вони протестують проти своєї ж армії». Негативну конотацію оповіді доповнює і така емоційно забарвлена лексика як *"rapists", "murderers", "babykillers", "terrorists"*. Тут використано ще один сугестивний маніпулятивний прийом, коли ключові яскраво емоційні негативні слова нібито й не направлені на самих мусульман (навпаки, ці слова-ярлики спрямовані від протестувальників до солдат), проте засуджуючий тон статті послідовно творить негативний кримінальний образ демонстрантів, та імпліцитно – усіх мусульман.

Хоч неодноразово видання «Daily Mail» звинувачувалось у розпалюванні ісламофобських поглядів [11; 12], редакція продовжує публікувати історії з проявами мови ворожнечі проти мусульман. Так, у статті "Insta-bikie and convicted killer Moudi Tajjour says the deadly Wuhan coronavirus sweeping the world is 'Allah's revenge' for China's persecution of Muslims" (Mail Online від 25.01.2020) ідеться про те, що засуджений за вбивство інста-байкер-мусульманин висловив гіпотезу причини появи і розповсюдження коронавірусу. За його словами, коронавірус був посланий Аллахом у Китай за те, щотамтешній уряд засудив і утримує мільйони мусульман: "China has imprisoned more than one million Muslims in detention, so Allah sheds (sic) a virus that has not been discovered yet". У статті використовується така негативно забарвлена лексика: *"killer virus", "Allah revenge", "persecution of millions of Muslims"*. Тобто, читач міг за логіко-асоціативним рядом прослідкувати такий смисловий меседж цього повідомлення: «Мусульмани вірять у жорстокого бога, який наслав на планету вірусубивцю, а отже самі мусульмани – жорстокі => їх треба остерігатися, тому що вони небезпечні». Очевидно, такий негативний асоціативний ряд можна продовжувати. Таким чином, на початку поширення пандемії COVID-19 видання свідомо маніпулювало сенсаційними повідомленнями із соцмереж, знову асоціюючи мусульманську релігію із негативом і навіть всесвітньою загрозою людству.

Висновки і пропозиції. Усі вище проаналізовані приклади свідчать про наявність мови ворожнечі у британському медійному дискурсі, яка проявляється, зокрема, в релігійній нетерпимості проти мусульман. Адаптуючи різні класифікації

мови ворожнечі (О. Верховсього, Г. Кожевнікової та ін. [5]), ми виділяємо такі лінгвістичні прийоми мови ненависті у проаналізованих текстах:

– використання яскравої негативно забарвленої лексики задля створення негативних образів етнічної або релігійної групи;

– ознаки поділу на «МИ–групу» і «ВОНИ–групу»: використання конс-трукцій протиставлення і порівняння, яскравих прикметників із позитивним і негативним значенням, де «ми» – завжди позитивні, а «вони» – навпаки, негативні;

– сугестивні маніпулятивні прийоми творення негативних асоціацій: риторичні запитання, емоційні ключові слова-ярлики тощо.

Отож, питання циркуляції мови ворожнечі в мас-медіа залишається надзвичайно актуальним. У світлі останніх викликів сучасному людству, серед яких маніпулятивні фейкові новини, пандемія коронавірусу COVID-19 і пов'язана з ним інфодемія, негативний вплив мови ненависті тільки посилюється, розпалюючи ворожнечу і нетерпимість у суспільствах. Перспективними дослідженнями в цій сфері, на наш погляд, є лінгвістична складова маніпулятивних текстів із проявами мови ворожнечі, тактики і стратегії поширення вербальної агресії, особливо у англомовному медійному дискурсі, з огляду на ареал поширення і впливовість англійської мови в світі.

Список літератури:

1. Дібрівна Е., Кухарчук Р. «Мова ворожнечі» як тавро і цензура. Європейський контекст. *Українська правда*. 2017. 22 вересня. URL: http://www.pravda.com.ua/columns/2017/09/22/7155975
2. Евстафьева А. «Язык вражды» в средствах массовой информации: лингвистические и экстралингвистические факторы функционирования : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Тамбов, 2009. 25 с.
3. Мова ворожнечі та ЗМІ: міжнародні стандарти та підходи / ред.-упор. Бондаренко О., Буткевич М., Федорович І. Київ : Проект «Без кордонів» ГО «Центр «Соціальна дія», 2015. 64 с.
4. Пикалюк Р. Мова ворожнечі та вдосконалення стандартів вітчизняної медіадіяльності. *Права людини та мас-медіа в Україні* : Збірник конспектів лекцій / Авт. кол. За ред. Виртосу І., Шендеровського К. Київ : Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка. 2018. С. 137–144.
5. Язык вражды против общества : сб. статей / Сост. А. Верховский. Москва : Центр «Сова», 2007. 259 с.
6. Posselt G. Can Hatred Speak? On the Linguistic Dimensions of Hate Crime. *Linguistik online*. 2017. Vol. 82. No. 3(17). P. 5–25. URL: http://dx.doi.org/10.13092/lo.82.3712
7. Recommendation No. R (97) 20 of the Council of Europe Committee of Ministers to member states on "hate speech". 1997. October 30. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680505d5b
8. Walker S. Hate Speech: The History of an American Controversy. Lincoln : University of Nebraska Press, 1994. 228 p.
9. Williams M., Burnap P., Javed A., Liu H., Ozalp S. Hate in the Machine: Anti-Black and Anti-Muslim Social Media Posts as Predictors of Offline Racially and Religiously Aggravated Crime. *The British Journal of Criminology*. 2020. Vol. 60. Issue 1. P. 93–117. URL: https://doi.org/10.1093/bjc/azz049
10. United Nations strategy and plan of action on hate speech. *United Nations Official Web site*. May 2019. 5 p. URL: shorturl.at/rJKM1
11. Versi M. Islamophobia not an issue in the British press? You've got to be kidding. *The Guardian*. 2018. April 27. URL: shorturl.at/akzZ9
12. Versi M. Why the British media is responsible for the rise in Islamophobia in Britain. *The Independent*. 2016. 4 April. URL: shorturl.at/qCEW1

References:

1. Dibrivna, E., & Kukharchuk, R. (2017, September 22). «Movavorozhnechi» yak tavroitsenzura. Evropeiskyi kontekst [Hate speech as stamp and censorship. European context]. *Ukrainska Pravda*. URL: http://www.pravda.com.ua/columns/2017/09/22/7155975
2. Evstafieva, A. (2009). «Yazykvrazhdy» v sredstvakh massovoi informatsii: lingvisticheskie i ekstralingvisticheskie factory funktsionirovaniya [Hate speech in mass media: linguistic and extra linguistic factors of functioning]. Dissertation for candidate of science degree: 10.02.01. Tambov, 25 p.
3. Mova vorozhnechi ta ZMI: mizhnarodni standarty i pidkhody [Hate speech in mass media: international standards and approaches] (2015). Eds. Bondarenko O., Butkevych M., Fedorovych I. Kyiv: Project "Bez kordoniv" NGO Center "Sotsialna Diya", 64 p.
4. Pykaliuk, R. (2018). Mova vorozhnechi ta vdoskonalennia standartiv vitchyznianoi mediadiyalnosti [Hate speech and improving of standards of domestic media activities]. *Pravaliudyny ta mass media v Ukraini [Human rights and mass media in Ukraine]*: collected lectures. Eds. Vyrtosu I., Shenderovskiy K. Kyiv: Institute of Journalism of Taras Shevchenko National University of Kyiv, pp. 137–144.
5. Yazyk vtrazhdy protiv obschestva [Hate speech against society] (2007). Collected articles. Ed. Verkhovskiy A. Moscow: Center Sova, 259 p.
6. Posselt, G. (2017). Can Hatred Speak? On the Linguistic Dimensions of Hate Crime. *Linguistik online*, vol. 82, no. 3(17), p. 5–25. URL: http://dx.doi.org/10.13092/lo.82.3712
7. Recommendation No. R (97) 20 of the Council of Europe Committee of Ministers to member states on "hate speech" (1997, October 30). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680505d5b
8. Walker, S. (1994). Hate Speech: The History of an American Controversy. Lincoln: University of Nebraska Press, 228 p.
9. Williams, M., Burnap, P., Javed, A., Liu, H., & Ozalp, S. (2020). Hate in the Machine: Anti-Black and Anti-Muslim Social Media Posts as Predictors of Offline Racially and Religiously Aggravated Crime. *The British Journal of Criminology*, vol. 60, issue 1, p. 93–117. URL: https://doi.org/10.1093/bjc/azz049
10. United Nations strategy and plan of action on hate speech (May 2019). *United Nations Official Web site*, 5 p. URL: shorturl.at/rJKM1
11. Versi, M. (2018, April 27). Islamophobia not an issue in the British press? You've got to be kidding. *The Guardian*. URL: shorturl.at/akzZ9
12. Versi, M. (2016, April 4). Why the British media is responsible for the rise in Islamophobia in Britain. *The Independent*. URL: shorturl.at/qCEW1

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-24
УДК 004.38:373.3.16:5(045)

Тихоненко Н.І., Чичкало І.Л.
Науковий ліцей № 3 Полтавської міської ради

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК МЕДІАГРАМОТНОСТІ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ ЯК ІНСТРУМЕНТА РОЗВИТКУ ДОСЛІДНИЦЬКОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ

Анотація. У статті досліджено умови формування теоретичної бази знань учнів з основ медіаграмотності й практичних навичок ефективної та безпечної взаємодії з інформацією, отриманою з медіаджерел, у тому числі з урахуванням використання засобів сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у повсякденній практичній, зокрема, навчально-пізнавальній діяльності учнів та їхньому міжособистісному спілкуванні. У роботі з'ясовано, як упровадження медіаграмотності в освітній процес сприяє розвитку критичного мислення, навичок розуміння прихованого змісту того чи іншого повідомлення, протистоянню маніпуляцій свідомістю індивіда з боку масмедіа.

Ключові слова: медіаграмотність, маніпулятивні впливи, кіберпростір, критичне та креативне мислення.

Tyhonenko Nataliya, Chychkalo Iryna
Scientific Lyceum #3 in Poltava

DEVELOPING MEDIA LITERACY SKILLS BASED ON COMPETENCY APPROACH AS A TOOL FOR DEVELOPING STUDENTS' CRITICAL THINKING

Summary. The article deals with the conditions of developing a theoretical foundation of students' basic media literacy knowledge as well as practical skills of effective and safe interaction with information received from various media sources, including the use of modern information and communication technology in practical daily life, namely during the study process and interpersonal communication. The article explores how integrating media literacy into the educational process can help foster critical thinking, as well as the skills of understanding the implicit meanings of different messages, and the ability to counteract the manipulation of individual conscience on part of mass media outlets. A real-life illustration thereof can be derived from the experience of Scientific Lyceum #3 in Poltava, where media literacy is integrated in humanitarian subjects. In practice, this is carried out through working on scientific research projects, individual mini-projects, learning to differentiate between and compare the effects of different sources of audiovisual information (e.g. in World Literature lessons, when comparing books to their film adaptations) etc. The authors' hands-on experience allows them to speak not only to the theoretical background of their research work, which is based on the competency approach, but also introduce a number of useful real-world examples which might be of interest to fellow educators. It is stated that the main objectives of increasing media literacy among students include developing the skills of interacting with diverse forms of media, critical thinking, successful interpersonal communication, facilitating creativity and the ability to analyze and interpret information from various sources as well as express oneself through the means of modern technology. Furthermore, the diversity of tools employed over the course of the lessons ensures that the learning process retains its exciting and engaging nature for the students. The article might be of interest to teachers, students, and anybody who is interested in media literacy within humanitarian subjects and practical application thereof.

Keywords: media literacy, manipulative influences, cyberspace, critical and creative thinking.

Постановка проблеми. В умовах розвитку сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та соціальних мереж необхідно не лише широко впроваджувати, а й інтегрувати в навчальні програми медіаосвітні елементи, які є складовою навичок всебічного аналізу отриманого матеріалу, уміння розпізнавати факти й судження, виявляти мову ненависті та фейки, протидіяти маніпуляціям. Зважаючи на концепції реформи Нової української школи, потрібно вже сьогодні розвивати медіаграмотність та формувати в ліцеїстів в рамках освітнього процесу компетентності такі, як: інформаційно-цифрову, учитися впродовж життя та загальнокультурну грамотність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своїх наукових дослідженнях Р. Кьюбі, Дж. Поттер та В. Вебер приділяли значну увагу розвитку медіаграмотності та медіакультури особистості. Л. Мастерман обґрунтував сім причин актуальності медіаосвіти в сучасному світі, а також визначив чотири найважливіші області медіаосвіти. Висвітлення актуальних проблем медіапсихології представлено в роботах О. Боришпольця, Л. Найдьонової, О. Голубєвої, О. Волошенюка. Український учений В. Робак виокремив три основні рівні медіапедагогіки. На сьогодні ж потребують додаткового дослідження методи упровадження медіаграмотності в освітній процес.

Мета дослідження. Узагальнити та систематизувати форми й методи підготовки нової генерації до сприйняття різнопланової інформації, розуміння та усвідомлення наслідків її впливу на психіку особистості, опанування сучасних способів спілкування на основі невербальних форм комунікації за допомогою технічних засобів.

Для вирішення мети були окреслені **завдання:**

– захистити учнів від медійних маніпуляцій;

– навчити вирізняти правдиве повідомлення від фейкового;

– розвивати критичне та креативне мислення підростаючого покоління в інформаційному просторі;

© Тихоненко Н.І., Чичкало І.Л., 2020

– формувати навички медіаграмотності вчителів і викладачів у напрямку медіаімунітету особистості;

– використовувати як педагогам, так і здобувачам освіти ресурси медіаграмотності в освітньому процесі для сприйняття учнями цілісної картини світу та взаємодії з соціумом.

Виклад основного матеріалу. З 1 вересня 2019 р. в Науковому ліцеї № 3 Полтавської міської ради упроваджується два проєкти: «Медіаграмотність для юних науковців» та «Медіаграмотність для освітян», основне завдання яких полягає в наскрізній інтеграції навчання медіаграмотності на уроках учителів-предметників; формуванні адаптаційного середовища для учнівської молоді; використанні аудіовізуальної інформації для сприйняття підлітками цілісної картини світу та взаємодії з соціумом; умінні ставити запитання з приводу головної думки медіатексту, вираженні власної позиції з приводу його змісту (точність, доречність, упередженість тощо) і форми; застосовуванні правил культури спілкування в інформаційному суспільстві та знань методів захисту від можливих негативних впливів у процесі масової комунікації.

Одним із головних завдань закладу є підготовка особистості, здатної до інноваційної діяльності. Сучасний випускник, на переконання як педагогічного колективу, так і учнівського самоврядування – це лідер, який усвідомлено та виважено приймає системні рішення, у тому числі в критичних ситуаціях.

Становлення відповідальної молоді в реаліях українського та міжнародного інформаційного простору змушує кожного з нас вміти розрізняти факти й судження, протидіяти маніпуляціям та ігнорувати фейки. Виховати ж свідомих громадян може лише наставник, здатний як до рефлексії й критичного мислення, тобто психологічних механізмів медійної грамотності, так і до медіатворчості. Зважаючи на розвиток медіакомпетентності сучасного вчителя, провідні фахівці Наукового ліцею № 3 пройшли навчання на тренінгах «Вивчай та розрізняй» за підтримки IREX (Рада міжнародних наукових досліджень та обмінів) спільно з Академією української преси. З жовтня 2019 року під час проведення уроків суспільно-гуманітарного циклу учителі активно розпочали впроваджувати елементи медіаграмотності для учнів 8-9 класів відповідно до розробленої програми проєкту «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність», де ліцеїсти мали можливість перевірити та систематизувати отриману з різних джерел інформацію, висунути гіпотези й оцінити альтернативи, обґрунтовувати власну позицію, розвінчати міфи й стереотипи щодо ролі жінки в XIX та XX століттях, аналізувати медіаманіпуляції в різних відеоіграх, здобувати навички щодо безпеки в соцмережах, навчатися етиці спілкування в інтернеті та як протидіяти кібербулінгу й психологічному насиллю онлайн тощо.

Зважаючи на швидкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, щоденне використання дітьми мобільних телефонів, гаджетів, планшетів та іншої цифрової техніки, інколи безконтрольне перебування в соціальних мережах, головною метою педагогічного колективу було долучити до проєкту «Упровадження медіаграмотності для юних науковців» й учнів 5-7 класів, а також проаналізувати обізнаність старшокласників щодо медійного впливу на особистість.

Маючи можливість щоденно проводити тематичні уроки-колоквіуми, учителями Тихоненко Н.І. та Чичкало І.Л. було розроблено та запропоновано мініпроєкти для учнів 5-7 класів у рамках реалізації методичної проблеми «Дослідницько-орієнтоване навчання як інструмент формування та розвитку ключових компетентностей і наукового мислення особистості, здатної до інноваційної діяльності».

Провідною формою організації ефективної освітньої діяльності на уроках зарубіжної літератури є навчально-дослідницький проєкт, що дозволяє створити умови для формування навичок аналізу художнього тексту, інтеграції фактичних знань і умінь, освоєння нових способів діяльності, самостійногоконструювання нових знань, набуття медіа-інформаційних компетенцій. Крім мотивованого засвоєння програмного контенту, це обумовлює розвиток усіх рівнів читацької грамотності. Навчальні дослідження, як правило, здійснюються в групі, що обумовлює розвиток навичок кооперативної взаємодії.

Учителі-філологи активно використовують екранізації програмних творів, але ніколи не діють за принципом «подивитися замість прочитати». Перегляд кінофільмів допомагає порівняти авторський текст з режисерською інтерпретацією та власним баченням якось події. Обов'язковим є проведення порівняльної характеристики героїв, сюжетних ліній, засобів зображення.

Подобається учням і уявне інтерв'ю з письменником, літературним героєм. Ця вправа потребує змістовної обізнаності з певного питання, тобто опрацювання декількох джерел, що можуть подавати суперечливі відомості, критичне сприймання їхнього змісту, підготовка запитань, презентація власної точки зору, якщо потрібно, то й її обґрунтування, аргументація.Цікаво учням самостійно побути в ролі маніпуляторів. Спочатку діти ознайомлюються з маніпулятивними технологіями, які використовуються під час створення, наприклад, реклами. Кожна технологія підкріплюється прикладами. Потім учні отримують завдання створити рекламу якогось твору, героя, предмета для певної цільової аудиторії, використовуючи маніпуляції.

Ще один вид роботи з учнями – це скрайбінг.

Головна мета скрайбінгу на уроках зарубіжної літератури – допомогти учням краще опанувати зміст художнього твору та запам'ятати сенс нової інформації завдяки залученню візуалізації. Окрім презентацій учителю доцільноразом з учнями створити скрайбінг-історії.

Прикладом такої діяльності є створення мініпроєкту «Уроки мудрості Маленького принца» (за казкою-притчею «Маленький принц» Антуана де Сент-Екзюпері) учнями 7 класу під час проведення уроків-колоквіумів.

Мета проєкту: допомогти учням осягнути ідейно-художній зміст казки-притчі «Маленький принц», її філософський зміст та гуманістичну спрямованість.

Завдання проєкту:

– формувати навички аналізу художнього тексту;

– визначити його алегоричний зміст;

– розвивати навички асоціативного та абстрактного мислення;

– упроваджувати медіаграмотність у контексті вивчення літературного твору;

– виховувати в учнів свідоме ставлення до життя, бажання самовдосконавлюватися.

Хід реалізації проєкту:

– реклама проєкту / казка-притча «Маленький принц» стоїть окремо в творчості письменника-льотчика. Невеликий за обсягом твір, що написаний незадовго до загибелі Антуана де Сент-Екзюпері, зовсім не схожий на інші. «Дитяча» казка письменника мудра й людяна. А її автор не тільки поет, але й філософ. Це – поетична казка про мужність і просту мудрість дитячої душі, такі важливі «недитячі» поняття, як життя і смерть, любов і відповідальність, дружба та вірність. Малюнки до книги виконані самим автором і не менш талановиті, ніж сама книга. Важливо, що це не просто ілюстрації, а органічна частина твору в цілому: сам автор і герої казки весь час посилаються на малюнки й навіть сперечаються про них. «Адже дорослі спочатку були дітьми, лише мало хто з них про це пам'ятає», – зазначає Антуан де Сент-Екзюпері в присвяті до книги/;

– віртуальна мандрівка за маршрутом Маленького принца /на основі тексту/ учнями за допомогою комп'ютерної анімації;

– перегляд фільму за твором «Маленький принц»; ліцеїсти порівнюють текст з екранізацією казки-притчі;

– створення іміджу-образу Маленького принца / даний вид роботи базується відповідно до принципів іміджелогії;

– «написання» скрайбінг-історії для Маленького принца /учні вигадують символ, позначку, у якій будуть закодовані основні відомості, риси характеру героя. Усе залежить від уяви учнів, але обов'язково ці позначки повинні відповідати змістові тексту. Учасники проєкту пропонують свої символи-коди, виокремлюючи, на їхню думку, найважливішу характеристику для героя. Другий етап – це замальовування сюжету, використовуючи основні позначки героя, при цьому ще раз проговорюємо основні події, характеризуючи персонажа, його вчинки, висловлюючи власну точку зору, позицію щодо певної ситуації, пропонуючи свої шляхи розв'язання проблеми. Для цього потрібно не тільки мати творчу уяву, а й обов'язково знати текст, тому цей метод ще сприяє й розвитку зацікавленості учнів у читанні;

– відокремлення фейкових висловлювань від істинних:

1. Дорослі ніколи нічого не можуть збагнути самотужки, а діти втомлюються тлумачити їм очевидне.

2. Ось моя таємниця. Вона дуже проста: лише серце добре бачить. Найголовнішого не побачиш очима.

3. Якщо Бог хоче зробити тебе щасливим, то він веде тебе найважчою дорогою, тому що легких шляхів до щастя не буває.

4. Ти назавжди береш на себе відповідальність за тих, кого приручив.

5. Щастя – це і є шлях.

6. Шукати треба серцем.

7. Щастя не може бути гучним. Воно тихе. Затишне. Рідне.

8. Що за дивний народ ці дорослі!

9. Душі не старіють, вони або народжуються старими, або залишаються юними назавжди.

10. Кожна людина повинна прагнути до своєї планети.

11. Якщо Бог хоче зробити тебе щасливим, то він веде тебе найважчою дорогою, тому що легких шляхів до щастя не буває.

12. Життя коротке. У ньому нема часу для суму, завжди обирай щастя.

Зважаючи на щорічне зростання кількості користувачів інтернетмережі, серед яких дедалі більше дітей і підлітків, до мініпроєкту «Медіапростір: знай і розрізняй» долучилися й учні 6-7 класів, які провели власне дослідження.

Мета проєкту: навчити учнів відрізняти факти від суджень, маніпуляцій та відвертої брехні, формувати стійку мотивацію до безпечної поведінки в інтернеті.

Завдання:

– навчити ліцеїстів відбирати і відрізняти важливу, правдиву, фактологічну інформацію;

– сформувати навички життєвого таймінгу, безпечної взаємодії в мережі;

– визначити власний рівень медійної залежності, розвитку в собі критичного мислення.

Хід реалізації проєкту:

– вправа «Асоціації зі словами «інформування», «пропаганда», «маніпуляція» та «фейки». Під час колоквіумів та уроків-дискусій (особливо під час карантину, коли класні керівники щотижня проводили онлайнзустрічі зі своїми вихованцями) через практичні завдання було з'ясовано ознаки даних понять та небезпеки маніпуляцій і шейків;

– знайомство з курсом «Медіаграмотність: практичні навички» на prometheus.org.ua. Зокрема, увагу учнів було зосереджено на практичному вмінні виявляти фейки та розпізнавати їх, здатності логічно обґрунтовувати позицію, співпрацювати з іншими людьми;

– навчальна гра «Медіазнайко» / https://www.aup.com.ua/Game/index.html /: пройшовши крок за кроком 9 етапів, ліцеїсти мали можливість дізнатися, як працюють медіа та більш критично формувати власне медіаполе;

– медіаосвітня гра «Пригоди Літературса» / https://www.aup.com.ua/mediaosv/onlayn-gra-prigodi-literatusa/. Підлітки разом з юним принцом вирушали на пошуки Верітас, викраденої Маніпулісом; оцінювали достовірність і правдивість інформації; удосконалювали навички компетентного медіаспоживача;

– тренінг «Моє медіаполе». Зважаючи на необхідність визначення власного рівня медійної залежності, розвитку в собі критичного мислення та більшої довіри власному досвіду особистого спілкування, а не лише віртуальній формі комунікації, учні вираховували середню кількість хвилин /годин/ на добу, які витрачають на різні види комунікації, коли одночасно споживається інформація з різних джерел, так би мовити, «фоново» (перегляд електронної пошти, спілкування в соціальних мережах при ввімкненому телевізо-

рі або під звуки радіо). Проаналізована ситуація свідчить про те, що 70% шестикласників на перегляд телебачення витрачають щодня 1-2 год. (76% 11-класників); 43% – від 3 до 5 год. на інтернет (58% старшокласників); щодо перебування в соціальних мережах, то 55% дітей 6 класу та 75% 17-літніх також не менше 2 год. витрачають на даний вид заняття. Діагностика власного медіаполя змусила ліцеїстів замислитися про зміну якості інформаційних й комунікаційних пріоритетів, зменшення свого віртуального спілкування на користь реальному,поступове звільнення від медіазалежності;

– проведення дослідження та презентація отриманих результатів. Упродовж двох тижнів семикласники опитували учнів 6 та 11 класів щодо розуміння ними понять «пропаганда», «джинса» тощо, узагальнювали та систематизували отримані дані. Ліцеїстами було з'ясовано, що 1,4% старшокласників вважать пропаганду непотрібною річчю, яка шкодить здоров'ю; 3,12% – неправдою, перебільшенням; 4,17% не розуміють поняття; 1,67% – як нав'язування думок та ідей. Щодо думок 12-річних учнів, то 2,9% переконані, що це неправдива інформація; 5% – як нав'язування ідей та булінг, небезпека; 13,67% – контрабанда та бандитизм. Зазначимо, що «джинса» як професійний термін зі сфери журналістики (джинса́ – сленгове слово, яке використовується переважно в медійній спільноті. Синонім терміна «прихована реклама». Означає зумисну приховану рекламу чи антирекламу, подану у вигляді новин, авторських текстів, аналітики й телевізійних програм тощо) не було пояснено жодним з опитуваних.

Висновки. Завдання сучасного педагога – не лише навчити дітей розрізняти фейкові новини чи маніпулятивні впливи, а й робити судження, особливо коли молодь стоїть на порозі дорослого життя й приймає рішення. Цінності ж формуються як батьками та вчителями, так і за допомогою інтернет, соціальних мереж і телебачення. Тож треба розвивати критичне мислення учнів та освітян з метою об'єктивного сприйняття різнопланової інформації. Процес роботи з медіаграмотності в Науковому ліцеї № 3 інтегровано в освітній процес, зокрема, в предмети гуманітарного циклу. Роботу з ліцеїстами спрямовано на формування культури спілкування з медіа, творчих, комунікативних здібностей, критичного мислення, умінь повноцінної інтерпретації, навчання різним формам самовираження за допомогою медіатехніки.

Основною формою організації інноваційної освітньої діяльності є навчально-дослідницькі проєкти, які є складовою створення умов для пошуку, інтеграції фактичних знань і умінь, освоєння нових способів діяльності, самостійного конструювання отриманих знань, набуття медіаінформаційних компетентностей.

Список літератури:

1. Вивчай та розрізняй (L2D): медіаграмотність для школярів, «Всеосвіта». URL: https://vseosvita.ua/news/vivcaj-ta-rozriznaj-l2d-mediagramotnist-dla-skolariv-46.html (дата звернення: 15.08.2020).
2. Навчання медіаграмотності громадян. Посібник для тренерів. URL: https://www.aup.com.ua/uploads/Short_version_CMLP_manual_ua.pdf (дата звернення: 17.08.2020).
3. Шевченко І.Л. Як створити підлітковий мультимедійний ЗМІ. URL: http://www.skrepka-media.com.ua/index.php/masterklas/pressklas/item/172- (дата звернення: 15.08.2020).
4. Шейбе С., Рогоу Ф. Медіаграмотність. Критичне мислення у мультимедійному світі / Підручник для вчителя. Перекл. з англ. Київ : Центр вільної преси, Академія української преси, 2014. С. 95–100.
5. Бойко С.Т. Медіаграмотність як основа інформаційно-психологічної безпеки особистості в сучасних умовах. *Український психолого-педагогічний науковий збірник*. 2015. № 6. С. 18–24.
6. Рибіна Ю.О. Модель розвитку медіаграмотності учнів у процесі створення та функціонування шкільної газети. «*Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи*». Київ : Центр вільної преси, Академія української преси, 2017. С. 231–236.

References:

1. Vyvchaj ta rozriznyaj (L2D): mediahramotnist' dlya shkolyariv, "Vseosvita". Retrieved August 15, 2020 from: https://vseosvita.ua/news/vivcaj-ta-rozriznaj-l2d-mediagramotnist-dla-skolariv-46.html
2. Navchannya mediahramotnosti hromadyan. Posibnyk dlya treneriv. Retrieved August 17, 2020 from: https://www.aup.com.ua/uploads/Short_version_CMLP_manual_ua.pdf
3. Shevchenko, I. (2016). Yak stvoryty pidlitkovyj mul'tymedijnyj ZMI [How to create a multimedia news outlet for teenagers]. Retrieved August 15, 2020 from: http://www.skrepka-media.com.ua/index.php/masterklas/pressklas/item/172-
4. Shejbe, S. (2014). *Mediahramotnist'. Krytychne myslennya u mul'tymedijnomu sviti.* Pidruchnyk dlya vchytelya (pp. 95–100). Kyiv: Centr Vil'noyi Presy, Akademiya ukrayins'koyi presy. (in Ukrainian)
5. Bojko, S. (2015). Mediahramotnist' yak osnova informacijno-psyxolohichnoyi bezpeky osobystosti v suchasnyx umovax. *Ukrayins'kyj psyxoloho-pedahohichnyj naukovyj zbirnyk*, vol. 6, pp. 18–24. Lviv: Lviv. ped. spil'nota. (in Ukrainian)
6. Rybina, Yu. (2017). Model' rozvytku mediahramotnosti uchniv u procesi stvorennya ta funkcionuvannya shkil'noyi hazety. Materialy V Mizhnarodnoyi naukovo-metodychnoyi konferenciyi. *Praktychna mediahramotnist': mizhnarodnyj dosvid ta ukrayins'ki perspektyvy* (pp. 231–236). Kyiv: Centr Vil'noyi Presy, Akademiya ukrayins'koyi presy. (in Ukrainian)

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-25
УДК 81`366=161.1

Тукова Т.В.
Украинская медицинская стоматологическая академия

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ НАСИЛИЕ В СОЦИУМЕ, СОЗНАНИИ И ЯЗЫКЕ

Аннотация. Статья посвящена анализу причин вхождения в современный язык заимствованных именований форм латентного насилия. В ней находит подтверждение идея изоморфности фундаментального мироустройства, сознания человека и естественного языка. Появление новых психологических терминов в современном узусе детерминировано факторами экстралингвистического и интралингвистического характера: дегуманизацией общества, глобализацией; тенденциями к смысловой точности высказывания, к экономии речевых усилий и др. Показаны особенности адаптации англицизмов, именующих различные формы психологического насилия, в соответствии с законами современного русского языка. Отражены проблемы терминологизации в данной области знаний. Продемонстрированы процессы деидеологизации терминов. Многоплановость проблемы наименований форм психологического насилия носит междисциплинарный характер и нуждается в дальнейшем изучении.

Ключевые слова: дегуманизация, глобализация, сознание, психологическое насилие, адаптация заимствований, расширение словаря.

Tukova Tatyana
Ukrainian Medical Stomatological Academy

PSYCHOLOGICAL ABUSE IN SOCIETY, CONSCIOUSNESS AND LANGUAGE

Summary. The aim of the article is to retrace the causes responsible for the development of denominations of psychological abuse in the Russian language, and to describe the peculiarities of their implementation into the language system. The concept of isomorphism of the fundamental structure of the world, as well as human mind and natural language, is confirmed on the basis of the material of customary functioning of the denominations of psychological abuse. Contemporary customary usage reflects the phenomena of psychological and emotional pressure on a person, which have lately spread in the living space. The media sphere has become one of the important sources of observation of evolutionary processes in language during recent decades. The media provide numerous examples of the functioning of new words that are not recorded even by the most modern dictionaries, including electronic ones. Emerging lexical tokens either fill in the gaps of particular area of modern Russian that serves the psychological discourse, or can be applied to clarify new or updated concepts. Social awareness of the indiscriminate character of psychological abuse has triggered new legislation aimed to protect against these forms of violence. The penetration of the borrowed terms from psychological sphere into modern language is determined both by extralinguistic and intralinguistic reasons, such as dehumanization of society, globalization; tendencies to the semantic accuracy of utterance, speech-saving efforts, etc. A steep increase in the frequency of use of the borrowed psychological terms in the media discourse accelerates the process of their adaptation in the contemporary Russian language. The removal of ideological marking of existing in the language lexical units, the clarification of semantic content of terms, various types of borrowing, naming forms of latent violence common in the globalized world, the attachment of actual lexemes to taxonomic relations innate to language system, demonstrate the aptitude of the Russian language for plasticity. The problem outlined is multifaceted, interdisciplinary and needs further elaboration.

Keywords: dehumanization, globalization, consciousness, psychological abuse, adaptation of borrowings, vocabulary extension.

Постановка проблемы. Стремительно меняющийся на переломе тысячелетий мир привносит изменения в жизненное пространство человека, в мироощущение и миропонимание тех, кому довелось жить в эпоху перемен. Идея изоморфности фундаментального устройства мира, человеческого сознания и естественного языка получает всё более широкое распространение в научном мире [21]. Отражение мировоззренческого и социокультурного сдвига в сознании современника проявляется в изменении и расширении словаря.

Анализ последних исследований и публикаций. Бурные изменения в современном языке, продиктованные экстралингвистическими и интралингвистическими причинами, с конца прошлого века стали предметом анализа как дескриптивистов, так и прескриптивистов [10; 22; 28; 29; 38 и т.д.]. Трансформация общего мироустройства активизировала изменения сознания человеческого общества [14; 32], что привело к новому всплеску неологизации языков мира [13; 34; 40 и др.].

Цель настоящего изыскания – проанализировать причины появления в русском языке наименований психологического насилия, описать особенности их вхождения в систему языка.

Изложение основного материала. В ходе становления индустриализма происходит антинормативный поворот в этике XIX–XX веков. Этика, адекватная техногенности и рискогенности складывающегося типа общества, приобретает новые черты. Причины этического сдвига в техногенном обществе видятся в «редукции нравственных и гуманитарных аспектов», а также в том, что «динамика нравственным нормам отстает от динамики социума» [31]. Во всех сферах жизни новые технологии создают новую социальную реальность, ставящую человечество перед проблемой переосмысления норм отноше-

© Тукова Т.В., 2020

ний между людьми. Общим местом становится рассуждение о кризисе нравственности, который носит глобальный характер. Высокие темпы урбанизации, повышение уровня конкурентности, технологизация трудовых отношений понижает стрессоустойчивость современника, сказывается на состоянии здоровья. Результаты опроса, проведенного Киевским международным институтом социологии, показали, что в течение 2019 года 50% украинцев пережили какую-то стрессовую ситуацию [33]. Проблема унижения человеческого достоинства, создания напряженной, враждебной, оскорбительной атмосферы в семье или на рабочем месте изучается с позиций не только теоретической науки, но и делает востребованными практические рекомендации по противостоянию таким процессам во имя сохранения физического и психического здоровья. Показателем этических бифуркационных точек становится вмешательство государства в разрешение накопившихся проблем, которые не решаются «по законам совести». На законодательном уровне поставлен вопрос о предотвращении физического и психологического насилия в малых и больших коллективах. Недавно принятые в Украине Верховной Радой закон "О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины о противодействии буллингу (травле)" и закон "О предотвращении и противодействии домашнему насилию» свидетельствует о глубине осознания обществом проблемы групповых взаимоотношений. В статьях, посвященных вопросам юриспруденции, отмечается, что «насилие, как социальное явление существовало всегда, во всех цивилизациях и общественно-экономических формациях, менялись лишь объем и качественные свойства насилия, определяемые социальными процессами каждого конкретного исторического этапа развития общества» [6]. Однако «само понятие «насилие» до настоящего времени остается многозначным и дискуссионным» [6]. Насилие трактуют как целенаправленное силовое принуждение, действие одного субъекта над другим субъектом, осуществляемое с определенной целью, вопреки согласию, воле и интересам последнего [6]. Нанесение вреда морально-психологическому состоянию человека в законодательных актах учитывалось, как показала практика, недостаточно, несмотря на утверждение психологов о том, что любая форма насилия наносит вред психике человека. Вопрос о наказании за нанесение психологических травм до недавнего времени занимал маргинальное положение в сфере законодательства. Внимание к проблеме ущерба здоровью, нанесённому в результате эмоционального воздействия, обнаружило необходимость уточнения самого понятия «насилие». Его предлагается рассматривать более широким по объёму. Утверждается, что после надлежащей разработки следует также законодательно закрепить дифференцированные понятия «физическое насилие» и «психологическое насилие» [6].

Нарастание агрессии в современном мире констатируется исследователями многих областей знаний. Она становится имманентным феноменом современности и характеризует не только политику государства, но скорее поведение человека [39]. Нарушение коммуникативных норм, принятых в социуме, при помощи выражения «негативных эмоций, чувств или намерений в оскорбительной, грубой, неприемлемой в данной ситуации форме» [37, с. 9] является одним из проявлений конфликтного поведения, маркирующего рост напряжённости в обществе. Мотивированное деструктивное поведение, противоречащее нормам сосуществования людей, наносящее вред объектам нападения, приносящее физический, моральный ущерб людям или вызывающее у них психологический дискомфорт [5], проявляется во многих сферах жизни. Междисциплинарное изучение данного феномена актуально в силу того, что помогает формированию толерантности в современном обществе.

В коммуникативном пространстве большого количества людей наблюдается агрессивность как устойчивое свойство личности. Физические и эмоционально-психологические проявления агрессивности становятся всё более разнообразными. Проявляясь в виде дискриминационных действий, она получает различные именования в зависимости от признака, лежащего в основе агрессивных насильственных действий. Дискриминация по национальности – *нацизм,* по расе или этносу – *расизм, колоризм,* дискриминация людей с инвалидностью – *эйблизм*, по полу и гендеру – *сексизм*, дискриминация по возрасту – *эйджизм* и т.д. В современном узусе получают распространение новые термины *моббинг, буллинг, боссинг* и др., связанные с возрастанием негативного воздействия на эмоциональную составляющую внутреннего мира сограждан во всем мире. Пути влияния на психику человека становятся всё более разнообразными. В результате, по оценке ВОЗ, психические расстройства есть по меньшей мере у 10 процентов населения Земли. А за последние 25 лет количество психических заболеваний в мире резко возросло [35]. Биопсихосоциальная модель в психологических исследованиях, широко используемая в современной науке, совмещает биологические, психологические и социальные факторы, вызывающие расстройства. Причины динамики заболеваемости усматривают в старении общества, массовых социальных нарушениях, вызванных экономическими кризисами, гражданскими конфликтами, в войнах, насилии, эпидемиях, стихийных бедствиях. Констатируется, что даже после ликвидации причины заболеваний ущерб, нанесенный психическому благополучию людей и социальной структуре общества, еще долго не компенсируется [35].

Не случайно в современном узусе отмечено бытование нового имени *абьюз* (от англ. *abuse* «злоупотреблять; оскорблять»). Абьюз является обобщенным понятием и включает в себя все аспекты насилия – физическое, психологическое, эмоциональное, экономическое и т.д. «Абьюзивные отношения (от англ. *abusive relationships* – зависимые отношения, уничижительные отношения) – отношения, в которых партнёр нарушает личные границы другого человека, унижает, допускает жестокость в общении и действиях с целью подавления

воли жертвы. В таком типе отношений жертва и агрессор не меняются местами, жертва по некоторым причинам не может выйти из этих отношений» [4]. Понятие, как видим, исключает возникновение положительной коннотации. Заимствование *абьюз* вступает в синонимические отношения при гипероним*е насилие – травля, унижение, оскорбление, притеснение, истязание, преследование, гонение, остракизм, тиранство, мучительство, давление, террор, пытка, репрессия, произвол, расправа, нажим, принуждение, диктат, тирания, самоволие.* Этот синонимический ряд пока не лексикографирован не только нормативными словарями синонимов, но и электронными словарями, словарями активного типа [1; 20; 26; 27], хотя найдены автоматизированные методы создания словарей, которые применимы для работы со словарями синонимов [9]. Об активном адаптировании лексемы свидетельствует развитие у него новых значений в интернет-коммуникации. Так, Викисловарь предлагает следующие значения лексемы *абьюз*: 1. *неол.* насилие над близким человеком (*обычно психологическое, но также физическое, сексуальное, экономическое*); 2. *неол. игр.* злоупотребление игровым дисбалансом, багами или эксплойтами, использование их с целью получения выгоды; 3. *неол. неол.* нарушение правил интернет-сервиса; 4. *неол. неол.* в ЖЖ: то же, что абьюз-тим; команда, борющаяся с нарушениями правил «Живого журнала» [2]. Показательно развитие деривационного потенциала заимствованной лексемы *абьюз.* Образованные наименования лица – *абьюзер* (тот кто подвергает других насилию – оскорбляет, унижает, шантажирует или принуждает их к чему-то против их воли), образование по активной в последние десятилетия модели *абьюз-тим,* адъектива – *абьюзивный* имеют парадигму грамматических форм, присущих именной системе русского языка. Неологизм отвечает требованиям, предъявляемым к заимствованным терминам [12, с. 168]: он используется международным научным сообществом, короче русского эквивалента, обладает словообразовательной потенцией. Широкое использование в интернет-сообществе значительно ускорило процесс включения в языковое сознание данного образования. О живом характере процесса адаптации свидетельствует оформление в русском тексте слова латиницей и в кавычках ещё два года назад: см. в названии статьи «Признаки "abuse" или привычка страдать в отношениях» [8].

Психологическое насилие, размах которого растёт во всём мире, становится предметом исследования не только в психологии, социологии, юриспруденции. Лингвистические изыскания, касающиеся вербализации наблюдаемых явлений, в основном связаны с отсутствием в русском языке специальных терминов для называния активно обсуждаемых понятий. Взгляд на социальную жизнь сквозь призму языковой жизни общества, определение явлений и понятий, находящихся в «фокусе социального внимания» [15, с. 92], охватывает и сферу изменившейся эмоциональной и психологической составляющей жизни современника.

Появляющиеся термины предполагают нюансировку передаваемых понятий, отражая тенденцию русского языка к точности. Ср. при характеристике роли жертвы в процессе: *газлайтинг* (от английского названия пьесы «Газовый свет») – такая форма психологического насилия, когда насильник своими словами или действиями пытается убедить жертву в нереальности происходящего или в ее собственной психической или интеллектуальной несостоятельности; *виктимблейминг* (англ. *Victim blaming*) – обвинение жертвы в произошедшем насилии.

Ещё не вошедший в лексикографическую практику новый термин в области психологического манипулирования – *перспектицид.* Он называет явление, при котором партнёр-агрессор полностью контролирует образ мышления жертвы, которая в результате утрачивает чувство собственного достоинства и самооценку. Жертва в состоянии зависимости ощущает неуверенность, беспомощность и бесперспективность жизни. Английский термин состоит из двух слов perspective – точка зрения, и окончания cide, означающего убийство, дословно – это «убийство точки зрения». Адекватный термин в русском языке пока отсутствует. На степень новизны указывают кавычки в описании сущности данного явления в интернет-статье [17].

Одна из самых жестоких и трудно распознаваемых форм психологического насилия осуществляется в условиях изоляции жертвы при целенаправленном методичном лишение её всех социальных связей и ресурсов получила название *неглект* [18]. Латентная агрессия трудно выявляется психологами, её сложно доказать социальным службам, она не находит адекватной квалификации на законодательном уровне, но узус фиксирует это явление, его проникновение в коммуникативное сознание способствует закреплению термина в языковой практике.

Примером трудностей передачи содержания ещё не включённых в нормативные словари русского языка, но фиксируемых в медийном пространстве терминов психологического и эмоционального насилия, могут служить прямые переводы: *удержание* (witholding) – такие меры со стороны агрессора, которые не позволяют жертве выразить свои чувства и эмоции; *гашение* (blanking) – отрицание ценностей другой личности, пренебрежение ею, отказ в помощи, поддержке, разделении обязанностей. В медийном пространстве встречается и транслитерированная передача названия вида латентной агрессии, проявляющегося в соскакивании манипулятора-абьюзера с обсуждаемой темы на другую, комплекса мер со стороны агрессора, не позволяю его жертве как-то выразить свои чувства и эмоции – *висхолдинг* [11]. Однако проблемы связаны не только с графическим оформлением неологизмов.

Наряду со вновь появляющимися словами, наблюдается изменение в отношении к уже фиксированным словарями лексемам. Так, деидеологизация коснулась лексикографированого с 80-х годов XX столетия термина *сексизм*, который в словарной дефиниции имел указание «в капиталистическом обществе» [24]. Следует отметить, что до сих пор этот термин неодно-

значно трактуется носителями языка. Иногда он используется как агноним. В словарях *сексизм* определяется как дискриминация человека по половой принадлежности [16]. Однако в медийные тексты содержат толкование этого термина как женоненавистничество в различных формах и проявлениях [25], игнорируя различие в семантике активно используемых в последнее время терминов *феминизм* и *мачизм*. Нуждаются в упорядочивании и систематизации родо-видовые отношения обретающих в языке нормативный характер терминов, именующих различные формы насилия. Так, при характеристике сексизма используются термины, характеризующие не только «социальные стереотипы, убеждения и верования, утверждающие превосходство одного пола над другим и тем самым обосновывающие социальное неравенство мужчин и женщин» [3], например, *виктимблейминг* и *газлайтинг* индифферентны по отношению к полу. То же можно сказать об *эйджизме* – дискриминации по возрасту, *бодишейминге* – осуждении за тело, *лукизме* – дискриминации по внешности [25].

Лексико-емантическое поле понятия *секзизм* логично включать зафиксированное социально-лингвистическим проектом «Слово года – 2017» *харассмент* – сексуальное домогательство. Однако следует учитывать, что в разных языках и странах семантическое наполнение понятия могут отличаться. Харассмент – транслитерация английского harassment, означающего назойливое беспокойство и притеснение. В американском законодательстве под этим термином понимается любое притеснение, имеющее регулярный характер, – например, беспокойство звонками или выслеживание после работы. Потому разовые заигрывания на улице, как бы неприятны они ни были, под статью не попадут [19]. Как видим, значение нового слова в русском языке не зависит от значения соответствующего слова в языке-доноре.

В лексико-семантическое поле *сексизм* обогащается и заимствованием, не зафиксированным словарями, но активно обсуждаемым в интернет-коммуникации в силу широкого бытования в социуме – *кэтколлинг*. Произошло оно от английского – подзывание кошки, сам термин обозначает грубое вербальное сексуальное домогательство, которому подвергаются девушки от малознакомых мужчин, сюда же относятся присвистывания, побибикивание за рулем, или определенные смешки, которые имеют не скрытый сексуальный подтекст [36].

Проникновение в русский язык включённого в 2014 году в Оксфордский словарь нового слова – *мэнсплейнинг* поддерживается теми же факторами языкового и внеязыкового характера. Этот англицизм обозначает снисходительную манеру мужчин объяснять женщинам что-то на банальном, примитивном уровне как людям с крайне невысоким уровнем интеллекта.

Терминология латентного насилия пополняется пришедшей из английской культуры лексемой *сталкинг*, которая означает навязчивое домогательство в виде следования по пятам, розыска, слежения по причине безответной любви, ревности и т. д. В современном узусе этот термин получает всё более широкое распространение в силу как фактора моды на англицизмы (при русских синонимах *домогательство, преследование)*, так и в связи с действующими в языке тенденциями к точности высказывания. Его значение предполагает причину действия, связанную с чувством любви [30].

Как видим, виды скрытой агрессии, не получившие в русском языке специальных названий, чаще всего заимствуются из английского языка. В русском языке слово приживается в силе экстралингвистических и лингвистических причин: распространённость явления в социуме поддерживается принципом экономии речевых усилий. Заимствованные термины выполняют в русском языке лакунозаполняющую, компрессивную и синонимодифферинцирующую функции [13]. В процессе заимствования нельзя игнорировать и фактор моды на англицизмы в современном обществе.

Появление в языке большого количества заимствований отражает вовлечённость славянского общества в глобализационные процессы. Явление распространяется очень быстрыми темпами, не успевая вербализоваться по словообразовательным моделям русского языка, принимает чужестранное наименование регулярно проявляющегося в обществе поведения. Такое приобщение инокультурных понятий к системе ценностей и идеалов славянского национального сознания называют «культурной апроприацией заимствований» [21]. Исследователи отмечают особую роль СМИ в процессе закрепления в коммуникативном сознании заимствований-неологизмов: «Частотное использование терминов-англицизмов русских средствах массовой информации способствует их узуализации – общепринятому употреблению носителями русского языка» [13].

Выводы и предложения. Проанализированный материал показал, что современный узус отражает распространившиеся в жизненном пространстве последнего времени явления психологического и эмоционального давления на человека. Появляющиеся лексемы заполняют лакуны в той области современного русского языка, которая обслуживает психологический дискурс, или служат для уточнения новых либо актуализировавшихся понятий. В коммуникативном сознании современника сформировались представления о видах скрытого насилия. Осознание социумом массового характера психологического давления вызвали к жизни законодательные акты, направленные на защиту от этих форм насилия. Снятие идеологической маркированности у существовавших в языке лексем, уточнение семантического наполнения терминов, различного рода заимствования, именующие распространённые в глобализированном мире формы латентного насилия, вхождения актуальных лексем в таксономические отношения, характерные для системы языка, доказывают способность русского языка к пластичности, демонстрируют разнообразие форм сохранения его витальности. Как видим, проблема многопланова, носит междисциплинарный характер и нуждается в дальнейшей разработке и изучении.

Список литературы:

1. Абрамов Н. Словарь русских синонимов и сходных по смыслу выражений: Около 5 000 синонимических рядов. Более 20 000 синонимов. 7-е изд., стереотип. Москва : Русские словари, 1999. URL: http://slovari.ru/search.aspx?p=3068 (дата обращения: 20.06.2020).
2. Абьюз. URL: https://ru.wiktionary.org/wiki/%D0%B0%D0%B1%D1%8C%D1%8E%D0%B7 (дата обращения: 30.05.2020).
3. Большая психологическая энциклопедия. URL: https://psychology.academic.ru/ (дата обращения: 16.07.2020).
4. Абьюзивные отношения URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B1%D1%8C%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%8B%D0%B5_%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F (дата обращения: 14.05.2020).
5. Агрессия. *Большой психологический словарь* / сост. Б. Мещеряков и В. Зинченко. Москва : Олма-пресс, 2004.
6. Айтниязова М., Каирова Н.И. К вопросу о понятии насилия как категории уголовного права. *Вестник Казахско-Русского Международного университета. Юридические науки.* 2019. № 4(29). С. 118–125.
7. Балыгина Е.А., Яровикова Ю.В., Ермолова Т.В., Круковская О.А. Функционально-семантические аспекты перевода психологических терминологических словосочетаний английского язика. *Филология: научные исследования*. 2020. № 5. DOI: 10.7256/2454-0749.2020.5.32967. URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=32967 (дата обращения: 06.08.2020).
8. Баранова Т.С., Кора Н.А. Признаки "abuse" или привычка страдать в отношениях. *Семья и социум: социальные, педагогические, психологические и правовые аспекты :* материалы нац. науч. конф., посвящ. вопросам социальной защиты семьи. 2018. С. 80–85.
9. Борисова Н.В., Канищева О.В., Юрченко Е.Н. Автоматизированное формирование словаря синонимов. *Вестник ХНТУ.* 2013. № 1(46). С. 191–195.
10. Валгина Н.С. Активные процессы в современном русском языке. Москва : Логос, 2001. 304 с.
11. Висхолдинг в отношениях – уловки манипулятора-абьюзера. URL: https://prostolove.com›chem-opasen-visxolding-v-otnosheniyax-i-kak-ego-... (дата обращения: 01.08.2020).
12. Даниленко В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. Москва : Наука, 1977. 245 с.
13. Дьяков А.И, Чирекина О.Ю. Англицизмы в русских терминологических системах. *Филологические науки*. 2020. № 05(95). С. 43–48. URL:.http://anglicismdictionary.dishman.ru/Stati (дата обращения: 09.08.2020).
14. Зализняк А.А., Левонтина И.Б., Шмелев А.Д. Константы и переменные русской языковой картины мира. Москва : Языки славянских культур, 2012. 696 с.
15. Земская Е.А. Активные процессы современного словопроизводства. *Русский язык конца столетия (1985-1995)* / под ред. Е.А. Земской. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 90–141.
16. Комлев Н.Г. Словарь иностранных слов. Москва, 2006. URL: http://rus-yaz.niv.ru/doc/foreign-words-komlev/index-209.htm#209 (дата обращения: 12.08.2020).
17. Нажметдинова Е. Кукла и кукловод в отношениях. Что нужно знать о перспектициде? URL: https://monocler.ru/perspektitsid/#:~:text=%C2%AB%D0%9F%D0%B5%D1%80 (дата обращения: 12.08.2020).
18. Пассивное насилие: что такое неглект. URL: www.marieclaire.ru›psychology›passivnoe-nasilie-c (дата обращения: 12.08.2020).
19. Поиграем в слова: «Слово года»-2017. URL: https://newtonew.com/culture/poigraem-v-slova-slovo-goda-2017 (дата обращения: 20.06.2020).
20. Полный онлайн словарь синонимов русского языка. URL: https://xn----7sbfc3aaqnhaffdukg9p.xn--p1ai/ (дата обращения: 17.08.2020).
21. Радбиль Т.Б. Язык и мир: парадоксы взаимоотражения. Москва : Изд. дом ЯСК, 2017. 592 с.
22. Русский язык конца XX столетия (1985–1995) / отв. ред. Е.А. Земская. Москва : Языки русской культуры, 2000. 480 с.
23. Сексизм. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B8%D0%B7%D0%BC (дата обращения: 15.07.2020).
24. Сексизм. *Исторический словарь галлицизмов русского языка*. Москва : Словарное издательство ЭТС, 2010. URL: http://www.ets.ru/pg/r/dict/gall_dict.htm (дата обращения: 15.07.2020).
25. Сексизм и его проявления: ТОП-13 важных терминов. URL: http://ivona.bigmir.net/psihologia/relate/relationship/483714-Seksizm-i-ego-projavlenija--TOP-13-vazhnyh-terminov (дата обращения: 15.07.2020).
26. Словарь синонимов. URL: https://synonymonline.ru/ (дата обращения: 16.07.2020).
27. Словарь синонимов русского языка. URL: https://text.ru/synonym (дата обращения: 16.07.2020).
28. Современный русский язык. Активные процессы на рубеже XX–XXI веков / отв. ред. Л.П. Крысин. Москва : Языки славянских культур, 2008. 712 с.
29. Современный русский язык: Система – норма – узус / Ин-т рус. яз. им. В.В. Виноградова РАН. Москва : Языки славянских культур, 2010. 480 с.
30. Сталкинг. URL: https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/105735 (дата обращения: 28.07.2020).
31. Столетов А.И. Проблема нравственности в современном техногенном обществе. *Философская мысль*. 2017. № 9. С. 132–141. URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=23788 (дата обращения: 15.07.2020).
32. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация : Учеб. пособие. Москва : Слово, 2008. 264 с.
33. Тяжелый год? Сколько процентов украинцев сетуют на 2019. URL: https://telegraf.com.ua/ukraina/obshhestvo/5302765-tyazhelyiy-god-skolko-protsentov-ukraintsev-setuyut-na-2019.html (дата обращения: 16.06.2020).
34. Ходжагельдыев Б.Д., Шурупова О.С. Русский с английским привкусом (развитие русского языка в эпоху глобализации). Москва : Библио-Глобус, 2017. 348 с.
35. Чернышов П. Повод для паники. URL: https://lenta.ru/articles/2019/05/01/problemdevelopment/ (дата обращения: 6.07.2020).
36. Что такое кэтколлинг? URL: https://thequestion.ru/questions/396211/chto_tako= e_ketkolling_ad53cbb2#:~:text (дата обращения: 02.08.2020).
37. Щербинина Ю.В. Вербальная агрессия. Москва : УРСС, 2006. 360 с.
38. Юдина Н.В. Русский язык двух первых десятилетий XX1 века: первые итоги. *Русское слово в многоязычном мире* : Материалы XIV Конгресса МАПРЯЛ / редкол.: Н.А. Боженкова, С.В. Вяткина, Н.И. Клушина и др. 2019. С. 362–367. URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=42958663 (дата обращения: 19.05.2020).

39. Якимова Н.С. Вербальная агрессия как актуальный феномен современного общества. *Вестник КемГУ.* 2011. № 1(45). С. 184–187. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/verbalnaya-agressiya-kak-aktualnyy-fenomen-sovremennogo-obschestva (дата обращения: 15.07.2020).
40. Яковлева Ю.В. Словообразовательная активность некоторых новейших заимствований в медиатексте. *Русская грамматика: активные процессы в языке и речи* : сборник науч. трудов Междунар. науч. симпозиума / науч. ред. В.Н. Степанов. 2019. С. 840–845.

References:

1. Abramov, N. (1999). Slovar russkih sinonimov i skhodnyh po smyslu vyrazhenii: Okolo 5000 sinonimicheskih riadov. Bolee 20 000 sinonimov [The Dictionary of Russian synonyms and expressions similar in meaning. About 5,000 synonyms. More than 20,000 synonyms]. Moscow: Russkiie slovari. Available at: http://slovari.ru/search.aspx?p=3068 (accessed: 20.06.2020). (in Russian)
2. Abuse. Available at: https://ru.wiktionary.org/wiki/%D0%B0%D0%B1%D1%8C%D1%8E%D0%B7 (accessed: 20.05.2020).
3. Bolshaia psykhologicheskaia entsyklopiediia [Great psychological encyclopedia]. Available at: https://psychology.academic.ru/ (accessed: 16.07.2020).
4. Abiuzivnyie otnosheniia [Abusive relationships]. Available at: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B1%D1%8C%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%8B%D0%B5_%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F (accessed 14.05.2020).
5. Mieshchriakov, B., & Zinchenko, V. (Eds.) (2004). Agressiia. Bolshoi psikhologicheskii slovar [Agression. Big Psychological Dictionary]. Moscow: Olma-Press. (in Russian)
6. Ainiiazova, M., & Kairova, N.I. (2019). K voprosu o poniatii nasiliia kak kategorii ugolovnogo prava [On the concept of violence as a category of criminal law]. *Vestnik Kazahsko-Russkogo Mezhdunarodnogo universitieta. Yuridichieskiie nauki,* no. 4(29), pp. 118–125.
7. Balygina, E.A., Yarovikova, Yu.V., Yermolova, T.V., & Krutkovskaia, O.A. (2020). Funktsyonalno-semanticheskiie aspekty perevoda psikhologicheskih terminologicheskih slovosochetanii angliiskogo yazyka [Functional and semantic aspects of translation of psychological terminological phrases of the English language.]. *Filologiia: nauchniie issliedovaniia,* no. 5. DOI: 10.7256/2454-0749.2020.5.32967. Available at: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=32967 (accessed: 06.08.2020).
8. Baranova, T.S., & Kora, N.A. (2018). Priznaki "abuse" ili privychka stradat v otnosheniiah [Signs of "abuse" or the habit of suffering in relationships]. *Semia i sotsium: sotsyalniie, pedagogicheskiie, psykhologicheskiie i pravoviie akty:* materialy nats. nauch. konf., posviash. voprosam sotsyalnoi zashity semii, pp. 80–85.
9. Borisov, N.V., Kanishcheva, O.V., & Yurchenko, E.N. (2013). Avtomatizirovannoie formirovaniie slovaria sinonimov [Automated formation of the synonyms dictionary]. *Viestnik HNTU,* no. 1(46), pp. 191–195.
10. Valgina, N.S. (2001). Aktivniie protsesy v sovremennom russkom yazykie [Active processes in modern Russian]. Moscow: Logos. (in Russian)
11. Visholding v otnosheniiah – ulovki manipuliatora-abiuzera [Wisholding in relationships – the tricks of a manipulator-abuser]. Available at: https://prostolove.com›chem-opasen-visxolding-v-otnosheniyax-i-kak-ego… (accessed: 01.08.2020).
12. Danilenko, V.P. (1977). Russkaia terminologiia. Opyt lingvisticheskogo opisaniia [Russian terminology. The experience of linguistic description]. Moscow: Nauka. (in Russian)
13. Dyakov, A.I., & Chirekina, O.Yu. (2020). Anglitsizmy v russkih terminologicheskih sistemah [Anglicisms in Russian terminological systems]. *Filologichieskiie nauki*, no. 05(95), pp. 43–48. Available at: http://anglicismdictionary.dishman.ru/Stati (accessed: 09.08.2020).
14. Zalizniak, A.A., Levontina, I.B., & Shmelev, A.D. (2012). Konstanty I peremenniie russkoi yazykovoi kartiny mira [Constants and variables of the Russian language picture of the world]. Moscow: Yazyki slavianskih kultur. (in Russian)
15. Zemskaia, E.A. (Eds.) (2000). Aktivnyie protsessy sovremennogo slovoproizvodstva [Active processes in modern word formation]. *Russkii yazyk kontsa stolietiia (1985–1995).* Moscow: Yazyki russkoi kultury, pp. 90–141.
16. Komlev, N.G. (2006). Slovar inostrannyh slov [The dictionary of foreign words]. Moscow. Available at: http://rus-yaz.niv.ru/doc/foreign-words-komlev/index-209.htm#209 (accessed: 12.08.2020).
17. Nazhmetdinova, E. Kukla i koklovod v otnosheniiah. Shto nuzno znat o perspektitside? [The doll and the puppeteer in the relationships. What you need to know about perspecticid?]. Available at: https://monocler.ru/perspektitsid/#:~:text=%C2%AB%D0%9F%D0%B5%D1%80 (accessed: 12.08.2020).
18. Passivnoie nasiliie: shto takoie neglect [Passive violence: what is neglect]. Available at: www.marieclaire.ru/psychology/passivnoe-nasilie-c (accessed: 12.08.2020).
19. Poigraiem v slova: "Slovo goda" – 2017 [Let's play words: "The Word of the Year" – 2017]. Available at: https://newtonew.com/culture/poigraem-v-slova-slovo-goda-2017 (accessed: 20.06.2020).
20. Polnyi onlain slovar sinonimov russkogo yazyka [Complete online dictionary of synonyms of the Russian language]. Available at: https://xn----7sbfc3aaqnhaffdukg9p.xn--p1ai/ (accessed 17.08.2020).
21. Radbil, T.B. (2017). Yazyk i mir: paradoksy vzaimootrazheniia [Language and the world: paradoxes of mutual reflection]. Moscow: Izd. dom YaSk. (in Russian)
22. Zemskaya, E.A. (Eds.) (2000). Russkii yazyk kontsa XX stoletiia (1985–1995) [The Russian language of the late 20th century (1985–1995)]. Moscow: Yazyki russkoi kultury. (in Russian)
23. Seksizm [Sexism]. Available at: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B8%D0%B7%D0%BC (accessed: 15.07.2020).
24. Seksizm [Sexism]. *Istoricheskii slovar gallitsyzmov russkogo yazyka.* Moscow: Slovarnoye izdatelstvo ETS, 2010. Available at: http://www.ets.ru/pg/r/dict/gall_dict.htm (accessed: 15.07.2020).
25. Seksizm i yego proiavleniia: TOP-13 vazhnyh terminov [Sexism and its manifestations: TOP-13 important terms]. Available at: http://ivona.bigmir.net/psihologia/relate/relationship/483714-Seksizm-i-ego-projavlenija--TOP-13-vazhnyh-terminov (accessed: 15.07.2020).
26. Slovar sinonimov [Synonym dictionary]. Available at: https://synonymonline.ru/ (accessed: 16.07.2020).
27. Slovar sinonimov russkogo yazyka [The Dictionary of Russian synonyms]. Available at: https://text.ru/synonym (accessed: 16.07.2020).

28. Krysin, L.P. (Eds.). (2008). Sovremennyi russkii yazyk. Aktivnyie protsessy na rubezhe XX–XXI viekov [Modern Russian language. Active processes at the turn of the XX–XXI centuries]. Moscow: Yazyki slavianskih kultur. (in Russian)
29. Sovremennyi russkii yazyk: Sistema – norma uzus [Modern Russian language: System – Norm – Usage]. In-t rus. yazyka imieni V.V. Vinogradova RAN. Moscow: Yazyki slavianskih kultur. (in Russian)
30. Stalking. Available at: https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/105735 (accessed: 28.07.2020).
31. Stoletov, A.I. (2017). Probliema nravstvennosti v sovriemiennom tekhnogiennom obshchiestvie [The problem of morality in modern technogenic society]. *Filosofskaia mysl*, no. 9, pp. 132–141. Available at: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=23788 (accessed: 15.07.2020).
32. Ter-Minasova, S.G. (2008). Yazyk i mezhkulturnaia kommunikatsyia: Ucheb.posobiie [Language and intercultural communication: Textbook]. Moscow: Slovo. (in Russian)
33. Tiazholyi god? Skolko protsentov ukraintsev setuiut na 2019 [Tough year? How many percent of Ukrainians complain about 2019]. Available at: https://telegraf.com.ua/ukraina/obshhestvo/5302765-tyazhelyiy-god-skolko-protsentov-ukraintsev-setuyut-na-2019.html (accessed: 16.06.2020).
34. Hodzhagieldyrev, B.D., & Shurupova, O.S. (2017). Russkii s angliiskim privkusom (razvitiie russkogo yazuka v epokhu globalizatsii [Russian with English flavor (the development of the Russian language in the era of globalization)]. Moscow: Biblio-Globus. (in Russian)
35. Chernyshov, P. Povod dlia paniki [Cause for panic]. Available at: https://lenta.ru/articles/2019/05/01/problem-development/ (accessed: 06.07.2020).
36. Shto takoie ketkolling [What is catcalling?]. Available at: https://thequestion.ru/questions/396211/chto_takoe_ketkolling_ad53cbb2#:~:text= (accessed: 02.08.2020).
37. Sherbinina, Yu.V. (2006). Verbalnaia agressiia [Verbal aggression]. Moscow: URSSR. (in Russian)
38. Yudina, N.V. (2019) Russkii yazyk dvuh pervyh desiatiletii XXI veka: perviie itogi [The Russian language in the first two decades of the 21st century: the first results.]. *Russkoie slovo v mnogoiazychnom mire.* Materialy XIV Kongressa MAPRIaL / redkol.: N.A. Bozhenkova, S.V. Viatkina, N.I. Klushina i dr. Available at: https://elibrary.ru/item.asp?id=42958663 (accessed: 19.05.2020).
39. Yakimova, N.S. (2011). Verbalnaia agressiia kak aktualnii fienomen sovriemiennogo obshchiestva [Verbal aggression as an actual phenomenon in modern society]. *Vestnik KemGU,* no. 1(45), pp. 184–187. Available at: https://cyberleninka.ru/article/n/verbalnaya-agressiya-kak-aktualnyy-fenomen-sovremennogo-obschestva (accessed: 15.07.2020).
40. Yakovlieva, Yu.V. (2019). Slovoobrazovatelnaia aktivnost nekotoryh noveishyh zaimstvovanii v mediatekstie [Word-production potential of some of the latest borrowings in the media tekst]. *Russkaia grammatika: aktivniie protsessy v yazykie i riechi:* sbornik nauchnyh trudov Mezhdunarod. nauch. simpozium / nauch. red. V.N. Stiepanov, pp. 840–845.

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-26
УДК 070:314.15

Хороб С.С.
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ЕМІГРАЦІЙНА ПРОБЛЕМАТИКА У КОЛУМНІСТИЦІ ТАНІ МАЛЯРЧУК (НА МАТЕРІАЛІ АВТОРСЬКИХ КОЛОНОК НА «DEUTSCHE WELLE»)

Анотація. Доведено, що публіцистична діяльність Тані Малярчук відзначена певним типом мислення, яке характерне для митця-емігранта. Відзначено, що через жанр колонки можна дослідити своєрідність вираження і формування авторського «я» у такого типу журналістських публікаціях. Виявлено, що позиція Тані Малярчук у публіцистичних текстах еволюціонує: то через об'єктивне до суб'єктивного висловлення, то від стереотипного до по-новому інтерпретованого судження, то навпаки – через власний досвід до загальних висновків, які проектує на тенденції сучасного життя в Україні. Проаналізовано особливості вибору і специфіку подачі тематики у журналістських колонках авторки на «Deutsche Welle», адже вони позначені процесом еміграції, місцем проживання і відповідно іншою перспективою на інтерпретацію українських подій.

Ключові слова: авторська колонка, еміграційна публіцистика, проблематика тексту, тип мислення.

Khorob Solomiia
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

EMIGRATION ISSUES IN THE COLUMNIST WORK OF TANIA MALIARCHUK (BASED ON THE AUTHOR'S COLUMNS IN "DEUTSCHE WELLE")

Summary. The paper has proved that Tania Mariarchuk's journalistic and publicist activity is marked by a certain way of thinking, which is characteristic of an emigrant artist. It argues noted that the genre of the column study makes it possible to identify and explore the originality of the expression and formation of the author's "I" in this type of journalistic publications. The aim of this paper is to identify peculiarities of the formation of the process of interpretation of Ukrainian socio-political problems from the perspective of abroad, as well as to single out the emigrational position and issues in the columns written by Tania Maliarchuk (the materials taken from the "Deutsche Welle" website). The following approaches are pursued while interpreting the problematic level of journalism of Tania Maliarchuk: hermeneutic (the researcher's own analysis of the author's columns with the theoretical aspect of the issue taken into account), comparative (comparison of the work with that of modern Ukrainian publicists, journalists or intellectuals), comparative-historical (usage of Yurii Sherekh's works in the process of study of the emigrational prose of the writer). Tania Malyarchuk's journalistic activity is diverse at the thematic and problem levels. The columnist reflects on current issues from various aspects: philosophical interpretation, writing about family traditions, perception of time, love, their origin; inscription of the Ukrainian issue in European or world contexts, contemplating about refugees, historical memory or the concept of peace in wartime; interpretation of the national – movement, affiliation or identity. The specifics of the selection and presentation of certain topics can be explained with the view on the process of emigration, place of residence and, accordingly, a different perspective of the analysis of Ukrainian events. When interpreting certain topics, Tania Maliarchuk's position tends to change: she is either a detached and emotionless author, or a sentimental one. Sometimes it goes all way from objective theses, stereotypes to subjective, personal traumas or conclusions, which she projects on society, and vice versa through the personal to the general. Tania Maliarchuk is famous primarily as a writer, and while her literary works have already been subject to scientific research, her journalistic activities, including the author's columns on the Deutsche Welle website, have not yet been the subject of scientific reflection. Therefore, this study is relevant and marked by novelty. This scientific article can be the basis for further in-depth analysis of the author's strategies in journalism, the peculiarities of columns, emigration issues or the close relationship between art and journalism.

Keywords: author's column, emigrational journalism, problems of the text, type of thinking.

Постановка проблеми. Явище еміграції притаманне багатьом народам. Причини цього феномену є абсолютно неоднорідними – політичні, релігійні, соціальні, економічні тощо. Не кажучи вже про вимушений чи добровільний особистісний вибір. Маючи справу з різними хвилями еміграційного процесу українців, починаючи з кінця XIX століття, мається на увазі здебільшого про вимушений крок переселення. Сьогодні ж передовсім йдеться про добровільний вибір. Однак менш проблемним питання сучасної еміграції від цього не стає. Українці, які проживають за межами власної країни, є важливими учасниками різних державних процесів у ній. Проте це твердження викликає обговорення у дослідників, адже усвідомлюємо різну міру впливу та дотичність до багатьох суспільно-важливих аспектів державотворення. Видається, що найкраще підсумував цю особливість діаспорний вчений Юрій Шерех: «А насправді є в сучассі два малі ми – одне на Україні, друге – поза нею. Статистично ці два ми, скажімо ми1 і ми2, не співмірні, це слон і цуцик, але в сенсі культурних вартостей ця нерівність меншає» [9, с. 24]. Таким чином, знаний дослідник наголошує, що основою для розуміння еміграційних, діаспорних і материкових процесів – це взаємодоповнюваність.

Публіцистика в період державних зрушень, змін є доволі «активною» і затребуваною. Серед численних українських колумністів, есеїстів чи блогерів, які інтерпретують тенденції різних аспектів життя країни, є публіцистична діяльність, написана за кордоном. І власне цей аспект, на нашу думку, цілком представляє еміграційну проблематику через медіасферу.

© Хороб С.С., 2020

У запропонованій статті предметом дослідження є специфіка публіцистичного мислення, формування «порядку денного» у колумністиці Тані Малярчук. А те, що вона аналізує сучасний соціокультурний зріз тенденцій в Україні, проживаючи тривалий час в Австрії, наклало свій відбиток на її творчу манеру як публіциста, так і письменницю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. При написанні статті користуємося в основному теоретичними напрацюваннями, з одного боку – теорії еміграції, з іншого – теорії публіцистики (конкретніше, колумністики). Оскільки предмет статті не вузькоспеціалізований, то науковими джерелами є дослідження з різних сфер – журналістики, філології, історії, політології тощо. Людмила Скорина у навчальному посібнику «Література та літературознавство української діаспори» [8] формує декілька загальних важливих аспектів даної проблеми. По-перше, досі відсутнє грунтовне дослідження, що формує цілісне уявлення про еміграцію. По-друге, існує потреба вироблення спільних критеріїв, підходів, термінологічних дефініцій, а також класифікацій явищ еміграції. По-третє, назріла проблема зарахування до переліку діаспори тих творчих особистостей, чия художньо-публіцистична манера сформувалася в межах України. По-четверте, необхідно враховувати доцільність розгляду еміграційних процесів окремо від материкових і навпаки. Всеволод Ісаїв аналізує діаспорну ідентичність та ставлення на сучасному етапі, на початку XX століття, до емігрантів. Дослідник також звертає увагу на процеси становлення та формування уже нових генерацій в українському зарубіжжі, адже «кожне нове покоління асимілює культуру, вартості та спосіб думання довколишнього неукраїнського суспільства, частиною якого вони мусять бути, але водночас чимало з-поміж них меншою чи більшою мірою, в тій чи іншій формі зберігають українську ідентичність» [1, с. 2]. Уже згадуваний Юрій Шерех у праці «МИ і ми» детально досліджує рецепцію еміграції в Україні, починаючи від Другої світової війни, та виводить причини (насамперед політичні) формування специфічного ставлення, яке ще й до сьогодні побутує. Психологічні бар'єри між тими, хто виїздив і тими, хто залишався, заклали підвалини для певного сприйняття діаспори. Згодом «на Україні ідея і дуже практична програма відгородження від Заходу, «кордону на замку» і для людей і для ідей втілювалася (…) і в створення карикатурного образу «безрідного космополіта» [9, с. 26]. Вчений аналізує факти свідомого, насамперед культурного, відгородження діаспорян і людей, які проживали на території України. На сучасному етапі, звичайно, до еміграції маємо інше ставлення, але ще й досі ми «пожинаємо» закладену колись тезу про відсторонених і байдужих громадян, які покинули свою державу. Власне, Таня Малярчук певною мірою також зачіпає цю тему на психологічному рівні у своїй колонці «Така нестерпна рідна чужина», про що йтиметься в подальшому викладі матеріалу.

Предметом наукового зацікавлення є особливість публіцистичного мислення, своєрідність погляду колумніста, який проживає за кордоном. Відтак оприявнюється проблема співвіднесеності території мешкання авторки та процесу інтерпретації нею подій у власній країні. Жанр колонки, на наш погляд, найкраще «дозволяє» простежити та вивчити цю специфіку, адже вона позначена яскраво вираженою авторською позицією та присутністю в тексті. Оскільки осмислення колумністики в Україні розпочалося відносно недавно, то відзначаємо, що повне, грунтовне дослідження цього явища ще попереду. Серед науковців, які вивчали специфіку колонки – Гаврилюк І., Галич В., Гурч А., Калинюк Х., Кройчик Л., Михайлин І., Морозова О., Шебеліст С. тощо. Основні ознаки і критерії даного жанру (не беручи до уваги зовнішні, суто формальні риси) – це суб'єктивізм, ефект присутності, монофонічна позиція, полемічність, оперативність, інтерпретація.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наукових публікацій саме про публіцистичну діяльність Тані Малярчук ще немає. Проте дослідження літературного аспекту її творчості (Бриних М., Матіяш Б., Михед О., Москалець К., Харчук Р.) може стати вихідною точкою при аналізі її колумністики. Адже проблематика, яку піднімає Таня Малярчук, так чи інакше оприявлюється в усій її діяльності. Тому науковий аналіз її колумністики є актуальним, потрібним та позначеним новизною.

Мета статті – проаналізувати специфіку формування еміграційної проблематики Тані Малярчук на прикладі авторських колонок на сайті «Deutsche Welle» (далі – «DW»).

Виклад основного матеріалу. Авторську колонку на сайті «DW» видання позиціонує як спеціальний проект, у який редакція запрошує відомих українських інтелектуалів. Їхнє завдання – подати власний погляд на події, тенденції українського суспільно-політичного чи культурного життя. Серед авторів найбільше можна зустріти письменників – Юрія Андруховича, Катерину Бабкіну, Сергія Жадана, Оксану Забужко, Володимира Рафеєнко, Наталку Сняданко та ще декілька помітних літературних постатей. Видається, що такі колонки та ще й з такий переліком художників слова, можна відшукати принаймні ще у декількох українських ЗМІ. Проте варто наголосити, первинно «DW» – це німецька міжнародна телерадіокомпанія, яка має свої сайти на багатьох мовах світу, зокрема й українською, і, відповідно, з фокусом на ту чи іншу країну. Тому особливістю цього інтернет-сайту є погляд, власне, з Європи на Україну. І автори – Ірена Карпа, Андрій Курков, Катерина Калитко чи Таня Малярчук – якраз і формують цей погляд «з-зовні», який дуже вдало взаємодоповнюється з розмислами інтелектуалів «з середини» країни. Таким чином, колумністика «DW» намагається всеохопно представляти актуальні дискурси на різні аспекти українського суспільного життя. Публіцистика Тані Малярчук є якраз одним із найяскравіших прикладів еміграційної тематики.

Головною проблематикою колонки «Така нестерпна рідна чужина» (дата публікації 20.03.2018) є різноманіття емігрантів. Таня Малярчук подає незвичну точку зору щодо ідентифікації українців за кордоном, адже стереотипно ознакою виступає акцент, стиль вбрання чи певна поведінка тощо. У колонці ж критерієм віднесення до певної нації – є материнська мова. Однак

авторка не вдається до сентиментів, а пояснює: «Багаторічне вимовляння тих самих звуків формує риси обличчя, які мозок сприймає як рідні. Маркером є (…) форма щелепи, міміка, географія зморшок, усмішка, спосіб примружування очей» [7]. Такий опис підтверджує в ній позицію докладного, дещо відстороненого, спостерігача. Таня Малярчук класифікує різні групи емігрантів – за мірою ностальгії, за причиною еміграції, за ступенем інтеграції, за специфікою поведінки та взаємодією з іншими переселенцями. Безумовно, що такі поділи є умовними, але їх може дозволити собі автор у колонці, адже суть у тому, що емігранти – це абсолютно поліаспектне явище, тому така своєрідна «авторська гра» у дослідження добре підкреслює цей феномен. Прикметно, що Таня Малярчук подає життєві історії, приклади на кожну групу без надмірної емоційності чи пафосу, що нерідко можна ще прочитати в художній літературі чи в журналістських статтях, або побачити в телевізійних сюжетах.

Тому Таня Малярчук завершує свою колонку так: «Є змішані групи, проміжні, перехідні. Є винятки, позитивні й негативні. Без сумніву, всі вони щось втратили, ці емігранти. Без сумніву, всі вони здобули щось нове. (…) Якщо ви серед тих, хто мріє про еміграцію, прошу, вибирайте зручну категорію. Моя мене, здається, вже знайшла» [7]. Очевидно, що тільки з тієї ж самої позиції (тобто емігранта) можна вибудувати такий погляд на закордонних українців.

Наступна важлива тема в публіцистичній діяльності Тані Малярчук – це власне національне сприйняття (колонка «Двері, які можна відчинити», дата публікації 10.04.2017). Цією проблематикою авторка вписується не тільки в український, а й великий європейський контекст. Адже останнім часом все частіше проводяться публічні дискусії чи наукові конференції щодо важливості/неважливості/згубності історичної пам'яті народу. Після II світової війни до сьогодення європейський інтелектуальний соціокультурний простір намагається відрефлексувати трагедії, які відбулися з людством в XX столітті. Українці через різні обставини (здебільшого політичні) не могли вголос говорити про свої пережиті травми, про себе і до себе самих. Відтак міцно укріпився комплекс жертви в українського народу, який навіть сьогодні, маючи можливість обговорити своє минуле, не хоче або й не вміє це робити. Тому безапеляційна теза Тані Малярчук – «Український – не означає ідеальний» – не сприймається без застережень, незважаючи на аргументовані пояснення.

Починаючи інтерпретувати цю тему, колумністка пише про потребу символіки на означення абстрактних речей. Її вибір – образ скажених собак на позначення трагічного минулого, непроговорених травм і відтак комплексів. Однак вона одразу ж зазначає, що так само, як людська свідомість потребує приземлених пояснень чи аналогій щодо ефемерних фактів, згодом ця наочність «ув'язнює у своїх смислах і не дає розвиватися далі» [5]. Тому процес інтерпретації і перепрочитування символів, стереотипів і контекстів повинен постійно супроводжувати сучасне модерне суспільство в усіх його аспектах, якщо воно прагне сталого розвитку та реформування. І те, що ця тема доволі часто зринає у статтях, колонках, блогах чи виступах відомих інтелектуалів, журналістів, фахівців своєї справи, свідчить про присутність і актуальність даної проблематики для України. Неодноразово питання історичної пам'яті у медіапросторі піднімали провідні історики Ярослав Грицак (блог на «Новое время») чи Олександр Зінченко (програма «Розсекречена історія» на каналі UA: Перший), журналіст Юрій Макаров (колонки у часописі «Український тиждень») чи письменник Юрій Винничук (дискурси в інтернет-виданні «Збруч») тощо.

Важливим проблемним сприйняттям, на думку Тані Малярчук, є теза – «українське як трагічне». Це найбільш усталена думка для пересічного громадянина України, адже першим, що спадає про українство як платформу – «два найчастіше повторювані стереотипи: рабство і героїзм». «Вони, по суті, не можливі одне без одного, бо якби народ був менш рабським, не потребував би окремих героїв, раби живляться кров'ю своїх сміливців» [5]. Колумністка відзначає, що сьогодні такий погляд є не достатній. Адже, зокрема у європейській свідомості, переважає позиція щодо різноманіття символіки, яка має асоціюватися з власним народом чи країною. І насамперед з позитивним підтекстом, бо самопожертовність, а відтак і героїзм як центральні уособлення нації – це, по суті, є виявом колоніальної хворобливої свідомості і сприйняття. Вдалою ілюстрацією цієї риси, на нашу думку, є рецепція Тараса Шевченка, життєвий і творчий шлях якого мав би бути прикладом історії неймовірного успіху і власної реалізації попри абсолютно несприятливі умови. Однак частіше ми говоримо про його «жертву і страждання задля України», аніж про його творчу унікальність.

Наступна шаблонна позиція – «віра в ідеальну Україну, ідеально українську, ідеально україномовну, яка колись існувала і яку, у нас вкрали» [5]. Можливо, це найбільш проблемний стереотип. Адже це витворення ефемерного щасливого минулого, якого насправді в України (за вищенаведеними критеріями) ніколи не було. Надто переймаючись такими ілюзіями, дуже легко не помітити, якою ж є твоя країна сьогодні насправді. На таку рису українців свого часу гостро, в сатиричному стилі, звернув увагу журналіст Олександр Кривенко у своїй все ще актуальній статті «Маргінальна моя Україна»: «Вишневих садків лишилося обмаль, хрущів нема взагалі, чуб оселедцем уже давно не є ознакою приналежності до певної соціальної касти, чорнобриві кохаються з москалями, турка воювати не треба. Сьогоднішня Україна подібна на колишню, плекану уявою, приблизно так само, як сьогоднішня Франція – на королівство якогось з Людовиків» [3].

Зрозуміла річ, що ідеалізація свого минулого характерна без винятків для всіх людей і народів. Але проблема в тому – чи ми усвідомлюємо, що живемо утопічним минулим? Сміємо припустити, що ця тема органічно випливає з письменницької діяльності Тані Малярчук, адже у 2016 вийшла друком книга «Забуття», де центральною темою є усвідомлений вибір національної самоідентифікації, а одним із головних героїв – поляк В'ячеслав Липинський, який вирішив бути частиною іншого (українського) наро-

ду. Як творча постать, яка проживає за межами рідної країни за власним бажанням (не з економічних чи політичних причин), зрозуміло, виходячи з тем, які вона піднімає, сприйняття свого рідного національного піддається нею новій інтерпретації і, що важливо, в новому контексті.

Відтак кожний спростований чи переосмислений стереотип підводить авторкою до думки про відмову від ідеалізації будь чого, а в даному випадку національного і національної приналежності. Тому сприйняття думки – «український не означає непорочний, винятковий чи ідеальний, рідний – так, але не ідеальний» [5] – буде свідченням дорослішання українців як нації.

Тему комплексу жертви Таня Малярчук більше розкриває у колонці «Жертва хоче знати» (дата – 14.07.2015). Передісторія до написання цієї публікації – розмова з німецькою письменницею, яка у ході розмови про ІІ світову війну сказала: «Українці були не тільки жертвами, а й злочинцями», а згодом «Німеччина також була жертвою» [6]. Реакція колумністки передбачувана і нами зрозуміла: «Я лютую, коли про неї думаю, а тепер, коли майже те саме на кожному кроці повторює російська пропаганда, лютую подвійно. Чому всім так кортить поробити українців злочинцями? І чому мені так кортить всіма силами це заперечити?» [6]. Однак співрозмовниця розповідає про незнану для авторки подію – факт вибачення канцлера Західної Німеччини у Варшаві 1970 року, після якого стосунки між державами в Європі почали змінюватися. Це дуже актуальна частина європейської історії, яка, на жаль, ще не набула масового поширення в Україні. Хоча політичні події свого часу давали всі підстави для розгортання цілого обговорення на тему вибачень за минуле. Ярослав Грицак розмірковував у своєму блозі про цей аспект після вибачень Петра Порошенка у Ізраїлі («Історія вибачень» [2]), вказуючи, що це справді важливий крок для майбутнього країни, якщо вона хоче далі рухати в європейському напрямку. Як історик, він навів безліч подібних фактів щодо процесу усвідомлення власної відповідальності перед своїм минулим. Зазвичай, позиція автора у публіцистичному тексті є повністю розкритою, але колонку «Жертва хоче знати» Таня Малярчук завершує значною кількістю запитань: «Найгірше в ролі жертви (…) знову і знову переживати колишні невдачі, не роблячи висновків. Хіба те, що відбувається з Україною зараз, вже не було раніше?» [6]

Не менш актуальною є проблема біженців. У колонці «Біжи, Абаді, біжи» (дата публікації – 17.09.2015) Таня Малярчук подає історію вихідця з Сирії, який намагається влаштуватися у якійсь із країн Європи. Що характерно – знайомство авторки з героєм колонки відбулося на Західному вокзалі у Відні, і те, як авторка аналізує цю проблему, – притаманно більше саме європейцям, аніж українцям. «Як би він не старався, він все одно мало кому тут сподобається (…). Для певної частини Європи Абаді – мусульманин і потенційний терорист, підступний хитрун, який прокрадається в «нашу» Європу, щоб перетворити її на одну велику мечеть (…). Для певної частини Європи Абаді – це злість і морок, це страх бути поглинутим, це страх зникнути під навалою новітніх варварів» [4].

Важливо, що місцями авторка через певну подачу матеріалу робила алюзії на відповідні українські події: «(…) диктатори добровільно не залишають трон. Їх або скинеш, або мучся і не скавули. Як скинеш, то не факт, що стане ліпше, але як нічого не робитимеш, то ліпше не стане ніколи (…). Я знову розуміюче киваю головою і вклинюю щось про Януковича і побиття студентів» [4]. Таким чином, тема навали мусульманських біженців у Європі корелюється з темою вимушених внутрішньопереміщених осіб зі Сходу України, протести проти диктатора Асада в 2011 в Сирії – з майданом проти політики Януковича в 2013. Отже, у авторки уже формується інтерпретація проблем у контексті свого нового простору (у даному випадку – Австрії, ширше – Центральної Європи), однак завжди і доречно перекидаються містки на українські події та проблематику. Видається, що такої позиції сучасному медіа-простору нині дещо бракує, бо щоб об'єктивніше оцінити своє теперішнє становище, потрібно розширювати своє розуміння процесів і їхній контекст.

Висновки. Публіцистична діяльність Тані Малярчук різнопланова на тематичному і проблемному рівнях. Починаючи публікуватися на сайті «Deutsche Welle» від 2015 до сьогодення, колумністка розмірковує на актуальні проблеми з різних аспектів: у філософському протрактуванні – про родинні традиції, сприйняття часу («Абись-мо дочекали»), любові («Здається її не існує»), свого походження («Фантомний біль орхідей»); вписування українського питання у європейський чи світовий контексти – про біженців («Біжи, Абаді, біжи»), історичну пам'ять («Жертва хоче знати») чи поняття миру у військовий час («Мир і мир»); інтерпретація національного – руху («Тарахнемо шапкою об землю»), приналежності («Така нестерпна рідна чужина») чи ідентичності («Двері, які можна відчинити»). Специфіка вибору і подачі певних тем позначена процесом еміграції, місцем проживання і відповідно іншою точкою перспективи на аналіз українських подій. При інтерпретації певних тем позиція Тані Малярчук як авторки змінюється – то відсторонена і беземоційна, то сентиментальна; то через загальні, об'єктивні тези, стереотипи до суб'єктивних, особистих травм чи висновків, які і проектує на суспільство.

Список літератури:

1. Ісаїв В. Альтернативи діаспорної ідентичності. *Критика*. 2002. № 1–2. С. 2–4.
2. Грицак Я. Історія вибачень. *Новое время*. 2016. № 3. URL: https://magazine.nv.ua/ukr/journal/2649-journal-no-3/istoriya-izvinenij-3.html
3. Кривенко О. Маргінальна моя Україна. *Історична правда*. 2013. URL: https://www.istpravda.com.ua/columns/4da04cf17ec0e/
4. Малярчук М. Біжи, Абаді, біжи. *Deutsche Welle*. 2015. URL: https://www.dw.com/uk/таня-малярчук-біжи-абаді-біжи/a-18719093

5. Малярчук Т. Двері, які можна відчинити. *Deutsche Welle*. 2017. URL: https://www.dw.com/uk/таня-малярчук-двері-які-можна-відчинити/a-38352059
6. Малярчук Т. Жертва хоче знати. *Deutsche Welle*. 2015. URL: https://www.dw.com/uk/таня-малярчук-жертва-хоче-знати/a-18582300
7. Малярчук Т. Така нестерпна рідна чужина. *Deutsche Welle*. 2018. URL: https://www.dw.com/uk/таня-малярчук-така-нестерпна-рідна-чужина/a-42791045
8. Скорина Л. Література та літературознавство української діаспори. Курс лекцій. 2-ге, доповн. Черкаси : Брама-Україна, 2005. 384 с.
9. Шерех Ю. МИ і ми. Замість автобіографії. *Поза книжками і з книжок*. Київ : «Вид-во «Час», 1998. 456 с.

References:

1. Isayiv, V. (2002). Alternatyvy diaspornoi identychnosti [Alternatives to the identity of diaspora]. *Krytyka* [Critisism], no. 1–2, pp. 2–4.
2. Hrytsak, Y. (2016). Istoriia vybachen [The history of apology]. Novoe vremya [New time] (electronic journal), no. 3. Available at: https://magazine.nv.ua/ukr/journal/2649-journal-no-3/istoriya-izvinenij-3.html (accessed 30 July 2020).
3. Krivenko, O. (2013). Marginalna moya Ukraina [My marginal Ukraine]. *Istorychna Pravda* [Historical truth]. Available at: https://www.istpravda.com.ua/columns/4da04cf17ec0e/ (accessed 30 July 2020).
4. Maliarchuk, T. (2015). Bizhy, Abadi, bizhy [Run, Abadi, run]. *Deutsche Welle*. Available at: https://www.dw.com/uk/таня-малярчук-біжи-абаді-біжи/a-18719093 (accessed 30 July 2020).
5. Maliarchuk, T. (2017). Dveri, yaki mozhna vidchynyty [Doors one can open] *Deutsche Welle*. Available at: https://www.dw.com/uk/таня-малярчук-двері-які-можна-відчинити/a-38352059 (accessed 30 July 2020).
6. Maliarchuk, T. Zhertva khoche znaty [The victim wants to know]. *Deutsche Welle*. Available at: https://www.dw.com/uk/таня-малярчук-жертва-хоче-знати/a-18582300 (accessed 30 July 2020).
7. Maliarchuk, T. Taka nesterpna ridna chuzhyna [Such an intolerably native foreign land]. *Deutsche Welle*. Available at: https://www.dw.com/uk/таня-малярчук-така-нестерпна-рідна-чужина/a-42791045 (accessed 30 July 2020).
8. Skoryna, L. (2005). Literatura i literaturoznavsto ukrayinskoyi diaspory [Literature and literary studies of the Ukrainian diaspora]. Cherkasy: Brama. (in Ukrainian)
9. Sherekh, Y. (1998). My i my [We and we]. *Poza knyzhkamy i z knyzhok* [Outside of books and from books]. Kyiv: Chas. (in Ukrainian)

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-27
УДК 004.775:316.774

Шарова Т.М., Шаров С.В.
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

ІНФО-МЕДІЙНА ГРАМОТНІСТЬ ДЛЯ ОСВІТЯН: ОГЛЯД ОНЛАЙН КУРСІВ НА ПЛАТФОРМІ PROMETHEUS

Анотація. Стаття присвячена огляду структури та освітнього контенту онлайн курсів з медіа грамотності на платформі Prometheus. Виявлено, що уявлення про реальний світ споживач часто формує за допомогою засобів масової інформації. Однак не завжди запропонована йому інформація є правдивою, що негативно впливає на думки та поведінку споживача. Тому реалії інформаційного суспільства актуалізують потребу в набутті спеціальних компетентностей, пов'язаних з критичним ставленням до інформації. Зазначається, що сучасна людина повинна вміти шукати потрібну інформацію, розпізнавати фейки, бути стійким до маніпулятивних впливів. Одним із засобів реалізації медіаосвіти є платформи масових відкритих онлайн курсів. У статті здійснюється огляд трьох курсів, описується структура онлайн курсів та аналізується їх освітній контент.

Ключові слова: онлайн освіта, медіаграмотність, інформація, масові відкриті онлайн курси, платформа Prometheus.

Sharov Sergii, Sharova Tetiana
Bogdan Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical University

INFORMATION AND MEDIA LITERACY FOR TEACHERS: OVERVIEW OF ONLINE COURSES ON THE PROMETHEUS PLATFORM

Summary. The article is devoted to an overview of the structure and educational content of online courses on the Prometheus platform, which used for increasing level of info-media literacy of users.It is noted that the rapid technological and information development of society increases the ability of society to exchange information between participants in communication, the formation of new relationships between users, access to large amounts of data. It was found that the consumer often forms an idea of the real world with the help of the media. However, the information offered to him is not always true, which has negative influence to thoughts and behavior of the consumer. Therefore, the realities of the information society actualized purpose for acquiring special competencies related to a critical attitude to information. Modern man must be able to search for the necessary information, recognize fakes, be resistant to manipulative influences.Media education helps to solve the problem of increasing the level of media literacy among consumers of information. It was found that this category is a necessary component of the educational process in higher education, is implemented through appropriate technologies and tools, training and electronic educational resources.One of the means of media education is the platform of mass open online courses. It was found that Ukrainian-language educational platforms provide the principle of open education, are free and accessible to any user.The article reviews three media literacy courses on the Prometheus online platform. Describes the structure and analyzes the educational content of the courses «Media Literacy: Practical Skills», «Media Literacy for Educators», «Access to Public Information: from A to Z». It is noted that they all contain different educational material, provide testing, viewing video lectures lasting 5-15 minutes, have the same navigation bar. After successfully passing the tests for each of the courses, you can get an electronic certificate.In the future, we expect to obtain and analyze empirical data on the impact of online media literacy courses on the level of info-media literacy of higher education students.

Keywords: online education, media literacy, information, mass open online courses, Prometheus platform.

Постановка проблеми. Визнання інформації в якості одного із основних нематеріальних ресурсів призвело до підвищення її ролі у виробничій, освітній, соціально-гуманітарній діяльності, при формуванні суспільної думки тощо. В умовах збільшення кількості інформаційних потоків, які кожного дня потрібно обробляти звичайній людині, актуалізується необхідність критичного ставлення до інформації та її наслідків. Така специфічна здатність отримала назву інфо-медійна грамотність, що є одним із необхідних компонентів сучасного громадянина, який через свою суспільну думку та вчинки впливає на розбудову держави та суспільства.

Останнім часом широку популярність знайшли масові відкриті онлайн курси, які пропонують слухачам скористатися різноманітними тематичними онлайн курсами, у тому числі з медіаграмотності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботі В. Іванова, О. Шкоби здійснено ґрунтовний аналіз термінів «медіаосвіта» та «медіаграмотність».Застосування медіаосвітніх технологій та засобів медіаосвіти відображено у роботах О. Семеног, М. Ячменик (підготовка майбутніх вчителів-словесників), С. Ізбаш (підготовка майбутніх магістрів освіти), Д. Фатеєвої (підготовка здобувачів вищої освіти нефілологічних спеціальностей) та ін.

Переваги та недоліки, а також особливості використання масових відкритих онлайн курсів у освітньому просторі України досліджували В. Осецький, І. Татомир, О. Хорольський, Г. Кузьменко, І. Бацуровська, Л. Панченко та інші науковці. Водночас, в умовах збільшення уваги до можливостей дистанційного навчання актуальним є огляд онлайн курсів, які дозволяють підвищити рівень медіаграмотності слухачів.

© Шарова Т.М., Шаров С.В., 2020

Метою статті є контент-аналіз онлайн курсів, що розташовані на онлайн платформі Prometheus та присвячені опануванню навичок медіаграмотності.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства, хмарних технологій, мережі Інтернет спостерігається суттєве збільшення комунікаційних процесів між індивідами, групами людей, державами тощо. Ця тенденція набула глобального характеру у вигляді масової соціальної комунікації. Під цим поняттям І. Білан розуміє виробництво та поширення соціальної інформації з метою формування певної суспільної думки та відповідної поведінки [1, с. 173]. Соціальна інформація поширюються за допомогою спеціальних інститутів, засобів масової інформації (ЗМІ), виконуючих роль інформаційного фільтра, через який потрібна інформація доноситься до споживача.

Дійсно, розширення комунікаційних процесів відкриває значні перспективи для обміну інформацією, утворення нових соціальних зв'язків, усунення певних обмежень у спілкуванні на відстані, репрезентації власного потенціалу та ін. Водночас, у звичайного громадянина виникають труднощі в обробці та засвоєнні значної кількості інформації [5, с. 66], що присутня на сторінках газет, телебаченні, у віртуальному просторі Інтернет. Тому відбувається певне делегування функцій виокремлення корисної інформації засобам масової інформації, які формують певні уявлення про дійсний стан справ.

На жаль, сьогодні ми спостерігаємо неподинокі випадки спотворення інформації, внаслідок чого іноді реальна картина світу значно відрізняється від картини віртуальної. Щоб захистити себе від повністю/частково неправдивої інформації, треба розвивати в собі здатності до: критичного сприйняття інформації; розуміння впливу різного роду маніпуляцій з боку інших людей та ЗМІ; перевірки інформації з декількох джерел; пошуку потрібної та корисної інформації для вирішення робочих та побутових завдань. Такі здатності зазвичай називають медіаграмотність або інфо-медійна грамотність.

Процес підвищення рівня медіаграмотності споживача інформації отри-мав назву медіаосвіти, яка в умовах інформаційного суспільства набула значної актуальності. Це пояснюється деякими об'єктивними факторами, а саме: можливістю масової комунікації впливати на суспільну думку [2, с. 51]; активним та довгим перебуванням користувачів у віртуальному просторі Інтернет; суспільно-педагогічними потребами суспільства, що зумовлені підготовкою сучасних фахівців [4, с. 118] тощо.

Слід зазначити, що сьогодні медіаосвіта у закладах вищої освіти в умовах постійного зростання технологічних потужностей [8, с. 30] є невід'ємною складовою навчального процесу. Вона дозволяє розвинути у студентів специфічні здатності та вміння [4, с. 116], сформувати певний рівень медіакультури [7, с. 26]; забезпечити соціалізацію студентів в умовах інформаційного суспільства [9, с. 162], позитивно вплинути на розвиток особистості взагалі.

Одним із засобів медіаосвіти є масові відкриті онлайн курси. Забезпечення ними принципів відкритої освіти, часткова безкоштовність та доступність зробили їх потужним інструментарієм реалізації освіти впродовж життя, підвищення кваліфікації фахівців [3, с. 59], підвищення власної конкурентоспроможності через опанування та розвиток необхідних компетентностей.

Серед україномовних платформ найбільш розповсюдженими є EdEra, Prometheus, ВУМ. Як справедливо зауважив В. Осецький, вони співпрацюють з різними компаніями з метою створення вітчизняного освітнього контенту згідно обраного напрямку [6, с. 90]. У нашому дослідженні ми звернемо увагу лише на онлайн платформу Prometheus, яка містить декілька онлайн курсів з медіаграмотності.

Курс «Медіаграмотність: практичні навички» є корисним для загального розуміння медіаграмотності. Через те, що Інтернет можна назвати віртуальним середовищем з великою кількістю різноманітної інформації, розробник курсу пояснює, як розрізнити правдиву інформацію та дезінформацію, приділяє увагу питанням правильного викладу інформації, розуміння того, як відбуваються процеси інформування, наслідки інформатизації, які фактори впливають на виникнення дезінформації, навіщо потрібні фейки та як їх розрізняти.

Онлайн курс має розвинену структуру, що складається з тематичних підрозділів. У підрозділі «Про курс» для ознайомлення пропонуються питання, які будуть розглянуті упродовж навчання, а також пояснюється мета створення подібних курсів. Висвітлюється принцип проходження курсу, уточнюється інформація про те, що він містить не лише теоретичні засади, а й практичні завдання, які передбачають виконання та оцінювання. У підрозділі «Кодекс Честі» висвітлені правила, яких необхідно дотримуватись. Вони регламентують користувачів надавати лише власні роботи, виконувати завдання самостійно без будь-якої допомоги, під час проходження курсу не надавати відповіді іншим користувачам та чесно виконувати завдання. У підрозділі «Як збільшити ваші шанси успішно завершити курс» надається декілька організаційних порад, таких як переглянути всі відео-лекції, активно приймати участь у обговореннях тощо.

Кожна навчальна тема онлайн курсу містить у собі чотири відео-лекції або інтерв'ю тривалістю приблизно 5-10 хвилин. За цей час лектор встигає окреслити мету означеної теми, проблемні питання та методи їх вирішення. На тиждень користувачам надається дві теми, після чого необхідно пройти тестування (по 5-6 питань до кожної теми) на основі прослуханої інформації.

Тестові питання задані логічно та точно, на кожне з них є лише одна правильна відповідь, яка була озвучена під час лекцій та відео занять. Користувачу надається дві спроби для проходження, після чого результати надсилаються на перевірку. Сертифікат можливо отримати за умови, якщо користувач позитивно виконає тестові завдання більш ніж на 61%.

Що стосується курсу під назвою «Медіаграмотність для освітян», то він також створений з метою ознайомлення із темою медіаграмотності. Його головною метою є спрямування уваги ви кладачів, вчителів та керівників закладів

освіти на розуміння та розвиток медіаосвітніх компетентностей. У цьому курсі розглядаються такі проблемні питання як розуміння терміну «медіа», «медіаграмотна людина», «кібербулінг», надаються рекомендації щодо захисту дитини від негативного інформаційного впливу тощо. Цей курс допоможе правильно зорієнтуватись у швидкому інформаційному потоці, який відбувається у мережі Інтернет, допомогти освітянам правильно використовувати інформацію, захистити себе від інформаційних небезпек та ін.

Цей онлайн курс має таку ж структуру, як і «Медіаграмотність: практичні навички». Він передбачає проходження протягом чотирьох тижнів, у кожному тижні висвітлено лише одну тему. На кожну тему надається близько 5-6 відеолекцій, мастер-класів, тренінгів. Кожне заняття (відео) за часом становить близько 10-15 хвилин. До кожного відео слухачам пропонується додатковий матеріал, презентації та конспекти.

Тести (до кожної теми пропонується 10 тестових запитань) розроблені на основі інформації, яку було надана користувачам курсу під час занять. Різницею між тестовими завданнями курсу «Медіаграмотність для освітян» та «Медіаграмотність: практичні навички» є те, що у цьому курсі тестові завдання можуть мати не лише одну правильну відповідь. Це складає певні труднощі під час відповіді, адже у завданнях не прописується, що може бути декілька правильних відповідей. Для отримання сертифікату прогрес успішного проходження курсу повинен бути не менше 61%.

Цікавим є онлайн курс «Доступ до публічної інформації: від А до Я». У ньому надані відповіді на різні питання щодо публічної інформації та доступу до неї, пропонуються пояснення до Закону України «Про доступ до публічної інформації», про права, які надає цей Закон. Викладачі курсу мають змогу з'ясувати для себе, що саме несе у собі термін «публічна інформації», які є різ-новиди та власне права людини стосовно доступу до такої інформації.

Курс має схожу структуру до вищерозглянутих онлайн курсів, однак є певні відмінності. Насамперед перед ознайомленням з курсом надається два звернення до користувачів: «Привітання від Наталії ПірчМусар» та «Привітання від Ірини Кушнір». Ці експерти наголошують на тому, що головною метою курсу є пояснення того, як саме використовувати надану інформацію, як необхідно захистити порушені права на доступ до інформації. Вони наводять життєві приклади та пропонують пройти цей курс для знання власних прав.

Курс складається з п'яти тижнів, на кожний з них користувачам надається дві-три теми для розгляду. Кожна з тем містить у собі по три відео, які тривають близько 10 хвилин. Після отримання певної інформації необхідно виконати завдання за допомогою спеціальної форми для обговорення. На запропоновані питання треба висловити власну точку зору або бачення вирішення проблеми, яку можна переглянути за посиланням. Також онлайн курс містить посилання на рекомендовані матеріали, забезпечуючи таким чином поглиблене вивчення теми.

Тестові завдання, які є обов'язковими після кожного тижня навчан-ня,складаються з 10 питань та оцінюються у 20 балів. Перевагою цього курсу є те, що у завданні чітко прописується питання, також вказується потрібність у наданні декількох варіантів відповідей. Для отримання сертифіката необхідно дати правильні відповіді на 60% або більше тестових завдань.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Отже, реалії інформаційного суспільства актуалізують потребу в набутті спеціальних компетентностей, пов'язаних з критичним ставленням до інформації. Медіаосвіта допомагає вирішити проблему розвитку медіаграмотності споживачів інформації в інформаційному просторі. Одним із засобів реалізації медіаосвіти є платформи масових відкритих онлайн курсів, на яких розташовані курси з медіаграмотності. Освітній проект Prometheus пропонує скористуватися трьома тематичними курсами «Медіаграмотність: практичні навички», «Медіаграмотність для освітян», «Доступ до публічної інформації: від А до Я». У подальшому передбачається отримати емпіричні дані щодо впливу зазначених онлайн курсів на рівень інфо-медійної грамотності здобувачів вищої освіти.

Список літератури:

1. Білан Н.І. Соціальні комунікації в інформаційному суспільстві. *Наукові записки Інституту журналістики.* 2014. № 56. С. 171–175.
2. Іванов В.Ф., Шкоба О.Я. Медіаосвіта та медіаграмотність: визначення термінів. *Інформаційне суспільство.* 2012. № 16. С. 41–52.
3. Кузьменко Г., Хорольський О. Масові відкриті онлайн-курси у контексті трансформації вищої освіти України. *Педагогічні науки.* 2015. № 63. С. 56–61.
4. Курліщук І.І. Медіаосвіта студентства у сучасних соціально-педагогічних тенденціях і проблемах. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* 2013. № 3. С. 113–120.
5. Олексенко Р.І. Вплив комунікацій на ціннісні орієнтири особистості. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії.* 2015. № 62. С. 65–73.
6. Осецький В.Л., Татомир І.Л. Роль масових відкритих онлайн-курсів у сучасному освітньому ландшафті. *Економіка України.* 2017. № 12. С. 86–98.
7. Семеног О., Ячменик М. Мовно-методична підготовка майбутнього вчителя-словесника до використання засобів медіаосвіти : монографія. Суми : Видавництво СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2019. 211 с.
8. Фатєєва Д.М. Використання медіаосвітніх технологій у процесі підготовки студентів нефілологічних спеціальностей до професійної діяльності. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія. Сер. : Педагогіка.* 2012. № 209. С. 26–31.
9. Шаров С.В. Медіаграмотність як чинник розвитку соціальної компетентності майбутніх учителів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр.* 2019. Т. 2. № 65. С. 160–163.

References:

1. Bilan, N.I. (2014). Sotsialni komunikatsii v informatsiinomu suspilstvi [Social communications in the information society]. *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky*, vol. 56, pp. 171–175.
2. Ivanov, V.F., & Shkoba, O.Ya. (2012). Mediaosvita ta mediahramotnist: vyznachennia terminiv [Mediaeducation and medialiteracy: definition of terms]. *Informatsiine suspilstvo*, vol. 16, pp. 41–52.
3. Kuzmenko, H., & Khorolskyi, O. (2015). Masovi vidkryti onlain-kursy u konteksti transformatsii vyshchoi osvity Ukrainy [Mass open online courses in the context of the transformation of higher education in Ukraine]. *Pedahohichni nauky*, vol. 63, pp. 56–61.
4. Kurlishchuk, I.I. (2013). Mediaosvita studentstva u suchasnykh sotsialno-pedahohichnykh tendentsiiakh i problemakh [Media education of students in modern socio-pedagogical trends and problems]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky*, vol. 3, pp. 113–120.
5. Oleksenko, R.I. (2015). Vplyvkomunikatsiinatsinnisnioriientyryosobystosti [The influence of communications on the values of the individual]. *Humani-tarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, vol. 62, pp. 65–73.
6. Osetskyi, V.L., & Tatomyr, I.L. (2017). Rol masovykh vidkrytykh onlain-kursiv u suchasnomu osvitnomu landshafti [The role of mass open online courses in the modern educational landscape]. *EkonomikaUkrainy*, vol. 12, pp. 86–98.
7. Semenoh, O., & Yachmenyk, M. (2019). Movno-metodychna pidhotovka maibutnoho vchytelia-slovesnyka do vykorystannia zasobiv mediaosvity: monohrafiia [Linguistic and methodical preparation of the future teacher-vocabulary for the use of means of media education: monograph]. Sumy: Vydavnytstvo SumDPU imeni A.S. Makarenka, 211 p.
8. Fatieieva, D.M. (2012). Vykorystannia mediaosvitnikh tekhnolohii u protsesi pidhotovky studentiv nefilolohichnykh spetsialnostei do profesiinoi diialnosti [The use of media educational technologies in the process of preparing students of non-philological specialties for professional activity]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnohou niversytetuimeni Petra Mohyly kompleksu Kyievo-Mohylianska akademiia. Ser.: Pedahohika*, vol. 209, pp. 26–31.
9. Sharov, S. (2019). Mediahramotnist yak chynnyk rozvytku sotsialnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv [Media literacy as a factor for the development of social competence of future teachers]. P*edahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitniish kolakh*: zb. nauk. pr., T. 2, vol. 65, pp. 160–163.

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-28
УДК 070:82-92

Шебеліст С.В.
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка

ТИПОЛОГІЯ ЖУРНАЛІСТСЬКИХ ЖАНРІВ: СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ДИСКУСІЇ

Анотація. Предметом уваги статті є трансформація журналістських жанрів протягом останніх десятиліть. Ці зміни відбуваються під упливом безпосередньої журналістської практики, глобалізації інформаційного простору, суспільно-політичних процесів і запитів аудиторії. У статті розглянуто наукові дискусії щодо типології жанрів журналістики, звернено увагу на критерії жанрової диференціації, на підставі яких виокремлюють інформаційні, аналітичні й художньо-публіцистичні жанри, та наведено сучасні підходи до типологій. Трансформація журналістських жанрів – об'єктивний і неухильний процес. Журналістські твори позбуваються чіткої жанрової атрибуції: інформаційні можуть переходити в аналітичні, аналітичні – в публіцистичні. Розмивання жанрових канонів, взаємоперехід жанрів призводить до того, що чистота жанру втрачає свою важливість.

Ключові слова: жанр, типологія, класифікація, дифузія, взаємокореляція.

Shebelist Serhii
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

TYPOLOGY OF JOURNALISM GENRES: MODERN THEORETICAL DISCUSSIONS

Summary. The subject of the current article is the transformation of journalism genres in recent decades. These changes take place under the influence of direct journalistic practice, globalization of the information space, socio-political processes and audience requests. The article considers academic discussions on the typology of journalism genres, draws attention to the criteria of genre differentiation on the basis of which distinguish informational, analytical and publicism genres, and presents modern approaches to typologies. It is proved that changes in the system of journalism genres take place due to the substitution of some samples with others. Found out that the degree of interaction may be different. The issues of interpenetration and intercorrelation of genres are analyzed. If in the first case it is a question of diffusion and overcoming of genre borders, in the second it is about a new structured formation. The author concludes that the transformation of journalistic genres is an objective and inevitable process conditioned by both internal (individual and editorial creative development) and external (political and economic) factors. Journalistic works are deprived of a clear genre attribution: informational can turn into analytical, analytical – into publicism. The blurring of genre canons, the mutual transition of genres leads to the fact that the purity of the genre loses its significance. In general, intercorrelation and interpenetration provide the mutual enrichment of the genre system which still remains relatively stable although it is currently under revision. Attempts to radically revise it, establish a new expanded genre division or mechanically transfer foreign classifications to domestic practice do not always bring the expected result. Therefore, discussions about which genre niche a text belongs to, what is it (genre, form or style?) are still ongoing. Today the concept of "genre" is quite relative. Its vision as a historically formed category is reconsidered due to the inclusion of elements of different genres in the journalistic work.

Keywords: genre, typology, classification, diffusion, intercorrelation.

Постановка проблеми. Система журналістських жанрів упродовж кількох останніх десятиліть зазнає відчутних змін. Усталені й історично сформовані канони піддаються не лише певній корекції, а й радикальному перегляду. Теоретики журналістики пропонують нові бачення, підходи та класифікації жанрів, які трансформуються в різних варіантах. Класичний, загальноприйнятий у науковому світі поділ на інформаційні, аналітичні й художньо-публіцистичні жанри не те щоб категорично відкидається як нерелевантний, але поступово позбувається домінування.

Ці зміни зумовлені багатьма чинниками. Насамперед – безпосередньою журналістською практикою, що оперативно реагує (чи мала б так реагувати) на новітні світові тренди в медіасфері. Вітчизняна специфіка функціонування ЗМК полягає в тому, що вони намагаються наздогнати зарубіжні аналоги, запозичивши у них формати, стилістику, манеру подачі, жанри й перенісши їх на український ґрунт. При цьому враховуються сформовані роками жанрові вподобання публіки, котрій паралельно прищеплюють смак до новацій. Таким чином видавці, редактори й журналісти намагаються знайти оптимальне співвідношення між традиційними, улюбленими жанрами і новими, щоб утримати, а по змозі й розширити аудиторію.

Глобалізація інформаційного простору відіграє суттєву роль у ревізії системи журналістських жанрів. Так само, як і суспільно-політичні процеси в Україні та світі. Неймовірне зростання швидкості інформаційних потоків завдяки поширенню Інтернету спонукає журналістів до пошуку ефективної форми передачі повідомлень про події в місті, регіоні, країні та світі.

«На зміну адміністративно-партійному тиску прийшов тиск економічний, – пише Л. Кройчик. – Деякою противагою йому можна вважати інтереси аудиторії. Тиражна залежність багато в чому визначає і тематичну адресність тексту, і характер подачі матеріалу. Аудиторія із невибагливого споживача пропонованої їй інформації стає прискіпливим покупцем товару. [...] Сучасна аудиторія активно впливає на ЗМІ рейтингом

© Шебеліст С.В., 2020

публікованих матеріалів. Успішно розмовляти з нею можна тільки на теми, які її цікавлять» [8].

Водночас із колосальним ущільненням інформації, що надходить користувачеві вже не тільки із традиційних ЗМК, нікуди не зникає людська потреба у глибшому розумінні актуальних фактів і явищ. Технологізація, стандартизація й уніфікація новин не скасовує аудиторного запиту на суб'єктивно забарвлену авторську журналістику, журналістику думок, що втілюється у відповідних жанрах (есеях, авторських колонках), які, своєю чергою, активно функціонують і розвиваються. Цей процес надзвичайно динамічний і тому теорія журналістики далеко не завжди встигає реагувати на зміни у площині практики, щоб зафіксувати й осмислити їх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про те, що трансформація жанрів журналістики – справді актуальна, важлива і цікава наукова тема, свідчать численні вітчизняні та зарубіжні дослідження, що з'явилися протягом 2000-х рр. Це, насамперед, розвідки М. Василенка («Динаміка розвитку інформаційних та аналітичних жанрів в українській пресі»), О. Голік («Взаємокореляція та взаємозбагачення жанрів: новітні тенденції розвитку журналістської творчості»), А. Іващук («Варіативність та взаємоперехід інформаційних жанрів у сучасній українській пресі»), О. Глушка («Художня публіцистика: європейські традиції і сучасність»), Г. Кривошеї («Змістовно-сутнісні аспекти розвитку сучасної жанрології»). Питання жанрології журналістики розкриті на сторінках праць В. Здоровеги («Теорія і методика журналістської творчості»), О. Тертичного («Жанри періодичної преси»), Л. Кройчика («Система журналістських жанрів»), М. Кіма («Жанри сучасної журналістики») та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасному журналістикознавстві існують різні погляди на типологію жанрів. Традиційні й новаторські підходи до їхньої класифікації не завжди однозначно сприймаються в академічних колах і викликають дискусії щодо правомірності їхнього застосування. Так само полемічним є характер і ступінь інтеграції журналістських жанрів. Чи зберігають вони під час поєднання свою окремішність, чи утворюють абсолютно нові жанр, форму і стиль? У чому полягає різниця між взаємопроникненням і взаємокореляцією жанрів? Пошук відповідей на ці та інші запитання є актуальною науковою проблемою. Тому назріла необхідність підсумувати сучасні дискусії, погоджуючись і полемізуючи з наявними теоріями та підходами.

Мета статті – комплексне дослідження трансформаційних процесів у системі журналістських жанрів, огляд теоретичних концепцій типології журналістських жанрів, з'ясування тенденцій функціонування та розвитку жанрів журналістики.

Методологічною базою дослідження стали наукові праці в галузі жанрології журналістики. Досягненню мети сприяють загальнонаукові методи дослідження: аналіз та узагальнення. Аналіз наукової літератури з теорії жанрів допомагає визначити стан опрацювання досліджуваної теми. Узагальнення дозволяє підсумувати теоретичні положення і сформувати комплексне бачення трансформаційних процесів у системі журналістських жанрів.

Виклад основного матеріалу. Як стверджує Т. Хітрова, «останнє десятиліття як у теорії, так і в практиці журналістики породило чимало дискусій навколо сучасних і майбутніх тенденцій розвитку жанрових варіацій журналістських виступів. Проблема жанрової структури журналістського тексту залишається одним із найбільш популярних напрямів сучасної науково-практичної думки. Дискусійними є питання: що таке жанр? які його функції? наскільки він сталий? Ні для кого не секрет, що класична теорія жанрології не встигає за тими процесами видозміни або новотворення, що відбуваються у практичній журналістській діяльності. Більшість сучасних журналістських матеріалів не відповідають наявним (у теорії) канонам формотворення конкретних жанрів» [11, с. 89].

Попри це, переважна більшість науковців погоджується із тезою про те, що жанр – це більш-менш стійкий, усталений, історично сформований тип твору із притаманними йому чіткими структурними ознаками, способом осягнення дійсності. Є кілька критеріїв, за якими відбувається поділ журналістських творів на конкретні жанри. Серед них В. Здоровега виокремлює, по-перше, об'єкт відображення, конкретний життєвий матеріал, який стає основою твору. Автор справедливо зазначає, що про одну й ту саму подію можна розповісти в різний спосіб, але є такі, для котрих є відповідні, органічні жанри.

По-друге, це призначення виступу. Його мету визначає редактор або сам автор. Якщо ідеться про звичайне інформування аудиторії, це буде один тип твору (наприклад, замітка). А якщо перед творчим працівником постає завдання глибше проаналізувати події, то це буде щось зовсім інакше (скажімо, репортаж, коментар чи інтерв'ю). Ще інше призначення мають тексти, наближені до літератури (нариси, фейлетони, есеї). Вони не надають реципієнтові якісь абсолютно нові знання, проте виконують не менш важливу функцію – формулюють нові думки і сенси.

По-третє, це масштаб охоплення й узагальнення дійсності. Залежно від цього журналістські твори тяжіють описового відтворення, поглибленого аналізу чи художнього відображення. Навіть у творах однієї жанрової групи можна розповісти про факт чи явище з різним ступенем узагальнення: вужче – в коментарі, ширше – в огляді чи статті. Дуже наочно цей принцип демонструють випуски новин на телебаченні й радіо, коли впродовж тижня подають відносно короткі оперативні матеріали, а наприкінці – готують розлогі сюжети, насичуючи їх подробицями, аргументацією, висновками.

По-четверте, важливим критерієм диференціації жанрів журналістики є особливості літературно-стилістичних засобів вираження задуму. Набір творчих прийомів і засобів, що є природними і притаманними одним жанрам, може категорично не підходити іншим. Так, інформаційні повідомлення, котрі передають новинні агентства, відзначаються конкретністю, лаконічністю, певною шаблонністю і сухістю подачі матеріалу, в якій не допускається авторський суб'єктивізм і вираження його творчого начала. Більше свободи і само-

вираження журналіст має в аналітичних текстах, хоч і там він теж має залишатися в певних рамках канону. Натомість у публіцистиці автора майже нічого не стримує: в есеї чи нарисі він може вправлятися образності й метафоричності.

Додатковим, допоміжним критерієм поділу на жанри В. Здоровега називає обсяг матеріалу, який, проте, не є визначальним. Як зазначає дослідник, «у журналістській практиці трапляються публікації великі за обсягом, які за суттю, призначенням не виходять за межі повідомлення, оповіщення. Наприклад, лише обсяг допомагає розрізнити інформаційну кореспонденцію чи анотацію-переказ певного документа, публічного виступу від замітки, бо все інше – мета повідомлення, опис факту, інформаційно-описові стилістичні прийоми в них майже цілком збігаються» [5, с. 151]. І навпаки – короткі за обсягом матеріали (ті ж авторські колонки), які суто формально можуть подібними на замітки, є зразком публіцистики.

Подібний набір критеріїв жанрового поділу пропонує М. Черепахов, який виокремлює: 1) предмет пізнання, відображення об'єкта; 2) конкретне призначення, робочі функції, пізнавально-виховні завдання; 3) обсяг висвітлення дійсності, масштаби висновків і узагальнень; 4) характер літературно-стилістичних і виражально-зображальних засобів. Також науковці доповнюють цей перелік специфікою аудиторії, до якої звертається автор, і методом відображення дійсності [12].

На підставі цих чинників жанри поділяють на інформаційні, аналітичні й художньо-публіцистичні. Такий підхід, сформований у 1960–1980-х рр., надовго став панівним, а в радянський і пострадянський період цей поділ став традиційним і практично загальноприйнятним у журналістикознавстві. Проте, як зауважує О. Голік, навіть тоді існували точки зору, що не завжди збігалися з основними твердженнями і поглядами на жанроподіл. Так, В. Рубан говорив не про жанри, а види журналістської творчості, виокремлюючи інформацію та публіцистику. Д. Григораш уважав, що всі газетні жанри – це публіцистика. Є. Прохоров поділяв жанри газетної публіцистики на подієві, аналітичні та художні. Д. Прилюк вирізняв повідомлення новин, коментування і публіцистичне розкриття.

В. Шкляр дещо доповнив класичну модель. Оскільки всім журналістським творам притаманна публіцистичність, то їх слід поділяти на інформаційно-публіцистичні, аналітико-публіцистичні та художньо-публіцистичні. Такого підходу дотримується і М. Василенко, вважаючи, що аналогічний поділ може бути робочою версією. Проте дослідник справедливо зазначає, що «ця класифікація до певної міри досить умовна, оскільки [...] жанри трансформуються, переходячи як усередині однієї групи, так і власне ламаючи колись чітко визначені межі жанрових груп» [2, с. 11].

Паралельно з усталеною і навіть, як дехто каже, застарілою класифікацією жанрів функціонують інші, новаторські й нерідко дискусійні концепції. Зокрема, Л. Кройчик переконаний, що будь-який публіцистичний текст неодмінно включає в себе три компоненти: 1) повідомлення про новину чи проблему, що виникла; 2) фрагментарне чи ґрунтовне осмислення ситуації; 3) прийоми емоційного впливу на аудиторію (на логіко-понятійному чи понятійно-образному рівні). Відповідно до цих критеріїв, автор виокремлює п'ять груп творів: 1) оперативно-новинні; 2) оперативно-дослідницькі; 3) дослідницько-новинні; 4) дослідницькі; 5) дослідницько-образні [8].

Але цей підхід критикують інші вчені (В. Здоровега, О. Голік, М. Кім), закидаючи дослідникові не завжди виправдану термінологію, ігнорування деяких традиційних жанрів журналістики й поділ жанрів на чисті та гібридні, що лише ускладнює усталену структуру. Полемізуючи з цією концепцією, науковці визнають, що вона заслуговує на увагу. Неприховано критичний погляд на спроби ревізії історично сформованої системи журналістських жанрів висловлює Г. Кривошея: «Відверто кажучи, справа доходить до куражу – той, хто береться за таку класифікацію [жанрів], намагається обов'язково запропонувати свій варіант» [7, с. 231]. Натомість С. Ляпун визнає, що «єдність думок [щодо жанрової структури газетної публіцистики] навряд чи можлива, адже вона обмежує пошук істини, який сьогодні триває досить інтенсивно, сприяючи більш глибокому осмисленню змін, які відбулися у професійній творчій діяльності журналістів» [10, с. 94].

Підсумком цих наукових дискусій стало розуміння низки характерних особливостей, які узагальнила О. Голік. Ідеться про відсутність єдиного принципу поділу на жанри; застосування перехресного класифікування; виокремлення соціологічних методів збору інформації як самостійних жанрів; тенденції як до спрощення, так і надмірного ускладнення елементів у типологічній структурі жанрів; спроба класифікування всіх без винятку журналістських текстів; намагання впорядкувати гібридні жанрові форми, котрі є результатом взаємокореляційних процесів [4]. При тому класична система жанрів з поділом на інформаційні, аналітичні та художньо-публіцистичні досі залишається провідною, хоча і в цю схему намагаються внести корективи.

Як зауважує А. Іващук, «система жанроутворення української журналістики – складний процес, який постійно розвивається, відповідно до зміни соціально-економічних суспільних умов, запитів громадської думки, творчості окремих особистостей, які щоденно збагачують систему жанроутворення індивідуальними новаціями, що згодом стають колективним досвідом. Аналізуючи систему жанроутворення, слід ураховувати ці фактори в комплексі, передбачаючи вплив окремих компонентів на саморозвиток системи в цілому» [6, с. 12].

Усі ці процеси не завжди легко розмежувати та класифікувати, грань дуже тонка. Утім, за деякими параметрами все ж можна розрізнити ступінь інтеграції жанрів. Так, унаслідок взаємокореляції утворюються нові стійкі жанрові моделі на основі взаємозалежності, константних і змінних елементів жанрів, коли довкола домінантного складника будується структура з новими змінними, модифікація жанру (нарис-розслідування, рецензія-анонс, есей-колонка). Дифузія ж передбачає подолання жанрових кордонів і рухомість елементів (інтерв'ю-репортаж, анкета, версія).

«Взаємокореляція та взаємозбагачення є нерозривними, бо нові структури, запозичуючи ознаки одного чи кількох жанрів, набувають нових властивостей, починають виконувати не-

типові для них функції, – стверджує О. Голік. – Тобто, перегрупування елементів забезпечує їхній обмін, а, отже, і взаємозбагачення [3, с. 13].

Висновки і пропозиції. У системі журналістських жанрів відбуваються тектонічні процеси. Чи не головною їхньою ознакою є розмивання чи розтікання жанрових меж. Як зауважує В. Лопатіна, «класичні зразки представлені в хрестоматіях за газетними жанрами. "Порядок огляду світу" в них чітко дотриманий, наочний, зручний для вивчення. Але кращі журналістські твори, написані згодом, справді відрізняються від класичних зразків. "Чистими" були б жанри, незмінні в своїй досконалості, не відбивають тих змін, які постійно відбуваються в світі, застиглі» [9, с. 181–182].

Журналістські твори позбуваються чіткої жанрової атрибуції: інформаційні можуть переходити в аналітичні (репортаж-розслідування), аналітичні – в публіцистичні (авторська колонка). На їхньому стику виникають інформаційно-аналітичні й аналітико-публіцистичні жанрові модифікації або нові синтетичні, гібридні жанри, котрі також можуть вступати у взаємодію з іншими суміжними із журналістикою сферами – літературою, соціологією, психологією, рекламою.

Нині саме поняття «жанр» є доволі умовним. Його бачення як історично сформованої категорії переглядається внаслідок включення в журналістський твір елементів різних жанрів. Труднощі з чіткою жанровою атрибуцією спонукають журналістів-практиків до використання нейтральних термінів – «текст», «матеріал» або «стаття», що не вирішує питання бодай умовної класифікації, а навпаки ще більше заплутує дослідників і дещо меншою мірою – читачів, для яких важливо, щоб контент був просто цікавий.

«Поза системою жанрів наша професія не існує. Глибоке знання жанрів – свідчення професійної кваліфікації журналіста, – підкреслює М. Белоусова. – Навіть найудачливіший і найталановитіший журналіст не створить нового жанру, він може виявитися всього лише виразником того нового, що вже дозрівало у свідомості суспільства» [1, с. 80].

Загалом взаємокореляція та взаємопроникнення забезпечують взаємозбагачення жанрової системи, котра хоч і зазнає нині ревізії, все ж залишається відносно стабільною. Намагання кардинально переглянути її, запровадити новий розширений жанровий поділ чи механічно перенести іноземні класифікації на вітчизняну практику не завжди приносять очікуваний результат. Тому дискусії про те, до якої жанрової ніші належить той чи той текст, чим він є (жанром, формою або стилем?), досі тривають.

Список літератури:

1. Белоусова М.Н. Современное состояние и тенденции развития жанров тележурналистики. *Вестник РУДН. Серия : Литературоведение. Журналистика*. 2011. № 1. С. 73–80.
2. Василенко М.К. Динаміка розвитку інформаційних та аналітичних жанрів в українській пресі : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.08. Київ, 2007. 36 с.
3. Голік О.В. Взаємокореляція та взаємозбагачення жанрів: новітні тенденції розвитку журналістської творчості : автореф. дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій : 27.00.04. Київ, 2009. 17 с.
4. Голик О.В. Жанрология печатных СМИ: историографический аспект. *Вестник ВГУ. Серия : Филология. Журналистика*. 2014. № 2. С. 191–121.
5. Здоровега В.Й. Теорія і методика журналістської творчості : підручник. Львів : ПАІС, 2008. 276 с.
6. Іващук А.А. Варіативність та взаємоперехід інформаційних жанрів у сучасній українській пресі : автореф. дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій : 27.00.04. Київ, 2009. 17 с.
7. Кривошея Г.П. Змістовно-сутнісні аспекти розвитку сучасної жанрології. *Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія : економіка, право, політологія, туризм*. 2010. Том 1. № 1. С. 229–232.
8. Кройчик Л.Е. Система журналистских жанров. *Основы творческой деятельности журналиста* / под ред. С.Г. Корконосенко. Санкт-Петербург, 2000. С. 125–168. URL: http://evartist.narod.ru/text5/64.htm (дата обращения: 16.07.2020).
9. Лопатіна В. Розтікання жанрів в українській пресі. *Вісник Львівського університету. Серія : Журналістика*. 2012. Вип. 33. С. 181–187.
10. Ляпун С.В. Новые подходы к классификации газетных жанров в теории и практике журналистики. *Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 2 : Филология и искусствоведение*. 2011. Вып. 4. С. 89–95.
11. Хітрова Т. Тенденції трансформації класичних жанрових моделей (на прикладі «репортажних текстових форм»). *Журналістика*. 2010. Вип. 9(34). С. 89–95.
12. Черепахов М.С. *Проблемы теории публицистики*. Москва : Мысль, 1973. 270 с.

References:

1. Belousova, M.N. (2011). Sovremennoe sostoyanie i tendentsii razvitiya zhanrov telezhurnalistiki [Modern condition and trends in the development of genres of television journalism]. *Vestnik RUDN. Seriya: Literaturovedenie. Zhurnalistika*, vol. 1, pp. 73–80.
2. Vasylenko, M.K. (2007). Dynamika rozvytku informatsiynykh ta analitychnykh zhanriv v ukrayinskiy presi [Dynamics of development of information and analytical genres in the Ukrainian press] (PhD Thesis), Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv.
3. Holik, O.V. (2009). Vzayemokorelyatsiya ta vzayemozbahachennya zhanriv: novitni tendentsiyi rozvytku zhurnalistskoyi tvorchosti [Mutual correlation and mutual enrichment of genres: the latest trends of the development of journalistic creativity] (PhD Thesis), Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv.
4. Holik, O.V. (2014). Zhanrologiya pechatnykh SMI: istotiograficheskiy aspekt [Genreology of print media: historiographical aspect]. *Vestnik VGU. Seriya: Filologiya. Zhurnalistika*, vol. 2, pp. 191–121.
5. Zdoroveha, V.Y. (2008). *Teoriya i metodyka zhurnalistskoyi tvorchosti: pidruchnyk* [Theory and methods of journalistic creativity: a textbook]. Lviv: PAIS. (in Ukrainian)
6. Ivashchuk, A.A. (2009). Variatyvnist ta vzayemoperekhid informatsiynykh zhanriv u suchasniy ukrayinskiy presi [Variability and mutual transition of informational genres in the modern Ukrainian press] (PhD Thesis), Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv.

7. Kryvosheya, H.P. (2010). Zmistovno-sutnisni aspekty rozvytku suchasnoyi zhanrolohiyi [Content and essential aspects of the development of modern genreology]. *Naukovyi visnyk Instytutu mizhnarodnykh vidnosyn NAU. Seriya: ekonomika, pravo, politologiya, turyzm*, vol. 1, no. 1, pp. 229–232.
8. Kroychik, L.E. (2000). Sistema zhurnalistskikh zhanrov [System of journalism genres]. *Osnovy tvorcheskoy deyatelnosti zhurnalista* [Fundamentals of creative activity of a journalist] (ed. S.G. Korkonosenko). Saint Petersburg, pp. 125–168. Available at: http://evartist.narod.ru/text5/64.htm (accessed: 16 July 2020).
9. Lopatina, V. (2012). Roztikannya zhanriv v ukrayinskiy presi [Spreading of genres in the Ukrainian press]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: Zhunalistyka*, vol. 33, pp. 181–187.
10. Liapun, S.V. (2001). Novye podkhody k klasifikatsii gazetnykh zhanrov v teorii i praktike zhurnalistiki [New approaches to the classification of newspaper genres in the theory and practice of journalism]. *Vestnik Adygeyskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 2: Filologiya i iskusstvovedenie*, vol. 4, pp. 89–95.
11. Khitrova, T. (2010). Tendetsiyi transformatsiyi klasychnykh zhanrovykh modeley (na prykladi "reportazhnykh tekstovykh form") [Trends of the transformation of classical genre models (on the example of "reportage text forms")]. *Zhurnalistyka*, vol. 9(34), pp. 89–95.
12. Cherepakhov, M.S. (1973). *Problemy teorii publitsistiki* [Problems of the theory of publicism]. Moscow: Mysl. (in Russian)

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-29
УДК 007:304:001

Юксель Г.З.
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ВИКОРИСТАННЯ ПОСИЛІВ ТА МЕСЕДЖІВ ЯК СКЛАДНИКА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ КРИМСЬКИХ ЗМІ)

Анотація. Наукова стаття представляє результати моніторингу сучасних кримських ЗМІ тимчасово окупованої території *(надалі – ТОТ)* Автономної Республіки Крим та м. Севастополь. Мета дослідження полягає у вивченні та аналізі процесу формування та змісту головних посилів стосовно подій в України, що представлені в сучасних ЗМІ на тимчасово окупованих територіях АР Крим та м. Севастополя та подаються аудиторії в інформаційно-аналітичних матеріалах. Предметом дослідження є найбільш розповсюджені в кримських медіа змістові групи та головні ідеї меседжів (посилів) відносно України. У статті застосовано хронологічний підхід до аналізованих подій; систематизація інформації проводилася з використанням соціологічного та статистичного методів, зокрема контент-аналізу. На різних етапах використано методи спостереження, порівняння, узагальнення.

Ключові слова: Крим, Україна, свобода слова, інформаційна політика, права людини, засоби масової інформації, соціальні мережі, моніторинг, мова ворожнечі, пропаганда.

Yuksel Gayana
V.I. Vernadsky Taurida National University

MESSAGES AND IDEAS AS A COMPONENT OF THE INFORMATION WAR AGAINST UKRAINE (ON EXAMPLE OF THE CRIMEAN MEDIA)

Summary. The scientific article presents the results of monitoring of modern Crimean mass media of the temporarily occupied territory (hereinafter –TOT) of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol. The aim of the work is to study and analyze the process of formation and content of the main messages regarding the events in Ukraine, which are presented in the modern media of the temporarily occupied Crimea and Sevastopol and provided to the audience in informational and analytical publications. The subject of the study is the most common in the Crimean media content groups and the main ideas of messages about Ukraine. The study used a chronological approach to the analyzed events; the systematization of information was carried out using sociological, statistical methods, including content analysis. Methods of observation, comparison and generalization are used at different stages. The results of the study can be used to develop the principles of information policy, implementation of measures to inform the population and establish communication with residents of the temporarily occupied territories of Ukraine. During the monitoring, the information segment of the six Crimean mass media was analyzed: the most widely circulated newspaper «Crimean Pravda», the official publication of the so-called Crimean Council of Ministers «Krymskaya Gazeta», the Crimean Information News Agency, «RIA Novosti Crimea», and Internet sites «Crimean Echo» and «Crimean News». The scientific article is an integral part of a comprehensive study of the transformation of the media space of Crimea after the occupation of 2014 and the basics of information policy and information reintegration of temporarily occupied territories of Ukraine. The article contains terminology banned in Ukraine regarding the territorial integrity of the state, as well as negative emotional statements addressed to Ukraine and the Ukrainian people. All of them belong entirely to the Crimean media and have been used as examples. The author does not share the views of the authors of the Crimean media. The latest information on Crimean media monitoring has been put into scientific circulation. The results of the study can be used in the formation of principles and principles of information policy, implementation of measures to inform the population and establish communication with residents of the temporarily occupied territories of Ukraine.

Keywords: Crimea, Ukraine, freedom of speech, information policy, human rights, mass media, social networks, monitoring, hate speech, propaganda.

Постановка проблеми. Захист територіальної цілісності та суверенітету України визнані головними завданнями в діяльності влади та суспільства. Після окупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополь у 2014 році (*термін «окупація» використовується відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН 71/205, яка засвідчує «тимчасову окупацію» Криму – прим. авт.*) це питання набуває особливої актуальності. Безпечна реінтеграція тимчасово окупованих територій стає одним із пріоритетних напрямків захисту, безпеки, розвитку України. Інформаційний простір – важлива галузь діяльності в захисті загальнонаціональних інтересів держави, але існуючі виклики та проблеми, а саме: проведення масштабної інформаційної кампанії проти України, створення негативного образу держави для населення тимчасово окупованих територій – ускладнюють роботу щодо реалізації інформаційної політики та інформаційної реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополь.

У 2018 р. Кабінет Міністрів України прийняв Стратегію інформаційної реінтеграції Автономної Республіки Крим та м. Севастополя [17], що базувалася на дослідженнях «кримського» питання в українському суспільстві, містила механізми, спрямовані на повернення Криму в українське інформаційне поле та забезпечення комунікації громадян України в окупації. Стратегія передбачала координацію та спільну працю держави й суспільства.

© Юксель Г.З., 2020

В документі були висвітлені існуючі загрози для реалізації завдань, характеристики інформаційного середовища, в якому ведеться праця на окупованих територіях, в українському просторі, на міжнародному рівні. Загрозами реалізації Стратегії визнані активні заходи протидії (дипломатичної, інформаційної, культурної) Російської Федерації проти реалізації Україною державної інформаційної політики щодо Криму як на території самого півострова, так і на зовнішніх аренах, а також цілеспрямована діяльність РФ щодо унеможливлення (технічного) донесення до мешканців Криму об'єктивної та неупередженої інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки вийшли в світ монографії, в яких розглядають різні аспекти окупації 2014 р., її наслідки для України та світової спільноти, але тема трансформації і примусового переформовування інформаційного простору Криму після окупації 2014 р. залишається недослідженою. Правовий аспект анексій Криму відображений у низці досліджень відомого вченого, правознавця з міжнародним визнанням О. В. Задорожного, зокрема й монографії «Анексія Криму – міжнародний злочин» [7]. Специфіка кримського питання в Україні, особливості функціонування регіону, головні засади політики стосовно ТОТ розкрито в колективній праці «Політика щодо Криму» [21]. Хроніку захоплення півострова та події в інформаційній сфері відображено в публікаціях журналістів А. Андрієвської [1], Т. Березовця [3], Н. Гуменюк [6], С. Громенко [5], Ю. Луканова [13], М. Семени [19] та ін.

Головними джерелами інформації про порушення прав журналістів у Криму сьогодні стали звіти правозахисних організацій: «Крым: свобода слова в оккупации. Информационно-аналитический доклад о преследовании журналистов и блогеров на территории Крымского полуострова (март 2014 – сентябрь 2019)» [11], «Хронологія утисків свободи слова в Криму» [12] Центру прав людини ZMINA та Кримської правозахисної групи, звіт «Становище кримськотатарських медіа в Криму (2014–2016)» Центру з прав людини [22]. Моніторинг змісту, мови ворожнечі та ідеологічної спрямованості кримських ЗМІ здійснює в останні роки громадська організація «Інститут масової інформації» [2; 14].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наукова стаття є складовою частиною комплексного дослідження трансформації медійного простору Криму після окупації 2014 року та основ інформаційної політики й інформаційної реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Вона представляє результати моніторингу сучасних кримських ЗМІ тимчасово окупованої території (*надалі – ТОТ*) Автономної Республіки Крим та м. Севастополь. Загальна наукова проблема полягає в з'ясуванні особливостей процесу трансформації та примусового переформовування медіасфери Криму та встановлення можливості проведення ефективної інформаційної політики щодо тимчасово окупованих територій.

Мета статті полягає у вивченні та аналізі процесу формування змісту головних посилів стосовно подій в України, що представлені в сучасних ЗМІ тимчасово окупованих АР Крим та м. Севастополь та надаються аудиторії в інформаційно-аналітичних матеріалах. Предметом дослідження є найбільш розповсюджені в ЗМІ Криму змістові групи й головні ідейні меседжі (посили) відносно України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У цій розвідці застосовано хронологічний підхід до аналізованих подій, систематизація інформації проводилася з використанням соціологічного, статистичного методів, зокрема контент-аналізу. На різних етапах використано методи спостереження, порівняння, узагальнення. В ході моніторингу проаналізовано повідомлення шести кримських ЗМІ: найбільш тиражної газети півострова «Крымская правда», офіційного видання так званої Ради Міністрів Криму «Крымская газета», стрічки інформаційних агенцій «Крым-Информ» і «РИА Новости Крым», матеріали інтернет-сайтів «Крымское эхо» та «Новости Крыма». Моніторинг відбувався з 01.01.2020 р. по 30.06.2020 р., підбір матеріалів відбувався на сайті зазначених медіаЗМІ за ключовим словом пошуку «Україна». Загалом упродовж моніторингу було знайдено та проаналізовано таку кількість публікацій:

– на сайті газети «Крымская правда» (www.c-pravda.ru) – 32;

– на сайті «Крымской газеты» (www.gazetacrimea.ru) – 17;

– на сайті інформаційної агенції «Крым-Информ» (www.c-inform.info) – 212;

– на сайті інформаційної агенції «РИА Новости Крыма» (www.crimea.ria.ru) – 1538 (проаналізовано кожну 10-у публікацію, тобто 153 повідомлення);

– на сайті Інтернет-видання «Крымское эхо» (www.c-eho.info) – 64;

– на сайті «Новости Крыма» (www.news.allcrimea.net) – 44 публікації.

Принципи проведення дослідження. У статті процитовано заборонену в Україні термінологію щодо територіальної цілісності держави, а також негативні висловлювання про державу, її владу і народ; але ці фрази використані з публікацій кримських медіа й наведені як приклади упередженого та необ'єктивного ставлення журналістів до фактів і подій. Авторка цієї статті не поділяє думки журналістів проросійських кримських ЗМІ, підтримує принципи унітарності та територіальної цілісності України, необхідності вивчення історії країни, збереження самобутності та ідентичності, підвищення національної свідомості. Результати дослідження можна використовувати при формуванні принципів і засад інформаційної політики, реалізації заходів для інформування населення, встановлення комунікації з мешканцями тимчасово окупованих територій України.

Після окупації 2014 р. самопроголошена влада Криму під керівництвом московських кураторів організувала заходи, що були спрямовані на видворення з території Криму незалежних ЗМІ та проведення репресії по відношенню до журналістів. Із цього часу на півострові спостерігається скорочення кількості ЗМІ в порівнянні з «доокупаційним» періодом. За звітом ООН, загальна кількість кримських медіа на початок

2014 р. складала майже 3000 одиниць [13], але після окупації відбувається суттєво скорочення медіа, причиною цього стало встановлення повного контролю за сферою інформації та комунікацій (включно з соціальними мережами) з боку існуючої влади.

У 2017 р., за даними Публічного реєстру інфраструктури зв'язку та телерадіомовлення РФ у Криму, здійснювали діяльність 163 ЗМІ, серед яких у так званий «Республіці Крим» 66 ЗМІ (9 центральних телекомпаній, 22 радіокомпанії та 35 кабельних каналів); у м. Севастополі – 97 ЗМІ (17 центральних телекомпаній, 23 радіокомпанії та 57 кабельних телевізійних каналів). У 2018 р., за даними Публічного реєстру інфраструктури зв'язку та телерадіомовлення РФ у Криму, було зареєстровано 361 ЗМІ [7]. Найбільш тиражними серед друкованих ЗМІ в Криму вважаються «Крымская правда», «Крымская газета», «Первая Крымская», «Вести. Крымский выпуск», «Крымский Телеграф». Створені кореспондентські пункти газет: «Комсомольская правда», «Аргументы и факты», «Известия», «Росссийская газета». Видаються міські газети «Боспор» (Керч), «Кафа» (Феодосія), «Севастопольская газета», «Южная столица» (Сімферополь), «Южная газета» (Ялта) та ін. [19].

Головні посили в матеріалах кримських ЗМІ відображено в думках та оцінках, що висловлюються в інформаційних або так званих «аналітичних» авторських матеріалах. Однією з розповсюджених із них стає думка про те, що Крим нібито несправедливо перебував у складі України *(тут та надалі використовується мова оригіналу ЗМІ – прим. авт.)*: «Казалось бы какое отношение к этому модному поветрию имеет Украина, в составе которой Крым имел несчастие в ту пору находиться» («Крымское эхо»), «Наш полуостров не по своей воле откололся от родины, продрейфовал больше двух десятков лет в болоте украинской общественно-политической жизни и вернулся в родную гавань» («Крымское эхо»).

Наполегливо в медіа Криму використовується меседж про те, що Україні необхідно «забути» про Крим, основою для використання якого є визнання окупації півострова 2014 р. як акту «волевиявлення народу Криму та результату референдуму»: *«тяжело осознавать истеричный информационный фон, вопли об «окупації» полуострова»* (*про реакцію в Україні на проведення референдуму РФ в Криму – прим. авт.)* («Крымское эхо»), «*пора українському політикуму прекратить паразитировать на крымской тематике*» («Крымская правда»), *«сколько комиков там у власти не сменится, они так и будут «воевать» с Россией и пытаться разыгрывать «крымскую карту»* («Крымская правда»). Збільшилась кількість подібних посилів саме зараз, у світлі референдуму в РФ від 1 квітня 2020 р. та прийнятих змін до російського законодавства, згідно з якими за заклик до відчуження так званих «російських територій» можна притягати до кримінальної відповідальності та карати терміном до 10 років позбавлення волі.

Постійне місце в матеріалах кримських ЗМІ має меседж про те, що Україна ніколи не була самостійною державою, а український народ не має власної інтелектуальної та культурної спадщини. Все, що здобуто або створено українцями, було подарунками радянської влади або російського народу: *«Жертвам империализма (України – прим. авт.) и мову до уровня литературного языка дотягивали светила советской филологии, и государственность подарили вместе с территориями и промышленностью, теперь и «мова» есть, и народ – отдельный, а «братский» или нет – это уж смотря кто оценит. А фактически – он «против России» и «за счет России»* («Крымская правда»), *«… Он работает в украинском институте будущего, чтобы никто не сомневался, что у Украины есть будущее»* («Крымское эхо»).

Подібний контекст використовує у своїх виступах і так званий Голова так званої Державної Ради Криму В. Константинов: *«Спикер крымского парламента назвал современную Украины «просто территорией», которая будет очень токсичной и станет создавать разные проблемы... По мнению Константинова, главной идеей для них должен стать не Крым, а создание государства «хотя бы в каком-то виде»*, – цитує «Крымская газета».

Наявна в кримських ЗМІ також ідейна спрямованість не на осудження війни проти України та завершення конфлікту, а, навпаки, – розпалювання ворожнечі між державами: *«Любая российская проблема для свидомых патриотов – это бальзам на серце»* («Крымское эхо»), *«…Две причины не пить украинское. Первая: там неонацистский режим, это аморально. С людьми, которые там правят, у нас не должно быть ничего общего. Киевская власть настолько беспринципна, что убила своих же людей на майдане, так что им стоит нам вместо воды поставлять какую-то отраву»* («Крымская правда») тощо.

Привертає увагу достатньо розповсюджений посил-порівняння політичного устрою в Україні з нацистським режимом: *«Тысячи нацистов, которых федеральные СМИ предпочитают аккуратно именовать «Радикальными националистами» прошли намедни по центру Kyiv'a. Как «гэтьманов» не меняй, «незалежная» следует своим историческим курсом: в ад»* («Крымская правда»), *«Власть по сути в интересах нацизма расписалась в полном отказе от защиты прав человека и свободы вероисповедания»* («Крымская правда»), *«На Украине нацизм фактически стал частью государственной идеологии, – Аксенов»* («Крым-Информ»), *«Киев активно переписывает историю…, героизирует нацистских предателей и палачей»* («Крым-Информ»).

В повідомленнях кримських ЗМІ використовується відверто неправдива інформація, що не була підтверджена офіційними джерелами або свідками подій. Так, у публікації «Госсекретарь США: Украина окончательно потеряла Крым» («Крымская правда»), присвяченій візиту до України Державного секретаря США Майкла Помпео, наведені заяви останнього, які він ніколи не робив.

Іноді така відверта мова ворожнечі подається в контексті, який не можливо зрозуміти, оскільки факти не відповідають дійсності, як, скажімо, переклад в газеті «Крымская правда»: *«Открывая форум с национально-патриотическим и чисто украинским названием «Age of Crimea 2020»,*

что в переводе с укринского означает «We are the losers forever and ever» («Мы неудачники вовеки веков»)…». Не містить правдивої інформації і така назва статті: *«Секретарь СНБО Украины назвал сало и чеснок лучшим лекарством от коронавируса»* («Крымская правда»).

Головними ньюсмейкерами негативних повідомлень про Україну залишаються перші особи регіону, серед яких так званий голова Ради міністрів Криму С. Аксьонов, так званий голова ВР Криму В. Константинов та ін. Їхні висловлювання знаходять відображення в численних заголовках, особливо на ресурсах «РИА Новости Крым» та «Крым-Информ»: *«Аксенов сравнивает реакцию в Украине на парад в Крыму с рефлексом у собак», «Аксенов назвал терроризм стилем и частью политики Украины», «Аксенов удивился, что Украина не штрафует птиц за полеты над Крымом».*

Традиційним у кримських медіа стає неповажне, негативне ставлення до керівництва України: *«Аксенов предложил Зеленскому перестать быть актером легкого жанра», «Спикер парламента назвал лживым очередное заявление Зеленского», «Аксенов: новый памятный день – трагедия в умах руководителей Украины», «Аксенов уличил Зеленского в политической глупости», «Аксенов раскритиковал поведение представителей киевского режима», «Глава избиркома назвал украинским трендом заявления о нелигитимности голосований»* тощо

Типовими є матеріали з упередженою, необ'єктивною, з використанням інсинуацій інформацією про Україну, як-от: «Аксенов раскритиковал поведение представителей киевского режима», де подано такі суперечливі характеристики: *«Обычный прием врунов и демагогов – обвинять других в собственных грехах и валить с больной головы на здоровую. Плачевное состояние украинской медицины, а также общий бардак и деградация страны дают серьезные основания сомневаться как раз в официальной коронавирусной статистике Украины, которая вряд ли отражает реальную ситуацию. Использовать для этого тему пандемии, от которой страдают все, в том числе, и сама Украина – это, конечно, свинство. Обстреливать Донбасс и лить крокодиловы слезы по поводу эпидемиологической ситуации в разрушенных украинскими карателями городах и поселках – запредельный цинизм и лицемерие. Но, к сожалению, это обычная манера поведения представителей киевского режима и обычный стиль хуторской дипломатии, – отметил Сергей Аксенов»* («Крымская правда»).

Порушенням права та дискримінацією за національною ознакою, своєрідноєю формою ксенофобії є ставлення до героїв матеріалів згідно з їх національною ознакою: *«Украинец получил срок за попытку ограбления банка», «Украинец с разорванным паспортом попытался попасть в Крым в обход пункта пропуска», «Украинец пытался вывезти из Крыма партию психотропных веществ», «Украинцы из-за каратина бегут за кордон», «Двое украинцев осуждены в Крыму за контрабанду тестестерона», «Украинец получил срок за ложную попытку ограбления банка в Крыму».*

Привертає увагу, що для формування негативного ставлення до України використовуються різні методи маніпулювання. Наприклад, у висвітленні питання розповсюдження та використання превентивних заходів проти коронавірусної інфекції Covid-19 інформація підібрана та сформована таким чином, що в аудиторії складається враження нібито про те, що всі хворі потраплять у Крим виключно з території України. При цьому не надається інформація про те, що більша частина таких людей їхала транзитом через Україну; відсутня інформація про те, скільки інфікованих осіб в'їхало до Криму з материкової частини РФ. Найяскравішим прикладом в цьому сенсі є новинна стрічка ресурсу «Крым-Информ»: *«Заразившийся коронавирусом мужчина приехал в Крым с территории Украины», «Через Украину в Крым вернулось 49 побывавших в дальнем зарубежье граждан», «Больного коронавирусом украинца поместили на карантин».*

Висновки. В ході моніторингу було проаналізовано повідомлення шести кримських ЗМІ («Крымская правда», «Крымская газета», стрічки інформаційних агенцій «Крым-Информ» та «РИА Новости Крым», матеріали інтернет-сайтів «Крымское эхо», «Новости Крыма»). Моніторинг відбувався з 1 січня по 30 червня 2020 р. за ключовим словом пошуку «Україна».

«На шпальтах» сучасних кримських ЗМІ шляхом маніпулювання та використання однотипних посилів (меседжів), мови ворожнечі створюються умови для негативного ставлення аудиторії до Української держави та її народу. В посилах заперечується право на існування України як самостійної, незалежної держави, розповсюджується образлива інформація про культурну спадщину країни, спостерігається некоректне порівняння існуючої політичної системи України з тоталітарними режимами XX століття.

У формуванні тематичного підбору новин або тем для аналітичних матеріалів повністю відсутні позитивна або нейтральна інформація. При створені матеріалів кримських медіа використовуються маніпулятивні технології: надання спеціально підібраної негативної інформації, вирвані з контексту висловлювання, однотипні односторонні факти, гіперболізація певних ознак або подій та применшення інших, концентрація на заздалегідь негативних речах, формування стійкого негативного образу, а також неправдива інформація. В медіа подаються негативні посили та меседжі, не визнається унікальність та своєрідність української культури, право на існування власної історії. Формування подібного образу України в кримських ЗМІ сприяє дистанціюванню мешканців тимчасово окупованого Криму від України. Створюється штучний інформаційний фон, в якому порушується комунікативній зв'язок держави з мешканцями ТОТ.

У процесі формування принципів та засад інформаційної політики, реалізації заходів по інформуванню населення та встановлення комунікації з мешканцями тимчасово окупованих територій України необхідно враховувати існуюче негативне інформаційне середовище та пропагандистську діяльність проти України, відсутність у мешканців Криму права на доступ до об'єктивної інформації про події в нашій державі.

Список літератури:

1. Андрієвська А. Люди «сірої» зони. Свідки російської анексії Криму 2014 року. Київ : Фенікс, 2018.
2. Батрущак О. Далі від материка. Кримські медіа дедалі більше ігнорують події в Україні. URL: https://cutt.ly/zf14I5k (дата звернення: 12.03.2020).
3. Березовець Т. Анексія: Острів Крим. Хроніки «гібридної війни». Київ : Брайт-Букс, 2015.
4. Біда О.А., Блага А.Б., Мартиненко О.А., Статкевич М.Г. Приглушені голоси: право на свободу слова в умовах збройного конфлікту на сході України. Київ : КИТ, 2015.
5. Громенко С.В. (ред.). Наш Крим: неросійські історії українського півострову. Київ : К.І.С., 2016.
6. Гуменюк Н. Загублений острів: книга репортажів з окупованого Криму. Львів : Вид-во Старого Лева, 2020.
7. Задорожний О.В. Анексія Криму – міжнародний злочин. Київ : К.І.С., 2020.
8. Крымские методические издания в современной информационной среде полуострова : метод. рекомендации. Симферополь : Изд-во библиотеки им. И. Франко, 2018.
9. Кримськотатарський ресурсний центр. Аналіз порушень прав людини в окупованому Криму за 9 місяців 2019 року. URL: https://ctrcenter.org/ru/analytics/165-analiz-narushenij-prav-cheloveka-v-okkupirovannom-krymu-za-9-mesyacev-2019-goda-prezentaciya (дата звернення: 23.10.2019).
10. Крымология. СМИ Крыма. URL: http://krymology.info/ index.php/ Crime_Media (дата обращения: 15.12.2019).
11. Крымская правозащитная группа. Крым: свобода слова в оккупации. Информационно-аналитический доклад о преследовании журналистов и блогеров на территории Крымского полуострова (март 2014 – сентябрь 2019). URL: https://cutt.ly/df15a3i (дата обращения: 01.02.2020).
12. Крымская правозащитная группа. Хронология притеснения свободы слова в Крыму. URL: https://cutt.ly/Rf170mo (дата обращения: 01.03.2020).
13. Луканов Ю. Пресувальна машина: як Росія знищувала свободу слова в Криму. Київ : КБЦ, 2018.
14. Машкова Я. Водний молебень, ексбро Януковича та гастролери з Росії: що пишуть про Крим українські медіа. URL: https://cutt.ly/6f14FnU (дата звернення: 30.04.2020).
15. Міністерство інформаційної політики України. Свобода слова й преси в Криму (лютий 2014 – листопад 2015 рр.). Київ, 2015.
16. Національна Рада України з питань телебачення та радіомовлення. Результати моніторингу Національної ради стосовно висвітлення розважально-інформаційними телеканалами ситуації на Сході і щодо окупованого Криму. URL: https://cutt.ly/zf14ZTM (дата звернення: 23.01.2018).
17. Про схвалення Стратегії інформаційної реінтеграції Автономної Республіки Крим та м. Севастополя. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/1100-2018-%D1%80 (дата звернення: 27.12.2018).
18. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 19 декабря 2016 года [по докладу Третьего комитета (A/71/484/Add.3)] 71/205. Положение в области прав человека в Автономной Республике Крым и городе Севастополе (Украина). URL: https://undocs.org/ru/A/RES/71/205 (дата обращения: 01.02.2017).
19. Семена М. Крымский репортаж. Хроники оккупации Крыма (2014–2016 гг.). Київ : ДП «Національне газетно-журнальне вид-во», 2017.
20. Тищенко Ю., Каздобіна Ю., Горобчишина С., Дуда А. Політика щодо Криму : рекомендації (посіб.). Київ : ТОВ «Агентство» Україна», 2018.
21. Управление Верховного комиссара Организации Объединенных Наций по правам человека. Ситуация с правами человека во временно оккупированной Автономной Республике Крым и городе Севастополе (Украина). URL: https://cutt.ly/tf15rr8 (дата обращения: 31.12.2017).
22. Центр по правам граждан. Положение крымскотатарских медиа в Крыму (2014–2016) : отчет. Київ : Центр по правам граждан, 2017.
23. Amnesty International. Crimea in the dark. The silencing of dissen. The report of the Amnesty International. URL: https://cutt.ly/sf15qJC (дата обращения: 01.03.2020).
24. Sedova I., Pechonchyk T. (ed.). Hate Speech in the Media Landscape of Crimea: An Information and Analytical Report on the Spread of Hate Speech on the Territory of the Crimean Peninsula (March 2014 – July 2017). Kyiv : Crimean Human Rights Group, 2018.

References:

1. Andrijevsjka, A. (2018). *Ljudy «siroji» zoni. Svidky rosijsjkoji aneksiji Krymu 2014 roku* [People of the «gray» zone. Witnesses of the Russian annexation of Crimea in 2014]. Kyiv: Feniks.
2. Batrushhak, O. (2020). *Dali vid materyka. Krymsjki media dedali biljshe ighnorujutj podiji v Ukrajini* [Farther from the mainland. Crimean media are increasingly ignoring events in Ukraine]. Available at: https://cutt.ly/zf14I5k (accessed 12 March 2020).
3. Berezovec, T. (2015). *Aneksija: Ostriv Krym. Khroniky «ghibrydnoji vijny»* [Annexation: The island of Crimea. Chronicles of the "hybrid war"]. Kyiv: Brajt-Buks.
4. Bida, O.A., Blagha, A.B., Martynenko, O.A., & Statkevych, M.Gh. (2015). *Pryghlusheni gholosy: pravo na svobodu slova v umovakh zbrojnogho konfliktu na skhodi Ukrajiny* [Muffled voices: the right to freedom of speech in the context of the armed conflict in eastern Ukraine]. Kyiv: KYT.
5. Ghromenko, S.V. (ed.) (2016). *Nash Krym: nerosijsjki istoriji ukrajinsjkogho pivostrovu* [Our Crimea: non-Russian stories of the Ukrainian peninsula]. Kyiv: K.I.S.
6. Ghumenjuk, N. (2020). *Zaghublenyj ostriv: knygha reportazhiv z okupovanogho Krymu* [The Lost Island: a book of reports from the occupied Crimea]. Lviv: Vyd-vo Starogo Leva.
7. Zadorozhnyj, O.V. (2015). *Aneksija Krymu – mizhnarodnyj zlochyn* [The annexation of Crimea is an international crime]. Kyiv: K.I.S.
8. Krymskaja Respublykanskaja Unyversaljnaja Nauchnaja Byblyoteka im. I. Franko. *Krymskye metodycheskye yzdanyja v sovremennoj informacyonnoj srede poluostrova. Metodycheskye rekomendacyy* [Crimean methodical publications in the modern information environment of the peninsula. Methodical recommendations] (2018). Symferopol: Yzdateljstvo byblyoteky ym. Y. Franka.
9. Krymsjkotatarsjkyj resursnyj centr. *Analiz porushenj prav ljudyny v okupovanomu Krymu za 9 misjaciv 2019 roku* [Analysis of human rights violations in the occupied Crimea for 9 months of 2019] (2019). Available at: https://ctrcenter.org/ru/analytics/165-analiz-narushenij-prav-cheloveka-v-okkupirovannom-krymu-za-9-mesyacev-2019-goda-prezentaciya (accessed 23 October 2019).

10. Krymologhyja. *SMI Kryma [Mass media of Crimea].* Available at: http://krymology.info/index.php/Crime_Media (accessed 15 December 2020).
11. Krymskaja pravozashhytnaja ghruppa. *Krym: svoboda slova v okkupacyy. Ynformacyonno-analytycheskyj doklad o presledovanyy zhurnalystov y blogherov na terrytoryy Krymskogho poluostrova (mart 2014 – sentjabrj 2019)* [Crimea: freedom of speech in occupation. Information and analytical report on the persecution of journalists and bloggers on the territory of the Crimean Peninsula (March 2014 – September 2019)] (2020). Available at: https://cutt.ly/df15a3i (accessed 01 February 2020).
12. Krymskaja pravozashhytnaja ghruppa. *Khronologhija prytesnenyja svobody slova v Krymu* [Chronology of oppression of freedom of speech in the Crimea] (2020). Available at: https://cutt.ly/Rf170mo (accessed 01 March 2020).
13. Lukanov, Ju. (2018). *Presuvaljna mashyna: jak Rosija znyshhuvala svobodu slova v Krymu* [Pressing machine: how Russia destroyed freedom of speech in Crimea]. Kyiv: KBC.
14. Mashkova, Ja. (2020). *Vodnyj molebenj, eksbro Janukovycha ta ghastrolery z Rosiji: shho pyshutj pro Krym ukrajinsjki media* [Water prayer, Yanukovych's exbro and Russian touring: what Ukrainian media write about Crimea]. Available at: https://cutt.ly/6f14FnU (accessed 30 April 2020).
15. Ministerstvo informacijnoji polityky Ukrajiny (2015). *Svoboda slova j presy v Krymu (Lutyj 2014 – Lystopad 2015 rr.)* [Freedom of speech and press in Crimea (February 2014 – November 2015)]. Kyiv.
16. Nacionaljna Rada Ukrajiny z pytanj telebachennja ta radiomovlennja (2018). *Rezuljtaty monitorynghu Nacionaljnoji rady stosovno vysvitlennja rozvazhaljno-informacijnymy telekanalamy sytuaciji na Skhodi i shhodo okupovanogho Krymu* [Results of the monitoring of the National Council regarding the coverage of the situation in the East by the entertainment and information TV channels and regarding the occupied Crimea]. Available at: https://cutt.ly/zf14ZTM (accessed 23 January 2018).
17. Pro skhvalennja Strateghiji informacijnoji reinteghraciji Avtonomnoji Respubliky Krym ta m. Sevastopolja [On approval of the Strategy of information reintegration of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol] (2018). Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1100-2018-%D1%80 (accessed 27 December 2018).
18. Rezoljucyja, prynjataja Gheneraljnoj Assambleej 19 dekabrja 2016 ghoda [Po dokladu Tretj'egho komyteta (A/71/484/Add.3)] 71/205. Polozhenye v oblasty prav cheloveka v Avtonomnoj Respublyke Krym y ghorode Sevastopole (Ukrayna) (2016). Available at: https://undocs.org/ru/A/RES/71/205 (accessed 01 February 2017).
19. Semena, M. (2017). *Krymskyj reportazh. Khroniky okkupacyy Kryma (2014–2016)* [Crimean report. Chronicles of the occupation of Crimea (2014–2016)]. Kyiv: DP «Nacionaljne ghazetno-zhurnaljne vydavnyctvo».
20. Tyshzhenko, Ju., Kazdobina, Ju., Ghorobchyshyna, S., & Duda, A. (2018). *Polityka shhodo Krymu. Rekomendaciji (posibnyk)* [Crimea policy. Recommendations]. Kyiv: TOV «Aghentstvo» Ukrajina».
21. Upravlenye Verkhovnogho komyssara Orghanyzacyy Obyedynennykh Nacyj po pravam cheloveka (2017). *Sytuacyja s pravamy cheloveka vo vremenno okkupyrovannoj Avtonomnoj Respublyke Krym y ghorode Sevastopole (Ukrayna)* [Human rights situation in the temporarily occupied Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine)]. Available at: https://cutt.ly/tf15rr8 (accessed 31.12.2017).
22. Centr po pravam ghrazhdan (2016). *Polozhenye krymskotatarskykh medya v Krymu (2014–2016): otchet* [The situation of the Crimean Tatar media in the Crimea (2014–2016): report]. Kyiv: Centr po pravam ghrazhdan.
23. Amnesty International (2016). *Crimea in the dark. The silencing of dissen. The report of the Amnesty International.* Available at: https://cutt.ly/sf15qJC (accessed 01 March 2020).
24. Sedova, I., & Pechonchyk, T. (ed.) (2018). *Hate Speech in the Media Landscape of Crimea: An Information and Analytical Report on the Spread of Hate Speech on the Territory of the Crimean Peninsula (March 2014 – July 2017).* Kyiv: Crimean Human Rights Group.

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-30
УДК 070.48(71=161.2)

Яблонський М.Р.
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

УКРАЇНСЬКА ЖУРНАЛІСТИКА В ДІАСПОРІ 1960–1970-Х РР.: ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ ЧАСУ

Анотація. У статті на матеріалі доповідей і дискусій з'їздів українських журналістів США і Канади, обговорення Кодексу етики українського журналіста, публікацій 1960–1970-х рр. відтворено проблеми та виклики часу української журналістики в екзилі. Зокрема в центрі дослідницької уваги – концептуальні доповіді В. Софроніва-Левицького та А. Драгана, виголошені на І З'їзді Українських Журналістів Америки і Канади. У численних аналітичних публікаціях часопису «Український Журналіст» розглядалися актуальні проблеми української журналістики в діаспорі (статті О. Питляра, І. Дурбака та ін.). І. Кедрин розцінив ідею української державності як основну місію соціального покликання української вільної преси. Розвиваючи теорію «двох батьківщин» Л. Мишуги, дослідник вважає, що українська англомовна преса також підпорядкована цій ідеї (стаття «З проблем преси і журналістики»).

Ключові слова: історія діаспорної преси, Кодекс етики українського журналіста, Світова Федерація Українських Журналістів, Молодіжна секція СУЖК (Спілки Українських Журналістів Канади), часопис «Український Журналіст».

Yablonskyy Maksym
Lesya Ukrainka Eastern European National University

UKRAINIAN JOURNALISM 1960S – 1970S: PROBLEMS AND CHALLENGES OF THE HOUR

Summary. The article reproduces the problems and challenges of the time of Ukrainian journalism in exile on the basis of reports and discussions of congresses of Ukrainian journalists in the USA and Canada, discussion of the Code of Ethics of Ukrainian Journalists, and publications of the 1960s and 1970s. In particular, the research focus is on the conceptual reports of V. Sofroniv-Levytsky and A. Dragan, delivered at the First Congress of Ukrainian Journalists of America and Canada. V. Sofroniv-Levytsky's speech considers methodological issues of social responsibility of Ukrainian journalism. A. Dragan formulated the Code of Principles for Editorial Commentators and the Code of Ethics for Journalists. Numerous analytical publications of the Ukrainian Journalist magazine addressed current issues of Ukrainian journalism in the diaspora, including ideological dominance and ties with soviet Ukraine. In particular, N. Ripetsky singled out the idea of the World Federation of Ukrainian Journalists. V. Davydenko, O. Zinkevych, A. Ivakhniuk and others analyzed problematic aspects of journalistic ethics. The problems of the new generation of journalists in the Ukrainian press of the diaspora are discussed in the publications of O. Kuzmovich, G. Matkovska, A. Shul, and others. The key tasks of the Ukrainian press in the diaspora are comprehended in O. Pitlyar's articles ("Ukrainian free press and its tasks"), in the articles of I. Durbak ("What is the Ukrainian press for?", "Mission and responsibility of the Ukrainian press"). I. Durbak believes that the press should cover such topical issues as mixed marriages, work with children and youth, the life of the Ukrainian community in different countries, etc. The relevance of the world of Viry Ke about the need for the function of professionally specialized periodicals is respected; about the social opinion of the journalist; about the ethical aspects of the practical journalist (article "Journalist"). I. Kedryn regarded the idea of Ukrainian statehood as the main mission of the social vocation of the Ukrainian free press. Developing L. Myshuga's theory of "two homelands", the researcher believes that the Ukrainian English-language press is also subordinated to this idea (article "On the problems of the press and journalism").

Keywords: history of the diaspora press; World Federation of Ukrainian Journalists; Youth Section of the Ukrainian Journalists' Union of Canada; magazine "Ukrainian Journalist".

Постановка проблеми. Історія української журналістики в діаспорі – невід'ємний складник нашої журналістики, що презентує закономірності суспільно-політичного та культурно-мистецького життя української громади в екзилі, а також особливості сприйняття радянської дійсності й української радянської журналістики зокрема. Вивчення цього етапу історії журналістики є важливим не тільки з огляду на необхідність студіювання всіх періодів, а й задля аналізу таких актуальних проблем, як асиміляція в іншому мовному середовищі, журналістська етика, ідеологічна домінанта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У публікаціях О. Богуславського [1–4] проаналізовано значення Першого, Другого та Третього з'їздів українських журналістів США і Канади, виокремлено важливість Кодексу етики українського журналіста, прийнятого Другим з'їздом (жовтень, 1966) [2, с. 64–67]. У статті М. Яблонського реконструйовано погляди журналістів на стан і завдання преси української діаспори у 1950-х рр. [17].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Закономірно, що доречно здійснити аналітико-синтетичне дослідження цієї проблеми в наступні десятиліття.

Тому **метою** публікації є виокремлення двох важливих аспектів у розвитку української журналістики в діаспорі 1960–1970-х рр.: ролі самоаналізу та самоорганізації, а також історичного бачення проблеми.

Виклад основного матеріалу. В. Софронів-Левицький у доповіді «Українська преса в Америці і Канаді» [16], виголошеній на І З'їзді

© Яблонський М.Р., 2020

Українських Журналістів Америки і Канади (30–31 жовтня 1965 р.), презентував огляд періодичних видань із урахуванням таких аспектів, як партійна приналежність / приватна власність, періодичність, місце видання, а також розглянув важливі методологічні питання професійного рівня журналіста, соціальної відповідальності української журналістики, специфіки роботи працівників редакції, ролі орієнтованості журналістики на читацьку аудиторію.

На І З'їзді Українських Журналістів Америки і Канади була виголошена також доповідь А. Драгана, присвячена висвітленню проблем української журналістики і преси в діаспорі [5]. Зокрема закцентовано на суті журналістики (ч. 216); виокремлено такі засадничі принципи, як свобода преси (ч. 216), роль громадської думки (ч. 217), проблему вибору (ч. 218); сформульовано канони журналістики (відповідальність, свобода преси; незалежність, щирість, правдивість, точність; безсторонність (об'єктивність); «чесна гра»; пристойність) (ч. 220–221). А. Драган сформулював Кодекс принципів редакційних коментаторів (ч. 221) та Кодекс етики журналіста (ч. 222). Примітний цей виступ обговоренням проблем української еміграційної журналістики в загальному контексті: наша журналістика – частина американської / канадської журналістики; українська іманентність; головна ідеологічна мета – визволення України; здорова критика; джентльменство; «проблема доросту», тобто плекання молодих кадрів (ч. 223–224).

Окреме число часопису «Український Журналіст» за 1972 р. (ч. 9) присвячене висвітленню Третього з'їзду українських журналістів США і Канади. І. Кедрин (стаття «Світла і тіні 3-ого з'їзду журналістів»), Н. Ріпецький (стаття «Пожнив'я»), В. Дідюк В. (стаття «З'їзд українських журналістів Канади й Америки») та ін. відтворили здобутки та проблеми зібрання.

Серед здобутків Н. Ріпецький виокремив ідею Світової Федерації Українських Журналістів. Тим більше, що українська журналістика пробудила «*заспану українську психіку*», і цю справу треба продовжувати [14, с. 54]. Через рік Н. Ріпецький констатує, що на ідею організації Світової Федерації Українських Журналістів відгукнулися тільки журналісти Австралії та Аргентини, Спілки Українських Журналістів у Великобританії та Німеччині не відреагували. Така організація потрібна не для контролю, а для того, «щоб спільно й одностайно виступати в особливо важливих справах, які торкаються основних питань українського народу і тут, на еміграції, і там в Україні сущого» [13, с. 1]. На його думку, «це був би позитивний факт, якби всі українські журналісти вільного світу могли б спільно, в один голос висловити свою думку про життєві справи українського народу» [13, с. 1].

В. Давиденко зауважив проблемні аспекти Кодексу етики українського журналіста, прийнятого Другим з'їздом (стаття «Кодекс етики українського журналіста»). У статті «Кодекс етики українського журналіста і події в Україні» О. Зінкевич простежив зв'язок подій в Україні та преси української діаспори, зокрема такими проблемними виявилися для періодики в екзилі питання культурного обміну; самвидавні матеріали з України; передрук матеріалів з України без покликань; тенденційність у подачі інформації з радянських джерел; подача здогадок і гіпотез як фактів із життя радянської України; формування позитивної громадської думки про Україну, презентовану самвидавом і патріотичною частиною громадськості [8].

Проблеми журналістської етики осмислено також у статті А. Івахнюка «Занепадання журналістичної етики»; згодом у цьому ж часописі «Український Журналіст» (1973, ч. 11) він повернеться до цього актуального питання (стаття «Дещо про нашу етику»)).

Про проблеми нового покоління журналістів в українській пресі діаспори йдеться в публікаціях О. Кузьмович («Український журналістичний доріст»), Г. Матковської («Український журналістичний доріст»), А. Шуля («За катедру журналістики при УВУ»). Згодом В. Дідюк інформуватиме про організацію молодіжної секції СУЖК (Спілки Журналістів Канади) (стаття «Молодіжна секція СУЖК», опублікована в часописі «Український Журналіст» за 1973 р. (ч. 11)). Студентка І. Макарик, членкиня управи Союзу Українських Журналістів, проаналізувала проблеми української преси, які вражають читача, зокрема естетичний вигляд видання, низький професіоналізм, зміст статей, який не враховує різновікову аудиторію [11].

У концептуальній доповіді О. Питляра «Українська вільна преса і її завдання» сформульовано такі завдання української вільної преси, як «*допомога воюючій (чи пак терплячій) Україні*» [12, с. 18]; «*допомога інтеґрації в рамках "нових батьківщин"*» [12, с. 18]; «*спричинитися до якнайдовшого тривання української політичної еміґрації*» [12, с. 18].

І. Дурбак у статті «Для чого виходить українська преса» наголошує, що «українська преса від самих своїх початків була наставлена передусім на пробудження національної самобутности (ідентичности), на національне відродження, на проповідування української правди, на місійну працю серед народу, що у великій мірі затратив своє національне "Я"» [6, с. 46]; переважно «вся українська вільна преса на рідних землях присвячувала завжди найбільше місця українським справам, бо про них не писала й не пише майже нічого чужа преса» [6, с. 46].

Однак у сучасному світі українська вільна преса замало пише про занепад українського життя на чужині, «ці пекучі проблеми» обминають, «щоб "хтось не скривився", образився чи не розгнівався смертельно! Забагато в нашій пресі є "заборонених тем", "табу", таких "святих корів", як в Індії, хоч їх здалека оминається, хоч вони розляглися на головній вулиці!» [6, с. 46].

І. Дурбак вважає, що треба використовувати досвід англомовної преси, яка веде живий діалог із читачами (листи до редакції, відповіді фахівців на питання читачів, практичні поради, опитування і т. ін.). За прикладом Інституту Ґеллапа, американського інституту дослідження громадської думки, українським редакціям доречно проводити опитування читачів про їхні погляди на певні проблеми, а також демонструвати результати таких опитувань. Світова практика засвідчує також важливість проведення інтерв'ю

з організаторами / керівниками заходів або з їхніми референтами.

Автор статті скеровує українську пресу в діаспорі до потреби висвітлення таких актуальних проблем української громади, як мішані подружжя (і як наслідок – втрата національного та релігійного життя, асиміляція), робота з дітьми та молоддю (шкільництво, літні табори, молодіжні організації), життя української спільноти в різних країнах (переважає інформація про ювілеї, свята або ж про негативні явища; нема цілісної картини; бракує живих вражень туристів).

Висновок І. Дурбака – «дати по змозі повну картину життя українського *народу в цілому світі*» [6, с. 47] – є завданням і метою української вільної преси.

До проблем ключових завдань української преси І. Дурбак повернувся у статті «Місія і відповідальність української преси». Нагадуючи про складні часи для українства на рідній землі, журналіст наголошує, що «ми у вільному світі повинні всіма силами стимулювати розвиток української культури тут, підтримувати діячів культури, а не їх морально вбивати наклепами й очорненнями», а також дотримуватися Кодексу етики українського журналіста [7, с. 42].

Позитивними висновками примітна публікація У. Самчука «Між учора і завтра»: «маючи за собою пройдену дорогу в минулому, переглядаючи його балянси, зваживши факти, які вже стали історією – українська журналістика не має підстав до песимізму» [15, с. 58]; «Не було такої ділянки, якої б не торкнула увага журналіста, а все це разом витворило величезну динаміку ферменту нашого відродження. Навіть те, що наша преса бачила ці явища з різних ідеологічних точок зору, за які не раз зводились не конче лицарські герці, врешті-решт дало позитивні наслідки. Наша справа політична, а політичне навантаження кожної епохи складалося з елементів, які вимагали особливої орієнтації, і ніщо інше, як саме преса зі своєю щоденною настирливістю, помагала давати раду цим суперечностям. Багатство її ідеологічних кольорів творило і створило широку підставу для розуміння дійсності, що для політики є основною засадою» [15, с. 58]; «ми маємо чимало земляків, які вже хоч і встигли забути мову своїх предків, проте не загубили бажання мати духовний зв'язок з тими предками… І саме цим людям треба помогти. Їм потрібно інформацій, знання про ці справи, їм потрібно заохочення, і з цього можна зробити тільки один висновок: видавати друком те, що могло б задовольнити ці потреби… У вигляді пресових органів, тижневиків, журналів, брошур, книг» англійською мовою [15, с. 58].

Міркування Віри Ке у статті «Журналіст» не втрачають своєї актуальності, зокрема про потребу функціонування професійно спеціалізованої періодики; про соціальну відповідальність журналіста; про етичні аспекти праці журналіста. Як аксіома звучать судження: «Письменник вводить нас у світ, у якому ми не можемо чи не могли бути, а журналіст розкриває нам світ, у якому ми мусимо жити і давати собі раду» [9, с. 26]; «Українським журналістам багато тяжче знаходити дорогу і виявляти свою індивідуальність на полі Десятої Музи, бо наша преса не побудована на гіпер-умілозбудованій, добрій, продуктивній машинерії» [9, с. 26]; «Якщо ми хочемо мати молоді "пера", мусимо поліпшити стан журналістів і подбати, щоб видавництва, редакції, акціонери мали більше пошани до журналістів» [9, с. 27].

Публікація І. Кедрина «З проблем преси і журналістики» примітна узагальненими висновками про проблеми та виклики часу української журналістики в діаспорі.

Насамперед І. Кедрин наголошує, що «в наслідок історичних умовин наша преса завжди і всюди, також в Західній Україні і на Наддніпрянщині в період державности, була в першу чергу пресою суспільницькою» [10, с. 37].

Якою ж є сучасна преса? По-перше, «в Україні української преси взагалі нема – є ворожа українству преса, написана українською (засміченою русицизмами) мовою» [10, с. 36], вона «запряжена до воза російсько-більшовицької імперії» [10, с. 37]. Специфікою української журналістики є, на думку І. Кедрина, те, що «трудно прирівняти проблему української преси до проблеми преси будь-котрого іншого державного чи сателітного народу, бо ні в одній іншій країні Східньої Европи преса, хоч і підпорядкована тамтошньому комуністичному режимові, не є носієм ворожої великодержавницької концепції та не сприяє русифікаторським тенденціям» [10, с. 38].

І. Кедрин робить акцент на тому, що українська вільна преса традиційно була носієм «української самостійницької і соборницької політичної думки», вона «була і далі є поштовхом до громадської активности, вона була і є інформатором та інтерпретатором усього того, що діється в Україні, у вільній українській громаді в діяспорі та у широкому світі» [10, с. 37]. У сучасній діаспорі існує велика проблема: хто з молодих читатиме україномовну періодику та книги. Старше покоління ще спрагле «вісток з України і коментарів на тему тамошніх подій» [10, с. 37].

Дослідник доводить, що в українському діаспорному просторі таку ж місію покликана здійснити й українська англомовна преса: «Це історичний факт, що українська англомовна преса постала у висліді теорії "двох батьківщин" (її творцем був такий видатний інтелектуал-журналіст і політик, як д-р Лука Мишуга) і не підлягає сумнівові, що творці нашої англомовної преси та її нинішні видавці й редактори виконують місію збереження при українстві молодь, що не володіє або володіє слабо українською мовою, але має сантимент до України, батьківщини її батьків, яку вони самі визнають одною з двох своїх батьківщин» [10, с. 38]. Свідченням українськості української англомовної преси є її молоді кадри: «чимало українських юнаків і дівчат студіює журналістику в американських і канадських університетах і коледжах, – чимало їх закінчили вже свої студії з гарними вислідами. Більшість їх працює в американських чи канадських "media" (преса, радіо, телебачення), або в українських англомовних часописах. […] всі вони залишаються за своїм сентиментом і своїм світоглядом – українцями й українками. Вони, ці молоді українські абсольвенти журналістичних факультетів в ЗСА і Канаді, є власне живими доказами на правильність теорії "двох батьківщин"» [10, с. 38].

У статті чітко сформульована мета та її мотивація: «Ceterum censeo: поки в Україні існує во-

рожий українській вільній думці стан, – треба за всяку ціну зберігати українську пресу в країнах нашого поселення» [10, с. 38–39]. Незважаючи на політичну розмежованість періодичних видань, фактором, що об'єднує, є українська державницька ідея: «У першому ряді, у рамцях плекання здорової політичної думки, стоїть боротьба проти все ще існуючого партійництва та персонального амбіціонерства, яке перешкоджає єдності, – треба безперервно вказувати, що єдність української вільної громади це "кондіціо сіне ква нон" перемоги української державницької ідеї, – треба бути речником і промотором усього конструктивного в усіх ділянках життя та безпощадним критиком всього деструктивного, всього, що нас ділить, а не єднає. Треба, щоби преса була виховником і керівником, а не тільки інформатором, про те, що діється. Коли українська вільна громада терпить на тому, що нема авторитетного, всіма признаного лідерства, то ту ролю повинна грати вільна преса. Це не важно, чи даний часопис є органом такої чи іншої установи, партії чи організації: коли всі вони визнаватимуть основні принципи місійної ролі вільної української преси – вони одностайно сприятимуть добру України й вільної української громади. Видавців і редакторів та всіх українських журналістів стосується загальне правило: щоб кожний з нас виконував на своєму місці те, що йому судилося виконувати – з вірністю старовинній правді, що "добро батьківщини – найвищий закон"» [10, с. 39].

Отже, І. Кедрин розцінює ідею української державності як основну місію соціального покликання української вільної преси.

Висновки і пропозиції. Матеріали доповідей і дискусій з'їздів українських журналістів США і Канади, обговорення Кодексу етики українського журналіста, публікацій 1960–1970-х рр. дали можливість відтворити проблеми та виклики часу української журналістики в екзилі.

На І З'їзді Українських Журналістів Америки і Канади були виголошені доповіді В. Софроніва-Левицького та А. Драгана. У виступі В. Софроніва-Левицького розглянуто методологічні питання соціальної відповідальності української журналістики. А. Драган сформулював Кодекс принципів редакційних коментаторів та Кодекс етики журналіста.

У численних аналітичних публікаціях часопису «Український Журналіст» розглядалися актуальні проблеми української журналістики в діаспорі, зокрема ідеологічна домінанта, зв'язки з радянською Україною. Зокрема Н. Ріпецький виокремив ідею Світової Федерації Українських Журналістів. В. Давиденко О. Зінкевич, А. Івахнюк та ін. проаналізували проблемні аспекти журналістської етики. Про проблеми нового покоління журналістів в українській пресі діаспори йдеться в публікаціях О. Кузьмович, Г. Матковської, А. Шуля та ін.

Ключові завдання української преси в діаспорі осмислені у статтях О. Питляра («Українська вільна преса і її завдання»), І. Дурбака («Для чого виходить українська преса», «Місія і відповідальність української преси»). І. Дурбак вважає, що преса має висвітлювати такі актуальні проблеми, як мішані подружжя, робота з дітьми та молоддю, життя української спільноти в різних країнах і т. ін.

І. Кедрин розцінив ідею української державності як основну місію соціального покликання української вільної преси. Розвиваючи теорію «двох батьківщин» Л. Мишуги, дослідник вважає, що українська англомовна преса також підпорядкована цій ідеї (стаття «З проблем преси і журналістики»).

У перспективі закономірним бачиться завдання простежити, як змінювалися тенденції в оцінці стану та перспектив преси української діаспори.

Список літератури:

1. Богуславський О.В. До історії процесів саморегуляції журналістського середовища української діаспори північної Америки: перший з'їзд українських журналістів США і Канади (30–31 жовтня 1965 р.). *Держава та регіони*. Серія: Соціальні комунікації. 2014. № 4. С. 47–52.
2. Богуславський О.В. Другий з'їзд українських журналістів США і Канади (жовтень, 1966): шляхом самоорганізації журналістського середовища. *Держава та регіони*. Серія: Соціальні комунікації. 2016. № 3. С. 62–68.
3. Богуславський О. Перший з'їзд українських журналістів США і Канади (30–31 жовтня 1965 р.). *Вісник Львів. ун-ту ім. Івана Франка. Серія : Журналістика*. Львів, 2015. Вип. 40. С. 38–48.
4. Богуславський О. Третій з'їзд українських журналістів США і Канади (1972 р.) як закінчення львівського періоду розквіту української журналістики. *Держава та регіони. Серія : Соціальні комунікації*. 2018. № 1. С. 31–37.
5. Драган А. Проблеми нашої журналістики і преси (Доповідь, виголошена на 1-му З'їзді Українських Журналістів Америки і Канади, що відбувся в дні 30-го і 31-го жовтня 1965-го року). *Свобода*. 1965. 19 лист. (Ч. 216). С. 2; 20 лист. (Ч. 217). С. 2; 23 лист. (Ч. 218). С. 2; 24 лист. (Ч. 219). С. 2; 26 лист. (Ч. 220). С. 2; 30 лист. (Ч. 221). С. 2; 1 груд. (Ч. 222). С. 2; 2 груд. (Ч. 223). С. 2; 3 груд. (Ч. 224). С. 2, 3.
6. Дурбак І. Для чого виходить українська преса. *Український журналіст*. 1972. Ч. 9. С. 46–47.
7. Дурбак І. Місія і відповідальність української преси. *Український Журналіст*. 1976. Ч. 13. С. 41–42.
8. Зінкевич О. Кодекс етики українського журналіста і події в Україні. *Український журналіст*. 1972. Ч. 9. С. 6–8.
9. Ке В. Журналіст. *Український журналіст*. 1973. Ч. 11. С. 25–27.
10. Кедрин І. З проблем преси і журналістики. *Український Журналіст*. 1976. Ч. 13. С. 36–39.
11. Макарик І. Критичний огляд української преси. *Український журналіст*. 1972. Ч. 9. С. 35–36.
12. Питляр О. Українська вільна преса і її завдання. *Український журналіст*. 1972. Ч. 9. С. 18–20.
13. Ріпецький Н. За Світову Федерацію Українських Журналістів. *Український журналіст*. 1973. Ч. 11. С. 1–2.
14. Ріпецький Н. Пожнив'я. *Український журналіст*. 1972. Ч. 9. С. 53–54.
15. Самчук У. Між учора і завтра. *Український журналіст*. 1972. Ч. 9. С. 57–58.
16. Софронів-Левицький В. Українська преса в Америці і Канаді. *Свобода*. 1965. 12 лист. (Ч. 211). С. 2; 13 лист. (Ч. 212). С. 2; 16 лист. (Ч. 213). С. 2; 17 лист. (Ч. 214). С. 2; 18 лист. (Ч. 215). С. 2, 4.
17. Яблонський М. Р. Стан і завдання преси української діаспори: погляд 1950 рр. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2020. Т. 31(70). № 1. Т. 4. С. 177–181.

References:

1. Bohuslanskyi, O. V. (2014). Do istorii protsiv samorehuliatsii zhurnalistskoho seredovyshcha ukrainskoi diaspory pivnichnoi Ameryky: pershyi zizd ukrainskykh zhurnalistiv SSHA i Kanady (30–31 жovtnia 1965 r.) [To the history of the processes of self-regulation of the journalistic environment of the Ukrainian diaspora in North America: the First Congress of Ukrainian Journalists of the USA and Canada (October 30–31, 1965)]. *State and Regions. Series: Social Communications,* no. 4, pp. 47–52.
2. Bohuslanskyi, O. V. (2016). Druhyi zizd ukrainskykh zhurnalistiv SSHA i Kanady (October, 1966): shliakhom samoorhanizatsii zhurnalistskoho seredovyshcha [Second Congress of Ukrainian Journalists of the USA and Canada (October, 1966): by Environment Journalistic Self-Organization]. *State and Regions. Series: Social Communications,* no. 3, pp. 62–68.
3. Bohuslanskyi, O. V. (2015). Pershyi zizd ukrainskykh zhurnalistiv SSHA ta Kanady (30–31 жovtnia 1965 r.) [The First Congress of Ukrainian Journalists of the USA and Canada (October 30–31, 1965)]. *Lviv University Newsletter. Series: Journalism,* vol. 40, pp. 38–48.
4. Bohuslanskyi O. V. (2018) Tretii Pershyi zizd ukrainskykh zhurnalistiv SSHA i Kanady (1972 r.) yak zakinchennia periodu rozkvitu ukrainskoi zhurnalistyky [Third Congress of Ukrainian Journalists of the USA and Canada (1972) as the end of the Lviv period of flourishing Ukrainian journalism]. *State and Regions. Series: Social Communications,* no. 1, pp. 31–37.
5. Drahan, A. (1965). Problemy nashoi zhurnalistyky i presy (Dopovid, vyholoshena na 1-mu Zizdi Ukrainskykh Zhurnalistiv Ameryky i Kanady, shcho vidbuvsia v dni 30-ho i 31-ho zhovtnia 1965-ho roku) [Problems of our journalism and the press (Report delivered at the 1st Congress of Ukrainian Journalists of America and Canada, held on October 30 and 31, 1965)]. *Freedom,* no. 216–224.
6. Durbak, I. (1972). Dlia choho vykhodyt ukrainska presa [What is the Ukrainian press for]. *Ukrainian Journalist,* no. 9, pp. 46–47.
7. Durbak, I. (1976). Misiia i vidpovidalnist ukrainskoi presy [Mission and responsibility of the Ukrainian press]. *Ukrainian Journalist,* no. 13, pp. 41–42.
8. Zinkevych, O. (1972). Kodeks etyky ukrainskoho zhurnalista i podii v Ukraini [Code of ethics of Ukrainian journalists and events in Ukraine]. *Ukrainian Journalist,* no. 9, pp. 6–8.
9. Ke Vira. (1973). Zhurnalist [Journalist]. *Ukrainian Journalist,* no. 11, pp. 25–27.
10. Kedryn, I. (1976). Z problem presy i zhurnalistyky [From the problems of the press and journalism]. *Ukrainian Journalist,* no. 13, pp. 36–39.
11. Makaryk, I. (1972). Krytychnyi ohliad ukrainskoi presy [Critical review of the Ukrainian press]. *Ukrainian Journalist,* no. 9, pp. 35–36.
12. Pytliar, O. (1972). Ukrainska vilna presa i yii zavdannia [Ukrainian free press and its tasks]. *Ukrainian Journalist,* no. 9, pp. 18–20.
13. Ripetskyi, N. (1973). Za Svitovu Federatsiiu Ukrainskykh Zhurnalistiv [For the World Federation of Ukrainian Journalists]. *Ukrainian Journalist,* no. 11, pp. 1–2.
14. Ripetskyi, N. (1972). Pozhnyvia [After the harvest]. *Ukrainian Journalist,* no. 9, pp. 53–54.
15. Samchuk, U. (1972). Mizh uchora i zavtra [Between yesterday and tomorrow]. *Ukrainian Journalist,* no. 9, pp. 57–58.
16. Sodroniv-Levytskyi, V. (1965). Ukrainska presa v Amerytsi I Kanadi [Ukrainian press in America and Canada]. *Freedom,* no. 211–215.
17. Yablonskyi, M.R. (2020). Stan i zavdannia presy ukrainskoi: pohliad 1950 rr. [Condition and tasks of the ukrainian diaspora press: a view of 1950's]. *Scientific notes of Tavriya National University named after VI Vernadsky. Series "Philology. Social communications",* vol. 31(70), no. 1, vol. 4, pp. 177–181.

НАШІ АВТОРИ

1. **Баландіна Надія Францівна** – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри інформаційної діяльності та медіакомунікацій Одеського національного політехнічного університету
2. **Барчан Олеся Василівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики Ужгородського національного університету
3. **Георгієвська Вікторія Володимирівна** – доктор наук із соціальних комунікацій, доцент, Київський університет імені Бориса Грінченка
4. **Головіна Аліна Анатоліївна** – аспірант кафедри історії журналістики Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка
5. **Горіна Жанна Дмитрівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
6. **Денисовець Ірина Вікторівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства, культури та документознавства Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
7. **Дубецька Оксана Олександрівна** – кандидат наук із соціальних комунікацій, Національний педагогічний університеті імені М.П. Драгоманова
8. **Євдокименко Ірина Миколаївна** – асистент кафедри історії журналістики Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка
9. **Житар Ірина Василівна** – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри українського ділового мовлення Національної академії Служби безпеки України
10. **Жовнір Марина Миколаївна** – кандидат філологічних наук, викладач кафедри українознавства та гуманітарної підготовки Української медичної стоматологічної академії
11. **Зелік Оксана Андріївна** – старший викладач кафедри журналістики Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
12. **Кияниця Євгенія Олегівна** – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики та реклами Київського національного торговельно-економічного університету
13. **Лещенко Тетяна Олександрівна** – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри українознавства та гуманітарної підготовки Української медичної стоматологічної академії
14. **Лисенко Леся Іванівна** – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
15. **Лоза Галина Іванівна** – кандидат наук із соціальних комунікацій, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; начальник навчально-виробничого відділу Видавництва «Політехніка» Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського
16. **Любченко Юлія Валеріївна** – кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка катедри журналістики Запорізького національного університету
17. **Матвійчук Тетяна Павлівна** – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови за професійним спрямуванням та гуманітарних дисциплін Державного університету інфраструктури та технологій
18. **Мірошниченко Павло Васильович** – кандидат філологічних наук, доцент, доцент катедри журналістики Запорізького національного університету
19. **Момот Неля Миколаївна** – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин та журналістики ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
20. **Ніколашина Тетяна Іванівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
21. **Олійник Олеся В'ячеславівна** – магістрант філологічного факультету ДЗ «Південно-український національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
22. **Павленко Людмила Григорівна** – кандидат наук із соціальних комунікацій
23. **Самсон Юрій Петрович** – викладач кафедри педагогічної та спортивної майстерності Олімпійського коледжу імені Івана Піддубного
24. **Свалова Марина Ігорівна** – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, доцент кафедри журналістики Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
25. **Семенко Світлана Василівна** – кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
26. **Сидоренко Наталія Миколаївна** – доктор філологічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
27. **Сіріньок-Долгарьова Катерина Григорівна** – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики Запорізького національного університету

28. **Тихоненко Наталія Іванівна** – учитель української мови та літератури Наукового ліцею № 3 Полтавської міської ради
29. **Тукова Тетяна Володимирівна** – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри українознавства та гуманітарної підготовки Української медичної стоматологічної академії
30. **Хороб Соломія Степанівна** – кандидат філологічних наук, асистент кафедри журналістики Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
31. **Чичкало Ірина Леонідівна** – учитель зарубіжної літератури Наукового ліцею № 3 Полтавської міської ради
32. **Шаров Сергій Володимирович** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української і зарубіжної літератури Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
33. **Шарова Тетяна Михайлівна** – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української і зарубіжної літератури Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
34. **Шебеліст Сергій Вікторович** – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
35. **Юксель Гаяна Заїрівна** – кандидат філологічних наук, доцент, Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського
36. **Яблонський Максим Романович** – кандидат наук із соціальних комунікацій, старший викладач кафедри соціальних комунікацій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЇ СТАТЕЙ

Редакція наукового журналу пропонує всім бажаючим студентам, аспірантам, докторантам, здобувачам, молодим фахівцям, викладачам, науковцям та іншим зацікавленим особам опублікувати свої статті за різними науковими напрямами

ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ СТАТТІ НЕОБХІДНО:

1. Заповнити **електронну форму реєстрації**, обов'язкову для публікації.
2. Надсилати на електронну пошту редакції info@molodyvcheny.in.ua **статтю** та **квитанцію про сплату вартості публікації наукової статті** (сплачується лише після повідомлення про прийняття матеріалів). Обов'язково в темі листа вкажіть **науковий розділ журналу**, в якому ви бажаєте опублікувати статтю.
3. Редакція рецензує вашу статтю протягом 2–3 днів. *Статті студентів публікуються за наявності рецензії або співавтора з науковим ступенем.*
4. Якщо стаття успішно пройшла рецензування, ми відправляємо вам лист з інформацією: **«Стаття пройшла рецензування, прийнята до публікації»**.
5. Як тільки електронна версія журналу розміщується на сайті, ми повідомляємо вам про це. Потім, після виходу журналу з друку, ми відправляємо вам друкований примірник в потрібній кількості.

ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ НАУКОВОЇ СТАТТІ:

Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи (з виділенням по тексту статті):

– **постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

– **аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які посилається автор;

– **виділення невирішених раніше частин загальної проблеми**, яким присвячується стаття;

– **формулювання цілей статті** (постановка завдання);

– **виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– **висновки з даного дослідження і перспективи** подальшого розвитку в цьому напрямку.

Автори, які подали матеріали для публікації, погоджуються з наступними положеннями:

– відповідальність за достовірність поданої інформації в своїй роботі несе автор.

– автори зберігають за собою всі авторські права і одночасно надають журналу право першої публікації, що дозволяє поширювати даний матеріал із зазначенням авторства та первинної публікації в даному журналі.

СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ НАУКОВОЇ СТАТТІ:

– **індекс УДК** (у верхньому лівому кутку сторінки);

– **назва статті, прізвище, ім'я, по батькові автора** (-ів), місце роботи (навчання), вчений ступінь, вчене звання, посада мовою оригіналу статті;

– **анотація** (мінімум 700 знаків) та ключові слова (мінімум 5 слів) мовою оригіналу статті;

– **назва статті, прізвище та ім'я автора** (-ів), місце роботи (навчання) англійською мовою;

– **анотація** (мінімум 1800 знаків) та ключові слова (мінімум 5 слів) англійською мовою;

– **текст статті** може бути українською, російською або англійською мовою;

– **список літератури** подається наприкінці статті у двох формах: «Список літератури» і «References».

Формат статті	А4, орієнтація – книжкова, матеріали збережені та підготовлені у форматі Microsoft Word (*.doc або *.docx)
Поля	всі сторони – 2 см
Основний шрифт	Times New Roman (*Arial* і *Courier New* для текстових фрагментів)
Розмір шрифту основного тексту	14 пунктів
Міжрядковий інтервал	полуторний
Вирівнювання тексту	по ширині
Автоматична розстановка переносів	включена
Абзацний відступ (новий рядок)	1,25 см
Нумерація сторінок	не ведеться
Малюнки та таблиці	необхідно подавати в статті безпосередньо після тексту, де вони згадуються вперше, або на наступній сторінці. Розмір шрифта табличного тексту зазвичай на 2 пункти менше основного шрифту. Кількість таблиць, формул та ілюстрацій має бути мінімальною та доречною. Рисунки і таблиці на альбомних сторінках не приймаються.
Формули	повинні бути набрані за допомогою редактора формул (внутрішній редактор формул в Microsoft Word for Windows).
Посилання на літературу	у квадратних дужках по тексту [1, с. 2], бібліографічний список в кінці тексту. Посторінкові виноски та посилання не допускаються
Обсяг	від 10 до 20 сторінок включно

НОТАТКИ

НОТАТКИ

Науковий журнал
«Молодий вчений»
№ 9.1 (85.1) вересень 2020 р.

Щомісячне видання

Коректор: В. Бабич
Дизайн: А. Юдашкіна
Комп'ютерна верстка: В. Удовиченко

Контактна інформація редакції журналу.
Поштова адреса: 73021 Україна, м. Херсон,
а/с 20, Редакція журналу «Молодий вчений»
Телефон: +38 (0552) 399 530
E-mail: info@molodyvcheny.in.ua
Сайт: www.molodyvcheny.in.ua

Підписано до друку 30.09.2020 р.
Формат 60х84/8.
Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум.-друк. арк. 11,86. Тираж 100 прим.
Зам. 0920-92.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
Україна, м. Херсон, вул. Паровозна, буд. 46-а
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.